

Slovenská pedagogická knižnica	
Bratislava	
Sign.	U
Prír. čís.	15 6115

H 471.01(15)(041) -- U

Predslovo k prvému vydaniu.

Miesto Úpravy pre pp. učiteľov.

Z názvu tejto školskej knihy už zreteľne vysvitá, že nenie len k tomu určená, aby samú látku k čítaniu školským dieťkam poskytovala, ale hlavne, aby názornému vynaučovaniu v národnej škole *základom* bola. V *nižších triedach*, prv než dieťa čítať vie, má slúžiť učiteľovi za rukovet' pri cvičení umu a reči, aby útlemu veku, pochopu a rozsudku dieťaťa čím najpraktičnejšie a najprimeranejšie znázorniť mohol opisovať sa majúce osoby a veci, ich vlastnosti a úkony. Že len takýto spôsob vynaučovania čítaniu môže žiaducemu cieľu zodpovedať, to dokazovať netreba, je to už prekonanou skúsenosťou.

Bez znázornenia vyučovať, zvlášte ale bez všetkého mluvnického riadu a skladu čítať, čítané jasne a vhodne neznázorniť a nepredstaviť znamená: darmo čas mariť, alebo prázdnu slamu ustavične mlátiť. V „Čítanke“ tejto najdeš všetko, čo dieťa v III. a IV. roku zdarného školovania v čítanke najst' má a musí; ba predbežne možno jej obsah tak podeliť, že toho i pre V. a VI. triedu dosť bude.

V I. odseku každého oddielu najde dieťa mená vecí, ktoré sa najprv v *jednotnom* a *množnom* počte dôkladne *pomenovať* naučí, potom ich poznáva t. j. o nich si istý názor, či obraz tvorí.

V II. odseku *porovnáva* dieťa menované veci, a tu si už brúsi rozsudok i mluvu, keď mu menované veci prichodia pred oči v rozmanitom spôsobe a svetle; tu učí sa *rozoznávať* užitočné od škodlivého, pekné od špatného, dobré od zlého atď. To núti dieťa k pozornosti, a dopomáha k tomu, že jeho slabý rozum veci pochopí a rozumieť môže, dostávajúc samostatnejší smer, o čo sa hlavne jedná.

V III. odseku predstavujú sa mu už veci i jako *celok* i v svojich jednotlivých častiach a oddieloch. Tu dieťa vidí, z čoho všelijaké veci povstávajú, z jakých častok záležia, k čomu slúžia, jaké sú dľa svojich vlastností alebo úkonov atď. V dieťati počína sa budiť *viera*, keď sa zo všetkého dokonále presvedčuje, že veci na nebi i na zemi nie sú dielo človeka, ani prírody, ani púhej náhody; ale že všetko čo je, je dielo Božie, že ruka Božia je to, ktorá ich rozličnými vlastnosťmi obdarila a v činnosti udržuje. Slovom: tu sa dieťatu ukazuje, že Hospodin je Stvoriteľom, Zdržovateľom a Riaditeľom celého sveta.

V IV. odseku znázorňuje sa človek na svojej vznešenej postati; tu sa dieťa učí v jakom *pomere* stojí ku prírode vôbec i jej jednotlivým veciam, a k Bohu, Stvoriteľovi svojmu. Tu vyobrazené sú úloha a určenie človeka i jako dočasného občana zeme, i jako dieťaťa Božieho, k životu večnému určeného. Tu má vykázané stanovište, na ktorom i dľa svojho telesného ustrojenia, zvlášte ale dľa svojej nesmrteľnej duše sta Bohom usta-

novený pán nad celou prírodou stojí. Slovom: človek sa tu všade predstavuje jako najdokonalejšie stvorenie zeme a najvzácnejšie dielo lásky a milosti Božej, jako rozumno-svobodná bytosť, jako dieťa Božie.

Vo všetkých týchto odsekoch, zvlášte ale I., II. a III. každého oddielu sú zahrnuté i mluvnické cvičenia. Tu sa logickým poriadkom uvádzajú všetky čiastky reči; tu nachodia sa pojmy vecí (podstatné mená) v hojnej zásobe v jednotnom a množnom počte s označením pohlavia a pádov — čo i o ostatných čiastkach reči platí; všetky sú praktickým spôsobom, rozlične znázornené, rozborne prevedené a zostavené. V oddieloch týchto rozvinutá je mluvnica takým spôsobom, že dieťa učiac sa ju netuší o nej; čím dosiahne sa to, čo sa suchoparným prednášaním mluvnice, jako takej, ťažko dá docieľiť. — Toto je názorná časť tejto Čítanky.

Za týmito odsekami potom už všade nasledujú *články na čítanie* (samo sebou však sa rozumie, že každý učiteľ i články v I., II. a III. odseku obsažené má dať dietkam čím častejšie prečítovať). — Kto knihu dobre prehliadne, i v týchto článkoch spozoruje istý pravidelný paedagogický postup. Pri týchto dľa možnosti bral sa ohľad i na ľahký, dietkam primeraný spôsob písania (stilistiku), i na údobu (formu), aby všetko v Čítanke bolo látkou nie len zábavnou a mravnopoučnou, ale i záživnou a veku dieťaťa primeranou.

Končíme tieto riadky v tom povedomí, že jestli si dieťa všetko to, čo sa mu v Čítanke tejto podáva, náležite osvojí, — osvojilo si dosť; rodičia s výsledkom môžu byť spokojní, a učiteľ s dobrým svedomím povedať môže: na ten vek — toho dosť!

Či sa nám práca naša podarila? neprichodí nám súdiť. A žeby bola dokonalá, to tvrdiť ani z ďaleka sa neosmelujeme, ačpráve sme si všemožne na tom záležať dali. Kniha táto, jestli sa nemýlime, je *prvá* u nás v tomto spôsobe zostavená. Bude-li práca naša žiadúcim výsledkom korunovaná, pri druhom vydaní vynasnažíme sa jej terajšie nedostatky odstrániť a ju i primeranými *obrázkami* vystrojiť. A naša jediná túžba je len tá, aby v školách našich s tak dobrým prospechom upotrebená bola, s jak dobrou vôľou a ochotou my pracovali sme.

Dané v *B. Bystrici*, dňa 26. júla 1876.

Karol Raab,

h.-mičinský ev. a. v. farár
a zvolenský senior.

Ján Štepita,

Iubietovský ev. a. v. učiteľ.

Predslovo

k druhému vydaniu.

S úprimnou radosťou vystrojujem Druhú Čítanku na jej novú púť do našich škôl vierovyznanských — teraz už len sám, lebo spolupôvodcu Pán medzitým odvolal z časnosti.

Prichádza ona ako stará známa; opravy, dodatky len kde-tu sa stali potrebnými. Pripomenúc, že prehlídnutá bola i posudzujúcim výborom kroz dôstojný dištrikt baňský vymenovaným a že tento „jej zostavenie podareným, jej obsah poučným našiel,“ áno i to doložil, že „nič neobsahuje, nad čím by sa, čo do vlasteneckého ducha, kto pozastaviť mohol,“ prajem pánom učiteľom, by jim prospešne bola na pomoci ducha našej mládeže k správne mu mysleniu a rozumnému mluveniu budiť a do jej srdca pobožnosť a lásku k vlasti zaštepovať.

Dané v *Kremnici*, 12. jan. 1887.

Karol Raab,
kremnický ev. a. v. farár
a tekovský senior.

Oddiel prvý.

Škola.

I. Mená vecí a osôb v škole.

Stolica — stolice; stolička — stoličky; stôl — stoly; kalamár — kalamáre; čerňadlo; tabuľa — tabule; počtovací stroj — počtovacie stroje; huba — huby (špongia — špongie); kružidlo — kružidlá; kniha — knihy; knihovňa — knihovne; zemevid — zemevidy; prírodopisný a prírodopisný obraz — obrazy; tabuľka — tabuľky; písalko (griflík) — písalká; linonár — linonáre; písanka — písanky; tužka (ceruza) — tužky; pero — perá; násadka — násadky; piernik — pierniky; nožík — nožičky; kasňa — kasne; pec — pece; podlaha, povala, stena — steny; dvere; oblok — obloky; učiteľ — učiteľia; učiteľka — učiteľky; žiak — žiaci; žiačka — žiačky.

Pozn. Učiteľ tyto predmety vopred názorne prejde so žiakmi, a hneď i tu i pri nasledujúcich oddieloch dá im je v jednotnom i množnom počte vysloviť a na tabuľky z pamäti (bez knižky) napísať; konečne nech si podľa kníh jedno druhému chyby popraví.

II. Opis a porovnanie týchto vecí.

1. Čítanka.

Kniha, väzba, chrbát, roh, pargamiena, rez, list (karta), strana, riadok, tlač, veta, slovo, slabika, litera (písmena), čiarka (,), bod (.), bodkočiarka (;), dvojbod (:), otáznik (?), výkričník (!).

Čítanka je kniha, má karty, chrbát, dve pargamieny a štyri rohy. Obzrite si vaše čítanky a ukážte mi to

všetko! Čítanky a iné knihy robí z mnoho listov kníh-väzač. Na listoch knihy natlačené sú mnohé **vety**. Vety záležia zo **slov**, slová zo **slabík** a slabiky z **písmen** či **litier**. Písmeny sú viditeľné znaky rozličných **hlások**, ktoré vyslovujeme. — Slová sú *jedno-* alebo *viacslabičné*. Žiak, strom, zem atď. sú jednoslabičné; hora, pero sú dvojslabičné; lavica je trojslabičné slovo. — Povedzte mi nejaké jednoslabičné slovo! — Teraz dvojslabičné! — Kto z vás by mi vedel trojslabičné slovo povedať? A štvorslabičné? .

Litery, slabiky, slová, vety v knihe tlačil tlačiar; možno ich *vidieť*, sú *viditeľné*. Viditeľné vety, slová, slabiky a písmeny môžem *čítať*. Keď ich čítam, vyslovujem ich; vyslovené vety môžem i *počuť*. Počuté vety záležia zo *zvučných* slov; zvučné slová zo *zvučných* slabík; zvučné slabiky zo *zvučných* hlások. Počujte! Poviem vám slovo: oko. Kolko slabík ste počuli? Ktorá je prvá slabika? A ktorá je druhá? Kolko hlások má prvá slabika? Kolko druhá? Všetky hlásky sú zvučné, ale nie viditeľné.

2. Tabuľka.

Rám, platňa, čiara, griflík, riadok, písmena, číslica, kresba.

Chcem *písať*. K tomu potrebujem tabuľku, griflík a linonár. Griflíkom dľa linonára ťahám čiary (línaje) po tabuľke. Na čiary píšem písmeny, slabiky, slová a vety. Zapísaná čiara menuje sa *riadok*. Na tabuľke a v písanke sú *písané* riadky, v čítanke (knihe) sú *tlačené* riadky.

Tabuľka záleží z rámika a platne; rámik *otáča* platňu, platňa je zapravená v zárezoch rámu. Rámik je z dreva, platňa je z kameňa; ten kameň volá sa *bridlicou*. Bridlica je čierna. Tabuľka je štvorhranná, *rovná* a *hladká*; môže sa ľahko rozbiť. — Rámik hotuje stolár, platňu fabriční robotníci. — Tabuľka slúži k písaniu, počtovaniu, kresleniu. Komu? K tomu potrebuje sa griflík; tento je podlhovatý, valcovitý a tiež z bridlice vyrezaný.

3. Porovnanie čítanky s tabuľkou.

Čítanka je podlhovato-štvorhranná, tabuľka tiež; obe záležia z viac častok; čítanka je rovná, i tabuľka je rovná; obe sa potrebujú v škole; obe sú tedy veci školské, pomôcky školské.

Čítanka je z papieru; tabuľka z čoho? Čítanka sa nerozbije, tabuľka sa rozbije. Z čítanky učím sa čítať, na tabuľke učím sa písať, počtovať a kresliť. Čítanka dá sa otvoriť a zavrieť; tabuľka nie. Na tabuľke sa učím to, čo *vraším* i napísať. Vo vyslovovaní, vo vravení, v reči a písme sa chcem usilovne cvičiť.

4. Stenová tabuľa.

Strana (plocha), hrana (kraj), roh (uhol), podstavok, farva.

Pozerám na *tabuľu*; ona je väčšia, než moja tabuľka. Tabuľa má dve strany*) (plochy); jednu stranou je ku mne, druhou stranou k stene *obrátená*. Tabuľa stenová má i štyri *uhly* (roh); dva uhly sú hore, dva sú dolu; ale môžem i tak povedať: dva uhly sú mi v *pravo*, dva v *ľavo*. Tabuľa má ale i štyri *hrany*: jedna je hore a druhá dolu, jedna mi je po pravej, druhá po ľavej ruke. Tabuľa je *čierna*; shotovil ju stolár z dreva. Tabuľa alebo visí na stene, alebo leží na *podstávke* (troj-, štvor-nohe). Na tabuľi píšem, počtujem a kreslím kriedou.

5. Počtovací stroj.

Rám, noha, drôt, gúľka.

Čiastky stroja počtovacieho sú: *rám* na dvoch *nohách* stojací, *drôty* a *gúľky*. Rám je farvy *hnedej* alebo *čiernej*, gúľky sú farvy *bielej* a *červenej*. Drôty, kým sú nové, sú farvy šedivo-lesklej. Podoba (furma) rámu je podlhovato-štvorhranná, gúľky sú gulaté, drôty podlhovaté a valcovité. Dva boky rámu sa *rovnobežne* jeden oproti druhému dohora vyzdvihujú, alebo zhora nadol padajú *kolmo*; vrchnia a spodnia časť rámu leží

*) Vlastne má tabuľa 6 strán, 8 uhlov, 8 hrán; ale pre dietky tretej triedy, ktoré toto čítať budú, dost je i tak, jak udané je.

vodorovne; tak i drôty, tyto jeden od druhého i v rovnej dialke *rovnobežne*. — Na každom drôte, ktorých je desať, je po desať guliek jedna pri druhej. — Rám a gúľky hotujú sa z dreva, drôty zo železa; rám shotuje stolár, gúľky tokár, drôty hotujú sa v drotárni (fabrike). Na počtovacom stroji učíme sa počtovať.

6. Porovnanie tabule s počtovacím strojom.

Tabuľa je podlhovato-štvorhranná, rám počtovacieho stroja je tiež štvorhranný. Tabuľa je čierna, počtovací stroj tiež. Tabuľa je z dreva, počtovací stroj je krom drôtov tiež z dreva; i tabuľu i počtovací stroj zväčša hotuje stolár.

Tabuľa visí na stene alebo leží na podstávke, počtovací stroj stojí na vlastných nohách. Tabuľa je len z dreva, počtovací stroj z dreva a železa. Tabuľu hotuje len stolár, počtovací stroj viac remeselníkov. Tabuľa slúži k písaniu, počtovaniu a kresleniu, počtovací stroj len k počtovaniu.

Počtovací stroj a tabuľa sú tiež **pomôcky vyučovacie**.

7. Stolica.

Sedadlo, operadlo, vrchnia daska, priečink (na knihy), noha.

Stolica je tiež *školská* vec (školské náradie). Ona slúži k sedeniu, písaniu, kresleniu; v stolici držia žiaci i svoje knihy a iné školské veci. Jej čiastky sú: sedadlo, operadlo, vrchnia doska, priečink na knihy a dve nohy. Stolica stojí na podlahe upevnená. Podoba jej častí je štvorhranná, dlhá, *úzka*. Sedadlo stolicy leží vodorovne, operadlo kolmo, priečink na knihy vodorovne, vrchnia daska *šikmo*. Stolica shotuje sa z dreva; hotoví ju stolár. Stolicy nesmieme rezať, ani škrabať, lebo je to škoda. Po čistých stolicach poznáva učiteľ čistotných a poriadnych žiakov.

Porovnajte stolicu so stoličkou, čítacou tabuľou; pero s grifkom!

Dľa času a okolností týmto spôsobom sa má pokračovať i s ostatnými predmetmi v škole. Najprv ich *pomenovať*, potom

opísať a tak porovnať jeden s druhým, najprv ústne (so staršími i písobne). A len keď takto rozberúc prešiel učiteľ niektorý článok, dá ho čítať, — a žiaci budú ho rozumne čítať.

8. Úlohy.

1. Pomenujte ty veci (a osoby), ktoré sú v škole, po *jednej*; potom také, ktoré sú po *dve* — *tri* — *štyri* —! Ktorých vecí je po *viac*? Napíšte ich mená! Ku príkladu: V škole je jeden učiteľ, jedna pec, jeden počtovací stroj atď.

2. Pomenujte ty veci, ktoré *stoja*! — Teraz také, ktoré *ležia*; potom ktoré *visia*. Ku príkladu: V škole stojí: stolička, kasňa; ležia: krieda, kalamár, knižka; visia: zemevid, obraz atď. Napíšte to!

3. Pomenujte veci, ktoré *z jednej* — *dvoch* — *troch* — *štýr* — alebo *viac* častok záležia! Napíšte ich! Ku príkladu: z jednej častky záleží: linonár, griflík; z dvoch: tabuľka, násadka na pero; z troch: zemevid atď.

III. Opis školskej siene (izby).

Školská sieň má podlahu, štyri steny a jednu povalu. Podlaha a povala ležia, jako voda v poháre, všade rovnako vysoko; vravíme tedy, že ležia *vodorovne*. Podlaha je *podô mňou*, povala *nado mňou*. Steny školskej chyže neležia vodorovne, ale *stoja kolmo* okolo mňa. Jedna je *predô mňou*, druhá *za mňou*, jedna na pravom, druhá na ľavom boku. Jedna sa volá tedy *prednia*, druhá *zadnia*, dve sú *bočnie* steny. Ukažte ich! Steny, podlaha a povala obklučujú miestnosť školskej chyže: pri stenách, podlahe a povale *prestáva* priestor školskej siene, je ona nimi *ohraničená*; sú to tedy jej **hranice**.

Steny, povala a podlaha sú ploché, tvoria tedy **plochy** a síce šesť štvorhranných ploch; každá z nich tvorí *štvorhran*. Povala dotýka sa stien na vrchu, podlaha na spodku. Podlaha leží *pod* povalou, povala *nad* podlahou. Prednia a zadnia stena sú si *protejšie*, ležia, jedna proti druhej; taktiež bočnie steny. Kde sa dve plochy v školskej izbe schodia, tvoria **uhol plochový**.

Školská izba má tedy štyri kolmé plochové uhly. Kto mi ich ukáže? Na spodku nachodia sa štyri vodorovné plochové uhly; na vrchu tiež tak! Ukažte mi ich!

V školskej sieni je tedy dvanásť plochových uhlov. Vypočítajte a ukážte ich! Kde sa tri také plochové uhly sídu, tam povstáva **roh** (z vonku), **kút** (z ňútra). Školská izba má osem kútov. Kolko na spodku? Kolko hore? Ukážte ich!

Podlaha je z dasák. Dasky priliehajú jedna k druhej a sú klineciami *pripevnené*. — Steny sú z kamenia, hliny, vápna a piesku, z tehál, válkov alebo len z dreva. — Povala je alebo z hrád a dasák, alebo *sklepená* z tehál a vápna. V múraných školách sú i steny i povala *zabiele*né vápnom. V stenách sú obloky a dvere. Oblokmí vniká do chyže *svetlo* a čerstvé *povetrie*.

Školskú chyžu s celým staviskom školským shotovilo viac remeselníkov: murár, tesár, stolár, zámočník (šlosiar), sklár a nádenníci (šichníci).

IV. Človek a škola.

Ja som dieťa. Ja som dieťa, to je málo, tak by niekomu sa zdalo; ale nech mi starší ľudia, ktoríkoľvek, to povedia, či i oni deťmi neboli? A či inak stať sa mohli veľkými a dospelými? Museli tiež byť malými. — Deti sú mladí ľudia. — Deti, ktoré do školy chodia, volajú sa *školské deti*, školáci, žiaci. Janko je *žiak*, Anka je *žiačka*. Kto z vás má takú sestru, ktorá ešte nechodí do školy? A kto z vás má takého brata, ktorý už vychodil školu? — Či sú to tiež žiaci? — Deti, ktoré so mnou chodia do školy, sú moji *spolužiaci*, moje *spolužiačky*. Janko je môj spolužiak, Anka je moja spolužiačka. Žiakov vyučuje pán učiteľ; pán učiteľ je *osoba*; my deti sme tiež osoby. Ostatnie predmety v škole sú *veci*.

K čomu nás posielajú rodičia do školy? Rodičia nás posielajú na to do školy, aby sme sa učili. Pán učiteľ nás vyučuje, a my sa *učíme*. My sa učíme v škole *hovoríť, čítať, písať, rátať, kresliť, spievať a modliť sa*. Janko je dobrý žiak, ten sa pilne učí; Miško je ešte lepší, ten sa i pilne učí, i poriadne sedí a na reči pána učiteľa pozoruje. Tam ten je veľký neposeda; často

6. Hra a škola.

„Hej! Počkajte!“ volal Lacko, „idem s vami i ja!“
Keď videl, že chlapci idú hrať sa do hája. —

Ale ráno, keď volali: „Pod Lacko do školy!“ „Len“
— vraj — „chodte, ja nemôžem. Ach, mňa hlava bolí!“

7. Nezďara.

Žáci šli ze školy. Byli vsiickni hodní až na
Nezďaru. — Nezďara vysednul na wúz, který práwě
jel po při něm ulici. Koči newěda, že někdo sedí za
wozem, práskl bičem. Koně se ulekli a trhli wozem
tať prudce, že Nezďara spadl dolu. — Noha dostala
se mu do kola a kolo mu ji zlomilo. Stonal na to
dlauhý čas, přetrpěl mnoho bolesti a zůstal chromým.
Nezďara litowal pať až do smrti, že byl w mladosti
neposlušným. — „Po účinku zlá rada“ — litowal
marně.

Milé děti, nelezte nikdy na wúz! Nenabíhejte
do cesty, kdy se jezdí! Nepřibližujte se k neznámým
koním! Býmají koně zlé, které kopají a kausají.

8. Dva rozhovory.

Stál som raz v dedine na rozcestí, kde jedna cesta
do školy, druhá na lúku viedla. Bol pekný čas. Počul
som dvoch chlapcov takto sa shovárať:

„Dobrý deň, *Đurko!*“

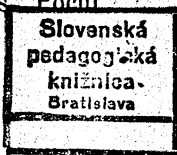
Dobrý deň, *Miško!*

„Kam ideš, *Đurko?*“

Do školy, *Miško!*

„Ba čo ešte! Veď je v škole tak *mrzko*; tam sa
človek učiť musí; ale na lúke bys uvidel, ako je tam
pekne! Pod ta, *Đurko*, budeme sa hrať.“

„Pod večer, *Miško!* Teraz idem do školy; s *Bohom!*“

„Dobre; ty choď do školy pracovať, ja idem sa hrať; s Bohom!“

O dvacať rokov neskoršie stál som zase v tej istej dedine na tomže mieste. Bol špatný, studený, zimný deň. Jeden blády, biedne odetý mladý človek zaklopal na dvere školy. Učiteľ, tiež mladý človek, otvoril dvere a ja počul som nasledujúci rozhovor:

„Dobrý deň, milý pane!“

Dobrý deň, človečku!

„Pane, smilujte sa nado mňou!“

Čo že chcete odo mňa?

„Robotu, pane! Budem vám školu *vymetať*, pece kúriť, alebo inú prácu konať. Prijmite ma do služby!“

A nie ste k lepšej práci súci?

„Nie, pán môj drahý!“

A prečo nie?

„Ničomu som sa nenaučil.“

Ako vás volajú?

„Volám sa Mišo.“

Podťe dnu, Miško! Tu von je dnes mrzko, v školskej izbe je ale pekne. Tu sa snaď ešte i dnes nečomu naučíte.

Vošli dnu a dvere zavreli. Ten o službu uchádzajúci sa muž vtedy ešte nevedel, kto bol ten prívetivý učiteľ. My vieme.

9. Jako kto robí, tak sa má.

Karol, syn dedinského kováča, bol veľmi lenivé a spozdilé chlapčisko. I najmenšia školská úloha hneď sa mu zunovala. Hneď hodil knižku na stranu a bral pero, ale sa mu i písanie skoro zunovalo, a najmilšie mu bolo s defmi bez práce po ulici behať. Pán učiteľ ho dost napomínal, otec trestal — všetko darmo. Sotva vyplnil dvanásť rokov, prestal chodiť do školy.

Starostlivý otec dal ho na krajčírstvo; že, ale musel pri práci najviac sedieť, i to sa mu skoro spríkrilo. Chcel byť stolárom, a otcovi sa vyhovárал, že mu ustavičné sedenie vraj boľasť a pichanie v srdci zapríčiňuje.

Otec veril slovám Karolovým a dal ho na stolárstvo. Ale dlho to netrvalo; zrazu príbehne domov s plačom celý umdlený a blády lamentujúc: Ach, otec môj dobrý, ja stolárom nebudem, tá stolárčina mi je nie k vydržaniu; od ťažkej práce ani spávať nemôžem. Nestály Karol rok po roku takto od majstra k majstrovi chodil, a nikde sa nedoučil. Otec, ačpráve dosť prísny, synčokovi vždy po vôli bol, nevediac že ho on za každým hanebne klame. — Konečne rozmrzený Karol riekol otcovi: chcem byť vojacom. Jako si umienil, tak sa stalo. Nikto ho od jeho predsávzatia odhovoríť nemohol. Svojhlavý a lživý Karol skoro si vykračoval ako vojak.

Z počiatku všetko sa mu páčilo, zvlášte vojanské šaty s blyskavými gombíčkami. Inak ale bolo, keď nastaly vojanské cvičenia. Včas ráno vstávať, každý deň sa cvičiť, predstavených na vlas poslúchať, zbroj a šaty čistiť, to mu zase nebolo po chuti. Všetko ho omrzelo. Jedného dňa včas ráno, cele zarmútený, miesto na cvičenie, rozbehol sa domov, aby si zase iný stav vyvolil. Než sotva že sa v dome rodičovskom kľučky dotknul, ozbrojený vojak od zadu ho zadržal a jako úskoka na pevnosť odviezol, kde mu už žiadna lež, žiadno vyhovárание nepomohlo. Čo si hľadal, to našiel. Ach, jak vďačne bol by teraz pri stolíku krajčírskom, alebo v dielni stolárskej sedel a chlieb si poctive vyhľadával.

Mnoho rokov uplynulo, kým sa domov vrátil. Otec dávno už v zemi odpočíva. Karol, čo vyslúžilý starý vojak, nemal nikoho, kto by sa bol o neho staral. Sám ničomu sa nepriučiac, mnoho si vydelať nemohol, a preto na staré dni musel veľmi biedne živoríť.

No, či chcete Karla nasledovať?

10. Porekadlá.

1. Všetko s Bohom! — 2. Modli sa a pracuj! — 3. Bez ochoty, zlé roboty. — 4. Kto v čas ráno vstáva, Bôh ho požehnáva. — 5. Lepšie nečo znať, nežli mnoho mať. — 6. Čo sa Janko nenaučí, to sa Jano nedoučí. — 7. Čo nenie, stať sa môže. — 8. Nie z každého žiaka bude kňaz. — 9. Z mladi sa trň ostri. — 10. Ako kto rozsieva, tak bude i žať.

Oddiel druhý.

D o m.

I. Mená vecí na dome a v dome.

Dom, základ (grunt, fundament), stena (prednia, zadnia, bočnia, priečna); oblok obločnica; krov, podvlaky (rimsa), žleb, hrebeň, vetrná zástavka, koch; vráta, brána, prah, schody. — Izba, kuchyňa, komora, chodba (gang), pitvor, pivnica, poschodie (pátro), podvrch, pôjd, miestnosť.

II. Opis a porovnanie tých vecí.

1. Izba.

Stôl, stolička, stolec, lavica, zrkadlo, obraz, záclona, kasňa, truhla, podnôžka, pohovka (kanapé), pľuvák, klavír (znion), klietka, hodiny, pec, pokrovec; nožnice, ihla, ihelník, náprstok, cverna, stroj na šitie. — Obrus, obrúsok (servítka), krčah, krpka, sklenica, pohár, slanička, nôž, ližička, vidlička, myska, tanier, šálka (findža). — Lampa, svietnik, svieca, štipec (puclík), posteľ, umývadlo, uterák, kabát, kabanica, širica, kožuch, laiblík (driečnik), punčocha (štrumfla), čižma, topánka, klobúk, čiapka, zástera, nákrčník, kepeň, sukňa, košeľa, ručník (vreckový), kefa, hrebeň, kolíska atď.

Ktoré z tých vecí sú nevyhnutne potrebné? — Ktoré slúžia k pohodliu?

Miestnosť domu, v ktorej na rodičia a dietky (čelaď) obyčajne *sdržujú*, menuje sa *izbou*. Izba je čiastka domu. Izba má, jako školská sieň, štyri steny, podlahu a povalu. V izbe nachodia sa mnohé veci, ktoré sa *pohnúť* a z jedného miesta na druhé prenášať dajú, ku príkladu stôl, posteľ, stolec atď. Sú to *pohnutelné, movité* veci a menujú sa *izbové náradie*. V izbe stojí, jako v školskej sieni, pec, aby sa izba v zime *kúriť* mohla. Či je i tá movitá? Tá je nemovitá. — V izbe držíme v osobitných kasňách, truhlách, i ty veci, ktorými sa *odievame*. Tyto veci vľajú sa *odev, rúcho, šatstvo*.

Čím viac oblokov má izba, tým je *vidnejšia* a *prívetivejšia*. Aby izba vidná a prívetivá bola, steny (a povala) sú zabielené. Majetnejší ľudia (v mestách) majú steny zamalované alebo barvistými papierami oblepené — tapetované.

Keď je povala izby ďaleko od podlahy, je izba *vysoká*. Keď je povala len tak vysoko, že ju otec rukou dosiahnuť môže, je izba *nízka*. V nízkych izbách sa povetrie skoro zduší, pokazí, menovite vtedy, keď v nich veľa ľudí býva, alebo spáva. Z tej príčiny častejšie musíme obloky otvárať, aby čerstvé povetrie vniknúť mohlo. To voláme izbu *vyvetrit*. — Sú-li steny izby ďaleko jedna od druhej, izba zaujíma mnoho priestoru, je *priestranná* (sieň, sála, terem).

V izbe bývame, jedávame, pracujeme a spávame.

2. Kuchyňa.

Ohnisko, sporák (šparherd), pekárska pec, oheň, drevo, uhlie, popol, kliešte (klufta), lopatka, kutáč, kotlík, stolík, polica, hrniec, paňva (rajnica), trojnoha, varečník, varecha, habarka, cedilko, treľce (ribajseň), zápalky, metla, šafel, kupa, šochtár, dbánka, kôš, vážky, hladidlo (železko), mlynček, mažiar, mažiarik, syto, koryto atď.

Kuchyňa, tak jako izba, je **miestnosť domu**, časť domu. Obyčajne sa blízko izby nachodí. V kuchyni sa varí a pečie. Tu pripravuje matka **jedlá, pokrmy**: polievku, príbavku, múčne jedlá, pečenku atď., a i **nápoje** (kávu). K tomu potrebuje matka (kuchárka alebo slúžka) vodu, drevo, oheň a rozličné náradie, ktoré sa *kuchyňským riadom* nazýva. Medzi kuchyňským riadom nachodí sa i taký, ktorí k zachovaniu tekutín slúži; to sú *nádoby*. — V kuchyni stojí ohnisko, pod ohniskom nachodí sa obyčajne i pekárska pec. Nad ohniskom je koch, ktorým dym odchodí. *Sporák* a koch musia sa častejšie čistiť a vymetať; vymetá ich kochniar. (Jaký vyzerá? Od čoho čierny?)

3. Porovnanie izby s kuchyňou.

Izba i kuchyňa sú miestnosti, čiastky domu. V izbe i v kuchyni nachodí sa isté náradie. Izba tak, jako ku-

chyňa má dvere a oblok, alebo viac oblokov. Obe majú čisto držané byt. V tomto sú si **podobné**.

V izbe bývame, pracujeme, spíme, jeme; v kuchyni sa len v istý čas dňa sdržujeme. (Kedy?) V izbe býva rodina spolu, v kuchyni je obyčajne len gazdina so slúžkou. Izba je zátvoristá, kuchyňa má otvorený koch, preto sa v izbe teplota dlhšie udrží. Po kuchyni skôr sa roznese dym, než po izbe, preto izbu možno čistejšie držať, než kuchyňu atď. V tom sú si **nepodobné**.

Keď pozorujeme na to, v čom sú si veci jedna druhej podobné alebô nepodobné, vtedy ich porovnávame.

Porovnajte pivnicu s komorou, špajzou!

4. Úlohy.

1. Menujte *nepohnutelné* veci na dome a pri dome. (Ku pr. Nepohnutelné veci pri dome sú: základ, steny atď.) Napište to!
2. Menujte *pohnutelné* veci v dome, alebo náradie (Ku pr. Pohnutelné veci v dome sú: stolec, truhla, kasňa atď.) Píšte!
3. Menujte *kuchyňský riad*. (Hrniec, šafel, varečka atď.) Píšte!
4. Menujte *jedlá*. (Chlieb, mäso, zemiaky, halušky atď.) Píšte!
5. Menujte *nápoje*. (Voda, mlieko, káva atď.) Píšte!
6. Menujte *odev*. (Košela, kabát, klobúk atď.) Píšte!
7. Menujte veci v dome, ktoré sú z *dreva*, — potom zo *železa*, — z *remeňa*, — z *plátna*, — zo *súkna*, — z *kameňa*, — zo *zeme* (hlíny), — z *kostí*. Píšte! (Takýmto spôsobom: Z dreva je v dome stôl, varečka, truhla atď. Zo železa je: nôž, vidlička, kľúč atď.)
8. Uďajte pri nasledujúcich veciach: stolec, stôl, pec, lampa, posteľ, zrkadlo, sud, nôž: a) čo sú? b) kto ich *shotovil*? c) *látku*, z ktorej sú? d) *čiastky*, z ktorých *záležia*; e) k čomu sa *potrebujú*? (Ku pr. Sud je *nádoba*, shotovil ju *debnár*, obruče *kováč*. Sud shotovený je z dreva, a železa, a *záleží* z *dúh, dien* a *obručí*. Potrebuje sa k *držaniu* rozličných *tekutín*: vína, piva, liehu atď.)

III. Opis domu.

Hlavnie čiastky domu sú: základ (fundament, grunt), *vonkajšie steny* (múry), *priečky*, *prízemie*, *poschodie*, *schody*, *krov* (dach) a *koch*.

Dom spočíva na *múre*, ktorý *základom* (fundamentom) zovieme. Fundament alebo grunt je v zemi. Na

grunte stoja štyri *vonkajšie steny* (múry): prednia, zadnia a dve bočnie. Brána nachodí sa obyčajne v prednej stene (či i na dedine?) a je často na zeleno, červeno, brunátno alebo šedivo zafarbená. Obloky môžu byť vo všetkých štyroch stenách. Steny môžu byť z kameňa, tehál alebo dreva. Steny obklučujú, uzavierajú v sebe miestnosti domu. Dom môže byť prízemný, alebo na jedno —, dve —, tri —, ba i viac *poschodí* (patier). Udajte domy prízemné, jednopatrové, dvojpatrové. (A či ste vy už videli vyššie domy?)

Múry sú zakryté *krovom*, dachom. Krov **šikmo** leží. Domy sú preto dachom pokryté, aby dážď do nich nevníkal a dach preto šikmo leží, aby dážďová voda skoro z neho stiekla. — Dach záleží z väzby a vlastnej pokryvy. Väzba skladá sa z *trámov* (hrád); v tých zapravené sú *rohy* na *kríž* spojené; o rohy sú popribíjané *laty* a o laty pripevňuje sa pokryva. Vrchol krovu volá sa *štít*, hrebeň. Na pokryvu berie sa: slama, trstina, šindlia, škridlica (tehla), bridlica, plach alebo meď. Ktorá pokryva je lacnejšia — drahšia? Ktorá *bezpečnejšia* — trvácnejšia?

Vnútorne steny, priečky, delia dom na viac miestností, alebo častok. Miestnosti domu sú: izby, kuchyňa, potravňa (komora, špajza) a pivnica.

Z prízemia vystúpime *schodmi* na poschodie, z poschodia (najvyššieho) vedú schody na *pôjd* (podvrch, padláš). Na podvrchu vidíme koch, ktorý i nad dach siaha.

Pivnica nachodí sa pod prízemím v zemi. V dome je veľa dvier. Ktoré sú izbové, kuchyňské, pivničné, podvrchové dvere?

Domy sú budované, stavané; preto volajú sa **budoviská** alebo **staviská**. K budovaniu domu sú mnohé osoby potrebné, ktoré ho budujú, a veľa vecí, z ktorých sa buduje. Tyto veci nazývajú sa *surovina*, jako: skaly, tehla, vápno, hlina, piesok, drevo, železo, sklo atď. Osoby, ktoré dom stavajú, sú: murár, tesár, nádenník, stolár, zámočník, sklár, škridliciar, maliar atď. Všetky tyto osoby sú **remeselníci**. Títo potrebujú k prácam

svojim rozličné **nástroje**. Murár potrebuje závažie, uhelicu, lopatku (keľnu), mieru, mlatok (hámrik) atď. Nástroje tesárove a stolárove sú: píla, píłka, sekera, hoblík, hoblovacia stolica, dlátko, nebožiec atď. K nástrojom zámočníkovým prislúcha: nákova, kladivo, mechy, kliešte, šraubovňa, pílnik atď. (Penzlíky, hrnce na barvu, linonár, diamant sú nástroje maliarove a sklenárove). Čo každý z týchto remeselníkov hotoví na dome? a z čoho?

Ja sa nemôžem v tmavej noci, v dáždi a zime, jako zvery, vždy tam *von*, *v slobodnom*, pod holým nebom sdržovať. Zamoknul a prechladnul bych, ba i ochorel. Zamoknúť, prechladnúť a ochoreť je nepríjemno, ba nebezpečno. Dom chráni ma pred dážďom, sňahom, ladovcom, vetrom, zimou, horúčostou, divou zverou a planými ľuďmi. Táto ochrana je mi príjemná, ten prítulok mi dobre padá. Dom je môj *byt*, moje *bydlište*; dom je mi veľkým *dobrodením*.

„Nebude-li Hospodin stavěti domu, nadarmo usílují ti, tteřiz stavějí jej; nebude-li Hospodin ostrihati města, nadarmo bdi strážný.“ (Žalm 127, 1.)

IV. Človek a dom (rodina).

V dome bývajú ľudia. Ja bývam v dome s mojím *otcom* (tatuškom) a s mojou *matkou* (maminkou); otec a matka sú moji **rodičia**. Nektorí rodičia majú mnohé detky a to síce chlapcov a dievčence. Tito sa medzi sebou nazývajú *bratia* a *sestry*. Rodičia a deti spolu tvoria **rodinu**. V nektorých rodinách žijú ešte i *starý otec* a *stará matka* alebo *starí rodičia*; *vnuk* a *vnučka*; *strýc* a *stryná*, *ujčok* a *tetka*, *svák* a *ujčiná*; *synovec* a *neť* (od brata alebo od sestry dcéra); *bratrance* a *sesternice*; *svokor* a *svokra*; *žať* a *nevesta*: *švagor* a *švegeriná*; *očím* a *macocha*; *pastorok* a *pastorkyňa*. Všetky tyto osoby sú si medzi sebou bližší alebo ďalší **pokrevní** alebo len **príbuzní**. Pokrevní a príbuzní sú údovia (členovia) rodiny. — Deti, ktorých rodičia umreli, sú biedne *siroty*.

(Tu potom nech nektoré deti udajú, ktoré z týchto údov rodiny žijú v ich domácnostiach).

Čeladný otec je **hlava** rodiny, o ktorú sa svojou prácou, svojim zamestnaním, svojím remeslom, slovom: pomocou svojho povolania stará, ju spravuje, rozkazy vydáva a ju bytom, odevom a pokrmom zaopatruje. Matka spravuje *domácnosť*. Ona varí, perie, šije, pradie, tká, pletie (štrikuje) atď. Stará sa o nás dietky a o otca, ona *opatruje* i malé dietky, našich bračokov a naše sestričky. Rodičia posielajú dietky do školy a chrámu Božieho. Dajú si na tom záležať, aby sa dietky dobrému naučily a dobre činily. Ničoho si tak neželajú, než aby sa z ich dietok dobrí, šťastní a svetu prospesní ľudia stali. Rodičia tedy svojim dietkam veľmi veľa dobrého preukazujú, než majú s nimi často i mnoho starostí, omrzlosti a trápenia. Dobré deti sú ale i svojim rodičom vždy poslušné a keď im pri práci pomáhajú môžu, ochotné. Ďakujú rodičom za všetko dobré a milujú ich. Dobré deti, kde len môžu, robia rodičom radosť a nezabúdajú na to prikázanie Božie: „*Cti otca svojho a matku svoju, abys dlho živý bol na zemi.*“

Bratia a sestry majú sa medzi sebou *snášať* (vyhladať a prečítať žalm 133, 1.); nesmú sa *vadiť*. Väčší majú menším *ustupovať*, nesmú ich dráždiť, majú na ne pozor dávať, aby nepadly a si neublížily, sa nepokaličili, škodlivé a nebezpečné veci do rúk nebraly.

V nektorých rodinách sú ešte i sluhovia a slúžky, slúžobná *čelad'*. Nektorí otcovia (remeselníci) mávajú pri svojom remesle i *tovaryšov* a *učňov*. Všetci tito pomáhajú rodičom pri práci za mzdu alebo plat. I tito majú byť usilovní, verní a poslušní, čím si lásku a uznanosť pána a hospodára získajú. Lenivých a zlých ľudí nikto nemiluje a nechce. My deti i k sluhom máme sa chovať prívetive a vlúdne.

Keď sa otec s čeladkou modlí, spieva, z biblie číta a keď sa ráno a večer, pred stolom a po stole modlíme, musíme byť nábožné.

„*Já a dům můj slaužiti budeme Hospodinu.*“ (Joz. 24, 15.)

1. Láska k rodičom.

O! jak sa radujem a Bohu ďakujem, že dobrí rodičia od mladi ma cvičia; vedú ku mravnosti a božskej známosti! Pri tom čo mi treba, mám šaty, mám chleba; mám klobúk, čižmičky, do školy knižtičky!

O, rodičia moji, pri vás si v pokoji žijem bez starosti dni mojej mladosti! Budem vás poslúchať, chcem vám byť po vôli, chcem, žeby ste so mnou vždy spokojní boli!

2. Pečlivá matka.

Noc je. — V dedine hlásnik už dávno jedonástu odhlásil. Hodinová ruka na väži k dvanástej sa už blíži. — Ticho je všade, — iba žaby v blízkom rybníku munkajú a krkajú. V izbách už dávno svetlá pozhasnali. Všetko tuho spí. — Len v jednom dome, hneď z kraja dediny sa ešte svieti. Čože tam robia ľudia ešte tak neskoro v noci? Ach čožeby? Pečlivá matka chudera úzkostlivo bdie nad chorým dieťaťom. Jej oči sen zavreť nemôže, lebo ty ustavične slzia nad stenajúcim jediným synčekom. Chvílkami sa vrúcne pomodlí k Pánu Bohu, aby jej synáčka pri živote zachoval. Ubohá, dobrá mať!

3. Holúbky.

¶ Dva holúbky chocholaté nad dášikom sedávali, — a pekne si hrkútajúc vedno sa vždy zabávali. — Tu raz Ďurko a Mariška, keď si odbavili školu, vyšli na dvor, — že sa budú do obedu hrať spolu. Ale Ďurko sebevoľný, ěosi kamsi sa poškriepil, dal sa do vlasov Mariške, a zaucho jej vylepil.

„Fuj, chlapčisko, hanba, posmech!“ Zahrkútali holubi. „Či sa to na brata svedčí, či sa to tak sestra ľubi? Vid len, jako si my pekne medzi sebou tu žijeme, a my sme holúbky sprosté, my o škole nič nevieme!“

Zahanbil sa Ďurko veľmi. „Odpusť mi — vraj — moja zlatá!“ Objal sestričku a zatým mala najlepšieho brata. γ—

4. Sirotky.

Matí moja, kde je apko? kde otec náš milý?
 Vari preto tašiel, že sme sa mu znelúbily?
 Tíško, tíško deti moje! Lúbi vás on všetky;
 A príjde zas a objíme milé svoje dietky.

Matí moja, a kam tašiel otec starostlivý?
 Povedz nám len, mamko, či je mŕtvy a či živý?
 Živý, mŕtvy — jako chcete, — nepýtajte sa ma;
 Tašiel on kus hen, ta tam, kde, — ani neviem sama.

Matí moja, a či príjde zas otec náš milý?
 Veď by sme už dobré boly vždy ho lúbily.
 Príjde, príjde, deti lúbe, len myslite naňho;
 Složte vaše rúčky malé, modlite sa zaňho.

5. Kúžle a vlk.

Koza umínivši sobě, že na pastvu si vyjde, napomínala kúžlátko, aby za její nepřítomnosti žádnému neotvíralo. Sotva že odesla, přišel vlk, a stoje přede dveřmi, přetvářel se a hlas svůj proměňoval tak, jakoby koza mečela; i žádal kúžlátko, aby mu dveře otevřelo.

Me kúžle, pamětlivé jšauc napomenutí matčina, vykauflo své skulinou, a poznávši vlka: „já neotewru,“ pravilo; — jakkoli hlas svůj proměňuješ, předce poznávám z postavy tvé, že jsi vlk, který mne udáviti chce.“

Kdo poslouchá moudrá naučení rodičů svých, nepadne tak snadno w nebezpečnství.

6. Modliace sa dieťa.

Istá chudobná vdova povedala jedného rána svojim piatim deťom: „Moje milé dietky, dnes nemôžem vám dať jesť! Nemám ani chleba, ani múky, ani jedno vajce

v dome. Vždy mám toľké zaneprázdnenie *s vami*, že takmer nič nemôžem vyhladať. Proste milého Pána Boha, aby nám pomohol; lebo je bohatý a mocný, o on sám nám nakladá: Vyzývaj ma v deň súzenia a ja vytrhnem Ťa!“

Malý Janko, ktorý sotva že bol šestočný, vybral sa lačným žalúdkom do školy a bol veľmi smutný. Šiel popri otvorených dverach chrámových, vošiel dnu a kľakol si pred oltárom. Ponevác v kostole nikoho nebadal, modlil sa hlasne: „Milý Otče, ktorý si na nebi! My dietky nemáme čo jiesť. Matka naša nemá ani chleba, ani múky, ba ani len jedno vajce viac; daj že nám dačo jiesť, aby sme od hladu unriet nemuseli. Áno, pomoc nám! Veď si ty bohatý a mocný a ľahko môžeš nám spomôcť. Veď si nám to slúbil, iste to i splníš.“

Takto modlil sa Janko v jeho detinskej sprostnosti a potom šiel do školy. Keď domov prišiel, spatril na stole veľký chlieb, za mysku múky a plný košík vajec. „Nu chvála buď Bohu!“ zvolal radostne, „Pán Boh vyslyšal moju modlitbu. Mamičko, či toto všetko anjelik doniesol dnu oblokom?“

„Nie,“ povedala matka, „ale preca Pán Boh vyslyšal modlitbu tvoju. Keď si sa pred oltárom modlil, kľáčala pani úradníčka za mriežkami stolice svojej. Ty nemohol si ju vidieť, ale ona Ťa videla a počula modlitbu tvoju, i poslala nám toto všetko. Ona bola ten anjel, kroz ktorého nám Pán Boh pomohol. A tak tedy dietky moje, ďakujte Hospodinu, radujte sa a zaspievajme spolu zkrúšene tú nábožnú pieseň: „Poruč Bohu své cesty.“

7. Oznámenie a prosba.

Drahá Mátika!

Včera ma poslala maminka do zahrady po petržlen. V neopatrnom behu stupila som na motyku, ktorá na chodníku ležala. Porisko sa zvrtilo a uderilo ma po nose tak, že mi veľmi navrel. Okrem toho mám i na čele hrču. Za dakoľko dní nebudem môcť prísť do školy. Pro-

sím Ťa tedy, priď vždy po škole k nám ukázat mi, čo vám dal pán učiteľ na lekcii, aby som sa doma učiť mohla.

V Zlatnovej, dňa 24. Apríla 1875.

Tvoja

úprimná spolužiačka

Hermína Zahradníčka.

8. Poriadny Janík.

Jaký je to poriadny chlapčok ten Janík susedovie! Sotva že ráno rezko zo svojej postielky vstane, friško sa oblečie, umyje, učeše, pomodlí, oteckovi a mamke zavinšuje: Dobré ráno, otecko a mamko moja drahá! Len čo si máličko zaraňajkuje, už bere knižky do ruky, aby si lekcii preopakoval a písanku napísal. Po učení riekne úctive svojim milým rodičom: s Pánom Bohom! a už sa v tichosti po ulici s radosťou poberá do školy. Starších od seba na ulici pozdraví, ani za svet by nezameškal. V škole sadne ticho do stoličky a v tichosti očakáva príchod pána učiteľa. -- Pán učiteľ hovorí, že je Janík tichý, pilný a zdvorilý (úctivý). Keď sa zo školy domov navráti, preopakuje lekcii dopoludňajšú a popoludňajšú si poprečítuje, potom s radosťou beží do zahrady, aby malou motyčkou hriadky obkopával, alebo malým nožíkom oteckovi stromky od halúz čistiť pomáha. — Keď ho mamka volá: „poď, Janičko, poď! dones mi do krčička vody zo studničky, a z pod kôlne triesok do kuchyne!“ on ochotne beží, aby rozkaz dobrej matky čím skôr vykonal. — Janíka pre jeho poriadnosť a poslušnosť každý rád vidí, a Pán Boh ho za to zdravím a rozumom požeňuje.

„I šel s nimi (Ježíš) a prišiel do Nazaréta, a byl jim poslušný. A prospíval maudrostí a věkem a milostí u Boha i u lidí.“ (Luk. 2, 51. 52.)

9. Mladý stromček.

Načo ma, zahradník,
K stĺpu priväzujúš?
Načo mi konárky
Nožom obrezujúš?
Ja si chcem voľno rásť
Samotný, v slobode;
Načo mi podpora
V kvetúcej prírode?
Ten kôl mi zavádzia,
K nemu s' ma priputnal:
Navráť mi slobodu,
Ktorú som ochutnal.

Nepokaz mi lísta
Ukrutným nožíkom,
Veď že už raz prestaň
Byť mojím škodníkom.
A na to zahradník:
„Ty sa uč za mladi
Do hora rásť rovno;
Bo starí neradi
Rovnajú hrb krivý.
Nôž reže len špety,
Aby s' bol na starost
Na krásu bohatý.“

10. Závistlivý Palko.

Palko a Anka boli brat a sestra. Raz keď zo školy prišli, dala im matka po kuse chleba a po jednom jablku. Anke sa dostalo väčšie, lebo bola staršia. Palko sa preto nahneval a začal šomrať a sa rozhadzovať, že prečo on má menšie jablko? Sestra mu na to takto povedala: „Palko, mne je všetko jedno, ktorékoľvek jablko; jestli tak chceš, teda premeňme si, len sa nemršť a nerob takú kyslú tvár.“ Deti si premenily jablká a Palko prestal sa hnevať. Aničke lepšie chutnalo menšie jablko; ba ani by jej to väčšie nebolo tak na chuť padlo, keby bola musela hľadať, jako sa Palko pri menšom hnevá.

Matka pri obloku sediac videla a počula všetko. Vážne a prísne pozrela na Palka. On tomu hneď porozumel a zahanbil sa. Teraz mu už ani to veľké jablko na chuť nepadlo; — ale umienil si, že nebude viac *závidieť*.

11. Neposlušnosť sama sa tresce.

Macík a Anka v jedno odpoľudnie ostali sami doma. Rodičia odišli po práci do poľa. — Otec, keď odchodil, prikázal Macíkovi: „Macík, netýkaj sa zápaličk, aby ste sa i s Ankou nepopálili a nešťastie nezapríčinili. Macík prisľúbil prikaz zachovať, lebo sa bál otca. Sotva že ro-

dičia z domu vykročili, už Macík otvoril zarefazenú kuchyňu, vzal paklík zápaliek a hybaj s nimi do dvora, že si budú ohník klást, jako nedávno s otcom na poli. Ale Anka vravela Macíkovi: podme radšej na záhumnie, tu by nás mohla suseda vidieť a otcovi prezradiť. Macík ale na nešťastie vymyslí a povie sestre: vieš ty, Anka, čo? I na záhumní by nás mohol dakto vidieť, podme radšej na pôjd, veď je strecha vysoko, na spodku vela hlíny a budeme len malý ohník klást, tam nám bude najlepšie. Anka pristala a šli. Sotva že vyšli na pôjd, už Macík i Anka jako o závod zápalkami črajchajú. Svetlý plamienok zo zápaliek veľmi sa im páčil, že od radosti nad tým ani nezbadali, jako sa horiaca zápalka do blízkeho pazderia dostala. V okamžení, pazderie sa chytilo a slamená strecha blčala. Nešťastné fagany od veľkého laku a dymu nemohly viac s pôjdu síst; tam na uhol shorely. Ubohí rodičia, kým dobehli z poľa domov, už nenašli z domu a iných stavísk iba hrbu pahrapy. I celá dedina lahla popolom.

12. Stará a mladá líška.

Kdys mladá líška staré lála bez důvodu, že do pelesse mnoho nadělala wchodů, díc: „Nerozumím, jaké jsau to hlaupé plány, tať mnohé nepřátelům otewřiti brány.“ —

A stará nemohla jí odpowědět ani, neb w tom jí poděsilo chřta štěkání; chřt jedním wchodem wnitř, a líšky druhým wen. A kdýž se spasily a chřt byl unawen, tu w nové strýšši teprw odwětíla stará: „He, jak ta mládež skutky starších slepě řará!“

13. Malíčká lhářka.

Jednauc matka poslala Zuzku s banknotou do jatky, aby jí proměnila. Zuzka proměniwšši banknotu,

peníze doma na stůl položila: „Tu máte, matko, ten zlatý,“ říkajíc. „Je-li dobře?“ ptá se matka. „Dobře,“ odpovídá, „nechybuje tam nic.“ Ale Zuzka utáhla sobě jeden krejcar, a rychle běžemsi s ním, kaupila si čerešně, které i šťastně snědla. Právě do jízby přicházela, an matka peníze čítala. „Zuzko!“ říká ona, „tu chybí jeden krejcar!“ „Musel tedy masar w čítání chybiti,“ řekla Zuzka. A tu matka na ni pilněji popatřila a viděla, že má i zuby i pery (gamby) černé od černých čerešni. „Zuzko,“ říká k ní, „vyznej mi, tys neb ztratila ten krejcar, anebo si sobě něco kaupila.“ „A věru, matko! nic sem sobě nekaupila: může býti, že sem ho ztratila.“ „Ale mně se jiné zdá,“ dí matka. „Děwče, vyznej!“ „Nuž, ztratila sem.“ — „Ano, děwče, ztratila si, ale ne krejcar, než twau statečnost. Však twé černé ústa tě zrazují, že si čerešně kaupila a jedla! nuž ty chceš býti lhářkou? chceš mateř klamati? Kdo klame, hřeší proti Bohu, i proti lidem. Z malé lhářky stává se veliká. J, to se ty musíš odučiti. Dnes z jízby se nepohneš ani na krok za pokutu, že si mne chtěla oklamati, a tuto přečti dvoje Písma Swatého powěděni u Sir. 20, 25. 26. a Ef. 4, 25. To se i z paměti naučíš a zachowáwati budeš. Při tom dnes ani swatčinu (olowrant), ani večeri nedostaneš, aby si pamatowala na malau lhářku, a takau aby si nikdy více nebyla. A tomu po celý měsíc twé swáteční šaty nebudeš směti obléci.“

14. Hádky.

1. Sedí pan na dachu, kúri, fajčí a nemá tabaku? — 2. Kde leží 12 bratov a žiaden z nich neleží na kraji?

15. Porekadlá.

1. Kto neskoro chodí, sám sebe škodí. — 2. Kto za včasu vstáva, Bôh ho požehnáva. — 3. Jaká práca, taká pláca. — 4. Kde nielo poriadku, ide všetko do úpadku. — 5. Kto je malému daru nevďačný, väčší nezaslúži. — 6. Kto nemá chuti, ľahko vykrúti.

Oddiel tretí.

Domáce zvieratá.

I. Mená domácich zvierat.

Pes, mačka, kôň, krava, vól (hovädo), teľa, jalovica, junec, osol, koza, ošípaná (sviňa), ovca, — statok; králik (zajačok); kohút, sliepka, kura, hus, kačka, páv, moriak, labúť, holub, kanálik; včela. Obyčajne krem týchto domácich zvierat sdržujú sa v dome a pri dome ešte i nasledujúce živočíchy: mucha, osa, pavúk, svrčok, myš, potkan, kuna, lasica, techor, netopier, vrabec, lastovička, góla, kuvik.

II. Opis a porovnanie týchto zvierat.

1. Kôň.

Srst, hlava, hrdlo, hriva, driek, chvost, noha, kopyto, kost, oko, ucho, slucha, nos, nosdry, čelo, papuľa, zub, jazyk, čelust, diasno, hrtan, chrbát, prse, brucho, lopatka, rebro, stehno, telo.

Samec, vyrezanec, kobyla, žriebä (hača), žrebec.

Krok, beh, trap, cval, ťah.

Hlava koňa, hlavy koní; oko koňa, oči koní atď.

Jedna hlava, dve oči, štyri nohy atď.

Kôň má hlavu, hrdlo, driek (stan), chvost a nohy. Na *hlave* má dve *oči*, ktoré sú ligotavé a bystré; dve *uši*, ktorými keď je zdravý ustavične strihá. Z vysokého

čela visí mu dlhá srst, ktorú *šticou* menujeme. Na spodku hlavy nachodí sa *papula* a *nosdry*. Jeho tlapkavé hrdlo je okrášlené dlhou *hrivou*. Celé telo koňa pokryté je *srstou*, ktorá je pri rozličných koňoch rozličnej barvy. (Jakej barvy že je váš kôň? A váš? Vypočítajte mi, jakej barvy kone jesú?) *Driek* koňa je valcovitý. Na konci drieku visí mu chvost, ktorý je hned od koreňa dlhou srstou pokrytý. — Kôň má štyri nohy, ktoré sú vysoké, tenké a štihlé; na spodku nôh má po jednom rohovom kopyte, a preto sa kôň i kopytným zvieraťom, *kopytníkom* menuje. Samicu voláme *kobylou*, ktorá sa len raz do roka ožrebí a jej mladé sa *žriebatom* nazýva. Žrieba prichodí živé na svet a ssaje matku. *Pokrm* koňa je: tráva, datelina, seno, slama, jačmeň, ovos a iné obilie. Najradšej ale žerie seno a ovos.

Vlastnosti koňa sú: Kôň je *verný*. (Jeden jazdec mal od dávna jedného koňa. Raz sa prihodilo, že sa mu v jazdení zakrútila hlava; i spadol z koňa na zem. Kôň hned zastal a nehnul sa od pána svojho, kým mu na pomoc neprišli.)

Kôň je *dovtipný*; porozumie rozkazu pána svojho. Dôjde sám domov i z cudzieho okolia. V noci zapriahnutý, bárs by ho samého pustili, cestu nepomýli.

Kôň je *učentlivý*. Na slovíčko „hó“ alebo „hijó“ zastane, alebo sa pohne. Na slovo pánovo ide takou rýchlostou, jaká sa od neho žiada; ide krokom, behom, klusom, trapom, cvalom; naučí sa tancovať, rátať atď.

Kôň je *smelý*. Vo válke sa nezostraší ani rachotu pušiek a diel, ani dymu, ani blesku šabieli a bodákov.

Kôň je *potutelný*, keď ho bijú alebo dráždia, *vyhadzuje* zadkom a hryzie. A preto je nie radno deťom ísť blízko ku koňom, alebo ich pichať. Okrem týchto vlastností kôň je ešte *hrdý*, *povolný* a *rýchly*. Kôň sa *rehoce*.

Roľník potrebúva kone na ťahanie vozov, na oranie, bránenie, nosenie, na dolných stranách vlasti našej a v Dalmátsku i na mlátenie a mletie; voziar (furman) ich potrebuje na vozenie ťarch (fúry), pán na vozenie sa, vojak na jazdenie a ťahanie diel. — Srst jeho po-

trebujú na vypchávanie stoličiek a pohoviek; dlhú srst hrivy a chvostu na pletenie sít a na sláčky (bíčiky) k huslom; z kože hotujú remeň na čizmy a iný remenný riad.

Kôň *žije*, prijíma *pokrm*, môže sa z miesta na miesto ľubovoľne *pohybovať*. Keď ho udrieme, *cíti* bolesť. Má *páter*, *kosti* v sebe a *červenú, teplú* krv. Kôň je tedy **živočích, zvierá**. Prináša na svet *živé* mladé, ktoré vlastným mliekom pridáva: kôň je **ssavec**. A pretože ho ľudia v dome opatrujú, volá sa **domácim zvieratom**.

2. Krava.

Hlava, roh, čeľusť, chrupka, lalok; — driek (telo), noha, ratica, väma, chvost, mlieko, maslo, syr, tvaroh, mäso, koža.

Roh kravy, rohy kráv (kravský roh); chvost kravy, chvosty kráv atď.

Jedna hlava, dva rohy, štyri nohy atď.

I krava má, jako kôň hlavu, krk, driek, chvost a nohy. Na vrchu hlavy má dva rohy, čelo, dve uši a dve oči; na spodku hlavy dve nosdry (nosové dierky), pysk. V pysku má jazyk a zuby: miesto predných vrchných zubov *chrúpku*. Jej krk je tlapkavý, popod ktorý od brady až po predné nohy tiahne sa visiaca koža, tak rečený *lalok*.

Na drieku, čili na stane má chvostovú kosť, dva boky, brucho a *väma*. Na nohách má *ratice*, *paprčky*.

Hlava kravy je veľká, čelo ploché, rohy nakrivené, krk tlapkavý, driek hrubý, chvost dlhý a na konci chlpatý (kyscatý). Telo kravy pokryté je krátkou srstou. Čo do farvy sú kravy biele, čierne, žlté, sivé, strakavé atď. — Chôdza kravy je *farbavá*.

Krava sa len raz v roku *otelí* a len jedno mladé donáša, ktoré sa zovie *telaťom* (býk, junec, jalovica). Krava dojí svoje mladé mliekom z vämena; tela ssaje (cicia); krava je **ssavec**. (Čím že tvoji rodičia krmia kravu? A tvoji?) Krava tedy žerie trojku (ďatelinu), trávu, seno, slamu, sečku, repu, otruby atď.

Kto z vás by mi znal povedať, čo ešte krava robí, keď sa nažere? Odpoveď: Ona hýbä pyskom, akoby žrala. Dobre si povedal! Toto hýbanie pyskom neznamená inšie, jako že krava ten krm, ktorý pri žraní len na hrubo požuvala a prežrela (preglglá), zase do pysku v malých guľkách navracia a ešte raz prežúva, *žviaka* (meridzia). Krava je *prežúvavec*. — Krava *ručí*.

Krava je *krotká* a *dovtipná*, potrafi sama i zďaleka domov; keď ju *doja*, obyčajne pokojne stojí; rozdraždená ale kope a kole.

Užitok dáva veľký. Kým žije, zaopatruje človeka dobrým a zdravým mliekom, z ktorého gazdiná hotuje maslo a tvaroh; okrem toho dáva i výborný *trus*. — Zabitá dáva nám chutné a zdravé mäso, *hovädzinou* zvané, k tomu kožu na remeň, loj na sviece, rohy na trúby, hrebene a iné výrobky, kosti do fabrík atď. Krava je tedy veľmi *užitočné domáce zviera*; krava je *ssavec*, *prežúvavec*.

3. Porovnanie koňa s kravou.

Kôň je ssavec, i krava je ssavé zviera; krava žere seno, trojku, ovos, kôň tiež; krava je krotká a prívetivá, i kôň je krotký a prítulný. Kôň i krava majú červeno-teplú krv.

Kôň je peknej, štihlej postavy, krava je nemotorná, ťarbavá; kôň je rezký a rýchly, krava má zpozdilý a zdĺhavý krok; krava nám dáva mlieko, mäso a kožu, kôň len kožu; kôň slúži nám ťahaním a nosením, krava býva, i to len mimoriadne, k ťahaniu ťarch upotrebená.

Všetky živočíchy o štyroch nohách, ktoré telo srstou pokryté, vo vnútri tela ale kosru a červenú teplú krv majú, živé mladé donášajú a ich vlastným mliekom pridávajú, zovú sa *ssavci*. (Sú i ssavci, ktorí nemajú štyri nohy a telo srstou pokryté.)

Všetci ssavci tvoria jednu *triedu* živočíchov.

Ku ktorej triede živočíchov prislúcha tedy kôň? — krava? — Ktoré z menovaných domácich zvierat sú ssavci? — Ktoré nie?

4. Hus.

Pero, perie, krídlo, brká, páper, zobák, noha, blana, nechet; húsa. Pero husi, perá husí atď.

Hus je **domáce zviera**. Samička volá sa hus, samec *gunár*. Čiastky tela husi sú: hlava, krk, driek, *krídla*, chvost, nohy. Hlavu má okrúhlu. Hus nemá pysk, papuľu, jako krava, ale *rohovitý*, široký *zobák*. V zobáku má jazyk. Hus nemá zuby, ale hryzie ostrými, zúbkovatými krajmi zobáka. Vo vrchnej čiastke zobáka má nosové dierky. Oči ležia na oboch bokoch hlavy, za očima uši. Krk má dlhý, do kriva jako *S* sohnutý. Driek má tlstý, *hrvoľ* výpučený, chvost krátky. Má dve dlhé krídla, nad chvostom na kríž preložené. V krídlach má dlhé perá, brká; ostatné perie je drobnejšie a jemnejšie. Najjemnejšie z neho volá sa *páper*, ktorý teplotu tela udržuje. Hus tedy nenie srstou pokrytá, jako kôň alebo krava, ale *perím*. Hus má len dve, krátke, červené, ku zadu postavené *nohy*; na nohách má po štyri prsty, tri na predok obrátené, jeden na zadok; všetky sú nechtami opatrené; tri predné prsty sú *plavacou blankou* spojené. Vo vnútru tela má kostru a teplú, červenú krv.

Husi sú z väčša bielej *barvy*; ale sú i strakavé (hlinkavé) husi. Žerú trávu, zrno, kuchyňské odpadky. Vodu nado všetko milujú.

Hus vie sipieť, gágať, gagotať; silne uhryzne, kričdiami trepoce. Jej chôdza je nemotorná, lietá tiež nevládze ďaleko (a divá hus?); ale výborne *pláva*.

Hus nedonáša živé mladé na svet, ale nesie pod jar *vajcia* škrupinasté (od 2—20), na ktorých potom za 29—33 dní *sedí*. Z vajec vyliahnú sa *húsence*, ktoré stará zohrieva a bráni. Hus je **vták**.

Hus dosiahne *vysoký vek*; má *ostrý sluch*, tak že v noci pri najmenšom rušení pokoja husí prvé zagagocú (Capitolium) a hospodár pri gagotaní husí dobre urobí, keď poobzerá dvor, či je všetko v poriadku.

Hus slúži nám výborným mäsom, perím do postiel (k písaniu) a dobre platenou masťou.

Jedna hus dáva do 35 grammov páperia a asi 14 dekagr. peria na páranie. Ponevác ale na jednu posteľ potrebné sú 3 hlavnice po $1\frac{1}{2}$ kgr. = $4\frac{1}{2}$ (4·5) kgr., jedna 10-kgrammová vrchná a 11-kgrammová spodná perina, z tohoto vidno, že na jednu posteľ do 180 husí padne v obeť. (Lichard.)

5. Lastovička.

Hlávka, nôžka, pazúrik, brúško, vajíčko atď. (Diminutiva, zmenšovacie podst. mená.)

Pazúrik lastovičky, pazúriky lastovičiek atď., tak jako predtým.

Lastovička nenie síce domáce zviera, ale sa *prí* domoch zdržuje, ba *na* domoch svoje *hniezda* umele buduje. Lastovička má ty isté čiastky tela, jako hus, krem plávacej blany. Hlávku má malú, okrúhlu; očka bystré a živé, zobáčik končitý a krátky, ale temer až po uši rozpoltený, tak že pyštok veľmi môže roztvoriť; hrdlo má krátke, telo štíhle, krídla dlhé a končité, preto rychle lieta; chvost rozdvojený, vidličkovatý a tiež dlhý; nôžky krátke, drobným perím pokryté; slabé *pa-zúriky* sú dlhé, sohnuté, na chodenie a sedenie nemo-torné, preto temer vždy lieta.

Telo lastovičky je perím pokryté; chrbát je modro-čierny a liskavý, brúško biele. Lastovička je asi 13 cm. dlhá. (Ukážte to na métri!)

Na jar z teplejších krajov doletuje k nám, je pred-zvestovateľkyňou jara a hotoví si *umelé* (künstovné) hniezda pod strechou, alebo na padlášoch, vysedí z *va-jíčok* mladé, ktoré s veľkou neunavenosťou krmí — a pod jaseň zase odletí i s čeladou od nás do južných, teplých krajov.

Za pokrm slúžia lastovičke: muchy, komáre a všelijaký hmyz, preto je nám *užitočná*. Hmyz tento v letku lapá, jako vôbec všetko v letku vykonáva. — Lastovička je ľuďom oblúbený vtáčik, jej hniezdo, ač z neho i príbytky zanečisťuje, nikto neruší; ale žeby do domu toho, v ňomž ona hniezdo má, hrom neuderil, ba žeby ten dom i od ohňa zachránený bol, je blud. Lastovička, keď sa na jar k nám navráti, znovu vy-hladá a zaujíma svoje staré hniezdo.

Jej *štebotanie* (spev) je milé.

Lastovička je jako hus perím pokrytá, mladé z vajčok liahne, má kostru, červenú, teplú krv; lastovička je **vták**, a to síce, pretože šteboce, spieva, **spevavý vták**, a že sa k nám stehuje a od nás odstehuje, je **vandrák** (stehovavý vták).

6. Porovnanie husí s lastovičkou.

Hus je živočích, a to síce vták, lastovička tiež; hus je domáce zviera, lastovička sa tiež pri ľudských príbytkoch sdržuje; hus háji svoje mladé, lastovička ich tiež s veľkou láskou opatruje.

Hus je veľká — lastovička malá; hus má plávaciu blanku — lastovička ju nemá; hus teda vie plávať — lastovička nie; lastovička šteboce (spieva), hus gagoce (nevie spievať); hus sa vždy u nás sdržuje, lastovička sa stehuje atď. (A divá hus?)

Všetky živočíchy o dvoch nohách, ktoré zobák, perím pokryté telo, kostru, červenú, teplú krv majú, škrupinaté vajcia kladú a z nich mladé liahnu, zovú sa *vtákmi*.

Všetci vtáci spolu tvoria zase jednu triedu živočíšstva.

Ktoré z domácich zvierat sú *vtáci*? — Ktoré z nich sú *spevaví vtáci*? — Ktoré nie? — Ktoré triedy živočíšstva už znáte? — Ktoré živočíchy sú *ssavci*? — Ktoré voláme *vtákmi*?

7. Mucha.

Hlava, oko, sosák, tykadlo, telo, krídlo, noha.

Hlava muchy, hlavy múch atď.

Jedna hlava, dve krídla, šesť nôh, mnoho múch atď.

Muchu izbovú pozná síce každý, ale málokto prizrel sa jej tak náležite, žeby ju dokonále poznal. Mucha má *hlavu*, prednú a zadnú časť *tela* (prse a brucho), *dve krídla* a *šesť nôh*. Na hlave má dve veľké, vypuklé *oči*, dve *tykadlá* a *sosák*. Kto zostavenie očí poznať chce, musí ich kroz *zvätšujúce sklo* považovať. Tam vidí, že každé oko záleží z temer 4000 šesťhranných rovnakých *plošiek*, z ktorých každá je vydutá a celkom tak, jak oko usporiadaná. Následkom tohoto predivného zostavenia oka vidí mucha svojima ináče nepohnutel-

nýma očima razom na všetky strany. Na vrchu hlavy má krem toho ešte tri obyčajné oči. *Tykadlá* sú na predku hlavy a záležia z troch *článkov*, z ktorých ostatný má jemnú *štetôčku*. *Sosák*, ktorým nám je mucha často tak obtížna, má na konci dve mäsité gamby, ktoré k *ssaniu* tekutín obratne potrebuje. Telo záleží z viac prstienkov, *krúžkov* a je vláskami pokryté, z ktorých každý pod zvätšujúcim sklom jako sohnuté šidielko vyzerá. Na nohách má *mechúriky*, z ktorých lipkavú tekutinu vypúšťa, pomocou ktorej sa i na hladkých veciach (obloku, zrkadle) udržať môže. *Bzučanie*, ktoré pri jej lietaní počujeme, povstáva tým, že sa jej krídelká tam, kde sa o telo prirastené, rýchlo trú.

Samička uloží 60—80 vajícok do hnoja, alebo na iné nečisté miesta. O 12—14 dní vylažú sa z nich malé červíčky, ktoré sa vo vlastnej kožtičke na brunastú valcovitú *kuklu* (larvu) premenia; z tejto potom pri teplom počasí vylezie mucha. Ponevác sa ale muchy prez rok štyrikrát liahnu, z toho dá sa vysvetliť ich mimoriadne veľké rozmnožovanie sa. Múch do 7000 rozličných druhov známe. (V Serbii kolumbáčka mucha.)

Mucha vo vnútre tela nemá *kostru*, ani červenú krv; má ale nepočtené jemné *nervy* (čuvy) a *žilky*, v ktorých sa miesto krvi *belavý* mok nachodí.

Nám je mucha obtížna, ale ani tú Pán Boh na darmo nestvoril, lebo slúži mnohým iným živočíchom za pokrm.

8. Pavúk.

I pavúk, jako mucha, má *hlavu*, prednú a zadnú časť *tela* (prse a brucho) a *nohy*. Na hlave má *osem* očí a z oboch strán hlavy dve jedno proti druhému jako kliešte sa pohybujúce *kusadlá*. Predná časť tela, na ktorej *osem nôh* má, je krátka a s hlavou najužšie súvislá. Na každej nohe má tri sohnuté *drapky*. Zadná, vydutá a s prsami jakoby úzkou stužkou spojená časť tela je v pomere k prednej veľká, zarastená, gulatá a nie prstenkovatá, jako pri muče. Na konci tejto

zadnej časti tela (brucha) má 4—6 *bradovičiek*, na každej do 1000 *dieročiek*, z ktorých ty tenulinké a preca dost pevné *vláčenká* v podobe lipkavej štavý, ktorá na povetrí hneď uschýňa, vypúšťa, keď *pavučinu* snuje. Jestliže z všetkých rázom ťahá niť, záleží ona zo 6000 vláken. Pavučina slúži pavúkovi za sieť na lapanie hmyzu, zvlášte múch, na ktoré on z úkrytu svojho číha, ich strelobbíte prepadáva, obsnúva a mok z nich ssaje.

Pavúk je barvy popolavej. Vyzerá neslične, preto sa nám *hnusí*. To je ale blud, žeby nektorý z našich pavúkov bol jedovatý. Kto sa ich sprostit' chce, nech často ometá pavučiny. Ináče hubením múch a komárov je nám i užitočný.

Pavúk slúži nám i za predzvestovateľa počasia. Pred pekným počasím bedlive a neunavne pradie svoju sieť; pred daždivou, búrlivou chvíľou utahuje sa do svojho úkrytu, hlavou do kúta.

Pavúk nemá *kostru*, ani teplú, červenú krv; ale má v sebe mnohé žilky a čuvy s belavým mokom; telo jeho je článkovité; liahne sa z vajčok.

9. Porovnanie muchy s pavúkom.

Mucha i pavúk majú článkovité, zárezmi, vrúbkami na články podelené telo; ani pavúk, ani mucha nemajú kostru, nemajú červenú, teplú krv, než miesto krve majú nabelavý mok; ani pavúk, ani mucha neliahnu živé mladé, lebo kladú mäkké vajíčka, z ktorých sa liahnu len po istých premenách starým podobné mladé. Mucha i pavúk sú **hmyz**.

Mucha má krídla a tykadlá, pavúk nemá ani jedno, ani druhé; mucha má prstenkovaté telo, pavúk nie atď. Mucha a pavúk sú si nepriatelia.

Všetky živočíchy, ktoré nemajú kostru a červenú, teplú krv, naproti tomu ale majú zárezmi na články podelené telo a šesť alebo viac nôh, menujú sa *hmyzom*.

Nektorý hmyz má krídla, jako mucha a včela; to je *krídlatý hmyz*; iné sú *bezkrídlaté*, jako pavúk. —

Všetky hmyzy spolu tvoria zase jednu *triedu* živočíchov.

Ktoré z domácich zvierat sú hmyzy? — Ktoré nie sú hmyzy? — Ktoré sú *krídlaté* hmyzy? — Ktoré *bezkrídlaté*?

Koľko tried živočíchov znáte už? Jako sa volajú? (Ssavci, vtáci, hmyz). — Ktoré živočíchov sú ssavci? — Ktoré sú vtáci? — Ktoré sú hmyzy?

10. Úlohy.

1. Napíšte 6 mien ssavcov! — Potom 6 mien vtákov! — Potom hmyzov toľko, koľko znáte! (Ku pr. takto: Ssavci sú: pes, koň, krava atď.)

2. Napíšte mená všetkých hlavných *čiasok* koňa — kravy — husi — lastovičky — muchy a pavúka. (Ku pr. takto: Čiastky tela kravy sú: Hlava, rohy, oči atď.)

3. Napíšte mená tých vecí, ktoré koňovi, krave, husi, lastovičke, muche a pavúkovi za pokrm slúžia. (Krave slúži za pokrm: seno, slama, datelina, krumple atď.)

III. Opis obydľia týchto zvierat.

Jako človek má obydľie, v ktorom sa pred zimou, horúčostou, dažďom, vetrom ukrýva, tak i zvieratá musia mať svoje *obydľie*. Mnohé zvieratá sú človeku na toľko potrebné, tak *užitočné*, žeby bez nich ani žiť nemohol, preto jemu nalieha povinnosť postarať sa o ich pokrm a obydľie. Tyto obydľia budujú sa obyčajne pri ľudských príbytkoch. V stajniach, ovčienoch, chlievoch, kurníkoch atď. opatrované zvieratá, menujú sa **domáce zvieratá**. — Stajeň je stavisko jako dom. V stajni bývajú: kravy, kone, voly; v ovčienoch: ovce a kozy; v chlievoch: ošípané, husi, kačky atď. Iné zvieratá drží človek k svojmu obveseleniu, ku pr. kanálik, čížika, drozda atď. Tých obydľia sú *klietky*. (A včely?)

V dome ale a i pri dome sdržujú sa obyčajne i škodlivé a obtížne zvieratá, ku pr. muchy, pavúci, myši, potkany, tchory atď., ktoré **škodným hmyzom** a škodnými zvieratami menujeme. Domáca mačka lapá myši a potkany, vrabec a lastovička žerú muchy a iný hmyz. Vrabce a lastovičky sdržujú sa obyčajne v blízkosti domov a stavajú si hniezda pod strechou a na podvrchu. Hniezda slúžia vtákom tiež za obydľie.

Kuny a tchory drhnú kury, kačky atď. a žerú ich, preto sa **dravými zvermi** menujú. Sovy vychádzajú v noci na lúpež, ale ráno pred svitaním odletujú od prítokov ľudských a ukrývajú sa do svojich skrýš, dutých a prázdnych stromov, rozpuklých skál, starých väží a múrov.

IV. Človek a domáce zvieratá.

Väčšina domácich zvierat je človeku veľmi užitočná. Nektore z nich poskytujú nám pokrm a nápoj, iné dávajú nám vlnu a kožu na odev, obuv a rozličné náradie. Hospodári by bez nektorých polia a lúky ani obrábäť nemohli. Nektore zase stvoril dobrotivý Hospodin k našej kratochvíli a k nášmu obveseleniu. Ktoré? A preto naša povinnosť je, aby sme sa o ich pokrm a nápoj, bývanie a čistotu ustavične starali, nad možnosť ich v práci nepretahovali, laskave sa k nim chovali a jako stvorenia Božie považovali. Len sprostý a surový človek zachodí nelaskave a ukrutne s nerozumnými živočíchmi. — Prísl. 12, 10.

1. Kto je vo vine?

V pondelok odpoľudnia hovoril otec Ondrovi: „Choď, môj syn, choď, — popas trochu kravu na trávniku po záhumní!“ Ondro bol tomu rád, vzal z klinca na pitvore dlhý hybký bíč, odviazal kravu a o chvíľu už ju pásol na zelenom trávniku. — Plieskanie bícom, obháňanie statku sa Ondrovi lepšie páčilo, jako škola a knižky; preto ani teraz nečaral by sa so žiadnym svojím kamarátom, ktorý v škole sedieť a pozorovať musí, kdežto si on jako vták po slobode chodí a bícom popľeskuje. Ale i tuto radosť po chvíli zunuje, kravu nechá na strane, bíč odhodí a rýchlym skokom hajde, mik, cez susedov nízky plot — a už sedí na košatej hruške, hneď do úst, hneď do vrecák sladké zralé ovocie oberajúc. V myšlienkach na sladké hrušky zabudol, že krava môže i do škody vojsť a otcovi omrzlosti narobiť. O chvíľku

príde otec a rozmrzený vidí, jako mu krava ty najkrajšie kapustné hlavy obžiera. Nahnevaný vyženie kravu z kapusty a hybaj — rovno k susedovej zahrade. Ondro vidiac blížiti sa rozhnevaného otca od strachu jako osyka sa triasol na celom tele; chytro síde dolu, prosí za odpúštenie. Ale rozhnevaný otec nemá času k odpúšťaniu, šibkým brezovcom vyreže do chuti Ondrika privolávajúc mu za každým seknutím: „Povedz, nezdarne chlapčisko, či si ty, či krava vo vine, že je najkrajšia kapusta na vnivoč obrátená?“

2. Krava, kôň, ovca a pes.

Krava, kôň a ovca sídúc sa raz na paši, hádali sa medzi sebou, kto z nich je človeku najosožnejší? Krava sa chlúbila: Odo mňa má mlieko, chutný tvaroh a výborné maslo. — Kôň sa zase pyšne honosil: Ja mú pomáham pri hospodárstve tahaním a nosením, vzdelávam pole a nebojac sa ani strelby, sprevodím ho do boja. — Ovca zase: Ja častokrát sama nahá plušte a zimu snášam, kdežto on sa mojou vlnou odieva; okrem toho dávam mu zdravú žinčicu, syr, z ktorého si výbornú brindzu a oštiepky pripravuje. —

Kde sa vezme, tu sa vezme pes, ktorého si v pýche svojej ani nepovšímnuce, o ňom len tak z boku jako o neužitočnom zvierati svoj súd vynášali.

Po malej chvíli dôjde na miesto hádky i sám hospodár a po samom predku sa svojmu vernému psíkovi prívétive prihovorí, po jemnej srsti ho laskave hladkajúc. Čo keď tamti videli, rozmrzeli sa nad tým, že pán nie daktorému z nich, ale psovi prednosť dáva. Kôň ale dodajúc si smelosti, zpýtal sa hospodára: Čo nám takú krivdu činíš? Či my nezaslúžime viac lásky, než toto neužitočné zviera? Ale hospodár ešte laskavejšie hladkajúc svojho psa, rečie: Nie tak; vy ste mi všetky milé a užitočné, ale tento pes mi je preca z vás najmilší, lebo mi pred niekoľkými dňami môjho jediného syna z prudkých vln vyslobodil. Jako žebych mohol tuto jeho veľikú službu a vernosť zabudnúť?

3. Pastiersky pes.

Sotva že stíchly dialne ohlasy *)
 Už vtáčky plaché lietajú.
 A v nezabúdok krúžik belasý
 Jašteričky sa skrývajú;
 Už od ďaleka šum sa rozlieha,
 A vždy blíž a blíž šuchot dobieha,
 Už prút suchý praští blízko:
 A udychčaná cvalom pripáli
 A k Martinkovi svojmu sa svalí
Belko, sňahorstý psisko.

Srosené dlapy na predok vystre,
 Na ne smelú hlavu složí,
 A na Martinka okále bystré
 Opre pekný ten tvor boží,
 A krúti sem tam chvosta kúdelou,
 Zas s brnčiacou sa pohráva čmelou,
 A zas žmurká, podriemkáva;
 A tak si leží jak by neležal,
 Keď by popri ňom čujný vlk bežal,
 S ktorým tak rád sa bájava:

Že, keby snívať sa mu vedelo,
 Sníval by o krdli vlkov,
 S ktorými sa mu ruvať zachcelo
 A ktorých špatne vytíkol;
 Sníval by gazdy svojho pochvaly,
 Prísahy, že čo by mu hneď dali
 Zaň päť kôz, že *Belka* nedá;
 Sníval by jako vlkov hromady
 Držia o zkaže jeho porady,
 Že ich dusí, že ich zijeda.

4. Mačka a dievčatko.

Mačka, prečo sa vždy nafahuješ? a sa ustavične
 oblizuješ? Hovor, hovor, či sa ti to sluší dvíhať nohy,

*) Po zahvizdnutí Martinovom.

utierať si uši? — Ja to všetko preto robiť musím, že si nečistotu veľmi hnuším.

Mačička, dobre máš, že si vždycky čistá! Že ta bude každý rád mať, budiž istá. Čistá buď vždy, — i ja budem jako ty, v celom živote sa držať čistoty.

5. Ukrutný Ďurko.

Malý Ďurko obzvláštnu radosť mal v tom, keď živočíchym bez príčiny a potreby mučiť mohol. Domnieval sa, že k takej zábave právo má, kedykoľvek sa mu príležitosť zavdáva k tomu a sila mu dovoľuje. Na to ani nepomyslel, že i živočíchym cífa bolast.

Dokiaľ malý bol, priväzoval *chrústy* cvernou o drevce a nechal ich lietieť, kým vládaly. — Neškodné, ba v istom ohlade osožné *žaby* prepichoval končitým drevom a tešil sa z ich křčovitého svíjania sa, kým bolastnou smrťou neškonaly.

Surovú ukrutnosť svoju ale prevodzoval obzvlášte na jednom *psíkovi*, ktorého od otca darom dostal. Tohoto celý deň na povrázku všade sebou vláčil, a aby iným chlapcom ukázal, že je on jeho pánom a s ním sebevoľne zachodiť smie, i za najmenšiu príčinu ho kopal, za uši natahoval tak, že ho často i cudzí ľudia za jeho ukrutnosť karhali.

Keď dorástol, behal a cváľal na *koňoch*, dokiaľ nevystaly, pri čom ich ukrutne bľával; s *čeladlou* tak zle zachodil, že žiadna u jeho rodičov dlho nevydržala. Na jeho ešte väčšie nešťastie rodičia mu veľa prehľadali, lebo bol jedináčik.

Keď po smrti rodičov sám ostal, domnieval by si sa, že sa premenil; ale k čomu človek za mladi priykyne, to na starosť neponechá. So všetkými *susedmi* v ustavičných rozoprách žil, z pravôt nevychodil a bol prez celý svoj život nešťastný a nespokojný.

6. Mýška.

Mýška malá, čo tam hľadáš,
Kamže vlečieš ten cukor náš?

„Chcem ho odniesť, prosím pekne,
Mojim štyrom synkom v dierke.
Veď mi hrozne kvíľa, plačú,
Umierajú už od hladu.“

Gazdinka sa rozosmiala.
„No nedbám, ber ho tedy ta;
I ja práve mojím deťom
Tu varím raňajky s mliekom.“
Deti pri raňajkách sedia
A mýšatá cukor jedia.

7. Wrabec a wlassowka.

Dva malí ptáci sdržujú sa rádi pri dverách, domech a chlípkách, wrabec a wlassowka. Dba sa často ubytujú pod jednou strechou; ale není rozdielnejších sausedů. Wlassowka vždy je uhlazená a čistotná, jako pořádná pannenka; wrabec býwá rozčuchaný a uspiněný jako nedbalé chlapčisko. Podobná jim samým jsou i jejich hnízda. Wlassowka byt svůj staví sice jen z bláta, ale tak čistě, že vyhlíží jako winný hrozen, a lůžko w něm jest utláno jako wěneček. Wrabčí hnízdo jest nesromnaný wích, nedbale ze slámy a smeti snesšený. — Wlassowka stále chytá hmyz, dobytku obtížný a traplivý: wrabec ale sflíží wšude, kde nesál. W zimě jest dotíraný na dwoře, u stodol a u stájí; kdekoliw se se zrnem něco dělá, přiskakuje a potutelně se hlásí k hospodáři, k hospodyně, k pacholkowi, i ke mlatcům, křiče: „Strýč!“ Jen z jara sbírá hausenky a černy; ale nechá jich, jakmile ječmen a pšenice zrátí počínají; smlsá první zralé třessně a z hroznu si wybírá nejssladší zrna; i do komor se wtírá na sýr — ten zloděj!

Wrabče, wrabče, ty čtveráku,
 Nejssem já tvůj kamarád,
 Ale w zimě mám tě rád:
 Ze vssech sstěbetavých ptáku
 Sám tu s námi přebýváš!

8. Sdelenie.

Milý Palko!

*Len si pomysli, jakú som radosť mal, keď som včera
 zo školy domov prišiel. Otec pojal ma za ruku a usmie-
 vajúc sa vyviedol na podvrch. Hádaj, čo mi hneď do
 očí padlo? Pekný a úhladný holubienčok. V ňom do
 kola sú hniezda a ponad letáč sú železné picháče pri-
 pevnené, aby sa kuna alebo tchor dnu nedostaly. O, keby
 si tu bol a videl radosť*

Tvojho

priateľa

Vo Zvolene, dňa 29. Jan. 1876.

Karola.

9. Odpoveď.

V B. Bystrici, dňa 1. Febr. 1876.

Šťastný Karle!

*Jako z Tvojho listu vyrozumievam, máš neobyčajne
 dobrého otca. Prihotovil ti pekný holubienec, — tuším
 k Tvojim meninám. Prajem Ti, aby si holubienec čím
 skôr zaplnený mal peknými holubami. O nedlho Ťa na-
 vštívim a donesiem Ti pár pekných kropáňov.*

Tvoj

priateľ

Palko.

10. Wrabec a krahout.

Dva wrabci žili w pokoji, až nassli zrnko na hnoji,
 Tu pojala vsšak oba pro zrnko kručá zloba,

Už je pustili do hádky. V tom myšiel kohaut z zahrádky,
 A byl i hned od dwau stran za saudce pře povolán.
 Ten zblížil se wázným krokem, spolknul zrno před wýrokem.
 Když na to lály obě strany, řekl wázně kohaut rozhněwaný:

„Kde obě strany nejdau k shodě,
 Tam třetí těží k jich škodě!“

11. Murárik.

(Hádka.)

1.

Murárika znám jedneho,
 Po celom swete chýrneho —
 Má vám oblek podivný,
 A ver je naň i pyšný:
 Čiapočku jak uhel ciernu,
 Fraček jako z aksamietu,
 A — by sa nezababril —
 Biely šurc si pripravil.

3.

Hned jako zorit počína,
 Sa on do práce pohýna;
 A keď dvanásta bije,
 Nemyslí, či dačo zjije;
 Ba už i slnce zapadá,
 A každý sa k spánku skladá:
 On ešte len sbiera, nosí,
 Prácou svojou sa honosí.

2.

Múra si hned, jako svitne,
 Kašiel, — ani neodдыхne, —
 Pri tom do kola behá,
 Všeličo sa dozvedá.
 Kolo kostola obchádza,
 A ak sa mu dobre zazdá,
 Na ňom sa vám pozastaví,
 Tam si byt svoj zarazí.

4.

Nemá riadu, pomocníka,
 Iba verného párika, —
 S týmto stavia z blata, hlíny,
 A kádejakej drobniny, —
 Stavia a si prehvizduje,
 Až konečne spozoruje:
 Že mu prácičky ubýva,
 Domček pod strechou sa dvíha.

5.

Už je hrad zaokrúhlený,
 Len vchod nedohotovený,
 Ale i to zrazu skrsne,
 Von i dnu sa chodiť začne.
 Potom z dnuky riada, čistia —
 Lože mäkké sa nachystá,
 A párik sa v diele teší,
 Že má svoj kašiel v prístreší.

12. Páv.

Pozri, pozri, jak si onen páv hrdou hrdou hy-
 dinou vykračuje, jako pyšne na svoje zla-
 4

a utešene barvený chvost pozerá, hlad, jak inou drúbežou opovrhuje! Či i ty budeš pyšný na tvoje nové pekné rúcho, na skvos prsteňov, zaušnic a stužiek? Či i ty tak jako on opovrhovať budeš inými voľvetchejšom od teba rúchu? Budeš sa i ty onomu pyšnému pávovi rovnat?

Nepovrhuj, jako páv, chatrnejšími, lebo: *Boh sa pyšným protiví, ale pokorným dáva milost!*

13. Mravec.

Vidíš, toho mravčoka, jak pilne pracuje? Jako sa s omrvinkou chleba natáhuje? On si to preto vlečie do zimného skladu, by mu nebolo treba v zime mreť od hladu. V lete pokým je teplo, on neodpočívá: jemu i ťažká práca milou ťarchou býva. Mravci preto pilné sú, by žit z čoho mali. O, by deti lenivé z nich si príklad braly!

Prísł. 6, 6—8. „Jdi k mravenci, lenochu, sĥledni cesty jeho a nabud maudrosti. Kterĥz nemaje wúdece, ani správce, ani pána, pripravuje w léte pokrm swúĥ, sĥromaĥduje w ĥni potravu swau.“

14. Maucha a hrdlička.

Žižnimá maucha widěla w lesičku
 Botok, a sletla prudko na wodičku:
 Me sotwa že chtěla z něho píti,
 Už se ubohá počala topiti.
 To umiděla na stromě hrdlička,
 Že zemřít musí musska ta malička;
 List dolu hodi, na nějž maucha sedla,
 A tať ze swého nešťěstí wybředla.
 Po krátkém čase lowec se swou zbrojí
 Wsilau hrdličku zastřeliti strojí:
 Než ta maucha mu na nos přiletěla,
 Tať že hrdličku nezabila střela.

O, by tať i lidé byli wĥdy hotowi,
 Slauĥiti w potřebách jať bratr bratrowi.

15. Hádky.

1. Jak ďaleko dojdeš na každom koni? — 2. Koľko kľincov treba do kopyta dobre podkovaného koňa? — 3. Ktorý vták má na konci abecedu? — 4. Keď z 12 vrabcov v húšti 7 zastrelíš, koľko ich ešte zostane? — 5. Ja som malý vojáčik, mám priostrý bodáčik; trebas nemám svoje pole, staviam si preca stodole. Nosím tarchu celý čas, dokým v poli stojí klas; a keď zima nastane, v kasárni sa zostane. — 6. Kto pradie a nič nenapradie? — 7. Jaký kopec z grúňa na grúň skáče?

16. Príslovia.

1. Lepší vrabec v hrsti, nežli zajac v chrasti. — 2. Pečené holuby nikomu nelietajú do huby. — 3. Bez jednej lastovičky bude leto. — 4. Dočkaj času, jako hus klasu. — 5. Ja o koze a ty o voze. — 6. Príde na psa mráz. — 7. Išiel posol, prišiel osol. — 8. Jedna prašivá ovca celé stádo nakazí. — 9. Mačku vo vreci kúpiť. — 10. Nedal Pán Boh svini rohy. (t. j. dobre, že planí ľudia nemajú vždy moc). — 11. Najprv vtáčik zaspieva a potom mu dajú. — 12. Ktorá krava veľa ručí, málo mlieka dáva. — 13. Nebude zo psa slanina, ani z vlka baranina. — 14. Kôň má štyri nohy a preca sa potkne. — 15. Vola lapajú za rohy a človeka za reč.

Oddiel štvrtý.

Zahraďa.

I. Mená vecí v zahrade a pri zahrade.

Ohrada (múr, parkan, plot, lesa), dvere, vráta, vrátka; kráмец, besiedka, cesta, chodník, zem, hriadka. Strom, jabloň, hrušeň, čerešeň, slivoň, morulka, broskyňa, orechovec, kaštan. Zábradlie (špalier). Ker, rybízlie, pôľca (egreš), malinčie, vinič, jahoda atď. Zeleniny (kuchyňské veci): krumpel (zemiak), mrkva, repa (cvikla), kapusta, kaleráb, kvaka, merlík (špinát), šalát, hrach, fazola, cesnak, cibula, pažitka, zeler, petržlen, šťava, chreň, tekvica, uhorka, diňa, reťkovka, chrest (špárgla),

kukurica, mak, rajske jablčko atď. Kvetý: ruža, ďordinka (georgína), pivonia, klinec, fialka, ľalia, tulipán, králik (aster), sirôtka, rezeda, šalvia, yzop atď. — Plevel (burina): bolehlav, prhlava (zíhlava), psia loboda, vlčie mlieko, črevec, pupenec, lopúch, krvávník atď. — Krtica, mýš, pajed, chrúst, medvedik, húsenice, motýl, všice (mušky), lienka, ucholak, dáždovec, slimák, mravec = hmyz. —

II. Opis a porovnanie tých vecí.

1. Jabloň.

Koreň, peň, kôra, konár, halúz, vetev (ratolest, ľetorost), korúna, list, kvet, ovocie. (Podstatné meho.)

Koreň: vláknatý (vláskovitý), dlhý — krátky, pevný — slabý, kolmý — šikmý, rovný — krivý.

Peň: drevnatý, tvrdý, vysoký — nízky, hrubý — tenký (šťíhlý), rovný — krivý, okrúhly, valcovitý, haluznatý, hrčavý.

Kôra: brunastá, hladká, rozpuklá, drsnatá (chrôblavá).

Konáre: vidličkovaté, šikmé, rovné, ovisnuté, sohnuté, listnaté, holé.

Listy: vajcovité, podlhovate, srdcovité, zubkaste, zelené, svadnuté, suché, žlté, holé, plstnate (omachnatené).

Kvet: biely, ružový, pätlúpenkový.

Ovocie: guľaté, tľapkavé, šťavnaté (saftovité), mäsité, zralé, nezralé, jedlé, sladké, sladkasté, kyslé, kyslité, trpké, mäkké, tvrdé, zakrpené.

Koreň stromu, list stromu atď. Vlákňatý koreň, zelený list.

Zralý, zralší, najzralší; dlhý, dlhší, najdlhší; hladký, hladší, najhladší.

Pozn. Tu musí učiteľ už na stupňovanie prídavného mena upozorniť deti.

Jabloň má jeden hlavný, hlboko do zeme siahajúci *kolový srdcový koreň* a mnohé bočné korene. Z koreňa dvíha sa *peň* brunastou *kôrou* pokrytý. Pri vrchu sa peň rozvetvuje na viac *konárov*, halúz a vetiev. Na jar vypučia sa na haluziach a vetvách *puky*; z pukov vyvinú sa *listy* a *kvety* a z kvetov povstáva *ovocie*, ktoré sa *jablkom* nazýva. Jablká sú podlhovato-guľaté, pri vrchu a spodku máličko sdľapčené a prehĺbené. Jako zvierá kožou, tak i jablko kožtičkou je obťahnuté. Kožtička obľúpená menuje sa *lupinou*. Pod kožtičkou je *mäsnič*.

Na vrchu jablka nachodí sa pozostatok kvetu, na spodku *stopka*. V jablku je *jaderník* s piatymi komôrkami, v nichžto jadierka sedia. Zralé jablká sú príjemný a zdravý pokrm, chuti sladkej alebo sladkastej, vínovej, kyslej alebo nakyslastej. Užívame ich surové alebo pripravené a sušené (hloza). Nezralé jablká sú veľmi nezdravé. — *Kvet* je červeno-biely. Listy jablone sú srdcovité, široko-vajcovité, z predku končité, na krajoch tupo-zúbkaté, na vrchu tmavozelené, na spodku bládozelené a *plstnaté*.

Jako človek pokrm a nápoj prijímať musí, chce-li žiť a rásť, tak potrebuje i jabloň *živnosť*. Túto živnosť bere z čiastky kroz korene zo zeme, z čiastky kroz listie z povetria. Jabloň má totiž na svojich hlavnejších a hrubších koreňoch mnoho tenulinkých vláskovitých korieňkov. Tyto korieňky ssajú vlhkosť zo zeme a privodia ju najprv hrubším čiastkam koreňa. Z koreňa vinie sa potom ta vlhkosť (miadzga) do pňa, zo pňa do konárov, haluzí a vetvičiek, listov, kvetu a ovocia. Listy sú opatrené ale tak drobúlinkými dieročkami, že ich neozbrojeným okom nevidno; ty dierocky volajú sa *potnice* (pory). Kroz tyto pory potí sa strom, a vylučuje (v noci) škodné výpary; ale i vpíja do seba z povetria, dáždu a rosy živnosť svoju. Listy pod jaseň vädnú, žlknú, pŕchnu a na zem padajú. Na zemi shnijú a jako *trus* zase slúžia jabloni za živnosť.

Jabloň *žije*, prijíma živnosť; ale sa nemôže jako zviera z miesta na miesto ľubovoľne *pohybovať*. Jabloň *rastie* zo zeme; jabloň je *rastlina*. (Prísl. 25, 11.)

2. Čerešeň.

I čerešeň jako jabloň má koreň, peň, konáre, haluzi, vetvičky, listy, kvet a ovocie. Jej *peň* je dosť hladkou a popolavou kôrou obťahnutý. *Listy* má malé, čerstvo-zelené, podlhovato-okrúhle a liskavé. Čerešeň *kvitne* bielo a obyčajne tak bohato, že rozkvitnutá celkom biela vyzerá. Okrúhle, bládo- alebo tmavo-červené, alebo i žlté ovocie visí, viac kúskov spolu, v kytke na

dlhej stonke a zovie sa *čerešňa*. *Mäsnič* je mäkká; v mäsníči je *kôstka* a v kôstke *jadro*.

Čerešňový strom patrí medzi vyššie stromy.

Čerešeň bere svoju živnosť zo zeme a povetria (čím?) čerešeň žije, ale sa ľubovoľne nepohybuje, čerešeň rastie je **rastlina**.

3. Porovnanie jablone s čerešňou.

Jabloň a čerešeň sú **rastliny**: majú koreň, peň, konáre, listy, kvet; obe rodia, donášajú ovocie, sú *ovocné stromy*. Ovocie oboch je chutné a môže sa i surové jiesť. Obe žijú a rodia za viac rokov.

Čerešeň je obyčajne vyššia, jabloň nižšia. Čerešeň má hladšiu kôru, menšie, svetlejšie listy, než jabloň. Jabloň nesie veľké ovocie s tvrdým mäsom, čerešeň malé ovocie s mäkkým mäsom. Jabloň má jaderník, čerešeň nemá; čerešeň má kôstku, jabloň nie.

4. Pôľca (egreš, kosmačka).

Ker (krúh, kružina): viacpňový, malý, nízky, úrodný, neúrodný, bodľavý.

Listy: vrúbkovaté, zelené, svädnuté, žlté, liskľavé.

Ovocie: hladké, vlasaté, zralé, nezralé, guľaté.

Ker pôľkový, jahoda (bobuľka) pôľková, bobuľka pôľčata, bobuľky pôľčata. — Viacpňové pôľca atď.

Malý, menší, najmenší; veľký, väčší, najväčší; dobrý, lepší, najlepší atď. (Nepravidelné stupňovanie.)

Pôľca je **rastlina**, má ty isté hlavné čiastky, ktoré jabloň alebo čerešeň, od nichž sa tým liší, že nemá *jeden*, než *viac* z koreňa vyrastajúcich a sa hneď nad pôdou (zemou) rozvetvujúcich pníkov. Pôľca je **ker**. Po halúzkach má ostré *pichláče* (ostne), na ktorých sa pri oberaní ovocia ľahko *poraníme*. Listy pôľčata sú laločné, po tri, štyri, ba i päť zárezov majúce; na vrchnej ploche sú hladké, tmavozelené a liskľavé, na spodnej tiež hladké a liskľavé, ale svetlejšie. *Kvietky* visia na krátkych stonkách a sú pobelavé. Ovocie nazýva sa *pôľka*, je zelenej, žltej alebo červenej barvy. Pôľky sú holé, alebo vláskami obrastené (kosmaté), okrúhle

alebo podlhovaté *bobuľky* (jahody) s pozostatkom svädnutého *kvetu* na konci. Majú sladkastú alebo nakyslastú štavu a v nej mnoho malých zrníek. Každé také ovocie nazývame *jahodovým ovocím*. Pôlky obyčajne surové požívame a keď sú zrelé sú zdravé jedlo.

Pôlča je tedy **ovocný ker**.

Porovnaj pôlča s jabloňou!

Všetky veci, ktoré žijú, a zo zeme svoju živnosť berú, ale necífa, a z jedného miesta na druhé ľubovoľne pohybovať sa nemôžu, sú *rastliny*.

Všetky rastliny, ktoré len *jeden* drevnatý peň majú, sú *stromy*; všetky rastliny, ktoré *viac* drevnatých pňov majú, sú *kry*. Stromy a kry, ktoré ovocie donášajú, sú *ovocné stromy*, ovocné kry. Ovocie je alebo jadrové, alebo kôstkové, alebo jahodové.

Všetky stromy spolu tvoria jednu *triedu* rastlín, a všetky kry spolu tvoria tiež jednu triedu rastlín.

Ktoré veci v záhrade sú *rastliny*? — Ktoré nie? — Ktoré sú *stromy*? — Ktoré nie? — Ktoré donášajú *kôstkové*, a ktoré *jadrové* ovocie? — Ktoré veci sú *kry*? — Ktoré nie? — Ktoré kry donášajú kôstkové a ktoré *jahodové* ovocie?

5. Dážďovec (červiak).

Červenkastý, valcovitý, dlhý, tenký, hrubý, mäkký, vlhký, krúžkovatý.

Červenkastý a dlhý dáždovec; červenkasté a dlhé dáždovce atď. Ktoré z udaných prídavných mien možno stupňovať?

Keď po teplom dáždi do záhrady vstúpime, vidíme kde tu červenkasté živočíchy po zemi sa plaziť. To sú **zemeplazy**, **červy**, a pretože sa obyčajne po dáždi zjavujú, volajú sa *dážďovci*. — Dážďovec má síce rozťahnuté, dlhé telo; ale nemá ani *nôh*, ani *oči*, ani *uši*. Ba i pysk jeho je tak usporiadaný, že nemôže ani roztlknúť lieskovce, ani nič tvrdšieho užiť; krom masnej zeminy a mäkkých korenkov všetko musí nechať stáť. No vie si spomôcť. Šalátovú hostinku na pr. pripravuje si tak, že vtiahne niekoľko šalátových lístkov do svojej diery; čo tak vyzerá, jako keby niekto zo žartu listov nasadil. Keď listy v diere hniť počínajú, sú mu najlepšie. Pri obžieraní vždy ich hlbšie vťahuje, i trvá mu hostinka dosť dlho.

Telo dáždovca složené je zo samých prstencov (krúžkov), ktorých až 150—160 má. Vo vnútri tela

nemá kostru, jako ssavci alebo vtáci, a ponač mu i nohy i krídla chybujú, pohybuje sa z miesta na miesto *rozťahovaním* a *ťahovaním* tela pomocou prstienkov. Preto vravíme: červík sa *plazí*, lezie. Hlavu má na tom konci tela, kde prstienky najsilnejšie sú; keď ho prežeme, predná časť ďalej žije, zadná umre.

Suchá povetnosť a tuhá zima sú veľkí nepriatelia jeho; preto v horúcom lete skrýva sa 30—60 cm. (centimetrov), v zime i do 3 m. (métrov) hlboko do zeme. Rozmnožuje sa vajčkami, ktoré v hrčkách a vo veľkom počte kladie.

6. Slimák.

Čierny, tmavočierny, bládočervený, brunašty, žltý, šedý, okrúhly, plitký, veľký, lipkavý, šliamovitý (slizovaty).

Cervený a slizovaty slimák, — červení a slizovatí slimáci.
Stupňovat!

Sotva ovlažil jarný dáždik zem, už všade lezú slimáci. Tu putujú jako prst *dlhé*, *čierne*, *brunasté* alebo *žlté* nočné slimáky; tam lezú malé slimáčky so žltými, čierno-páskovými domčeky. Kde že berú slimáky svoje pekné domčeky? Počuj!

Starý slimák snesie mnoho, takmer jako hrach veľkých vajčok do vlhkého machu, z ktorých teplotou slnca vyliabnu sa a z každého vylezú malé slimáčky, nesúc na chrbte malulinké domčeky, ktoré sú im o nedlho tesné. Rozvažlive vystrčí tedy slimáček svoje dve na piestikách či cievočkách sediace oči a *tykadlá* a obzerá sa, kdeby živnosť našiel. Zazrúc trávu, lazí sa k nej. V jeho pysku nachodiacimi sa dvoma *zubky* obhrýza lístky a požiera ich. V jeho ňútrobach premeňujú sa ty lístky v liskavý *šliam* (slíz); ktorým sa lezúc udržuje. A z tohoto slízu buduje si i svoj nový väčší domček pomaly prstenček za prstenčekom, kým nová skrútka nepovstane. O tomto hnedom a páskovatom domčeku žiadon by sa nedomnieval; že ho slimák zo šfavy trávy a kvetov shotuje. Tak sa i v nás chlieb a poliovka v pevné kosti premeňujú.

Domček slúži slimákovi miesto kostí. Je k nemu prirastený a nemôže ho opustiť. Keď sa zima blíži, vtiahne sa celý do domčoka, jeho otvor zatiahne slizom, ktorý na povetrí stuhne a slimák — spí, dokiaľ ho jar nezobudí. Než často sa stáva, že vtáci v zime domček rozzobú a slimáka zožerú. Keď sa zostaral, ešte raz zatvorí sa do domčoka, ale viac ho neotvorí; domček mu je umrlčou truhlou. V ňom vezme porušenie (struchnutie). Z domčoka vytečie tmavá voda, ktorú zem vsiakne a koreničky i kvety vpijú; alebo sa vyparí, vystúpi do oblakov a nazpät padá v podobe dážďu na zelený trávnik a napomáha zrast rastlín. Domček jeho prázdny slúži malým chrobáčikom za prítulok alebo deťom k zábave, dokiaľ sa nerozbije a v zem nerozpadne; z ktorej vzatý bol.

7. Porovnanie dážďovca so slimákom.

Dážďovec je dlhší, než slimák, tento ale je hrubší než tamten. Slimák má tykadlá, ktoré dážďovcovi chýbajú. Dážďovci žijú v zemi, slimáci sa obyčajne na površí zeme sdržujú. Kožka dážďovca je krúžkovatá, slimáková nie.

Dážďovci majú hlavu a podlhovaté telo, slimáci tiež; dážďovci a slimáci nemajú *kostru*, ani *krídla*. I slimáci a dážďovce lezú a zovú sa **červy**.

Všetky živočíchy, ktoré nemajú kostí, krídla a nohy, a sa plazia, zovieme *červami*. — Všetky červy spolu tvoria tiež jednu *triedu* živočíchov.

Ktoré tvory v zahrade sú *živočíchy*? — Ktoré nie? — Ktoré z menovaných sú *červy*? — Ktoré nie?

8. Chrúst.

Brunastý, čierny, červený, liskavý, škvrnastý, krídlatý, pažravý, škodlivý.

Brunastý, krídlatý a pažravý chrúst; brunasté, krídlaté a pažravé chrústy atď.

Škodlivosť chrústa, škodlivosť chrústov atď.

Stupňujte zvyšované vlastnosti chrústa!

Chrúst je opravdový darmožrút a pri tom pažravec. Svojimi háčkami opatrenými nôžkami celý deň sa *hmíri* po útlých ratolesťach stromov pažrave obžierajúc mladúsky pekný list. Jestli sa ich veľa zjaví na nektorom strome, je po ňom veta! Líšťa pozbavený strom vädne, schne a mnohokrát i na vždy vyschne. Beda zahradám a ovociu, keď sa časom týchto pažravcov veľké množstvo objaví. Z krásnych zelených stromov neostanú iba holé sucháre a je po našej nádeji na ovocinu. Najlepší spôsob týchto nevolaných hostí vykynožiť je ten: včas ráno, kým sú ešte na stromoch od studenej rosy skrehnuté, do zahrady ísť, skrehnutých chrústov na nejakú plachtu so stromu striasť, do jamy v zemi vykopanej pohádzať a vrelou vodou zaliať.

Keď sa samičky 8—14 dní na zelenom lísti popásly, zletia dolu, vyhrabú si asi na 5 cm. do zeme dieru, uložia do nej svoje vajčeka a hneď po úkone tom hynú. — O štyri do šesť týždňov vyklujú sa z týchto vajčiek maličké červíky, ktoré sa *pandravami* (pajedmi) menujú. Tyto pandravy jako i chrústy sú veľmi pažravé a živia sa z mäkkuškých rastlín. V jaseňi utahujú sa hlbšie do zeme a spia tam, až kým ich jarnie teplo nezobudí. Medzitým vyzliekajú zo seba vrchniu kožku a zameňujú ju za novú, čo sa *lienením* menuje. Odrastená pandrava je veľmi nemilým hosťom i roľníkovi na poli i zahradníkovi v zahrade, lebo teraz jej potrava len z rastlinných korieňkov záleží, čím veľkú škodu pôsobí. (Krumple!) K úplnému vyvinutiu na chrústa potrebuje takáto pandrava 3—4 roky. V štvrtý rok ešte raz shodí zo seba vrchniu kožu, než teraz viac sa už neobjaví jako pandrava, ale jako *kukla*. V tomto stave prežije 4—8 týždňov, až sa konečne kôrka kukly rozpuke a z nej vynde zase iný tvor, totiž pažravý *chrúst*.

Čas, v ktorom sa chrústy obyčajne objavujú, padá do konca apríla a počiatku mája.

Porovnajete chrústa s muchou!

Do ktorej vám už známej triedy živočíchov patrí chrúst?

Koľko tried živočíchov naučili ste sa poznávať medzi *domácimi živočíchmi*? Koľko v *zahrade*? Tedy koľko tried živočíchov už znáte? (Ssavci, vtáci, hmyzy, červy?) Čo sú ssavci? — vtáci? — hmyzy? — a červy?

9. Úlohy.

1. Napíšte mená *životných* tvorov: 10 mien *živočíchov* a 10 mien *rastlín*! — Potom desať mien *bezživotných* vecí!

2. Probujte nakresliť list jablonoňový, čerešňový, pôľkový! Vykreslite jablko, čerešňu, pôľku!

3. Napíšte mená všetkých častí jablone! Potom pôľčata!

4. Jaká môže byť jablôň? (Jablôň môže byť: hrubá — tenka, vysoká — nízka atď.)

5. Jaký môže byť *pes*? — Jaká môže byť *krava*? — *hus*? — *mucha*? — Jaký je *slímák*? — *dážďovec*? — *chrúst*? Napíšte, čo ste povedali! (Ku pr. Krava môže byť: veľká — malá, biela — čierna atď.)

6. Opíšte teraz niektoré živočíchy a upotrebite pri tom nasledujúce otázky: 1. Ku ktorej triede prislúcha? 2. Jako je ustrojený? (čiasťky tela, pokrýva, farba, veľkosť atď.) 3. Kde žije? 4. Jako žije? (o samote, v spoločnosti atď.) 5. Z čoho žije? 6. Čím osoží alebo škodí?

III. Opis zahrady.

Veľký, -á, -é; malá, dlhá, krátka, široká, úzka, štvorhranná, ohradená, podelená, mokrá, vlhká, suchá, úsluná, tienistá, vysoká, nízka, rovnoplochá, úbočistá, príjemná, pekná, úrodná, neúrodná, pohnojená, pokopaná, posiatá, posadená, čistá, užitočná, atď. — Tu nech učiteľ už upozorní deti na troje pohlavie, *mužské*, *ženské* a *vecné*, a na jeho koncovky pri prídavných menách: ý, á, é, — a nech to potom upotrebí pri udaných slovách. Tak tiež i pri stupňovaní.

Veľký pes, väčší baran, najväčší vól; veľká zahrada, väčšia lúka, najväčšia roľa; veľké mača, väčšie psíča, najväčšie teľa atď.

K domu prislúcha obyčajne i kus pozemku, ktorý k dochovávaní kuchynských *zelenín*, *ovocia* a *kvetín* slúži. To je **zahrada**. Zahrada ohradená je plotom (živý plot!), lesou, parkanom alebo i múrom. Na tej ohrade nachodia sa dvere. Zahrada je širokými cestami na väčšie kusy (záhony) a úzkymi chodníkmi na hrady a hriadky podelená. Ty širšie cesty sú často nejakou ozdobnou krovinou, pôľčím alebo rybezlím obsadené. Na

hradách rastú rozličné rastliny, jako: fazole, hrach, mrkva, cibuľa, šalát atď. V mnohých zahradách nachodia sa i rozmanité ovocné stromy a kry, ktoré jedlé ovocie donášajú. Mnohí ľudia dochovávajú v svojich zahradách i kvety k obveseleniu. A kvety, jako nás obveselujú svojimi utešenými farbami a svojou príjemnou vôňou! — Keď je zahrada múrom ohradená, k tomuto pripravujú sa často i *zábradlia* (špaliere), na ktorých dochovávajú sa stromky a kry, ku pr. vinič, broskyňa, atď. Často vidieť v záhrade *besiedku* z viniča alebo iných otáčivých rastlín; v iných zase vidíme *krámcu* a v ňom lavičky a stolík. A jak milo je pri peknom počasi v krámcu alebo besiedke si pobesedovať! — Zahrada, v ktorej len kuchyňské veci dochovávame, nazýva sa *kuchyňskou zahradou*. Keď sa v nej len ovocné stromy pestujú, volá sa *saď* (ovocná zahrada). Zahrada, v ktorej len kvety dochovávame, je *kvetnica*. A čo je *vinica*? — Zámožní ľudia držia si osobitných, k tomu vyučených ľudí, ktorí im zahrady zakladajú a opatrujú; to sú *zahrádníci*.

Obyčajne viac zahrad leží jedna po pri druhej, *hraničí* jedna s druhou. Ak že je zahrada plotom alebo múrom ohradená, *hranicou* jej je plot alebo múr; medzi *otvorenými* zahradami je obyčajne *brázda* vytiahnutá (medza), ktorá hranicu tvorí.

IV. Človek a zahrada.

Kto má kus, ba len i kúštok vlastného pozemku, môže si i zahradu zriadiť, a v nej dľa ľubovôle chutné a zdravé ovocie, zeleniny a kvety dochovávať. A pre človeka nemôže byť milšieho zaneprázdnenia, jako v milej Božej prírode, v záhrade pracovať. Laskavý Hospodin stvoril rastliny a zemi dáva silu, aby bylinám a stromom zrastu dodávala. Ale bez práce, ustávania a pilnosti našej by nám zahrady len *pleveľ* a neužitočnú burinu vydávaly. Jestli človek chce, aby mu v záhrade krásne ovocie, chutné zeleniny a voňavé kvety zdarile rástly, musí najprv Pána Boha za požehnanie prosiť a

pri tom neunavene pracovať: zeminu povážať, kopať, siať, plieť, polievať; len tak dá Hospodin zrastu rastlinám a prácu našu odmení. Komu sa nelení, tomu sa zelení.

Poslušné dietky, keď sa i v zahrade hrajú, nesmejú po zasiatych hriadkach behať, ani ovocie zo stromov trhať alebo ranať, leda ak im k tomu rodičia dovolenie dajú. Bez privolenia nesmejú ani kvietky trhať, lebo i tyto sú na to v zahrade, aby k radosti a potešeniu rodičom, bratom, sestram a iným ľuďom slúžily.

1. Jablčné jadierka.

Anička, päťročné dievčatko, dostalo k olovrantu od svojej mamičky jedno zrelé, hodné jablko. Bol pekný, teplý jaseňný deň a preto nebránila mamička Aničke ísť svoj olovrant do zahrady stroviť. Sotvy že jablko maličkým nožíčkom rozkrojila, prišiel jej starší brat Milko a takto k nej prehovoril: „Anička, jadierka neobdňoň; dnes sme sa v škole učili, že keď sa zrelé jadierko do zeme zasadí, že na jar z neho maličký stromček vyrastie, a o niekoľko rokov hodný ovocný strom!“ — „Nuž a jako žeby to možné bolo?“ opytuje sa Anička. — „Daj sem nektoré jadierka, uróbime zkušku.“ Vzali jadierka, vyhladali v zahrade príhodné miesto a do kyprej zeme zahrabali. Na jar, keď slniečko príhríevalo studenú zem, začaly sa i jadierka za druhými rastlinami ku svetlu domáhať. Milko a Anička šli do zahrady, aby videli, čo sa s ich jadierkami cez zimu stalo. A hľa! K nemalej radosti vidia z jadierok vyrastené maličké stromčeky, čomu sa obe dietky veľmi těsily. A keď bolo sucho, s veľkou pilnosťou ich polievaly a plýly.

O tri roky staly sa z maličkých jadierok stromčeky na palec zhrúbky. Milko sa bol pod tým časom v škole naučil takéto stromky *slächtit* (štepit) a raz na jar po škole išiel i s Aničkou do zahrady, vzal sebou ostrý nožík a vosk a mladé stromčeky s vrúblikami iných výborných rodzajov (druhov) ošlächtil. Anička vidiac Milka ostrým nožom krásne vršky stromčekov nemilo-

srдне srezávať, začala plakať. Rana ale dosť skoro sa zahojila a o 3 roky visely už na utešených mladých štiepkoch krásne, červené jablká. — Či že mal radosť z toho Milko, ale ešte väčšiu Anička!

2. Spevaví vtáci.

Jedna prívetivá dedinka ležala jakoby v prosred hory ovocných stromov. Stromy na jar krásne kvitly a kol do kola najľúbeznejšiu vôňu rozširovaly. Na konároch vyspevovali a hniezda stavali rozliční spevaví vtáci. V jaseňi ale so všetkých haluzí jablká, hrušky a slivky bohate visely.

Na raz počali samopašní chlapci hniezda vyberať, čím sa vtáci zapúdili. Nebolo ich tam viac za pekných, jarných rán počuť prespevovať a v zahradách bolo pusto, smutno. Škodné húsenice, ktoré predtým vtáci pustošili, rozmnožily sa a obžraly lísta i kvet.

Stromy stály i v lete holé jako metly a samopašným chlapcom, ktorí predtým chutného ovocia do sytosti mávali, teraz sa ani len na zachutnanie nedostalo.

3. Čerešeň.

Z jari ku čerešňovému stromu Pán Boh riekol: „Prestri chytro, by sa lačný chrobáčik najedol!“ A čerešeň hneď zelené lístočky vyhádza, a chrobáčik z čerstva na nich hlad svoj už zaháňa.

Tu strom dobrý nezadlho v podletnom tom čase prijíma od Pána Boha nariadenie zase: „Strome môj! prestieraj teraz pre hladné včeličky, by sa mohly najesť, napiť do vôle chudičky.

A čerešeň tisícerym hneď sa kvetom skveje, a do bielych kalištokov sladkú šťavu leje: tu hneď na ne mádochtivé včeličky prilétia, bručia, brncja, radujú sa z krásneho podletia.

Prišlo leto a s ním dlhé dni a horúčosti, tu hlásia sa k nemu malí, okrídlení hosti. A Pán Boh zase pre-

reče ku stromu štedrému: „Prestri a daj občerstvenia vtáčku úbohému!“

Tu náš milý strom hneď krásnym ovocím oplýva, a vtáčikom, aby išli občerstviť sa, kýva. A už švitoria a zobú chutnú ovocinu; spevom Boha a čerešeň chvália pohostinnú.

A keď potom v jaseň hojná darov božích miera nasýtila, ukojila jedno každé zviera, Boh k čerešni vetí: „Spratuj, už je po hostine, a postielaj hmyzu, nech že si už odpočine!“

A už veje ostrý vietor, lísta žltne, padá, a pod ním si na stá brúžkov isté lúžko hladá; a aby v ňom pokojne si mohli odpočívať, vyslal Pán Boh zimu bielou plachtou ich prikrývať.

4. Sloveč podobný stromu.

„Každý strom dobrý ovoce dobré nese, zlý pať strom zlé ovoce nese. Nemůžeť dobrý strom zlého ovoce nésti, ani strom zlý ovoce dobrého vydávati. — Každý strom, kterýž nenese ovoce dobrého, vyřat a na oheň umřžen bývá. A tať po ovocích jejich poznáte je.“ (Mat. 7, 17—20.)

„Bobožný jeť jako strom sřtěpený při tekutých vodách, kterýž ovoce vydává časem svým, jehožto list nemadne; a cožkoli činiti bude, šťastně se mu powede.“ (Žalm 1, 3.) — (A čo stojí poznačené Šudc. 9, 8—15?)

5. Netrpelivá Marka.

Marka a Katka pýtaly maminku, aby v zahrade jeden ker ružový jednej a druhý ker druhej darovala. Dobrá matka ich žiadost vyplnila. — Keď sa na ružových kroch puký objavily, Marka nemohla vyčkať, pokiaľ sa z nich ruže vyvinú, a preto ich nasilu rukama po-

roztvárala. Radosť jej ale netrvala dlho, lebo nasilu roztvorené ružičky jedna za druhou vädly a uschly.

Katka bola trpelivejšia a za odmenu trpelivosti mala o nedlho nesmiernu radosť, lebo sa puky pomaly samé od seba vyvíňovať počaly a keď lúbezne kvitol. Marka ešte len teraz závistlivým okom pozerala na ruže sestrine, čo keď matka spozorovala, takto preriekla k Marke: Dobre si to teraz zapamätaj, moje dieťa, že „čas a trpelivosť ruže donáša!“ A to tak rozumej, že trpelivosť bezpečnejšie vedie ku cieľu, nežli nedočkavosť.

6. Dievča a Lalia.

Lalia, ty si môj kvietok premilený, že mi tak vyzeráš pekne obielený; či to dážď, či to prach, ty nič nedbáš na to, ty na veky stojíš čistá, jako zlato!

Oj, krásna, krásna bielušká Lalia, tebe chcem, tebe chcem podobná byť i ja! Keď budem čistotná, čistotná jako ty, viac mi to bude stáť nad všetky bliskoty.

7. Kvetina.

Bol príjemný jarný deň a Karol i Lujzka mali ísť s otcom do jednej peknej zahrady, ktorá pred bránou mesta ležala. Pokiaľ sa otec v bočnej izbe obliekal, zostali deti samotné v jeho izbe. Karol radujúc sa milej prechádzke, poskakoval po izbe a v neopatrnosti zrazil paličkou jednu peknú kvetinu, ktorú otec v kvetníku pestoval. „Ach škoda!“ povedala Lujzka a zodvihla kvietok zo zeme. Ešte ho v ruke držala, keď otec do izby vkročil. „Čo si to vykonala, Lujzka?“ opýtal sa jej otec namrzenou tvárou; „odtrhla si mi kvet, o ktorom si vedela, že som chcel z neho semiačko dochovať!“ — „Otecko milý,“ prosila Lujzka, chytiac ho za ruku, „nehnevaj že sa!“ — „Hnevať sa nehnevám,“ odpovedal otec; „ponevác by ti ale i v zahrade, do ktorej sme ísť mali, napadnúť mohlo kvetiny trhať, nemôžem ťa sebou vziať.“ — Lujzka sklopila oči a mlčala. Karol ale nemôhúc sa už ďalej sdržať, zaslzenými očami pred-

stúpil pred otca a povedal: „Nie Lujzka, ale ja som odlomil kvet; ja teda ostanem doma, a Lujzka nech len ide s tebou.“

Otec dojatý touto bratrsko-sestrinskou láskou svojich detí, objal i chlapca i dievča a pobožkajúc ich riekol: „Obe ste vy moje milé dietky, obe pôjdete so mnou. Kvetina milá mi bola; ale toľkú radosť by mi nebola urobila, jakú mi robí tá nádeja, že sa vždy milovať budete a že z vás vyrastú dobrí ľudia.“ I kráčaly uradované s otcom do zahrady.

8. Tulipán a fialka.

Jeden krásny tulipán krautíl nad tím hlavou,
 Že fialka w přátelství žila se žíhlavou.
 Přissel pán do zahrady právě toho rána,
 Užřel hned i odtrhnul kvítek tulipána;
 Chtěl také i fialku, její květ a pušky,
 Ale tu mu žíhlava popálila ruce.
 Na to kdž se tulipán odtrhnutý divá
 Řekne: He, i chatrný přítel dobrý býwá.

9. Kvetiny a motýl.

Švárný motýl v ľahkom letku s kvietkami sa pekne vítal,
 A hned ruže, hned ľalie, hned sa tulipána chytal.
 Tu že dostaly priateľa, radovaly sa kvetinky,
 Lebo motýl znal kolo nich veselé robiť šibrinky.
 Tak cez celé božie leto po vôli sa zabavoval,
 A pri sladkej šťave kvetov veľmi dobre si hodoval.
 Prešlo leto, — a tu z kvietkov smutne stoja suché býle!
 Kde ích priateľ? — ani chýru, ani slýchu o motýle.
 Tak je to i medzi ľuďmi: Šťastný dost priateľov máva,
 Ale, keď sa mu zle vodí, neraz samotný ostáva.

10. Podakovanie a pozvanie.

Drahá priateľka!

Nemôžem sa už dlhšie sdržať, abych sa Ti nepoďakovala za to fialkové semiačko, ktoré si mi z jari bola poslala. Poschodily a popresádzané poprijímaly sa mi; mám celú hriadku fialkami najrozmanitejších bariev vysadení. Kedykoľvek sa v nich kochám, s najväčšou povďačnosťou i na Teba myslím.

Príď čím skôr, navštív ma a buď účastnou mojej radosť. Potom uvijeme z nich kytku, ktorú svojej maminke domov vezmeš.

Pozdravuje Ťa srdečne

Tvoja

V Hute,
dňa 30. Jun. 1876.

úprimná priateľka
Eudmila Ponická.

11. Zahradné kvety.

Pilné dievčatá veľmi dychtíve očakávajú jar, aby mohli kopať v zahrade; prosia si potom od mamky, aby im dala hriadku na kvety. A keď dostanú, po čom túžily, bežia po šnúru a hrable, rozmerajú si šnúrou svoju kvetničku a pozorne narovnajú hrablami hriadku. Keď to skončili, idú zase k mamke a prosia si kvetinky. Mamka im dala vetiac, aby si každá dľa vôle vybrala.

Raz tri sestričky dostanúc od mamky hriadky i kvetinky, vyberaly si z nich každá dľa lúbsti. Najstarsia riekla: Ja si ružičku zasadím, lebo je ruža najkrajší kvet. Srednia zase, že si zasadí ľaliu, lebo že sa jej ta pre krásnu bielu barvu lepšie páči, jako ruža. A najmladšia sa ohlási: ja najradšej vidím voňavú fialôčku, tu si na hriadočku zasejem. Matka všetko vypočúvajúc, takto k nim preriekla: Všetky tri sú naozaj pekné kvety, a ešte sa vám lepšie zapáča, keď vám poviem, že ruža lásku a dobrotu, ľalia nevinnosť a čistotu, fialôčka skromnosť a pokoru srdca znamená. Pestujte tedy tyto

kvietky a keď sa v kráse svojej rozvíjať budú, nech vám uvedú v pamäť, že jako ruža, lalia a fijalka ku okrase kvetnej hriadky: tak dobrota, nevinnosť a pokora k ozdobe detského srdca slúža.

Viďme ale, jako oné dievčatká svoje kvetničky usilovne opatrovaly! — Keď kvetinky posadily, nechaly ich v pokoji; Pán Boh k ich výžive o nedlho tichý a teplý dáždik poslal. Ružička sa prijala, bulvička laliová a semiačko fijalkové vlahou napuchnuté rozpučily sa a klíky i s lístočkami pustily na teplé slniečko; ale s nimi zrástly i naničhodné zeliny a plevel hroziac udusiť šumné kvietky. Lež dievčatá na postrieške stály, chytily sa do buriny a vyplely ju, zem okolo kvietkov pozorne okopkaly a tak ich oslobodily od zbytočných záškodníkov. — Kvietky už majú puky. Dievčatká dychtively očakávaly, čo ty puky v sebe skrývajú; konečne sa otvorila, kvety sa rozvinú a krásnymi farbami malým robotníckam sa usmievajú. — Dievčatá mali nevyslovnú radosť, zavolaly rodičov a bratov, aby sa z krásnych kvietkov i oni potešili.

12. Slávik a stehlík.

Vo dvoch klietkach na obloku

Slávik a stehlík visely;

Tu čo chvíľa slávikove

Premilé hlasy zavznely.

A otec sa zpýta syna:

„Kto z tých dvoch tak krásne spieva?“

Syn hladiac na krásne perie,

Že to stehlík — sa domnieva.

Bo — vraj — tam ten druhý vtáčik

Nemá perie takej krásy,

Preto i nemôže vydať

Také utešené hlasy.

Takto hľa vo veľkej mýlke

Neraz zvykli bývať ľudia,

Keď druhých len podľa šiat a stavu,

A nie podľa skutkov súdia.

13. Líška a hrozno.

Hladná líška raz v jaseňi videla na réve hodný stravec zralého hrozna. Že bolo ale vysoko, chudina, dost sa namáhala dostať ho; dost navyskakovala, — lež všetko darmo; voždy sa jej uhlo a ona hodne cúpla na zem.

„No len buď dobrej myslí a len sa doňho,“ posmešne ju ponúkal krkavec, ktorý sa z blízkeho topola na všetko díval, „veľmi je dobré a sladké.“

„Ach, nechce sa mi,“ odvetí líška, „ešte nenie zralé a k tomu je kyslé!“ „Povedz radšej horké!“ zakrka krkavec, „a k tomu ešte pre teba privysoké!“

14. Nominutedlnosť wšši lidské sláwy a spanilosti.

Terezka procházela se jednau w jarním čase w zahrabě, a při chodničku spatřila bylinu pěkných lístků, jakowěž před tím newiděla. A proto ji wyznačila, aby ji žádný neposflapal. Co jen z té bylinky wyroste? myslela sama w sobě. A po několiká dnech nalezla na ní puť, na jehož wrcholku cosi bílého se již ukazowalo, co utěšený kwíteť sľibowalo. A na čtvrtý den w celé své sláwě utěšený kwíteť tu stál, bílý jako sníh, s čerwenými a žlutými pásky proměněný. Kdo ho widěl, srdce se mu těšilo. Za celých pět dní diwila sa Terezka nad jeho krásou; ale w šestý den počal hláwku owěšowati, owisnul k zemi a pomalu swadnul. „O spanilý kwítku!“ takto naříkala nad ním Terezka.

„Ale tak se stane jednau i nám,“ myslela; „tak se stane krásě každého člowěka; tak se stane jeho spanilosti, tak wšši jeho sláwě, krásě a ozdobe!“

15. Ruža.

Škoda ruže, krásnej ruže,
 Tak si Marinka vzdychala,
 Jako pekne kvitla včera, —
 A dnes už tak opadala.

Otec, práve prichádzajúc,
 Dopočul ty smutné hlasy.
 „Tu“ — vraj — „vidíš, dcéra moja,
 Obraz každej zemskej krásy!

Ruža v sade, ruža v líci, —
 Oj, nedrž sa pyšne hore!
 Buď mi krásna v bohumilej
 Čistého srdca pokore!“

16. Hádky.

1. Nerodí sa, nekrstí sa, a preca býva spaseno. — 2. V hrnčičku, na pníčku, pod pokrievkou, mnoho stov. — 3. Na slobodné pole často sa ustávam, lež domčok od seba nikdy nenechávam. — 4. Najprv šaty zelené, potom nosí červené, a keď už belasé má, s dobrou chuťou jiesť sa dá. — 5. Ktoré hlavy nikdy neplešivejú? — 6. Biela som, keď sa narodím, odrastená bývam zelená, a na starosť červená, alebo čierna, a ačkoľvek mám srdce tvrdé, jako kameň, preca ma ľúbi mladý, starý. — 7. Záplata na záplate, a švika nikde nieta. — 8. Sedí pani v chládku, v červenom kabátku, a vlasy má na slnci. — 9. Kto zlomí skôr nohu, či ten čo s hrušky, a či ten čo s vysokej väže spadne? — 10. Role a zahrady časom zúrodňujem, bez hlavy — v polnočných krajinách panujem.

17. Porekadlá.

1. Ploty páli a popol predáva. — 2. Komu sa nelení, tomu sa zelení. — 3. Jablko nepadá ďaleko od stromu (jaký otec, taký syn). — 4. Vtáka poznať po perí a človeka po reči. — 5. Kto chce jadro, musí orech rozhrznúť. — 6. Ani bylka bez vetra sa nepohne. — 7. Zlá zelina nerada vyhynie. — 8. Čas ruže donáša. — 9. Každé hrable k sebe hrabú. — 10. Ruže trhajú, keď kvitnú. — 11. Žiadna ruža bez trňa. — 12. Súženie a prhľava všade rastú.

Oddiel piaty.

Dedina — mesto.

I. Mená vecí a osôb v dedine — meste.

Kostol, dom, fara, škola, obecný-, mestský-, stoličný dom, temnica (žalár, trestnica), pošta, hostinec, krčma, lekárňa, nemocnica, opatrovňa; námestie (rink), predmestie, trhovisko, studňa, ulica, dlážka, lampa, múr, brána, cesta, chodník, most, mlyn, zahrada, cinterín. — Mešťanosta — richtár, farár, učiteľ — kántor, notár, lekár, lekárnik, kupec, mäsiar, pekár, hostinský, krčmár, tesár, stolár, kováč, zámočník, krajčír, čizmár (šuster), tkáč, farbiar, súkenník, hodinár, zlatník, kníhtlačiar, knihár — remeseľník; roľník — sedliak; nádenník — šichník, mestský sluha — hajdúch, strážny (ponocný), hájnik, horár atď.

II. Opis a porovnanie tých vecí.

1. Chrám Boží.

Vysoký, nízky, veľký, malý, dlhý, krátky, priestranný, biely, šedý, pekný, starý, nový, pevný, múraný, drevený, čistý, obielený, zabarvený, ozdobený, krásny, utešený, drahý. (Prídavné mená.)

Vysoký: vysokosť, výsosť, výška, výšina atď. (Odvožené mená.)

Výsosť chrámu, krásna kostola atď.

Chrám je vysoký. Chrám je vysoký a dlhý. Chrám je vysoký, dlhý a široký atď. (Jednoduchá alebo holá veta, a to síce vypravovací.)

Vysoký, dlhý a široký chrám je priestranný — i v množnom počte atď.

Chrám aneb dům Boží jest veliká budova s vysokými zděmi (múrami), dvermi a okny, a obyčejně s věží, aneb i s více věžemi. Pokryva jeho

jest obyčejně sšindelová; jinde jest křídlicí aneb plechem, někde i mědi pokrytý. Každá věž jest jakoby vztyčený prst, jenž k nebi, k věčné slávě upravuje. Kříž, na jejím vrcholci se nalézající, znač to křesťanství, zvěštuje nám: „Vrchních věcí hledejte, kdež Kristus na pravici Boží sedí.“ Nad křížem ční na mnohých chrámech i kóhaut, obraz to křesťanské bedlivosti, upomínající na slova Pánova, která na hoře olivetské řekl: „Bdětež a modlite se, abyste newessli w pokušení.“ Wymyšleně w nitru věže (někde w osobytné zvonici) wisí zwohy. Jejich poswátno-slawnostné wyzwánění powolává nás do chrámu Božího, wyzývá k pobožnosti a modlitbě, aneb upomíná na smrt a hrob, jakoby přivolávajíc nám: „Kdo wi, jak blízko mé skonání!“ A věžové hodiny hlásají šírošíře: „Dnowé nassi w náhle přebíhají!“ „Dělej, dokudž den jest!“

W chrámě Božím není, jako w domích, mnoho malých místností aneb chýž. Spodek jest deskami, cihlami aneb tesanými kameny wydlážděn; powala jest (často) klenutí, na bočních zděch aneb slaupech (pilířech) spočívající, které w řadech mezi hlavní lodí a bočními loděmi stojí. Co widíš na stěnách chrámových? Šlau-li w chrámě nassem i kůry?

Každau neděli a swátek, a často i w pracovný den ráno aneb popolední dějí se služby Boží w milém přibytku Hospodinowu. Milé tyto služby Boží mají dospělí křesťané, údowé to církwe čili farnosti, i se staršími swými dítkami, jako to dwanáctroční Ježíš činíwal, rádi nawštětowati. Tam w lodi aneb po kůrech spolu sedí bohátí i chu-

dobní, mladí, také staří, co dítky jednoho Otce, w blaubbých stolicích, obráčení twáří k oltáři a kazatelnici, aby je wssickni widěti mohli; při liturgii (obřadech oltárních), jmenowitě při čtení Písma Swatého (Slova Božího), pozdwiňují se z míst swých. Z hůry ozývají se zvučné a mohutné warhany, jejichž lesklé píšťalky widěti lze. Na tomto nejutěšenějším a nejwětším ze wssech hudebních nástrojů hraje warhaník, cirkew pak zpívá Hospodinu swaté písně ze zpěwníka, a z kazatelnice zvěstuje slova Božího kazatel cirkwi slovo Boží. Za tím následuje modlitba a opět zpěw. A kdýž kněz udělil cirkwi požehnání Boží, wssickni shromážděni w tichosti opaussťejí dům Boží, odcházejíce poučení, potěšení, posilnění, wzděláni do domu swých, a „Blahoslaveni wssickni, kteří slyší slovo Boží a ostrihají jeho a plní wůli Otce, kterýž jest w nebejích.“

Pán, kdýž jednau matky dítky swé k němu přinášely, řekl ucdlníkům swým: „Nechte dítek jíti k mně, a nebraňte jim; nebo takowých jest králowstwí Boží.“ A bera je na lokty a wzládaje na ně ruce swé, dáwal jim požehnání. Proto přinášejí rodičowé i nyní jessťe swé malé dítky k Pánu Sezjssi. Posílajíce je totiž do chrámu Božího, dáwají je křestiti „we jméno Boha Otce, i Syna, i Duchá Swatého.“ Rodičowé, i křestní rodičowé slibují, o to pečowati, aby dělátko wzroslo w prawého křestana. Tam dostává swé křestní jméno na památku pokřestění swého. Tím stalo se dělátko owěčkou onoho dobrého a wěrného pastýře, Sezjisse Krista. Kdýž trochu odrostlo, jde do školy, a později k wyučowání konfirmačnímu, aby Boha a Spasitele swého jessťe lépe poznalo. Po dokonaném wyučowání předstawi se w chrámě cirkwi, a po náležitém zkaussení wyznává weřejně swau wíru, a obnowuje slawnostně křestní swau smlawu, slibujíc nebeskému Pánu swému

wěrnost a poslušnost; načež je duchovní otec slavnostně za skutečného úda církve přijímá a vyhlásuje. To jmenuje se konfirmací, t. j. potvrzením křestní smlouvy. Tímto výkonem wstoupilo dítě do společnosti dospělých křesťanů, a s nimi k stolu Páně přistupuje, i welebnau wečeři Kristowu požiwati smí. Duchovní správce (kněz, slowa Božího kazatel) před přisluhowáním welebné wečeře zpěwem odříká slowa, nimiž Pán welebnau onu swátost ustanowil: „Pán náš Sežiš Kristus w tu noc, w kterau zrazen byl.“ Pán ale církwi své ustanowicně plní to slowo, které byl před swým na nebe wstapením řekl: „Až, já s wámi jsem po wsecky dny, až do skonání swěta.“ Zestil tedy církew jakoby matka. Ona sprowází křesťana od narození až k hrobu. Za hrobem přicházejí nábožní do říše swětla nepřístupitédlného, kde s anjely a wywolnými Božími w triumfujícím zpíwání wzdáwati budau Pánu swému chwálu, že je wěrně provedl životem tímto a uwedl do domu swého nebeského.

„Sať jsau milí přibytkové tvoji, Hospodine zástupů! Zádostiwá jest a welice tauží dusse má po síncích Hospodinowých,“ zpíwá Dawid w žalmě 84. A dwanaćtroční Sežiš řekl: „Zdaliž ste newěděli, že w těch wecech, kteréž jsau Duce mého, musím já býti?“

2. Obecný dom, radnica.

Velký — malý, pekný — špatný, prizemný, jednopatrový, dvoj-, viacpatrový, štvorhranný, ozdobný, obielený, zamalovaný, žltý, tmavý, biely, čierny, nový — starý, múraný — drevený, opravený, pevný, drahý — lacný, priestranný — tesný.

Obecný dom je nový (mn. p.). Obecný dom je nový a ozdobný (mn. p.). Obecný dom je nový, ozdobný a jednopatrový. — Nový, ozdobný a jednopatrový obecný dom je drahý, atď.

Radnica je obyčajne po kostole jedno z najvätsích stavísk v meste o jednom alebo viac poschodiach. Ona je spoločným majetkom všetkých obyvateľov mesta alebo dediny; tedy je verejná budova. V radnici nachodí sa jedna veľká dvorana či sála, v ktorej predstavený s obecnou radou, s výborníkmi svoje porady, alebo valné shromaždenia vydržiavajú. V radnici úraduje v mestách

mešťanosta s radnými páni či senátormi, na dedinách *richtár* s prisáznými a výborom obecným. Tito spolu menujú sa mestské alebo obecné predstavenstvo. Ich povinnosť je o *všeobecné dobro* mesta alebo dediny svedomite sa starať. Kto má nejakú sťažnosť, alebo žalobu na dakoho, ide zrovna do obecného domu, radnice. Pri radnici nachodí sa i stráž a pre tých, ktorí sa podľa zákona spravovať nechcú, jako: zlodejov, podpalačov, pijakov, ruhačov atď. i *žalár*. V mestách stojí radnica obyčajne na prosried meste, na námestí; nekde ozdobená je i väžičkou a na tejto pripravené sú hodiny.

3. Porovnanie kostola s radnicou.

V čom sú si kostol a radnica podobné? Teraz mi povedzte, v čom sú si nepodobné! — Teraz mi napíšte podobnosti a nepodobnosti!

4. Námestie.

Čisté, nečisté, príjemné, prázdne, naplnené, priestranné, tesné, tmavé, veľké, malé, štvorhranné, rovné, krivé, vysadené, vydláždené, blatnaté atď.

Čisté, čistota, čistotnosť atď.

Čistota námestia.

Námestie je čisté, rovné a príjemné atď.

Čisté, rovné a príjemné námestie je vydláždené — i mn. p.

V mestách nektory deň v týždni je námestie (rink) ľuďmi preplnené. Tu stoja chlapi pri vreciach plných všakového obilia alebo zemiakov, kukurice; tam zase ženy s kuchynskými zeleninami a domácou hydinou; tam remeselníci svoj tovar z truhál vykladajú. Jedni kupujú, druhí predávajú; jedni sa jednájú, iní vyplácajú sjednanú vec. Toto je *trh*; ľudia kupujúci a predávajúci volajú sa *trhovníci*. Pozri, jako sa tamti dvaja o jednu vec trhujú; kupec dáva málo, predavač mnoho pýta. Nemohli sa dojednať, kupec ide k druhému predavačovi. — Miesto, na ktorom kupci s predavcami jednájú, zovie sa *trhovisko*. Tri alebo štyrikrát do roka v rozličnom čase síde sa ešte viac predavačov a kupcov,

jako v trh, to sa zovie *veltrh* alebo *jarmok*. Pre mestá, kde sa trhy vydržiavajú, je to veľmi dobre; lebo ľudia, čo nemajú zahrád a poľa, môžu si tam všakovej živnosti nakúpiť; ale i pre predavačov je to veľmi dobré, lebo majú kde zvyšné veci odpredať a zpeňažiť, alebo i za iné potrebné veci zameniť.

Vo veľkých mestách jesto i *viac* námestí. Vôkol námestí stoja rady domov. V nektorých mestách sú námestia i lipami alebo inými stromami vysadené, čo je zvlášte v letných horúčostach pre príjemný chládok milé a vzácne.

5. Ulica.

Rovná, krivá, dlhá, široká, úzka, tesná, priestranná, dláždená, štrkovatá, blatnivá, prášnitá, suchá, čistá, mokrá, tmavá, svetlá, zaľudnená, osvetlená.

Rovná, rovnosť, rovina; svetlý, svetlosť atď.

Rovnosť ulice, svetlosť ulice atď.

Ulica je rovná, dlhá, široká a čistá atď. (i v mn. p.).

Rovná, dlhá, široká a čistá ulica je príjemná. (I v mn. p.)

Domy v mestách, ba i v mnohých dedinách sú obyčajne stavané do radov. Priestor medzi dvoma proti sebe stojacimi radami domov menuje sa *ulicou*. Jedny ulice sú dlhé, iné krátke, jedny široké, iné zase úzke a tesné. Ulice v mestách sú obyčajne hladkým (tesaným = trottoir) kamením vyložené, čo voláme *dlážkou* alebo dlažbou. Dlažba slúži nie len k ozdoze mesta, ale i ku pohodliu. Dedinské ulice sú zväčša nečisté, prášnité, po dáždi ale blatnivé, lebo nie sú dláždené. V mestách je i viac ulíc, z ktorých z jednej do druhej prechodiť možno, a každá má svoje meno: hornia, dolnia ulica atď. Poriadne deti idú do školy a zo školy, vždycky sa slušne chovajú, len nemravné a neporiadne deti po ulici kriek, samopaš a lárnu vystrájajú ku pohoršeniu všetkým statočným ľuďom. Mravné deti po uliciach každého úctive pozdravia, len nezdarne deti to vykonať zanedbávajú, alebo schválne nechcú. Dobré deti večer, keď sa zmrkne, nevidno tárať sa po uliciach. Kde sú ony ozaj vtedy?

6. Porovnanie námestia s ulicou.

Udajte a napíšte podobnosti a nepodobnosti námestia s ulicou!

7. Úlohy.

1. Jaké môže byť dieťa: a) v škole, — b) v dome, — c) na ulici, — d) v kostole?

2. Jaké má byť dieťa: a) v škole, — b) v dome, — c) na ulici, — d) v kostole?

Ku pr. takto: Dieťa má byť v škole: poslušné, pilné, usilovné, pozorné, pravdomluvné atď.

Dieťa je poslušné. — Či je dieťa poslušné? (Otázková veta.)
— Dieťa buď poslušné! (Rozkazovacia veta. Po otázkových vetách kladie sa znak otázky, po rozkazovacích výkričník). O by dieťa poslušné bolo! (Žiadacia veta.)

Takto sa majú vyvinúť najprv ústne, potom písomne i ostatné udané vlastnosti dieťaťa.

III. Opis dediny — mesta.

Veľká — malá, pekná — špatná, nová — stará, tichá, pustá — živá, hlučná, obydlená, ľudnatá — neľudnatá, účinnivá — záhalčivá, majetná — chudobná, vyhorelá, zrúcaná, vystavená.

Moji rodičia majú dom, v ktorom i ja bývam. — K tomu mám i šaty, ktorými sa odievam. Keď chcem žiť, rásť a zdravým byť, musím jiesť a piť, musím *živnosť* mať. Každý človek potrebuje tedy: **živnosť, odev a obydlie**. Živnosť, odev a obydlie sú **hlavnejšie potreby** človeka. Živnosť dostávame z čiastky zo živočíchovej, z čiastky z rastlín. *Rovník* rozsieva semä, jako: žito, jačmeň, pšenicu, ovos atď. Alebo sadí zemiaky, repu, kapustu; chová i kravy, ovce, ošípané, voly atď., z ktorých dostávame zdravé a záživné mäso. Rovník tedy sa stará o všeliaké veci, ktoré k živnosti našej slúžia, musí mať ale k tomu zvlášte role a lúky. Rovníkovo obydlie pozostáva z domu, v ktorom s rodinou a čeladou býva; zo *stodoly*, kde úrodu z poľa sväza; zo *šopy*, v ktorom krm pre dobytok držiava; z *maštale* (staje) a *chlievov*, kde statok a hydinu chová.

Okrem týchto potrebuje i pobočné staviská, jako: voziarne, kôlne, kde vozy a sane, pluhy a brány a iné *hospodárske náradie* držiava. Bývanie roľníka s ostatnými stavbami, poľom, roľami, lúkami, zahradami atď. volá sa jedným slovom **hospodárstvom**, majiteľ tohoto ale **hospodárom**. Obyčajne hospodárske bývania nachodia sa zväčša pohromade, než i v radoch, jako v mestách, alebo i roztratené. Je-li u prosried nich i chrám, fara a škola, už z ďaleka poznáme, že to **dedina**. Každá dedina má svoje vlastné meno. (Jako sa volá naša dedina?) Menujte mi najbližšie k nám dediny!

Okrem hospodárov bývajú v dedinách i remeselníci, ktorí hospodárom potrebné veci, jako: odev, domy, všakové domáce i hospodárske náradie vyhotúvajú. Po dedinách sú zvlášte títo remeselníci: kováč, krajcír, kolár, čižmár, mlynár, tesár, murár, debnár atď. Obyvatelia dedín jedným slovom menujú sa *dedinci*. — V dedinách je obyčajne vždycky ticho, len čo kohúti tu i tu kykajú, psi štekajú, statky ručia, pastieri na trúbach trúbia, kamene mlynské hrkocú. Keď tichý večer sa nad dedinou rozloží, i tyto hlasy utíchnu, lebo všetci *uložili sa na odpočinok*. Len verného pridomového psa počut kedy tedy zabrechať a *ponocného* (hlásnika) hlásať nočné hodiny. Kde tu horí ešte *mdlým* svetlom *kahančok* pri lôžku daktorého nemocného, ktorému sa *spoluútrpné srdce vynasnažuje dlhú noc skrátiť*, alebo mu podáva potrebné občerstvenie a liek. Ale ráno vstáva roľník i pred východom sluca a posilnený snom ubiera sa za svojimi hospodárskymi prácami. Vtedy slyšať gazdov a sluhov hlas vo dvore; gazdina alebo slúžka ponáhla sa so šochtárom do staje kravy dojiť; z *humán* ozýva sa po dokonanej žatve hneď jasný, hneď temný buchot cepov atď.

Všetci ľudia ale nebydlia v dedinách. Mnohí pre svoje povolanie a zamestnanie nepotrebujú tak rozsiahleho priestoru jako hospodári, než potrebujú väčšie spoločenstvo, príhodnejšiu polohu; preto stavajú domy svoje blízko jeden pri druhom. Také obce, ktoré mnoho súvislo-staváňých domov a obyčajne i mnoho ľudí (oby-

vateľov) počítajú, volajú sa **mestá**. Sú veľké i malé mestá. I mestá majú svoje mená, jako dediny. Či je obec, v ktorej bývame, dedina a či mesto? Menujte okolité mestá — dediny! V mestách stoja domy husto jeden pri druhom a z väčša v rovných radoch na viac ulíc rozvetvených. V domoch miest bydlia krom *domového pána* alebo *majiteľa domu* obyčajne i cudzí, ktorí si byť svoj od neho za peniaze prenajímajú (komorníci). Preto v mestách na menšom priestore môže o mnoho viac ľudí bývať, než v dedinách, kde na veľkom priestore len málo ľudí bydlí.

Okrem obyčajných, *súkromných*, jednotlivcom vlastných budov sú v mestách i dedinách i také budovy, ktoré všetkým obyvateľom spoločné sú; to sú *verejné* budovy, jako: chrám, fara, škola, mestský (obecný) dom, nemocnica, sirotienec, opatrovna (dom chudobných) atď. Ani ulice nie sú majetkom jednotlivcov. I *studne* (granty) z väčša sú verejné, z nichž si vody nabrať každý obyvateľ má právo. Pre počestných sú hostince, krčmy. Okrem ulíc má mesto i námestie, kde sa trhy a jarmoky odávajú. I *cinterín*, *hrobitov* je všetkým obyvateľom spoločné miesto, na ktorom sa všetci v Pánu sošnúli, *veľkí, malí, mladí, starí, bohatí i chudobní* pochovávajú.

Obyvatelia miest sú *remeseľníci* (priemyselníci), *kupci, učenci, úradníci*. A síce remeseľníci: pekári, mäsiari, krčmári, farbiari, klobučníci, súkenníci, krajčíri, tkáči, čižmári, šustri (obuvníci); tokári, debnári, kolári, stolári, tesári; pásnici, plachári (klampiari), kováči, zámočníci, kotlári, nožiari; povrazníci, remenári, sedlári; sklenári, murári, škrydliciari; holiči, kochniari atď.; umelci: maliari, hodinári, zlatníci atď.; učenci: kňazia, učítelia, pravotári, lekári, lekárnici, kníhkupci atď.

V mestách nepanuje také ticho, jako v dedinách; tam *hlučno, čulo, živo*. Ľudia ulicami spešne sem tam chodia, zastavujú sa jeden pri druhom, poshovárajú sa a idú ďalej; alebo sa len pozdravia a ďalej ponáhľajú; z domov a dielní nektorých remeseľníkov počut buchot a hrmot i na ulicu, tam hrmocú po dlažbe koče i vozy;

tám kráčajú v radoch vojaci pri bubne, trúbe alebo hudbe; tam spechajú deti do školy; tam vídať, jako i na dedine, i dlhší rad trúchliacich sosnulého milého pokrevného alebo priateľa na miesto večného odpočinutia odprevádzať a z vysokej väže zavznieva temný, dumný a smutný hlahol zvonov, privolávajúci: „Pokoj telu, duchu sláva!“

IV. Človek a dedina — mesto.

(Politická obec.)

Ludia okrem *živnosti, odevu a bytu* k svojmu *po-hodliu, príjemnosti a spokojnosti* života potrebujú ešte mnoho iných vecí, ktoré si jednotlivec, ba ani rodina sama pristrojiť nemôže, než musia im to iní hotoviť a obstaráť. Ku pr. stolár nevie čižmy šiť a čižmár nevie stoly a stolce robiť. Preto pracuje stolár pre čižmára, kováča, pekára atď. a tito zase pracujú pre stolára. — Ludia tedy pracujú jeden pre druhého, odkázaní sú jeden na druhého, *jeden potrebuje druhého*. Prácou svojou vyhotovený tovar a vypestované živnostné články predávajú ludia jeden druhému a za utržené peniaze kupujú zase taký tovar a také články potravné, ktoré potrebujú, leš si ich sami shotoviť alebo dochovať nevedia. Keby nektorá rodina len pre seba žiť musela a od iných ľudí a rodín žiadnej pomoci a práce nedostávala, mnoho by *postrádať*, bez mnohých vecí by sa zaobísť musela. Preto hladeli sa ludia obydlíť v blízkosti iných, aby si tak *vo väčšej spoločnosti* lepšie spomáhať mohli. Z tejto potreby: *vo väčšej spoločnosti. spolubydlieť a spolunažívať, povstaly pomaly dediny a mestá*. Sú nektoré rodiny, ktoré i v spoločnosti dedinskej a mestskej, len samé pre seba žijú, na cudzú pomoc nie sú utisnuté, ale ani iným biednejším od seba ľuďom neradi pomáhajú, také rodiny voláme *sobecké*, nemilosrdné. Ludí, ktorí iným radi pomáhajú voláme *dobrosrdečnými, milosrdnými*. (Znáte podobenstvo o milosrdnom Samaritánovi?)

Obyvatelia dediny, *dedinci*, dedinčania alebo obyvatelia mesta — *mešťania* tvoria spolu *obec*. Predstavený

dediny volá sa *richtár*, predstavený mesta *mešťanosta*. Predstavený má bdiieť nad dobrým *poriadkom* v obci. Bohužiaľ nachodia sa v každej obci *neporiadni, zlí a bezbožní* ľudia, ktorí poriadok rušia a iným často škodu zapríčiňujú. V každej obci musia tedy vrchnostou vydané **zákony** byť, aby **život, zdravie, majetok** a česť občanov zachránené byly. Každý občan povinný je tyto zákony plniť a predstavených poslúchať. „*Každá duše vrchnostem poddána buď; neboť není vrchností, jediné od Boha; a kteréž vrchnosti jsau, od Boha zřízené jsau.*“ (Rim. 13, 1).

Keď občania jednej obce svorne nazívajú, môžu mnoho dobrého a prospešného vykonať a uskutočniť, áno i rozličné nehody odstrániť, čoby jedna rodina v stave nebola. Spojenými silami stavajú chrámy a školy a vstrojújú ich všetkými potrebami; v mestách starajú sa o čistotu ulíc a osvietenie večerom; verejné studne, striekačky, cesty, mosty atď. v dobrom stave udržujú; chudobných nemocných ošetrujú obecným nákladkom, pri požiaroch spomáhajú si atď. To všetko pravda mnoho peňazí požaduje, za to musí každý občan do *obecnej pokladnice* prispievať, **daň i dodatok** obecný platiť.

Každý poriadny občan želá *dobrobyt a zveladok* svojej obce. Kto si toho nie len vrelo želá, než ho i napomáha a menovite svoju daň poriadne spláca, ten je *zaujatý* za všeobecné dobré. Zaujatost za všeobecné dobré je krásna *občianska cnosť*, ktorú i deti dosvedčovať majú tým, keď sa nie len ostiechať budú verejné a iné budovy špiniť, na námestiach, uliciach, stromoch atď. dačo kaziť, ale kazeniu takémuto i *prietrž* robiť a na zachovaní, okrášlení a zveladení občianskeho majetku spolupôsobit.

1. **Chrámový zvon.**

Stov dobytý z zeme křinu, posvěcený Hospodinu,
 Hlásej s výše králi králů po věš věků česť a chválu.
 Když den switne na obzoru, probud život w našem sboru,
 A po prácném denním znoji u večer hñj fu pofoii.

Hlásej denne w kraji celém, že se Slovo stalo tělem,
 A že s námi přebývalo, až nám smrti život dalo.
 Wolej slavně na den Páně, stádce věrné k nebes bráně,
 Ať tu strast i bolý složí, lásky věčné u podnoží. —
 Pať-li časem požár lity pod krovem se lidským zníti:
 Lásku wolej ku pomoci proti zhubné živlu moci.
 Při nasseho žití sflonu hlásej hlahol toho zvonu,
 Ať se bratři z lásky wrauci modlí za své bratry mrauci.
 Na poslední k hrobu panti potěšuj ty, jenž se rmautí;
 Hlásej witeznými hlasy, že sme w Kristu dostli spásy.

2. Večer v dedine.

Slnce zašlo za horu, — zapadlo. Ten jas nebeský schoval sa, nevidno ho viacej. Ale tam na tej strane neba, kde sa schoval, od samej hory až vysoko do neba je jako plachta plamenná, tak jakoby z poza tej hory vyháralo. To je taká rozpacha plamenná. Leš táto rozpacha pomály prestáva, až jej nevidno viac, len taký pruh plamenný, plamennosvetlý. Potom len taký prúžik je vidno. Svetla ubúda, temnoty pribúda. Už i ten prúžik nad horou zmiznul; už je mrak, už mrká; už sa zmrklo; už je večer. Zvonia. Modlime sa! Gazdovia i čelaď idú od práce z poľa, z lúk, z hôr domov; remeselníci prestávajú robiť a ti, čo sa na ulici stretajú, viňšujú si: „dobrý večer!“ — Statok, ktorý bol na poli, na paši, domov ide ručiac, blačiac, alebo behom a kvikom, jako ošípané. V chyžiach zažihajú lampy alebo triesky pod kozubami. Potom sadajú k večeri. Keď sa navečerajú, trochu si posedia, porozprávajú o dni minulom a práci vykonanej; pohovoria si o zajtrajšej robote; pomodlia sa i zaspievajú si nábožne — idú spať, aby unavené telo vypočinulo a do zajtrajšej práce silu dostalo. I ja sa pomodlím, poručím Pánu Bohu sebä, rodičov, pána učiteľa a všetkých domácich a idem spať. Ludia rozchádzajúci sa viňšujú si „dobrú noc.“

3. Život dedinský.

Dedinôčka moja, dedinôčka milá,
Ver' by ťa za celý svet neopustila,
Tak mi tu tichúňko deň za dňom sa minie;
No, nemáš lepši svet, nežli na dedine.

Dedinôčka moja, milá dedinôčka,
Bystrý si jaročok krížom tebou ločká,
Všade sloboda je, kam obrátim očka,
A ten starý Kriváň vidím hneď z oblôčka.

Pod oblôčkom mojím malá zahradôčka,
V nej sa ja tešievam od rôčka do rôčka;
V nej sa ja tešievam, v nej ja milo žijem,
Z pestrých vonných kvietkov pekné vence vijem.

„Smutno na dedine!“ však vravíte ľudia,
A mne sa v nej denne nové slasti budia,
A ja tu nepoznám žiaľu ani tiesne,
Veď čujem i spievam denne rodné piesne.

„Pusto na dedine!“ Však to mnohý vraví
Že niet vyrazenia, že tu niet zábavy;
A mne každučký deň nová radosť svitá;
Bo každý deň nová práca k nám zavíta.

4. Opilstvo.

Človek podrobený je všelijakým nemociam. Zo všetkých nemocí ale najstrašnejšie je *opilstvo*, totiž: nemierne užívanie opojných nápojov, zvlášte toho pekelného, ktorý indianski divosi „ohnivou vodou“ menujú, my *pálenkou*. Pálenka veľmi rozpaľuje krv, vysušuje štavu tela, otupuje smysly a pamäť, blbým činí človeka tak, že je jakoby bez rozumu. — Videli ste už opilého. — Keď ide cestou tacká (potáca) sa a podkýna, i najširšia cesta je mu úzka, oči zakalené, bez ligotu, jakoby sklenné a celá tvár divá, spotvorená. Kroz to zlahčuje sa, uvrhuje v posmech a opovrzenie, dopúšťa sa hanobných skutkov, jakých by sa v striezlivosti dopustiť sty-

del; hovorí oplzlé, ohyzdné reči, zlorečí, vadí sa, bije a často hrozných skutkov sa dopúšťa, za ktoré i do žaláru uvržený býva. — V dome jeho je bieda, núdza, nepokoj, nespokojnosť, deti vyhladované, otrhané a spustlé; manželka utrápená, zúfalá, lebo opilec všetko mrhá a mrhá dotiaľ, dokiaľ všetko nepremrhá a nepríde na mizinu a žobráciu palicu, alebo biedne nezahynie, často strašne, ak sa pálenka v ňom chytí. Opilstvo i silnej postavy človeka skoro znivočí, že jako mátoha shrbený, vycivený chodí a na celom tele sa trasie, a čo najhroznejšie, snižuje ho pod nerozumné zvieratá, zahladzuje ná ňom obraz Boží a nehodným ho činí kráľovstva Božieho; lebo „*ani zlodeji, ani opilci dedictva kráľovstva Božieho nedoždú.*“ (I. Kor. 6, 10.)

5. Spokojná chudoba.

Chudobný som, ale žiaden do mňa nevie nič zlého, Neoklamal, neošudil nikdy som ja žiadneho. Chudobný som, ale musím Pánu Bohu ďakovať, Že som zdravý, že som čerstvý a môžem si pracovať. Mój chlebič ma síce stojí pot i tvrdé mozolé, Potom ale tým je sladší, keď ho raz mám na stole. K tomu zdravý, čerstvý nápoj vždy mi darmo prichodí; Blázon, ktorý na pálenku len jeden groš vyhodí.

6. Chléb.

W čas drahoty povolal jeden bohatý pán nejchudobnejší dítty mesta do domu svého a oznámil jim: „Tu vidíte tento koš, plný chleba. Wezméte sobě každé jeden z nich, a budete moci každý den sem přicházeti, dokud nám Bůh lepší časy nepožehná.“

† Dítty obořily se na koš a wadily i trhaly se o chléb, nebo každé ten největší chléb chtělo obdržeti; potom ale odesly bez toho, žeby se byly poděkowaly.

Jen Fanika, jedno chudobně, ale čistotně oděté děvčátko zůstalo státi, a vezmauc chléb, který pozůstal, — jistě ten nejmenší — líbala s wděčností ruku pánomu a uctivě se vzdálila.

Druhého dne děti opět tak rozpustilé byly, a tichá Fanika opět ten nejmenší chléb dostala. Když ale matka její, doma nemocná ležící, chléb roztrojila, více stříbrných dwacetníků wypadlo z něho.

Matka se lekla a řekla: „Zanes nazpět ty peníze, nebo zajisté z omylu přišly do chleba.“ Fanika tak učinila. Ale dobročinný ten pán pověděl jí: „Ne, nebyl to omyl. Já schválně dal sem ty peníze do nejmenšího chleba vložití a wpéci, abych tě, dobré dítě, odměnil. Zůstaň vždy tak pokojemilovná a spokojná. Kdo raději s menším chlebem se uspokojí, než aby se pro větší pravotil: ten vždy požehnání bere sebau domů, byť i peníze nebyly w něm ukryté!“

„Lepší jest maličko s bázní Hospodinowau, než posklad veliký s nepokojem.“ (Přísl. 15, 16.)

7. Neohrožený vandrovník.

Dvaja vandrovníci došli na noc do jednoho mesta. Sotvy sa ale stačili u jednoho remeselníka poskladať, už zo všetkých strán bolo počuť: horí! horí! Mladší z vandrovníkov, asi 22-ročný mladík, jakonáhle uslyšal výkriky: horí! — shodí ťažký kabát zo seba a naskutku ku pomoci beží. Ten starší ho ale zdržiava: ech, čo ta tam po nich, čo ta nepáli, nehas; keď sa podpálili, veď nám nemá čo shoref. Tento ale nedá sa syodnými rečmi odhovoriť, v okamžení vybehne na ulicu, a hľa už je pri ohni. Bol to oheň strašný, osem domov od razu stálo v plameni. Pred jedným z nich stála jedna matka jako socha bledá kričiac: moje dieťa! moje jediné dieťa! — Keď to vandrovník počul, jako strela skočil do toho

domu, nedbajúc na hustý dym a horúčosť hrozného plameňa. Diváci vidúc toto — už je ztratený, už ten viac ztade nevynde — medzi sebou hovorili. — O malú chvíľu vybehne náš vandrovník jakoby z horúceho pekla s opálenými vlasmi a šatami nesúc v náručí zakrútené v nejakých hábách 2-ročné dieťa, pekného chlapčoka, a podáva ho od strachu a hrúzy omdlievajúcej matke. Táto v radosť berie dieťa a hodí sa vandrovníkovi k nohám, aby mu ďakovala, — v tom dohorievajúci dom zrúti sa celý na hrbu. Keď asi o hodinu podarilo sa oheň cele udusiť, náš vandrovník prišiel na hospodu, kde ho jeho kamarát tými slovy privítal: Jako si sa len mohol ku tak nebezpečnému skutku odvážiť? — Pán ohňa, ktorý je i pánom domov a ochrancom ľudí, zvlášte ale nevinných dietok, ten mi dal zmužilosti k činu a pomáhal, aby som i seba, i dieťa z hrôzy ohnivej vyslobodil (Sidrach, Mizach, Abdenágo. Dan. 3 kap.).

8. Pozvanie.

Milý Priateľu!

Jako Ti je známo, zajtra u nás v Radvani započne sa pamätný jasenný veľtrh, ku ktorému medzi inými cudzinci prišiel jeden, tatuško hovorí, že z Budapešti, ktorý vo veľkej drevenej búde ukazuje najkrajšie dravé zvery, jako: levov, tygrov, hieny, šakalov, medveďov atď. Tuším sa rozpamätáš, že pán učiteľ v škole hovorili, jak užitočné je to, keď človek môže takýchto dravcov živých vidieť, aby sme, keď sa nám taká príležitosť zavedá, túto k svojmu poučeniu užili. Tedy, milý Janko! Vypýtaj si dovolenie od tatuška a príď po poľudní k nám, aby sme spolu tuto pamätnosť poobzerat mohli. Očakávajúc Ťa s istotou, som

v Radvani, dňa 7. septembra 1876

Tvoj

*úprimný priateľ
Samko Kalina.*

9. Karel a pes.

Karel chlapec měl u bohu svém psa velikého,
 Jenž napadne a potaušá cigána černého.

Otec za to jej potrestal. Tu chlapec otcovi:

„Já nebráždil sem psa nyní,“ hněvným hlasem poví.

„Pes zavinił, psa potřebi za to potrestati.“

Mossat mu i otec jeho znal odpověď dáti:

„Ten, kdo jiným nepřispěje, kdož může přispěti
 Svou pomocí, musí také pokutu trpěti.“

10. Pokúšanie.

Tovaryš Miško a jeho majstrov syn Janko šli úzkym chodníkom na lúku. A keď rozprávajú medzi vrbinky prišli, zastane zrazu Janko, sohne sa a voľačo zdvihne zo zeme.

„Pozrite že, Miško, čo som našiel! a jaké je ťažké — aby ho hus kopl!“

Miško. Veď je to mešťok s peniazmi: lala, i napísané je na ňom: 80 zlatých.

Janko. Hľa, jakí sme šťastliví! Viete, Miško, čo mne na um prišlo? Rozdelme sa s tými peniazmi, dostaneme po 40 zlatých jeden a jeden — a s tým chcel už mešťok rozviazať.

Miško. Čo že robíš, Janko? veď si ty tak počínaš, jako by to naše peniaze byly!

Janko. Áno, tak jako by naše byly; čie žeby i byly, ak nie naše?

Miško. Nuž toho sú, kto ich ztratil.

Janko. Dobře, kde že je ale ten, kto ich ztratil?

Miško. Toho musíme alebo my vyhladať, alebo dať ho vyhladať.

Janko. Povedzte mi ale, jako to počneme?

Miško. Nuž či si už zabudol, jako to otec tvoj voňahdy rozprávál? Peniaze zaneseme ku predstavenému obce; tento potom cestou vyššej vrchnosti v stolici

i v novinách na všetky strany ohlási, že tam a tam nalezene sú peniaze, a kto následkom toho bude v stave dokázať, že tie peniaze ztratil, ten ich jako svoj vlastný majetok obdrží.

Janko. A keby sa nikto nehlásil?

Miško. V tom páde by sa peniaze nám prinavrátili, a my by sme ich potom dobrým právom mohli podržať.

Janko. Ej, Miško, ale by som sa tešil, keby sa nik o ne nehlásil!

Miško. Tak sa sotvy stane; možnejšie je, že sa na ztratené peniaze skôr dopytovať budú, jako my o nich oznam učiníme.

Janko. Ale, Miško, mne zas voľačo prichodí na um; či by sme my nemohli zamlčať celú vec, jako čoby sme nič neboli našli? veď i tak nevidel...

Miško (mu skočí do reči). Nuž tedy zlodejmi byť máme? Áno, iste by sme boli zlodejmi, keby sme vedomky a naschvál podržali cudzí majetok.

Janko (zarazený). Zlodeji? Oj Bože chráň, ne-učiníme tak, ak myslíš, žeby to zlodejstvom bolo... Ale, musím vyznať, nie mi je to jakosi príjemné; — tak som sa radoval tým peniazom, že mi ich ťažko padá opustiť.

Miško. Radujme sa teraz tomu, že sa ztratené peniaze prinavráfa, vlastníkovi. Snáď ich ztratil nejaký najatý posol, alebo sluha, ktorého osud i osud celej jeho rodiny od najdetia ztratených peňazí závisí, a ktorý sa len tomu teší, aspoň ufá, že ich snáď taký statočný a svedomitý človek našiel, čo ich prinavráti.

Janko. Pravdu máte, Miško. Ja som vec dobre nepremyslel, a preto som na okamženie zablúdil; viac sa mi to nestane.

Miško. „*Poctivosť trvá na večnosť,*“ — toto som veľmi často slýchal v škole od pána učiteľa, a slýcham i od pána majstra, tvojho statočného otca, a cítim, že pravdu majú.

11. Poctivý drotár.

Jano Pomelec, drotár z dediny Rovného v trenčianskej stolici, so svojím remeslom chodiac po svete, aby sebe, manželke i piatim neopatreným deťom aspoň skromnú živnosť vyhladal; prišiel až do Prahy v Čechách, a tu náhodou natrafil do jedného domu, z ktorého bol pán len pred chvíľkou dakde do mesta odišiel, zapomenúc za sebou jakosi chyže pozatvárať. — Drotár prišiel až do kuchyne, a so svojím: „dajte dačo drotovať!“ sa oznámil. Že mu ale nik neodpovedal, ide do prvej, z tade do druhej, i hen do tretej chyže sa ohlásil; — ale ani tu nenašiel živej duše. I pomyslí si: Keby som teraz odišiel, a nejaký zlodej sa sem vkradol, mohol by všetko vykradnúť a ja držaný by som bol istotne za zlodeja, lebo naiste niekto ma videl, že som sem vošiel. Jestli tedy chcem sebe i mojim krajanom česť a dobré meno zachovať, iné mi nepozostáva, jako nehnúť sa z miesta, dokiaľ sa pán domu alebo niekto z čeladi nevráti. — Sadne si tedy v predsieni, kade každý musel ísť, kto chcel do domu vkročiť. — Na mrkaní vráti sa domový pán a nemálo sa zadiví, keď vidí v predsieni drotára sedieť a chyže poroztvárané. Teraz mu drotár rozpráva, čoby sa bolo mohlo stať v jeho neprítomnosti a prečo si v predsieni sadol.

Pán nepovie nič, len v chytrosti poprezerá kasne a svoju pokladnicu, a keď vidí, že je v celom dome všetko nepohnuté na svojom mieste, obráti sa k drotárovi a povie: „Duša šlechetná a poctivá, vezmi tento mesiac peňazí, a od týchto čias príď každý deň ko mne, aby som sa ti za tvoju poctivosť a neobyčajnú vernosť nejako odmeniť mohol.“ — Od tohoto času kuchárky v dome radšej samy nejedly, než by tomuto poctivému drotárovi hladovať boly dopustily.

12. Čary a kauzly.

Jedna mladá, bohatá, ale podezřivá, tvrdá a hlupá wdova, dostala jedného večera dva dukáty

z baně. Již byla w posteli a položila je tedy vedle sebe na sstaty, které wšak brzo, když ona zaspala, dolu na zem i s dukáty spadly. Náno nebylo nikde dukátů, a poněmadž w jizbě té nikdo jiný nespál, nežli ona a jedna děwečka, chudobná sirotka, obviňwala ji hněwivě, že ona ty dukáty ukradla. Zawolala pať do domu jistau starau ženu, aby jí karty wyložila, kdo ty dukáty ukradnul, která nejen karty wyložila, než i sito krautila a řekla, že není jináče, že ta děwečka jest zlodějem. Wdowa ji tedy obžalwala u saudu, a ač se tam nic na ni newyzwědělo, předce ji od sebe odehnala a po městě za zlodějku wyhlásila, tať že ubohau žádný do služby wzíti nechtěl, i byla přinucena jinam jíti, aby sobě nějakau bídnau službu zaopatřila: důwěřowala wšak Pánu Bohu, že on její newinnost na swětlo wywebe. W dwau rocích dala ta wdowa na té samé jizbě, w které se ony dukáty ztratily, nové dwěře udělati, a když tesari prah wyzdwichli, hle! tam w myšším hnízdě našli dukát, který wdowa za jeden z těch ztracených uznala; hledali pilněji a našli i jiný, neb myši, potkani, tať jako i hawrani, kawky a straky rádi to odnesau, co se blyští. Tu počalo wdomu swědomí trápati, že tať welikau křiwdu sirotě učinila; wzala ji nazpět do domu, newinnost její rozhlasowala a často říkala:

Newěřte na kauzly a na čaroděje,

Neb se w nich jen blud, klam a newprawost děje.

13. Traja priatelja.

Jeden človek mal troch priatelov, z ktorých zvlášte dvoch neobyčajne miloval, k tretiemu sa ale napodiv

chladne choval, ačpráve ho tento zo všetkých najúprimnejšie miloval a s ním vo všetkom úprimne smýšľal. Raz bol veľmi ťažko obžalovaný, tak že sa musel volky nevoľky pred súd postaviť. V tomto položení obrátil sa k svojim trom priateľom a zpytuje sa ich: „Milí priatelia, kto z vás pôjde so mnou pred súd a bude mi za svedka? — Som ťažko obžalovaný a uvalil som si pri tom i hnev kráľov na seba.“

Prvý priateľ sa vyhovárал, že mu nemožno s ním ísť, lebo má mnoho práce. Ten druhý ho až k dverám súdnej izby doprevadil, odtiaľ sa ale vrátil domov, vyhovárajúc sa, že má strach pred rozhnevaným sudcom. Tretí ale, na ktorého sa bol najmenej spoliehal, išiel s ním k súdu, zastával ho, dokazujúc jeho nevinnosť tak, že sudcovia obžalovaného nie len prepustili, ale i pochválili.

Každý človek na tomto svete, kým žije, má tiež troch priateľov; ale jako sa chovajú k nemu v hodinku smrti, keď ho Bôh pred svoj súd povoláva? *Peniaze*, jeho najmilší priateľ, neidú s ním, ty ho najprv opúšťajú. *Priatelia a príbuzní* jeho odprevadia ho až ku dverom hrobu a hneď sa do svojich domov navracajú. Tretí priateľ, na ktorého najviac zabúdal, totiž *viera*, len tá ho neopustí nikdy, tá ho sprevádza až k spravедlivému súdnemu trúnu Hospodina, primlúva sa zaňho a vymáha mu milosrdenstvo a lásku Božiu.

14. Hádky.

1. Ja to mám, ty to máš, starý peň to má, ale Bôh to nemá; čo je to? — 2. Sto prstov, päť krstov, päť hláv a štyri duše. — 3. Hora hučí, baran blačí a kôň tahá. — 4. Ktorí ľudia sú „vysokourodení,“ a prečo nie sú ani zemánmi, ani veľmožmi. — 5. Tam hore v povetrí, v hodnej vysokosti býva hniezdo moje v každej čiastke roku. Hneď som o samote, hneď zas v spoločnosti; ale rovných sebe nemávam pri boku. Bez nohy, bez krídla, prečo sem tam chodím, a vydávam spevy moje v tuhom hlase. Srdce mám, — a preto hlásim radosť sveta, od veľkého smútku mlčím v smutnom čase. Zpýtaš sa, že zkadiaľ rodom ja, pochodím? Pochodím zo zeme a v peci sa rodím. — 6. Su, cha, ru, cha, — sucha, rucha: nemám úst a nemám brucha; čo mi príjde pod

zuby, zomelem na otruby; ani ho nepožujem, pod seba ho vyplujem. — 7. Či si už dakedy videl väžu z konopí? — 8. Kto nevidel nikdy dvere na kostole? — 9. Jaký pán sa jie? — 10. Kto to robí, nepotrebuje to; kto to kúpi, nechce to; kto to potrebuje, nevie o tom.

15. Porekadlá.

1. Kto druhému jamu kope, sám do nej padne. — 2. Remeslo zlaté dno. — 3. Cnosť a šťastie visí na tenkej niti. — 4. Chudoba cti netratí. — 5. Jaký je kto, s takým rád obcuje. — 6. Ruka ruku umýva. — 7. I vo Viedni ľudia biedni. — 8. Kde sa kto zrodí, tam sa i hodí. — 9. Dobrých sa moc smestí a jeden zlý všetko pokazí. — 10. Proti smrti niet lekára. — 11. Zatiaľ kuj železo, dokiaľ je horúce. — 12. Múdrejší vše ustúpi.

Oddiel šiesty.

P o l e.

I. Mená vecí v poli.

Cesta, chodník, strom, priekopa (garád), pozemok, roľa, pôda, zemina, hliná, piesok, skala, medza, medzník (cieľ), brázda; — rož, pšenica, jačmeň, ovos, okrm (= obilie), pohánka, poľný hrach, zemiak, repa, konope, lan, repica, kukurica, ľadník, koleneč; rumančok (harmančok), divý mak, vratič obecný, myš' chvostík, volov chvost alebo divizna, materina dúška alebo poľný temian, krutomet, pýr, lopúch, prhlava, žihlava, nevädza, oponec, štava, podbel, sedmikráska alebo chudóbka, krvavník, horčica, syrčoky alebo chlebsík, črevce alebo kurimor, opilec atď.; — zajac, poľná myš, lasica; kuropta, jarabica, prepelica, škrv'án, vrana, kavka; motýl, včela, osa, sršen, hovnivál, hrobárik, pajed, slimák atď.

II. Opis a porovnanie tých vecí.

1. Zemiak.

Mäkký, šťavnatý, rozvetvený, zelinatý, vláknatý, veľký, malý, nízky, vajcovitý, krátky, vráskavý, chutný, záživný, škrobovitý, sypký, zdravý, nezdravý, zhnitý, červený, belasý, biely. (Jakostné prídavné mená.)

Mäkký — mäkkosť, šťavnatý — šťavnatosť atď.

Mäkkosť (čia?) zemiaka; šťavnatosť hrozna atď.

Vňad zemiaka je (jaká?) zelená a šťavnatá; kvet zemiaka je červený, belasý alebo biely, atď. (Vypravovacie vety.)

Či je vňad zemiaka zelená a šťavnatá? atď. (Otázkové vety.)

Zemiak rastie v záhrade a v poli. Nemá peň drevnatý, ale viac *mäkkých* a *šťavnatých lodyh* (vňad). Zemiak tedy nenie strom, ani ker, zemiak je **zelina**. Koreň jeho záleží z mnohých vláskov, na ktorých *bulvy* visia, ktoré *zemiakmi*, *krumplami* (švábku) nazývame. Zemiaky sú rozličnej *veľkosti*, *podoby* a *barvy*. Lodyhy, vňad zemiakova je *rozvetvená*, sem tam *pozohýnaná*, *trojhraná*, a jemnými *vláskami* *pokrytá*. Lodyha povyháňa bočné výhonky, *byle*; na každej byli sedia z oboch strán na krátkych stopkách veľké i malé listy, a na konci tiež jeden list. Takáto byl s bočnými stopkami a listami menuje sa *zpereným listom*. Listy nemajú po krajoch zúbky a zárezy, sú *celé*; podoby sú *vajcovitej*, *tupo zakončenej*, a na vrchnej strane tak jako na spodnej sú *vráskovité*. — Kvet je alebo *červený*, *belasý*, alebo *biely*; je *pätlupenkový*, a má päť *prášnikov*, ktoré husto okolo *piestika* sedia. Z kvetov povstávajú *bobuľky* so semänom, ktoré sa nejedia, len semeno z nich dorábä.

Zemiaky poskytujú nám chutné a záživné jedlo a dajú sa rozličným spôsobom k jedeniu pripraviť. Varením alebo pečením *zmäknú* a *zmúčnatejú*. Krumple sadíme celé alebo pokrújané na jar; v jaseň ich vyberáme a na zimu do pivníc alebo jám ukladáme (prečo?); pomrznuté zemiaky sú veľmi nezdravé. Zo zemiakov dorábä sa škrob a bohužiaľ i špiritus, z nehož *pálenku* pripravujú, ktorej užívanie v našich časiech netušeue

veľkú biedu a zkasu na duši i na tele, na majetku i na poctivosti zapríčiňuje. Len 200 a voľakolko rokov je tomu, jako krumple z Ameriky kroz Fraňa Drake (čítaj Drék) do Europy donesené byly.

2. Žihľava.

Jednoduchý, rozvetvený, stojací, brázdovitý, štvorhranný, zaokrúhlený, načervenasť, zelený, oprotistojací (protejší), zubkastý, podlhovatookrúhly, srdcový, zakončený, tmavozelený, jasnozelený, habarkovitý, štetinatý, tuhý, nízky, prázdny, ostrý, špavý (špejavý), vysoký, mladý, útly, nepríhodný, škodný. (Jakostné prídavné mená. Tu ale nech upomenie učiteľ okrem iných druhov prídavných mien už aspoň i na *prisvojovacie* prídavné meno. Žihľavín kvet, zajačia koža, motýlov krm atď.)

Tvorit vety — jako už viacráz udané bolo. Ku pr.: Vetvička žihľavy je útla (i v mn. p.); dlhé a slabé stebľá žihľavy sú ohebné. To sú vypravovacie vety; potom otázkové, rozkazovacie, žiadacie.

Žihľava rada rastie y kútoch zahrady, kružinách, medzách a na smetiskách, a len tam sa bujne rozmáha, kde niet potrebného dohľadu. Už jej výhľad je hrozivý. *Tmavozelená a zasmušilá* stojí kde tu utiahnutá, a keď všetky kvetiny svoje voňavé kvety rozvíjajú, visia na nej kosmaté, *huňaté* a *šedozelené hrozienka* bez všetkej vône a ozdoby. Keď odkvitla, žiadna jahôdka nedoziera, žiadno zrno neutvorí sa na nej, ktorým by vtáčky svoje mladé nachovať mohli. A beda ti, ak sa jej neopatrne priblížiš, alebo len máličko dotkneš! Keď deti do zelenej kružiny výjdu fialôčky hľadať alebo červené jahôdky sbierať, *popáli* ich špatná žihľava na ruky a tvár; na kožke povstanú červené pupenčky a bolasť často za viac dní prestať nechce.

Čo že je ale tá hrozná *zbroj* toho zločinca? Nie sú to ty veľké *zuby*, na *končitých*, *srdcovej* podoby listoch, jakokolvek ony hrozivo vyzerajú. *Jemné* (fajnové) *vlásky* pokrývajú celé površie žihľavy, z ktorých každý je *prázdny* a *zakončený*. Tisíce tých sotva viditeľných vláskov trčia na všetky strany jako meče; ale ich konce nezapríčiňujú bolasť. Keď sa na šíp, černicu alebo trň upichneme, uškrabneme, to síce bolí, ale bolasť skoro pomínie. Než každý ten vláskok žihľavy naplnený je ostrokyslým *jedo-*

vatým mokom, ktorý, keď sa koniec vlásku odlomí, koncom tým vniká do učinenej rany a zapríčiňuje tu veľkú bolesť.

S ošklivosťou obzerajúc žihlavu, opytuješ sa: „Na čo že Pán Bôh tuto odpornú *burinu*, tento daromný *plevel* stvoril?“ Len ju bedlive poobzeraj! Na jej listoch často spozoruješ diery, a tam obyčajne na ich spodnej strane najdeš pichlavé, čierne *husenice*, špatné jako sama žihlava. Tyto vyhrádzajú ty diery a hostia sa na ostrých jej listoch, bez toho, žeby im zaškodily, iného žrádla sa ani nedotknúc. Od tých listov rastú, hrubnú a po dakolkých týždňoch premenia sa na *motýle*. *Pavie oká* a *babočky* by v svojich utešených farbách nepoletúvaly z kvetu na kvet a nerozveseľovaly by deti i dospelých, keby žihlavy nebolo.

Krem toho sedliacke dievčence usilovne oberajú na jar mladú žihlavu, sekajúc, dláviac a miešajúc ju s tlčou alebo múkou na záživný krm pre *húsenice*, ktoré od nej zdarile rastú a dávajú chutnú pečenku i mäkké perie do postiel. K čomu všetkému žihlava značne dopomáha. Ba v čas hladu, keď sa krumplov a obilia neurodilo, že chudobní ľudia zo žihlavy hotovili si *varivo*, ktoré vraj jako kapusta chutí; áno i na stoly bohatých prichodí jako merlík (špinát). Hotujú z nej i *tkanivo*, a tým cieľom ju i osobytne, jako konope, sejú.

Jako že už teraz smýšľaš o žihlave? Ci ti je ešte vždy tým špatným zločincom? — keď huseniciam, húskam, ba i ľuďom za pokrm slúži? pradivo poskytuje? či neupomína, že nejedna vec, ktorá sa nám na prvý pohľad zlou zdá byť, je vlastne dobrá, a že práve preto, keď svoje dobré vlastnosti na div nevystavuje, žiadnu prenáhlene hanif nemáme. — (Čo vraví Šalamún v Prísl. 24, 30 a nasl.? kopřiva = žihlavou.)

3. Porovnanie zemiaka so žihlavou.

Žihlava prhli, zemiak nie. — Zemiaková rastlina dáva nám záživné zemiaky, a preto pestujeme ju v zahrade a poli obecná žihlava rastie sama od seba v kru-

žine, po medzách, na smetiskách, a škodí iným rastlinám, je plevel.

Zemiak je rastlina, žihlava tiež. Zemiak má mäkké, šťavnaté steblá, žihlava tiež. I zemiak i žihlava sú zeliny.

Všetky rastliny, ktoré mäkké, šťavnaté steblá majú, sú zeliny.

Všetky zeliny spolu tvoria tiež jednu triedu rastlín.

Ktoré rastliny v poli sú ešte zeliny? — Ktoré nie? — Ktoré rastliny v záhrade sú zeliny? — Ktoré nie?

Koľko tried rastlín znáte už? — Jako sa volajú? — Čo sú stromy? — Čo sú kry? — Čo sú zeliny?

4. Pšenica.

Vláknatý, -á, -é, prázdny, okrúhly, holý, hladký, uzlovitý, tenký, úzky, stužkový, člnkovitý, dlhý, zelený, žltý, mäkký, tvrdý, veľký, šedý, zralý, nezralý, suchý atď.

Vláknno koreňa, prázdnoť stebľa atď.

Vláknno koreňa je jemné a tenké (mn. p.). — Uzle kolienka steblového sú tvrdé atď. — To sú vypravovacie vety; premeňte ich na otázkové!

Pšenica má vláknatý koreň, z ktorého nevyrastá, ako pri zelinách, lodyha, ale *steblo*. Steblo to je prázdne, valcovité, holé a hladké, a má viac odstavcov, *uzlov*, ktoré kolienkami voláme. Steblo je teda *uzlovité*. V kolienkach tých nachodí sa mnoho dierok, ktorými životná šťava do hora vystupuje. Ty uzle slúžia stebłu na to, aby ho vietor tak ľahko vyvrátil nemohol. — Dlhé, úzke *listy* nemajú stopky, ako listy na jabloni alebo hruške, ale ovinujú zôkol vôkol steblo, od ktorého sa pri uzle odlučujú. Listy vyzerajú ako stužky, sú *stužkovité*.

O nedlho vyčnievajú z listov, jakoby z kepienka, zjaví sa na vrchu stebľa *klas*. A jak majstrovscky, umele sformoval Stvoriteľ klas! On záleží z mnohých jednotlivých kláskov, ktoré všetky na spoločnej stonke sedia vždy dva a dva oproti sebe. V každom z týchto kláskov vyvíňujú sa *dva kvety*, ktoré v jednom kalíšku bratrsky spolu prebývajú. Ten kalíšok utvorený je z dvoch úzkych, končitých, jako člnok sohnutých lístkov (lupenôk), z nichž vonkajší má dlhý ostien.

Z čohože ale pochádza *zrno*? Na tenulinkých nitôčkach visia z každého kalíška tri žlté *meštoky*. V týchto nachodí sa *práštok*, jako múka jemný. Keď vetrik povieva, padá ten prášok na *piestik*, v kalíšku medzi tými nitôčkami ukrytý, zúrodní ho, a tak povstáva v tajemstváplnej dielni toho nebeského hospodára zrno, zaobalené lupenkami. Zrno je najprv mliečnaté; čím dial, tým väčší tvrdne a dostáva bládomedennú barvu. Vtedy je zrno zralé, a pšenicu žnú alebo kosia, kladú do *hrstí*, viažu v *snopy*, ukladajú do *hrbok* alebo *križov*, *svážajú* a *mlátia*. Vymlátené zrno melú vo *mlyne*, a dáva nám znamenitú, bielu múku, steblá dávajú slamu a lupenky plevy.

Keď zrno pšeničné dozrelo, steblo a koreň vyhnú. Pšenicu musíme každý rok z novu siať; je tedy *jednoročná* rastlina. Seje sa v jaseňi, na podzim; je tedy *ozimina*. Je ináče i *jarná* pšenica, ktorá sa na jar seje.

Opíšte dľa toho jačmeň, ovos! Porovnajete pšenicu s jačmeňom! (Zvýška stebľa; hlavný rozdiel je, že zrnká pšenice odlúčené sú od lupenôk, pri jačmeni s nimi srastené atď.)

Rastliny, ktoré jako pšenica prázdne a uzlovité steblo majú, nezovú sa zelinami, ale *trávami*. Všetky trávy, ktoré pre ich zrno a slamu pestujeme, nazývame *obilím*.

Všetky trávy spolu tvoria zase jednu *triedu* rastlín.

Ktoré z poľných rastlín sú trávy? — Ktoré nie? — Ktoré sú obilie? — Ktoré nie?

Koľko tried rastlinstva naučili ste sa znať v zahrade? — Koľko tried rastlinných tedy poznáte? — Jako sa volajú?

5. Úlohy.

1. Napíšte mená *zelín* poľných — mená *tráv*! Utvorte z každého mena vetu na otázku: *jaké* sú ty zeliny, trávy! Ku pr.: Zeliny v poli sú: zemiak, datelina, repa atď. Zelina zemiaková je zelená a rozvetvená; datelina je šťavnatá a útla atď.

2. Napíšte mená *jednoročných* rastlín zahradných alebo poľných! Potom mená *viacročných*, trvanlivých! Utvorte na každé slovo vetu na otázku: *jaká* je tá rastlina? Ku pr.: Ovos je jednoročná rastlina; datelina je trvanlivá rastlina atď. — Premeňte ty vypravovacie vety na otázkové!

3. Napíšte mená *ssavcov*, ktorí sú v poli, — potom *vtákov*, — *hmyzov*, — *červov*, a utvorte o každom vetu, udajúc dve tri vlastnosti každého. Ku pr.: Zajac je bojazlivý, dlhouchý a škodný, atď.

4. Jaká může být cesta? — Ku pr.: Cesta může být rovná, strmá, hrobožlavá atd. Utvorte vety. Ku pr.: Cesta je rovná. — Ci je cesta rovná? — O by cesta rovná bola! — Cesto, buď rovná! Podobne i viac — i v množnom počte. To sú vypravovacie, otázkové, žiadajúce a rozkazovacie vety.

5. Napište vety, v nichž sú tri stupne stupňovania upotrebené! Ku pr.: Tráva je vysoká, rož je vyššia, jablň je najvyššia.

6. Napište 5 párov prídavných (jakostných), potom 5 párov podstatných mien protivného významu! Ku pr.: dlhý — krátky, teplý — studený; dĺžosť — krátkosť; teplota — studenosť atd.

III. Opis poľa.

Veľké, malé, dlhé, krátke, úzke, široké, rovné, nerovné, otvorené, podelené, hlinaté, vápenité, piesočnaté, masné, chudé, pohnojené, posiate, posadené, suché, vlhké, mokré, studené, teplé, mäkké, úrodné, neúrodné, osožné, škodné, zarastené, utešené, príjemné, holé, mrtvé, zamrznuté. Vety! Pole je veľké, zorané a posiate. Veľké, zorané a posiate pole je suché atd. Množný počet.

Pole je za dedinou, alebo mestom a zahradami sa rozprestierajúca *otvorená* pôda, ktorá je na to, abysme na nej obilie a iné ľuďom za pokrm a zvieratom ku potrave slúžiť majúce rastliny pestovali a dochovávali. Pole je cestami, chodníkami, medziami, priekopami a brázdami na väčšie a menšie role podelené, na íchž koncoch (úvratiach) sa **medzníky** alebo ciele nachodia. „Zlořečený, kdož přenáší mezník bližního svého.“ (V. Mojž. 27, 17.) Na roli rozoznávame *mrtvicu* a *ornicu*. Ornica záleží z hliny, vápna, piesku, slínu, prsti atd. Keď je veľa hliny v zemi, je roľa hlinatá. Ktorá je piesočnatá, — vápenistá? Ktorá skalnatá, masná, chudá pôda? Od jakovosti pôdy závisí, aspoň z čiastky, hojnosť alebo chatrnosť poľných úrod; i sú polia *úrodné* alebo *neúrodné*. Má-li pole úrodu donášať, musí ho roľník *hnojiť*, *oraním* a *bránením* hýbať a od buriny čistiť, *valcovaním* rovnať a *posievať*. Pole zasievame buď **obilím**: rožou, pšenicom, jačmeňom, ovsom, okrmom, pohánkou, ktoré ľuďom ku pokrmu, zvieratom za krm slúžia; v teplejších krajoch posievajú i *repicou*, z ktorej sa užitočný olej vytláča; buď *kono-*

pami, lanom, z ktorých rastlín dorábä sa plátno; buď **krmnými** rastlinami pre dobytok, jako ďatelina, ľadník atď.; buď vysádzame a zasievame ho *kukuricou, krumplami, strukovinou*, jako: hrach, fazola, šošovica. V daktorých krajinách vysádzajú veľké plochy cukrovou repou, jež sladkú šťavu vytlácajú, z ktorej cukor varia.

Jak utešené je pole na jar a v lete! Jaká *krása a rozmanitosť* na všetky strany, kamkoľvek sa obrátíme! Tam vypínajú sa štíhle stebľá rože, pšenice, jačmeňa a chocholatá *riasa* ovsu; tam kvitne pohánka bládonáčervenkastou, tam repica žltou, ľan belasou, zemiak bielou, belasou alebo červenou farbou. Vtácky milo prespevujú, rozličný hmyz v povetrí bzučí, a pastier pri stáde si fujaruje, píska alebo gajduje.

Medzi obilím a inými poľnými rastlinami nachodíme v lete i mnohé také rastliny, ktoré roľník ani nesial, ani nesadil. Rozmnožujú sa samé semenom alebo z koreňa. Nektore z nich majú v sebe moc vyliciť nemocných, a volajú sa **liečivými rastlinami**, ku pr. harmančok, palín. Než i také, ktorých užitie človeku škodí. To sú **jedovaté rastliny**, jako opilec. Avšak väčšina jedovatých rastlín nerastie v poli a zahradách, ale v horách, na lúkach a smetiskách.

Nektore rastliny v tolkej miere rastú medzi siatinou, že sú roľníkovi bremenom a obťažou; musí ich kynožiť, plieniť, pleť, jako bodliak, ohnica, zlatá nit atď. To sú **pleveľ**.

V lete doziera obilie. Keď dozrelo, žnie ho roľník *sypom*, košákom, alebo kósi *kosou*, viaže do *snopov*, ukladá do *krížov* (hrbok) a sváža ho do *stodoly*. V jasieni vyberá zemiaky, repu atď. A keď všetko sviezol a shromaždil, nezabúda na štedrého a dobrotivého Hospodina, ktorý v príhodný čas dával na pole dážď a svetlo, i teplo, aby ovocím činov jeho sytila sa zem, zasvätiac „*poďakovanie za úrody poľné*.“

Potom pole už nenie tak krásne, jako v lete. Je holé a pusté, chladný vietor veje ponad *strnišká*; je podzim. Roľníci orú pod *oziminu*, sejú rož a pšenicu pre budúci rok. Ostatné obilie sejeme na jar, a to je *jarina*.

IV. Človek a pole.

Mnohí ľudia, menovite mešťania: kupci, remeselníci atď. zriedka majú pole, i nemôžu si k pokrmu a odevu potrebné rastliny dochovávať. Preto priváza roľník obilie a mnohé iné jemu zbytočné *poľné plodiny* do mesta. Obyvatelia miest mu ich odkupujú, a on za utržené peniaze nakúpi si v sklepe a od remeselníkov rozličné jemu potrebné veci. Čo?

Keď deti do poľa pracovať alebo sa zabávať idú, nesmú po posiatych a posadených roľach behať; nesmú klasy trhať a vôbec úrody kaziť. To sú zlé deti, ktoré v poli zo samopaše škodu robia a dary Božie kazia, miesto toho, aby Bohu srdečne ďakovali. Hriechu oproti siedmemu Božiemu prikázaniu dopúšťajú sa ty deti a tí dospelí, ktorí statok nedbanlive pasú a mu škodu robiť dovoľujú na poli svojho bližného.

1. Pieseň jarná.

Hor sa! bratia, zaplesajme, milá jar už nastala; Pánu Bohu vďaka vzdajme: krutá zima skonala! Teplé slnko rozlučuje ťažké väzby ľadové; zem precítila, odhadzuje pokrývadlá ľadové. Všetko ľúbo sa usmieva, ssaje v seba čerstvý vzduch, všetko skvostne sa odieva, všade zref zas' nový ruch. Roľník pilný rozkyprenej zemi zrnká sveruje; a tvor každý obnovenej práci zas' sa raduje. Príroda nám celá hlási: „Len kto seje, bude žať! Len kto z jari hneď sbiera si, nemá v zime hladovať!“

Majme že sa k práci teda, teraz z jari života, nech nás v zimnom veku bieda netlačí a nudzota!

2. Cisár orač.

Cisár Jozef II., syn Marie Terezie, veľmi miloval svojich poddaných, zvlášte stav roľnícky mu na srdci ležal; kde mohol, tam mu veľkodušne pomáhal a ho

podporoval. Roku 1769 dňa 19. Augusta cestujúc po krajine Morave, prišiel k dedine *Rusnici*, a tu videl jedného roľníka samotného na svojej roli orať. Cisár, zakrútený v dlhom kabáte, príde k nemu, chytí pluh do ruky, a niekoľko brázd hore dolu preorie, pri čom mu gazda poháňal. Po dokonanej práci odopne cisár kabát a ulaknutý roľník po skvejúcej sa hviezde na prsách Jozefových pozná na skutku v ňom cisára. Dobrosrdečný cisár upokojí nalakaného roľníka: „Neboj sa! Ja som Jozef, váš cisár a otec!“ A obdarujúc ho štedre, odišiel preč.

Vďační Moravania na pamiatku tohoto pekného skutku vystavili na tej roli veľký, krásny pomník s týmto nápisom: „Na tejto roli oral Jozef II., cisár rakúsky.“ — Pluh ten ale odložili tiež na pamiatku.

3. Prvá zemiaková hostina v Európe.

Málo vyše 200 rokov je tomu, jako prvé zemiaky dostaly sa z Ameriky do našej čiastky zeme, Európy. Poslal ich Fraňo Drake, chýrečný námorník, jednému priateľovi do Anglicka, aby ich zasadil, a medzi iným písal mu i to: „Ovocie tejto rastliny je tak znamenité a záživné, že jej pestovanie i pre Európu považujem za prospešné.“ Priateľ ten dal zemiaky zasadiť, a pod jaseň, keď bobuľky ožlkly, pripravil skvostný obed, ku ktorému i viac vysoko postavených pánov pozval. Po mnohých chutných jedlách prinesená bola i jedna zakrytá miska, a domový pán, vážne povstanúc z miesta, vravel: „Pánovia, mám česť predložiť vám ovocinu, ktorej semä som od môjho priateľa, známeho Drakeho, dostal s tým ubezpečením, že jej dochovávanie i pre Anglicko významné bude — okúsme ju!“

Hostia, — boli to ministri a členovia snemu, okúsili im predložené jedlo, v masle usmažené a cukrom i škoricou (cimetom) posypané. Ale im veru nijak chutiť nechcelo: okúsil jedon, okúsil druhý, okúsili všetci, nechali tak, a vyniesli ten jednohlasný výrok, že sa ta

ovocina možno v Amerike dá dochovať, v Anglicku ale že nedozrie.

S tým sa hostina skončila, a zahradník dostal rozkaz, zemiakovú rastlinu vytrhať. — O dakolko dní, — bolo to v jaseňi, — prechodil sa domový pán po zahrade a videl v pahrabe ohňa, ktorý si bol zahradník za chladného rána rozložil, jakési čierne, okrúhle bulvy. Opýtal sa zahradníka, čo by to bolo? ten odpovedal, že ty bulvy na korenoch tej ameríkanskej rastliny visely. Rozdlávil jednu nohou a príjemný zápach ho zarazil.

Hneď mu svitlo v hlave, že k hostine nie zelené bobulky, ale tyto bulvy mal dať pripraviť. Urobil tak a pozval zase tých istých hostí, ktorým potom jednoducho pripravené zemiaky dobre chutnaly.

Zemiaky len pomaly sa rozširovaly po Europe; vlády silou mocou nútiť musely ľud k pestovaniu tej rastliny, bez ktorej by teraz, menovite chudobní, temer už byť nemohli.

4. Rozdielne klasy.

Jistý otec v nedeľu odpoľudnia pojal sebou 7-ročného Miška do poľa, aby zvedel, či je rož už zralá a súca pod kosu. Keď prišli k roli, povie Miško: „Pozri otecko na tyto krásne, vysoké stebľá, jako rovno hlávky do hora dvíhajú, musia to byť bohaté klasy; a tyto jaké špaty, ani len do rovna nestoja, jaké sú poprehýnané, však ver ty majú len málo zrna?“

Otec odtrhne z oboch klasov po jednom a ukazuje Miškovi: „Pozri, Miško, tyto vysoké a pyšné klasy stoja síce pekne do hora, ale užitku z nich veľmi málo; sú to len daromné a prázdne klasy. Pozri ale tyto ohnuté, nízke, ktoré sa síce nepýšia rovnou postavou, kolko krásnych zrn majú v svojich klasoch!“

*Tak i ľudia, čo sa vypínajú,
Obyčajne prázdne hlavy majú!*

5. Píseň rolníka.

Otče w lásce bohatý!
 Tvé jest každé dání;
 Chceš-li, můžeš sešlati
 Svého pracem požehnaní:
 Děšť úrodný padá s nebe,
 Slunce tvé zem hřeje,
 A pochází od tebe
 Všedca rolníků nádeje.

Má nádeje na poli
 W úrodách se mi zelená,
 Bude-li vssat na roli
 Ta nádeje zmařena,
 Chci na tebe spolehnauti,
 Co na Otce svého,
 Ty mi nedáš zahynauti,
 Vyživíš pracovitého.

6. Pavie oko.

Milý Móric!

Dnes lapil som prekrásneho motýla! Pán učiteľ povedal, že je to pavie oko. Jeho krídla sú zúbkaste a červeno-brunaste s popolavým krajom. Každé je ozdobené takým okom, jaké má páv na chvostných perách. Spodnia strana krídel je čierna so žltou bodkou v prostriedku. Telo má brunaste a vláskami pokryté; tykadlá sú kyjovité a pri vrchu žlté. — Keď príjdeš k nám, ukážem Ti ho v mojej sbierke, v ktorej už mnoho motýlov mám. Príď tedy čím skôr. — Zostávam

Tvoj

*V H. Mičinej,
 dňa 24. Jun. 1876.*

*úprimný priateľ
 Viliam Mlynár.*

7. Lan a konope.

Obe tyto po celej takmer vlasti našej rozšírené rastliny nepestujú sa pre ích kvet alebo len semeno, než pre steblo (lodyhu). Obe majú len po jednej tenkej

lodyhe, v neĹ sa tiahle vlákn (lyko) nachodí, z ktorého sa dorábä plátno.

Lan je krásna, štíhla, modrokveta rastlina. Odkvitnutá má na kaĹdom stebale malú, gulatú toboľku, či *hlávku* s lesklým, tlapkavým semenom. Prv, nežli toto celkom dozre, a keĹ už lodyha Źlknúť poĹína, vytrhá sa lan a vo viazaniĹkách domov odnáša.

I konopa je štíhla rastlina, ale o mnoho tľstejšia a vyššej rastúca, než lan, a je dvojaká: *matorná* a *poskonná*. Matorná skorej doziera i skorej sa trhá, semena nevydáva, len kvitne. Poskonná má strapatú hlávku, v neĹ sa okrúhlasté semeno rodí, a trhá sa, keĹ je semeno neĹo viac, jako v pol zratí. Vytrhané konope dávajú sa do viazaniĹiek, jako lan. Z domov doneseného lanu a poskonných konopí odľučuje sa najprv semeno, Ź sice: lanové hlávky *rafaním* na rafadle, z nichĹ sa semeno lebo samo vylúšti, lebo vydryí; konopné ale vyráz sa otlkaním o kameň, lebo o drevo, alebo mľátením. I z lanového, i z konopného semena pripravuje sa olej k rozľiĹným potrebám; lanový najlepšie sa hodí k miešaniu olejových bariev. Semencom chovajú sa v klietkach drĹané vtáky. Lanové semä a olej potrebujú sa i k lieĹeniu mnohých nemocí, zvlášte semä vo vode a oleji na kašu uvarené dáva dobré *obväzky* k obľahĹeniu boľavých vredov, opuchľín a zatvrdľín.

Okrem vytrĹania a omlátenia lanu a konopí mnohé ešle práce musí vykonať Ĺlovek, kým sa tak pripravia, aby sa priasť a z priadze plátno tkať mohlo. Po omlátení moĹia sa za istý Ĺas vo vode (v moĹidle), lan sa i na rosu vyloĹí (vála sa); potom sa z vody vyťahujú a vymývajú, sušia sa na slnci, usušené *trľicami* trepú, aby drevnaté Ĺiastky, takreĹený pazder, odpadly a vlákn ostalo, ktorý ešle druhý raz na dvojnej trľici, *vytieraĹke*, vytiera sa. Źe sa ale i po vytretí ešle mnoho drobného pazderu na vlákne nachodí, už Ĺiha naň hustá, pichlavá *šľeť* (Ĺesák), nástroj, mnoho klinco v kruhových radoch do dašľičky nabitých majúci, pomedzi ktoré pretahujú poviesienca a oĹisťujú najprv od najhrubšieho pazdernatého vlákna *srebí* (klkov), potom od *paĹesí*, až koneĹne

ostane hybké, jemné vlákno, ktoré do *vencov* (kýt) sväzujú, kdežto zrebe a pačesy na vretenách pretrasú, aby pazder vypadal a do *kúdelí* navijú. Z takto očisteného lanu a konopí pradú priadky na *praslíciach* alebo *kolo-vrátkoch* v zimných večeroch *nití*, to sa menuje *priadza*. Tuto smotávajú s vretien na motovidlá do *pradien*, tyto ozvárajú, potom tkáčky alebo tkáči súkajú na *fajfy* (špule), z týchto na *snice*; to je *osnova*; osnovu navíjajú na *krosná* (stavy), nití pretahujú cez *nitelnice* a *brdo*, priväzujú na úrezky, na návoj pripevnené, pomocou nitelníc a *podnoží* rozdeľujú napnuté nití na dvoje a pretkávajú ich novou nitou, *útkom* zvanou, preháňajú cez ne *člnok*, v ňomž sa útok na *cievke*, prútkom o člnok pripevnený nachodí — a mažú *šlichtou*. Týmto spôsobom tká sa plátno na dlhé kusy (konce) farby nažltkavej. Tyto v jarnom čase na trávnikoch povystierané denne častejšie polievajú a na slnci sušia, biela, vybielené dávajú do mangla a vymangľované ukladajú gazdinie do truhly, alebo strihajú, aby z nich bielych šiat (prádlá) a iných potrebných vecí našily.

Lan a konope sa tedy sejú, trhajú, rafú, mláťa, močia, trepú, vytierajú, češú, pradú, motajú, zvárajú, suujú, navíjajú, tkajú, biela a mangľujú, a dorobené z nich takto plátno ukladajú gazdinie do truhly, škríne, alebo kupcom do sklepov predávajú.

Pestovanie lanu a konopí požaduje mnoho práce a ustávania; aby ale zdarile rástly, vyhľadáva sa požeňnanie Božie; nebude-li toho, nebude lanu, ani konopí, ani plátna, ani prádla.

Jakokoľvek sú si podobné tyto rastliny dotyčne obdelávania, tak *rozpodobné* sú medzi sebou. Na konope je všetko väčšie, tlstejšie, steblo zvýšky chlapa, hrubšie, okrúhlejšie semeno, protivný zápach, nesličný kvet; na lane všetko inakšie, jemnejšie, útlejšie, a tento preca viacej zimy snesie a uspokojí sa s chudobnejšou pôdou. Lanové vlákno je jemnejšie, ale konopné je za to o mnoho silnejšie. Úžitok z oboch je nesmierny.

8. Smädná vrana.

Pani vrana, vedľa džbána
 Na roli smädná zastala,
 Na jehož dne trochu vody zbadala.
 Keď jej hlava do dna nedočahovala,
 Rada by ho bola zrútila —
 A tak sa vody napila.
 Že sa jej to ale hneď nepošťastilo:
 To jej vôľu nezlomilo!
 O jiných prostriedkoch premýšľať začala,
 Hneď to mala!
 Kameň za kamienkom do džbána metala.
 Tu vodička, tá maličká,†
 Ktorá len dno džbánu prikrývala,
 Pomaly pomaly k vrchu sa dvíhala.
 A po krátkej, ale vytrvalej práci,
 Uhasila vrana ňou svoj smäd horiaci.

9. Bláznivý hospodár.

Človeka jedného bohatého pole hojné úrody pri-
 neso. S premýšľal sám w sobě, řka: Co učiním?
 nebo nemám, kdebých shromáždil úrody své? S řekl:
 Toto učiním; zbořím stodoly své a věšších nastavím:
 a tu shromáždím vssecky své úrody, i zboží své, a
 dám dusse své: Dusse, máš mnoho statku složeného
 za mnohá leta; odpočiwej, jez, pi, měj dobrau vůli.
 S řekl jemu Bůh: O blázne, této noci požádají
 dusse tvé od tebe, a to, což si připravil, či bude?
 Tak jest, kdož sobě poklady shromáždije a není
 w Bohu bohatý.

10. Mravci a kobyľka.

Pri slniečku teplom v jarnej chvíli
 Mravci svoju potravu sušili.
 Príde skočná kobyľka a vraví:
 „Buďte dobrí, udeľte kus stravy.“
 Mravci ku nej: „Čos' robila v lete?“
 „Húďla som a spievala po svete.“
 „Keď si húďla v čas roboty,
 Teraz tancuj v dobe psoty.“

11. Hádky.

1. Ktorá cesta nemá v lete prachu? — 2. Prečo zajac beží cez hradskú? — 3. Dvaja otcovia a dvaja synovia šli na lov a zastrelili troch zajacov. Keď sa delili, dostal každý jedného. Jako to možno? — 4. S c patrím do pevnej ruky roľníkovi, s l bývam škodlivý bárs kde vtáčkovi. — 5. Na kri visím v kepeni po bradu zakrútený, vykukávam oblôčkom, pod jaseň vyskočím von. — 6. Keď ho nevidím zdvihnem ho, keď ho vidím nechám ho. — 7. Príroda sladká, naša dobrá matka, krásu mi dala; kade letím, sama si svietim lampa malá. (Od Sládkoviča.)

12. Príslovia.

1. Vrana vrane oko nevykole. — 2. Nechytaj vtáčky na udicu a ryby na lep. — 3. Dobrý je chlieb, keď niet koláčov. — 4. Dobre je pri kope klasy sbierať. — 5. Nechodievaj s bubny na vtáky. — 6. Zlý vták, ktorý do vlastného hniezda trúsi. — 7. Chutnejší chlieb v slobode, než v službe koláče. — 8. Kto dva zajace honí, žiadneho nechytí. — 9. V cudzej nádeji hrach nevar. — 10. Kto počtuje, ten gazduje. — 11. Neopúšťaj cestu pre chodník. — 12. Oko gazdovo kone tučí.

Oddiel siedmy.

Hora a lúka.

I. Mená vecí v hore a na lúke.

Dub, buk, lipa, jaseň, topol, osyka, breza, jelša, hrab, brest, vŕba, javor, jedľa, borovica, svrčina, smrek, tisina, limba; lieska, borievka, bāza, drieň, hloh, mukyňa, brekyňa, rakyta, kňazovmúď, svība, kosodrevie, brečtán; čerňicie, malina, čucoriedčie, brusnica, jahoda; kručinka farbiarska, kapraď, lopúch, májovka (konvalínka), fijalka, čakanka, náprstník, psí petržlen, lulok, blen, rulík, bodľavé jablko, jasienska; huba: hríb, dubák, rídzik, tančok, kozák, hliv, jelenica, smrčok, kurča, muchotrávka, plavka, mlieč; mach: plúcovník, lišajník; tráva, trstina, rákosie, divá ďatelina, sedmikráska, nezabúdka, klinčok, kozia brada, štava, králik, volov chvost alebo divizna, pluskiernik, pumpava, bedrenčok, žihlava, pruškvorec; — jelen, srna, zajac, líška, jazvec, veverica, divá sviňa, medveď, vlk, jež, myš; slávik, hýl, pinka, štehlík, konôpka, drozd, červienka, trasorýtko, penica, síkorka, králik, stfňa, vlha, ďateľ, žlna, kukučka, holub, hrdlička, sluka, havran, vrana, straka, sojka, škorec, čvíkoto, trskoto, čajka, jastrab, krahulec, hlucháň, volávka, góla (čáp, bocian), sova; — žaba, ropucha, had, jašterica, slepúch; chrúst, motýl, húsenica, roháč, hrobárik, svätajanská muška, kobyľka, mucha, komár, včela, ovad, čmela, osa, sršeň, pavúk, mravec, dáždovec, slimák atď.

II. Opis a porovnanie tých vecí.

1. Dub.

Rást, kvitnúť, ozelenieť, opŕchnuť, rodiť, svädnuť, vyschnuť, zatieniť, sohnúť sa, zlomiť sa, osožiť, škodit, stáť, padnúť, prašťať. (Činnosť — časoslová alebo slovesá.)

Rást, rastenie, zrast. Rastenie dubu, zrast chlapa atď.

Veverica je (*jaká?*) malá. — Veverice sú malé. Či je veverica malá atď.

Veverica je (*čo?*) živočích. Veverice sú živočichy. Či je atď.

Veverica (*čo robí?*) skáče. Veverice skáču. Či veverica skáče atď.

Dub je vysoký, — dub je hôrny strom, — dub rastie, — vyvieť tak, jako pri veverici udané.

Dub je *strom*, rastie v horách, je tedy **hôrny strom**. Jeho silné, svalovité, hluzovité, hrobožlavé korene hlboko vnikajú do zeme a rozkladajú sa na široko; práve preto ale narastie dub veľký, tak že je z našich listnatých stromov v hore najmohutnejší; mohli by sme ho *obrom* stromov pomenovať. Vysoký *peň* vyrostlého dubu má v objemu i do 10 metrov, tak že ho 2—3 ľudia sotva občiahnu. Zo pňa rozkladajú sa mohútne *konáre*, z týchto početné *ratolesti*, *vetve*, a nesčíselné listy s vrúbkovatými krajmi; preto menujeme ho *košatým*. Z pomedzi listov visia z jari tmavozelené *púzalky* (kvet), z nich sa vyvinú vajcovité *žalude* (ovocie), ktoré spodným koncom v pekných mističkách sedia. *Kôra* dubu je drsnatá a rozpukaná, tmavo-brunastá, na starom strome *machom* obrastená; pri mladých ratoliestkach hladká, bielo-hnedá, liskavá. *Jemälo*, z ktorého sa lep dorábä, vyrastá jako cudzopasná rastlina z jeho kôry na konároch.

Kolko živočíchov opatruje kráľovský dub! Po pni pomaly lezú *slimáci*, aby sa na čerstvom lísti jeho pohostily; po listoch behajú dubové osy, *dubienkovky*, ktoré drobným žihadlom svojím listy popichajú a do tých dierok svoje vajíčka ukladajú; mok stromu sa potom ta ženie a okolo tej dierky povstane *šuška*. Z vajíčok vylezú početné červíčky, ktoré sa premeňujú na dubienkovky, a všetky živia sa z jeho lísta. Na duboch hostia sa *chrústy* a *roháče* (chrobáci); v lísti jeho ukrýva sa zelená žabka, čili *rosnica*. I datel doletuje, aby svojím ťobaním do pňa červíky a pandravy z neho vyduril a strovil. Pod jaseň hostí sa na žaludoch pestro-krídlatá *sojka*. Medzi parohmi konárov usalašuje sa i *veverička* a sbiera potravu na zimu. Neďaleko nej má i *divý holub* svoje hniezdo. Tu hľadá *kukučka* húsenice; tu

strežie v noci *sova* na vtáčky, a na najvyššom vrcholci sedí *orol* a oberá zajačka. A v jaseň, keď zralý žalud opadá, tučia sa ním divé a domáce *ošípané*.

I ľuďom k znamenitému osohu slúži. Zbytočné suché haluzy shadzujú dolu a chudobní ľudia si ich sbierajú. Kôra, po vyhnatí listov olúpená a usušená, slúži svojou *trieslovou* kyselinou k vyrábaniu koží; podobne i šušky, ktoré sa krom toho i v lekárňach a k hotoveniu černidla upotrebujú; upálený žalud užíva sa i miesto kávy; od neho sa výborne tučia ošípané; z jeho tvrdého a trvácneho dreva budujeme rozličné, zvlášte vodné stavby: mlyny, pily, lode atď.; hotujeme sudy a máme i dobré páливо. Vidíte, jak mnohonásobný užitočnosť donáša nám dub, a preto je i oblúbený.

Dub vyrastie úplne len za 200 rokov, a žije i 600 rokov; úplne vyrastený dub dosahuje i 40-metrovú výšku. A tam, kde ho teraz vidíš, padol snáď z vrcholca starého dubu žalud, alebo ho ľudská ruka tam zasadila. Z toho vyrástla rastlinka, ktorú bys' jednou rukou ľahko bol vytrhnul; pomaly zmáhal sa dubček, rozkladajúc v hĺbku a šírku koreňky, mohútnel až zmohútnel na silné a rozkošatené dubisko, ktoré ani víchrica nevyvráti. A kde že je ten, čo ho sadil? Dávno zpráchnivel! Dub ale stojí jako vzor sily, mohútnosti a trvácnosti. —

2. Svrčina.

Rást, lipnúť, dávať, rodiť, zatieniť, svädnúť, vyschnúť, vyvrátiť sa, spadnúť, svaliť sa, osožiť, horeť atď.

Lipnúť (lepíť sa), lipnutie, lipkavosť, lep. — Rást, rastenie, zrast, rastlina. Zrast svrčiny, lipkavosť smoly atď.

Svrčina je štihlá; svrčiny sú štihlé; či je svrčina štihlá? atď.

Svrčina je strom; svrčiny sú stromy atď.

Svrčina rodí; svrčiny rodia atď.

Jako kráľ Saul o hlavu bol vyšší od iných, tak i svrčina *výškou* svojou, jakú žiaden iný strom nedosahuje, vypína sa hrdo po nad všetky stromy, lebo i na 50-metrovú výšku vyrastie. Svrčina je tiež *hörnny strom*. Kôru má šedivo-brunastú alebo hnedú (popolavú), pri

tom drsnatú a *lipkavú*, lebo vypotuje zo seba smolu. Zo smoly tej dorábä sa terpentín, kolofonium, decht (živica) a obyčajná čierna smola na vylievanie sudov a lodí potrebná. Haluzy sedia okolo pňa, jako parohy habarky. Najspodnejšie sú najdlhšie a trochu ovisnuté; srednie sú už kratšie a ležia temer vodorovne; najvrchnejšie sú najkratšie a do hora sa vypínajú; sám peň končí sa pravidelným vrcholcom. Svrčina má tedy *homolovitú* (pyramidálnu) korunu; nemá listy jako dub alebo buk, ale *ihlice*, 1—3 cm. dlhé, ostro zakončené, pichlavé a vždy zelené. Semiačko má ukryté v 13—20 cm. dlhých, suchých, šupinatých, valcovitých, na spodnom konci stenčených šuškách, súlkoch.

Svrčina je tiež veľmi *užitočný* strom. Jej peň rozpiluje sa na *kláty*, tyto opilujú alebo okresávajú na *brvná* a *hrady* budov, píla z nich *dasky* a *laty* na dlážky a rozličné výrobky. Zo svrčinového dreva dorábajú šindlia, debnár a stolár svoje výrobky. Je z neho i dobré páливо, páli sa i uhlie. (Pre koho?)

3. Porovnanie dubu so svrčinou.

Dub je strom, svrčina tiež; dub i svrčina sú hôrne stromy. Z dubu a svrčiny dostávame drevo na páливо, budovy a rozličné náradie. Oba stromy rastú vysoko atď.

Dub má listy, je tedy **listnatý strom**; svrčina má ihlice a prislúcha medzi **ihličnaté stromy**. Svrčina je v zime zelená, dub v jaseňi oprchne. Koruna — tvrdosť dreva oboch atď.

Ktoré z hôrných stromov a krov sú *listnaté*? — Ktoré *ihličnaté*?

4. Mach.

Zelenat sa, rásť, stát, plazit sa, pokrývať, zahrievat, chrániť, osožiť. — Mach je (jaký?) malý. — Mach je (čo?) rastlina. — Mach (čo činí?) zahrieva, pokrýva atď. Tak previesť vety, jako pri predošlých článkoch.

Dolu na pôde lesa žije malulinká rastlinná rodinka skromne a neškodne: *mach*. Jeho bylinky sú jakoby

pidimužkovia rastlinstva. Najväčší z nich nenie dlhší od prsta; mnohé nie sú väčšie, než hlávka špendlíka. A preca jak ozdobne pokrývajú pôdu hory. Tu steli husté tmavozelené vankúše (podušky); tam stoja iné v jasnozelenom rúchu. Viac než sto rozličných rodzajov (druhov) machu žije ticho v *lese* a *močiaroch*, na *pňoch* stromových a *skalách*, na *múroch* a *strechách*.

A jak slabá je takáto bylinka! Jej *steblo* je husto obklúčené útlými a pekne utvorenými *lístkami* a je sotva z hrúbky uiti. Už kročaj vtáčika stlačí ho, alebo stojí-li samotný, popri ňom pospiechajúci chrobáček zvalí ho. Preto Hospodin tak to nariadil, aby mach v *spoločnosti* riastol. A v spoločnosti vela vykonávajú títo malí skrčkovia. Keď pod jaseň stromy už oprchly, mach vtedy sa najkrajšie zelená a najlepšie rastie. *Žalude*, *bukvu* a *lieskovce* pohostinne prijíma k sebe a zaobaluje ich teplým a mäkkým rúchom. Tisíce *chrobákov* hľadajú uňho prítulok proti ostrému jasennému vetru. Vliezajú do mäkkej a teplej machoviny, aby v nej strávili celú dlhú zimu. Tu sú uložené hrbky *pavúkových* a *motýlových* *vajíčok*; tam leží svinutý *had*.

Nastala jar, sňah sa začína topiť. Kvapky rýchlo sa ponáhľajú k jarku. „Stojte!“ volá mach ku pospiechajúcim a zastavuje mnohé svojimi rozloženými ramienkami. „Mám vela obyvateľov — vraví — tým našim občerstvenia!“ I podáva každému z tých kvapôk: žaludí, bukve, lieskovcu a semiačku nezábudky. Zobudia sa, pijú, počnú klovať a mach chráni útle ich výhonky pred studeným jarným vetrom. Jakonáhle sa oteplí, rastlinky vystrčia hlávky z machu, chrobáci a slimáci vylezú a z bobákov (púp) liahnu sa pekné motýle.

I *červienky* a *slávici* doleteli už z ďalekých krajov a počali hniezda robiť v zelenej krovine. Snášajú vetvičky a splietajú ich. Len teplá postielka chybuje ešte vajíckam a mladým. Zaletia staré k mäkkému machu a prosia ho o pomoc. Dobrosrdečne prepúšťa im z rastlínok svojich, aby vtáčky nimi vystlali svoje hniezda. O nedlho dôjdu i *zajace* a *srny* a hľadajú bezpečný a priateľský prítulok, v ňomžby mlad opatrovať mohli.

A mach ochotne rozprestiera sa jako mäkký pokrovec, aby všeci mäkké lože mali.

Iný rodzaj machu zase rozkladá sa jako pekný, zelený čalún (tepich) po úbočinách hôr a prívetive pozýva deti k príjemnému odpočiniutiu, keď hladaním jahôd alebo čučoriedok ustaly.

Z machu, ktorý sa volá *plúcovník* alebo i lišajník, peču si ľudia v severných krajinách, kde obilie nerastie, chlieb; je i pre tamojší statok dobrý krm a jako liek upotrebuje sa v pľúcnych nemociah.

Malý mach učí slabého človeka, aby sa prívetive k iným pridružoval, keď sa sám cíti byť prislabým. — V spoločnosti s inými možno veľké veci vykonať, jaké jednotlivci nevykonajú.

Všetky machy spolu tvoria tiež jednu *triedu* rastlín.

5. Huby.

Povstať, vyhúknúť, rásť, shnúť, otráviť, usmrtiť, lapať, zapáliť.

Huba je jedovatá; mn. p. atď.

Huba je rastlina; mn. p. atď.

Huba rastie, — huby rastú; či huba rastie? atď.

Huby alebo **hriby** sú tiež *rastliny*. Ale jak divné sú to rastliny! Tam kde ich včera ešte nebolo, dnes ich už celkom vyvinuté najdeš; jakoby vystrelily, vyhúkly cez noc, zvlášte po dáždi. — Preto vravíme: „Rastú jako huby po dáždi.“ — Nevidno na nich ani lísta, ani kvetu, ani ovocia; a ta pekná zeleň, ktorá nás na stromoch, kroch, zelinách, trávach a machoch obveseluje, im tiež docela chybuje. Povstávajú zo zhnitých čiastok zvieracích a rastlinných, lebo všade, kde rastliny odmierajú alebo hnijú, kde mŕtve živočíchy *porušenie* vzali, vidíme rozličné huby povstávať. — Než jako rýchle povstávajú, tak zase i po dakolko dňoch zhnijú, zhnú.

Huba má *koreň*, *pník* (penok) a *klobúčik*. I peň i klobúčik záleží z látky mäsitej alebo remenitej a síce peň z husto, klobúk z hustejšie poskladanych nesčíselných *lupkov*.

Všetky huby milujú vlhkosť. Rastú na zemi, na stromoch a na druhých rastlinách, na starom hnilom dreve, na hnoji. Je ich viac *rodzajov*.

Práchno je tiež huba, rastie zvlášte na duboch a bukoch. Viacráz utlčená a v lúhu k tomu pripravenom vymočená a potom usušená, lapá do seba iskry ocielkou z krémeňa vykresané, vylúdené. Slúži k zapalovaniu. *Muchotrávka* rastie v tmavých lesoch na zemi. Pre neobyčajnú krvavočervenú farbu klobúka, bielymi *bradovicami* jako perlami posiateho, veľmi padá do očí. Ale ju premúdry Stvoriteľ darmo tak neoznačil, lebo je veľmi *jedovatá*. Zápach má veľmi smradlavý.

Medzi hubami sú ale i jedlé, ktoré jiesť môžeme, jako: *kozák, kuriatka, rýdzik, tančoky, hlivy, jelenice, pstriene, smrčky, plávky, šampiony* či *pečiarky* a iné. Kto ich ale nezná, mal by sa prísne toho pridržať: „jedz čo znáš,“ lebo mnohé huby sú jedovaté, ktoré užité, nie len vracanie a bolenie hlavy, ale i smrť zapríčiniť môžu. Nebezpečné huby sú: 1) ktoré po rozkrojení alebo rozlomení menia farbu, ku pr. obelasejú, pri tom 2) ktoré majú mliečny tok; 3) ktoré keď ostarejú premienia sa na čiernu bryju. Jedovaté alebo aspoň podozrivé huby rastú napospol vo vlhkých lesoch, na tmavých málo svetla a čistého povetria majúcich miestach; naproti tomu jedlé huby rastú na miestach povýšených a úvetrných. Vôňa jedovatých húb je nepríjemná, i výhľad odporný; jedlých príjemná. — Chceš-li sa ale presvedčiť, či huby nie sú jedovaté, hoď do hrnca, keď sa varia, kústok cibule alebo sriebornú ližičku; ak cibuľa alebo ližička očernie, preč s hubami. — Kto by badal, že jedovaté huby pojiedol, nech hneď po lekára pošle a kým lekár dôjde, nech vezme na vracanie (mydlovú vodu, alebo iné); dobre je i mlieko piť; ale slanej vody a octu treba sa chrániť.

Sneť v obilí a *žitná mať* či *žitnica*, i *pleseň* na starom chlebe, mäse, syre atď. sú huby.

Huba na umývanie, utieranie tabuly, tak zvaná *špongia*, žije v mori a prislúcha medzi živočíchym.

6. Porovnanie machov s hubami.

Machy pozostávajú z *koreňa, stebľa a lístkov*; huby majú *koreň, pník a klobúčik*. Machy majú zelenú farbu; huby sú červené, biele, hnedé alebo brunasté. Daktoré huby môžu otráviť, machy nie. — Machy rastú v tmavých, vlhkých lesoch; huby tiež. Machy i huby sú rastliny.

Všetky machy spolu tvoria jednu triedu rastlín; všetky huby spolu tiež jednu triedu.

Koľko tried rastlín naučili ste sa poznať v *zahrade*? — Koľko v *poli*? — Koľko v *hore*? — Všetky rastliny prislúchajú k jednej alebo druhej z týchto tried. — Koľko je tedy tried rastlínstva? — Ako sa volajú? — Ktoré rastliny nazývajú sa *stromami*? — Ktoré *krami*? — *Zelinami*? — *Trávami*? — *Machmi*? — *Hubami*? Všetkých týchto 6 tried rastlín spolu voláme jedným slovom: **rastlínstvom**, alebo **rišou rastlín**.

7. Úlohy.

1. Čo robí stolár? — 2. Kováč? — 3. Krajčír? — Čo nesmie remeselník robiť?

Stolár môže: pracovať, chodiť, hľbovať, pľiť, dlabat, skladať, leštiť (políťovať), barviť, zamazávať, gliť, merať, sekáť, okresať, búchať, ostríť, vyrezávať, vŕtať, klincovať atď.

Čo robí stolár *dnes*? — Čo robil *včera*? — Čo bude robiť *zajtrá*? — (Prítomný, minulý, budúci čas.) — Stolár pracuje; stolári pracujú. — Stolár pracoval; stolári pracovali. — Stolár bude pracovať; stolári budú pracovať. — Či stolár pracuje? — Či stolár pracoval? — Či stolár bude pracovať? — Všetko to i v množnom počte.

4. Čo robí roľník? — 5. Čo robí matka?

Roľník môže: orať, siať, brániť, kosiť, viazať, vozit', jazdiť, nakladať, skladať, zapriať, vypriať, chovať, stlať (poprávať), česať, hnojiť, plet', sväzať, mlátiť, viať, predávať atď.

Čo orie roľník? — Roľník orie roľu. (Acc. — 4. pád.) Roľník kosí trávu. — Roľník chová statok. — Roľník seje semeno. — Či roľník roľu orie? atď. (Rozviňovanie vety.)

Kde orie roľník? — Roľník orie v poli; roľník kosí na lúke; roľník sväza cez most atď. — Či roľník v poli orie? atď. (Určenie miesta.)

Kedy orie roľník? — Roľník orie vo dne; — roľník seje na jar; roľník bráni pod večer atď. — Či roľník vo dne orie? atď. (Určenie času.)

Jako orie roľník? — Roľník orie rovno; roľník seje chytro atď. Či roľník rovno orie? atď. (Určenie spôsobu príslovkou: rovno, chytro, hlboko atď.)

III. Opis hory a lúky.

1. Hora (les).

V chotáre dediny alebo mesta nie sú všade zahrady, role a lúky, než i veľké plochy, pokryté stromami a krami. To je *hora* alebo *les*. Malá hora nazýva sa *hájom*, hájkom; nízka *kružinou*. Hory prináležia alebo jednotlivým majiteľom, alebo sú *spoločným*, nepodeleným *imaním* (majetkom) všetkých obyvateľov dediny a mesta. Stromy v hore menujú sa *hôrnymi* a nestoja tak pravidelne v radoch, jako v zahrade (stromorady), ale *nepravidelne* sem tam, lebo obyčajne samy sa zasiali. Ano na daktorých miestach tak husto sú jedno pri druhom, že nemožno pomedzi ne preísť (húštava, huština). V Amerike jesú vraj lesy, v ktorých ľudská noha ešte nechodila = *pralesy*.

Hôrne stromy sú alebo *listnaté*, alebo *ihličnaté*. Hora z listnatých stromov záležajúca volá sa *líbeň* či *lúbina*; hora s ihličnatými stromami je *syhel*, *syhlina*. Krom toho spomíname ešte i *dubinu* či *dúbravu*, *bučinu* či *bukový les*, *brezinu*, *borový les* atď. Aby hora lepšie rástla, musí sa riediť, od krov čistiť, a zbytočné konáre musia sa kliesniť; a keď dorastie, k čomu sa pri niektorých stromoch i sto rokov vyhladáva, vyznačia sa stromy na vyfatie. Prídu rubači, drevotári s píľami, sekerami, klinami atď. a zotínajú stromy jeden po druhom. Keď sa veľké stromisko zvalí, to len tak sprasť a zem sa strasie. Poodtínané konáre a haluzy predávajú sa jako *haluzina* alebo *raždie* na páľivo. Pne, často viac metrov dlhé, ostávajú alebo celé, alebo ich na jeden alebo viac metrov, kratšie-dlhšie kusy, *kláty* popíľa. Nerôzpílené kusy bývajú okresané a slúžia na *hrady* k rozličným stavbám; alebo ich svážajú na pílu (vodná, parná), kde na foršty a dasky popílené bývajú. Ty metrové kusy ale rozkálajú na kluchty a ukladajú do štôsov, šichtúnov 1 méter dlhých, 1 méter vysokých a 1 méter širokých. To volá sa *stér dreva* (= krychlový méter). Desat ta-

kých métrových kociek je dekastér, 100 = hektostér. — Z toho máme páливо. —

Pod stromami rastú v hore i rozličné kry, jako: liesky, maliny, černice, mukyne, brekyne, čučorieda atď., ktoré sa samy zasiaľy. Medzi krami vidno zase rozličné kvietky, zeliny, mach a huby.

2. Lúka.

Krom zahrád, rolí, hôr jesú v chotároch často i veľké plochy, ktoré nie stromami a krovím, ale trávou a tisícerymi kvetmi pokryté sú. To sú **lúky**. Lúky obyčajne nižšie ležia, než hory a role, lebo tráva vlhkosť miluje. Práve preto bedlivý hospodár, ak len môže, z potokov a riek *naráža* vodu na svoje lúky, aby ich svlačil; rastie tráva potom tým bujnejšie a lepšie. Na lúkach rastú mnohé rodzaje tráv, ktoré práve tak, jako pšenica a rož majú prázne a uzlovité steblo a donášajú semeno v klasoch, alebo v riase, jako ovos. Trávu na lúkach ale nedochovávame pre jej semeno, než pre jej steblo, list a kvet, ktoré dobytku za *krm* slúža. Sú to lúčne, krmné rastliny. Trávu nesejeme každý rok, lebo sa sama rozmnožuje. (Trvanlivé rastliny.)

I v prosried lesov, vo výšinách nachodia sa menšie a rozsiahlejšie lúky, lazy, polany, kopance.

Keď tráva doriastla a najlepšie kvitne, prichodí roľník s kosou a *skosí* ju. Gazdiná a ženská čelaď ju roztriasa, aby skôr uschla, a shrabe. Dokonale vyschnutú trávu ukladajú do petrencov a kôp, a odvážajú do šopov. Táto usušená tráva zovie sa *senom* a dáva záživný krm v zime nášmu dobytku. — Zkosená tráva zase podrastie a kosí sa druhý-, ba i tretíraz, suší a usušená zväža sa do šopov. Toto seno nazývame *otavou* alebo *mládzou*. — Lúky, ktoré sa nekosia, než statkom spásť dávajú, sú *pastviny*, *pastviská*. (Prirodzené a strojené lúky).

V lese a na lúke sdržuje sa mnoho živočíchov, jako srny, jelene, zajace, lísky, vlci, jazvece, divé svine,

ba i medvedi. Tyto živočíchy nazývame divými zvermi alebo **divinou** (divočinou). Divé zvery sú *bojazlivé*, *plaché*, snáď preto, že od lovcov často buď pre chutné mäso, alebo kožu, alebo škodnosť prenasledované bývajú. *Utekajú* pred človekom: srny a zajace do húštiny, líšky do dier. Jelene a vepri zivočia často poľné úrody; líšky odnášajú sliepky, kačice a inú hydinu; vlk drhne a driape ovce; medveď i väčší dobytok, ba tito poslední, keď sú hladní i človeka napadajú. Preto že sú škodlivé, voláme ich *škodnými zvieraty*, *záškodníkmi*, líšky, vlkov a medvedov i *dravcami*, *dravými zvieraty*.

Hora je obydlím i mnohému v nej žijúcemu vtáctvu. (Hôrni vtáci.) Medzi hôrnymi vtáky mnohé veľmi pekne spievajú a preto volajú sa *spevaví vtáci*, jako slávik, pinka, stehlík, drozd atď. Nektorí zase, ku pr. jastrab, krahulec, sova lapajú iné vtáky a živia sa z nich; to sú *draví vtáci*. Ti vtáci, ktorí jako čvíkota, sluka, gôla, len na čas prichodia k nám, alebo len leto u nás ztrávia, jako lastovička a prepelica, a potom sa zase stehujú do iných krajov, sú *stehovaví vtáci*, *preletáci*, *vandráci*. Vtáci si na stromoch, v dierach stromov, v krúžikoch často umieľcky stavajú svoje hniezda a spievajú v lete prez celý deň.

V hore a na lúke behajú veselo sem tam i mnohí menší a väčší chrobáci, a na jašterkách a slepýsoch tiež nechýbuje. Pestré motýle ihrajú sa a poletujú po kvetoch; žaby kŕkajú — všetko je veselé a živé, všetko raduje sa životu. Keď sa ale pluštavá, chladná jaseň priblíži, všetko to inak vyzerá. Listnaté stromy ztratia pomaly svoje lísta; spev vtákov utíchnie; hmyzy k zimnému spánku do dier a škár *zalezú*; tráva lúk je skosená — všetko a všade utíchlo. Len jedle a svrčiny podržaly ešte svoju krásnu zeleň, sa zelenajú, medzi ktorými kde tu počuť drvoštepára rúbať, alebo vidno osamelého pastiera kravy alebo ovce pásť; i upomíname sa na onoho dobrého večného pastiera. (Žalm 23, Jan 10). Hmly zahalujú zem a všetko zôkol-vôkol je tak, jakoby smútilo za letom. Zatým príde podzim, mrzne, sňah padá, a v krátkej chvíli beľujú sa hory jako mlieč a lúky prikrýva studený sňah.

IV. Človek a hora — lúka.

Keby oko naše pod šírým nebom len role a zahrady spatrovalo, by sa nám tá jednotvárnosť nelúbila. Ale v prírode Božej *zamieňajú* sa role a zahrady lesmi a lúkami a okrašľujú zemský okršlek. To striedanie sa hôr a lúk s rolami a zahradami lúbi sa nám a púta zraky naše k sebe. Krem. tohoto pôžitku poskytujú hory a lúky ľuďom a živočíchom i veľký úžitok. Keď na lúkach narástlo hodne bujnej trávy, raduje sa roľník, lebo bude mať pre svoj dobytok na dlhú studenú zimu potrebného krmu. Z hôr ale máme silné duby a krásne jedle na byty pre seba a zvieratá naše, na rozličné náradia a nevyhnutne nám potrebné pälivo, okur, ohrev; žír pre ošípané. Hory smierňujú i náteplie vidieka, a chránia doliny pred prívalmi.

Keď tedy ľudia z hôr a lesov toľký úžitok berú, sú i zaviazaní chrániť ich, v čistote a poriadku udržiavať. Kde hory nerozumne vytínajú a inými stromami nenahrádzajú, tam vidvidome rednú, ba celkovite miznú, a beda obci, ktorá nemá hôr! Práve preto ale stoja hory v krajinách dobre sriadených pod ochranou obzvláštnych zákonov. Ochrana a opatera hôr sverená je *nadlesnému*, *polesnému*, *lesnému*, ktorí zase horárov majú ku pomoci. Tito dozerajú na hory, opatrujú a chránia ich pred rozličnými nehodami, no i pred zlostne ich kynožiacimi lesnými zlodejmi.

Chudobní ľudia sbierajú v lesoch nie len ráždinu, ale i jahody, maliny, čučoriedky atď., za ktoré v meste nejeden grajciar utŕžia. Mestské deti jedia síce túto hôrnu ovocinu, ale mnohé z nich sotva videly, kde a jako rastie.

Mnohú radosť pôsobia deťom v horách a na lúkach rastúce kvietky; ale medzi týmito rastú i mnohé **jedovaté rastliny**, jako: durman alebo kraviak, jedovatá locika (šalát), čierny lulok alebo psie víno, bolehlav, omej, lykovec alebo vlčie lyko, muchotrávka, štýrlistý vranovec, rulík alebo nadragula, sviňská loboda, jasienska, vlčie mlieko, blen, bodľavé jablko alebo pichláč, krvavý

náprstok, tisina atď. Kto tyto nepozná a užije z nich, otrávi sa; nejedno dieťa, ktoré z nich okúsilo, umreť muselo. Ale ani jedovaté rastliny nestvoril múdry Hospodin nadarmo, lebo sa z nich lieky pripravujú.

Lepšie, než rastliny, ľúbia sa nám ale ty živočíchy v hore a na lúkach. Je to tam v lete krása a rozkoš! Tien stromov chráni nás pred páľčivosťou slnca. Všetko hýbe sa okolo nás. Čerstvý vetriček *povieva*, stromy *hučia*, lísta *šuští*, *veveričky skáču*, vtáčky *spievajú*, *holuby hrkútajú*, *hrdličky cukrjú*, *ďatle dobú do stromov*, *krkavci krákajú*, *žaby kŕkajú*, *včely bzucia*, *motýle sa ihrajú*, *komáre tancujú* atď. Všetko sa veselí vo *veľkom, zelenom* chráme prírody, a dobrý človek tiež raduje sa z toho a vyznáva: „*Veľké divy moc a síla Tvá, Bože, provozuje, Svět z ničeho postavila A v celosti zdržuje: Když Tvá díla pozorujem A na myslí rozvažujem, Srdce radostí plesá.*“

To sú zlé a bezbožné deti, ktoré zvieratká, zvlášte vtáčky v ich zábavách a radostiach *mýľa* a *prekážajú*, *hniezda hladajú*, *vyberajú* a *rúcajú*, *vajcia bijú* a *mladé mučia*. Veď im ty *vajíčka* a *mladé* v ničom *neprekážajú*, nič *neškodia*; načo že ich *tedy majú* *nivočiť* a *chúdatkám* *starým zármutok* a *žiaľ zapríčiňovať*. *Poriadne* a *bohabojné* deti *radý chodievajú* do hory, ale nie aby tam *hniezda* a *vajcia vtáčkom* *kazily*, ale aby *naslúchaly* *ľubezný spev vtáčkov*, *jahody si sbieraly*, *kvietky trhaly*, *hraly sa* a *spievaly* a *jako ty vtáčky* *laskavého Pána Boha* za tak krásne a *utešené veci* *nábožne oslavovali*.

1. Zelené mesto.

Prekrásne mesto jedno znám, domov vám jesto sila tam; tu *chatrný*, tam *vznešený*, no každý vám je *zelený*. *Ulice ty ver' krivé sú*, *hneď v tuto stranu*, *hneď zas v tu*; než *vždy len kráčať dorovna*, — komu to nie *vec unovná?* *Cesty sú všade z kvietá tu*, *sta by z pestrého zamatu*; *dlážka je mäkká, zelená*, bo *pažiť po nej pre-strená*. *Luďu tu mnoho všakého*, *prerozmanite zvaného*:

každý miluje svoj dom, bo veselo si spieva v ňom. Maľučkí sú to ľudkovia, bo sú to samí vtáčkovia; pod mestom zeleným — kto zná, čo vlastne rozumieť sa má?

2. Ozvena.

Malý Ďurko ešte nič nebol vedel o ozvène, ohlase. Raz stál na jednej lúke, za ktorou sa hustý jedľový les rozkladal. Veselo si poskakoval a kričal: „Ho, hop!“ A hneď sa z blízkej hory ozývalo: „Ho, hop!“ Zadivený pýta sa: „Kto si?“ A ten hlas v lese sa tiež opytoval: „Kto si?“ Ďurko kričal: „Ty sprosták!“ — „Ty sprosták!“ ozývalo sa i z hory. Teraz sa Ďurko už nahneval a volal čím dial tým špatnejšie priezvyky do hory. Všetky ale verne k nemu nazpät zavznievajú. I bežal do lesa, aby domnelého chlapca vyhladal a na ňom sa vyvršil; ne-našiel ale, ač celú horu pochodil, nikoho.

Navrátiť sa domov, žaloval matke, že sa voliaky zlý chlapec do lesa skryl a ho prezýval. Matka ale povedala: „Tentokrát zle si hádal a žaloval si na seba. Lebo veď, že nič inšieho si nepočul, jako vlastné slová. Jako si už častejšie videl svoju tvár vo vode, tak si teraz *svoj* hlas počul v hore. Keby si bol vlúdne slová volal, boly by sa ti vlúdne z lesa navrátily.

A tak sa to vždy ľuďom vodieva. Chovanie sa iných ľudí k nám je obyčajne ozvena nášho chovania sa k nim. Sme-li k blížnym prívetiví, i oni takí budú k nám; ak sme ale suroví a grobianski, nemáme práva nečo lepšieho od nich očakávať.

3. Majálesová.

1.

Hor' sa žiaci, súdruhovia!
 Hor' sa von do hája,
 Zasväťme našou zábavou
 Krásny sviatok mája;
 Ozýva sa vtáctvo:
 Buď veselé žiactvo.
 Naproti kynie háj:
 Nech žije krásny máj!

2.

Všetkému dnes pokoj dajme,
 Dnes je sviatok mája,
 Veselo sa pohrajme,
 Von sa, von do hája!
 Chvíľa to veselá —
 Hora sa zelená,
 Naproti kynie háj:
 Nech žije krásny máj!

3.

Bystrým krokom sa do hája
 Teda poberajme,
 A s veselou myslou sa v ňom
 Zatočme, zahrajme:
 Von sa von do hája
 Svätit sviatok mája!
 Von sa, von do hája,
 Užít krásu mája!

4. Smrek a dub.

Mladý smrek v dost krátkom čase prerástol všetkých svojich súdruhov. I zpyšnel preto nad mieru. Každodenne na svojich kamarátov posmešne vyvolával: „Kto je z vás taký jako ja? Vy ste len také zakrpence!“ Ja sám jediný mojím vrcholcom vetrom i búrkam vzdorujem. Vy ste všetci bojkovia; skrývate hlavy svoje jeden za druhého, keď len maličký vetrík zaveje; žiaden z vás sa nevypne ani len o piad' vyššej, kým to i jeho sused neurobí!“

„Netláčaj do sveta, chlapčisko!“ žuhralo naň staré dubisko; „ten nie je preto bojkom, kto je trochu opatrný. Už mnohí takí chvastúni tolkej jako ty dosiahli výšky, ale žiaden sa na nej dlho neudržal. Pamätaj si to, aby sa i tebe podobne neprihodilo!“

„Ty si tiež len taká bojazlivá baba, jako i ti druhí!“ odsekne mu smrek.

O nedlho za tým prišla búrka, blislo sa, hrom udrel, a pyšný smrek leží roztrieskaný na franforce na zemi.

V šťastí nebuď pyšným a vysokomyslným, ale opatrným a ostražitým, lebo môže ta nešťastie prekvapiť a na zkazu doniesť.

5. Stromef a witr.

Stromef:

„Wětre, přestaň se mnau lomcovati,
 Na fílném se můžeš pomstíti;

Wždyť mne vidíš samého zde státi!
Mne, tak útlý stromek, mohl bys zlomiti."

Witr.

"Mladý stromek tys? — i, dobře! můžeš sebe
t zemi jak chceš pokloniti, ruka má tě nemůž pře-
lomiti. Wiz, jak mnoho statných polámal sem kmenů,
wynvrátim je od kořenů! Dosavad nezlámal sem tebe.
Trp jen! Čím víc teba u budu pohybowati,
do země tím hloub se budeš wkořenowati."

6. Jedľa a breza.

Viac malých detí spolusedelo a rozprávaly si o pek-
ných stromoch. Jedno z nich sa ozvalo: „Ale či viete,
ktorý je *najkrásnejší* strom na celom svete?“ — Malá
Anička, tlapkajúc rukama, volala: „Vianočný stromček,
ktorý tak mnohé sviečocky a utešené veci deťom do-
náša.“ A všetky dosvedčily: „Tak je! vianočný stromček!“
A to isté dieťa sa zase opýtalo: „Ale či i to viete, ktorý
je *najmrzkejší* strom?“ Samopašný Miško hneď bol ho-
tový s odpoveďou: „Prúťový strom! breza! lebo z jej
halúžok prúty robia.“ Deti sa zasmialy, lebo vedely, že
matka Miškova na mrchavého chlapca brezovec po-
trebúvala.

7. Sdelenie.

Badín, dňa 30. Mája 1875.

Milý Bercík!

Včera popoludní nemali sme školu! Náš pán učiteľ
povedal nám: Deti! boly ste usilovné a poslušné, a uro-
bily ste mi tým veľkú radosť. Chcem vám tedy i ja
radosť pripraviť. Je pekný čas; pôjdeme popoludní na
prechádzku. — O, jako sme sa radovali všetci! O jednej

hodine popoludní shromaždili sme sa v škole a vybrali sme sa — hádaj kam? Do hory! To bola radosť! Slniečko mile svietilo a príjemný vetrik povieval. V hore sme si na zelenom machu oddýchli, potom sme si jahody a čučoriedky sbierali, a naposledy ukázal nám pán učiteľ mnohé jedovaté rastliny. Jak zle by mohol s tými nerozumný pochodiť! Sú nektoré na oko i utešené, váblivé, a preca — — — jedovaté.

Pod večer pripevnili sme si na čiapky a klobúky vetvičky dubové, kráčajúc po štyria a štyria v rade po vojansky, a spievajúc po ceste mnohé veselé piesne, došli sme domov, keď už dobre mrkalo.

Ale veru i hodne ustal

Tvoj

oddaný Ti

Gusto Pohronský.

8. Chlapec v hore.

Jeden chlapec išiel do hory. Jako ta príde, volá naňho krásny košatý *dub*: „Poď, Janičko, sadni si ku mne a oddýchni si v mojom lúbeznom tieni!“ „Ďakujem úctive!“ odvetí chlapec, — nie som ešte ustatý!“ — a ide ďalej horou. V tom dôjde ku krásnej voňavej *konvalínke*. Tato zas prívetive svojimi zvončkami naňho kýva: „Poď, Janičko, poď a odtrhni si ma, veľmi som voňavá!“ Chlapec ide, voňavý kvietok odtrhne a rečie: „Vezmem ta, kvietok, mojej mamičky!“ A krásny kvietok bol s tým spokojný. — Ide ďalej; tu zočí krásne zralé *jahody* (smokvice); tyto jakonáhle ho vidia, volajú zase naň: „Natrhaj si z nás, Janičko, veľmi sme dobré, sladké a zralé!“ „Veru si natrhám!“ odvetí chlapec, „to sa zíde mojej chorej sestre!“ Jahody byly tomu rady, že môžu chorým k občerstveniu poslúžiť. — Naostatok príde Janík k jednomu kru, na ktorom krásne, zralé čerešničky visely; tyto tiež naňho volaly: „Poď, Janičko, k nám, natrhaj si z našich pekných čerešni-

čiek!“ „Ej, vy ste nie dobré čerešne; ja čerešne znám, ty rastú na vysokom strome a vy ste len maličký ker; ale z vás preca odtrhnem a zanesiem oteckovi, on vás lepšie zná, než ja!“ *Nechcem neznáme jahody, Trebars to očiam lahodí!*

9. Vlk a baránok.

Vlk a baránok pili na potôčku spolu,

Vlk stál vyššej, baránok niže neho dolu.

„Vodu kalíš mi,“ ozval vlk sa k baránkovi.

„Však od teba tečie ku mne,“ povie ten vlkovi.

„Lež klial si mi,“ vlk zas, „pred šiesti mesiacmi.“

„Vtedy ma,“ jahňa na to, „nebolo na zemi.“

„Ale mi tvoj otec klial,“ zkríkne vlk opätne,

A v tom jahňa ulapí, i zubami pretne.

Hynúc ono také ešte poučenie dáva:

„Zádrapku, kto ukrivdiť chce, vädý hotovú máva.“

10. Podvodná líška a opatrný kohút.

Líška, priplichtiac sa ku sliepkam, ktoré pod večer i s kohútom na strome sedely, potutelte hovorila im, že všetky zvieratá medzi sebou stály pokoj uzavrely; zvlášte ale, že ona, vlk, ovca a pes by radi do blízkeho priateľstva s nimi vstúpil. A keď to rečie, myslí si, jakoby jej dobre padlo, keby teraz hneď mohla niektorú z nich do svojho hladového žalúdka pochovať. Kohút jej na to odpovie: „To je veľmi pekná vec od vás“ — a od razu hlavu napne hore: „Čože tak pozeráš?“ pýta sa líška; „snáď nečo vidíš?“ „Ach nič,“ povie kohút, „len lovca vidím, ktorý práve zľato so štyrmi psy ide.“ „No dobre sa majte!“ povie líška, „musím odísť.“ „Ale, ty blázon,“ zakykyrika kohút, „čože sa bojíš? veď si teraz hovorila, že psi s tebou pokoj majú!“ „Jaj, ti by to mohli od-tajiť, odsekne líška a hybaj, uteká rýchle ďalej.“

11. Pocestný a žalud.

Jeden človek, ktorý veľmi rád mudroval,
 Prišiel k jednej hore, keď raz bol cestoval.
 Na kraji tej hory stál jeden dub starý,
 Ktorý robil chládok svojimi konáry.
 Pútnika začalo slnce veľmi pražiť,
 Sadne unavený pod ten dub na pažiť.
 Z počiatku len sedí, potom sa prevalí
 Hore-znak, — a obdivuje ten dub starý.
 Sám sebe si šomre: „Tak veľký, silný strom,
 A také chatrné ovocie je na ňom;
 Čiby ten nemohol radšej dyne rodiť,
 Tak aspoň pocestným kusom polahodiť?“
 Takto tu mudruje, až po malej chvíli
 V takýchto myšlienkach usne pútnik milý.
 V tom sa vietor schytí a žalud odroní
 Pútnikovi na nos — až mu krv vyroní.
 Takto prebudený razom hore skočí,
 A rečie, na malý žalud oprúc oči:
 „Aj, malé ovocie ma pokrvavilo,
 Väčšie by ma bolo do smrti zabilo.“
 Od tejto príhody už viac nemudruje,
 Ale v každej veci Boží prst spatruje.

12. Materina dúška.

Zomrela matka a do hrobu daná, siroty po nej
 zostaly; i prichádzaly každičkého rána a matičku si
 hľadaly. — I zželelo sa matke milých dietok, duša jej
 sa navrátila a vtelila sa v drobnolistý kvietok, a ním
 mohyly pokryla. — Poznaly dietky matičku po dechu,
 poznaly ju a plesaly; a drobný kvietok, v ňom majúč
 útechu, *materskou dúškou* nazvaly.

13. Muchomúrka a hříb.

W lese stály neďaleko seba: hříb, holubinka, líška,
 rýžik, fučátka a muchomúrka. „Sá jsem mezi vámi

předce jenom ta nejkrásnější," řekla muchomůrka k ostatním hubám. "Jsem sstihle rostlá, tvářičky mám červené jak růže a po sobě pěkné bílé tečky, — zkrátka, jsem tak hezká, žeby mne malíř ani lépe vymalovati nemohl."

"Kozmilá krásotinko!" pravil na to hřib, "kdybys byla maudrá, nechválila bys se sama, ale počkala bys, až by tě pochválil jiný. Dle zevnějšku jsi ovssem nejkrásnější z nás, ale tvá vnitřní hodnota nestojí za nic; neboť se k ničemu nehodíš, leda co otrava na muchy."

14. Hádky.

1. Čierne je, nie je zem; biele je, nie je sneh; zelené je, nie je tráva; chvost má a nie je krava. — 2. Kto zná odpovedať vo všetkých rečach na svete? — 3. Jakých stromov je v lese najviac? — 4. V lese rastie, na brehu sa rodí, vo vode žije, v ohni umiera. Čo je to? — 5. Prečo sa vlk nazad obzerá? — 6. Na jednom dube dvanásť konárov, na každom konáre štyri hniezda, v každom hniezde sedem vajec, v každom vajci dvacet štyri mladé, a z tých každé zomre, keď šesťdesiat krokov urobí.

15. Porekadlá.

1. Ukázal mu straku na kole. — 2. Jaké drevo, taký klin. (Tvrdé drevo, tvrdý klin.) — 3. Každá líška svoj chvost chválí. — 4. Už je pozde, milý drozde. — 5. Kto dvoch zajacov honí, ani jednoho nechytí. — 6. Kto prútik neohýba, strom ťažko ohne. — 7. Na prvý úder sa strom nezvalí. — 8. Za mladi sa trň ostrí. — 9. Mrcha to vták, čo si do hniezda trúsí. — 10. Ani byľka sa bez vetra nepohne. — 11. Zlá zelina nevyhynie. — 12. Nová metla dobre metie.

Oddiel ôsmy.

V o d a.

I. Mená vecí pri vode a vo vode.

Riečisko, dno (spodok), skala, piesok, námel, hlien, pena, vlna, krútnava, lad, studnička, žriedlo, breh, ústie, hať, hrádza, úpust, bielenisko, ostrov, sihoť, brod, lavica, môstok, most, prievoz (kompa), plť, člnok (loďka), loď, mlyn. — Strom, ker, zelina, tráva, mach, huba; — vydra, potkan; góľa, volavka, hus, kačica, vodnia kura (lyska), trasorítka; štika, úhor, lupica, pstruh, lipieň, kapor, jelšovka, podustva, mreňa, jelec, hlavátka, hrča, zlatá rybka, hláč, — ikry; žaba, ropucha, had, jašterica; rak, sklenár (zlatohlávik), komár; pijavica, mušľa, červík.

II. Opis a porovnanie tých vecí.

1. Žaba.

Žiť, skákať, skackať, plávať, krkať, mungať, vidieť, sedieť, žrať, ponoriť sa, tret sa, premieňať sa, laziť, zmeravieť, spať, precítiť atď.

Skákanie, skok, skočka. Skákanie žaby.

Žaba žije (*kde?*) vo vode i na suchu; žaby žijú vo vode i na suchu. Žaba žila vo vode i na suchu; žaby žily vo vode i na suchu. Žaba bude žiť vo vode i na suchu; žaby budú žiť vo vode i na suchu.

Či žaba žije vo vode i na suchu? atď.

V kalužách a močarinách žije tiež jedna veselá čeliadka. To sú *žaby*. Večer z jari a v lete, keď už temer všetky živočíchy ticho spočívajú, počína sa tu čulý život, spev a škrek. Najstaršia žaba v zelenom kabáte s trimi žltými švkami na chrbte započne muziku. Najprv rozšíri svoje štyri dlhé nohy, vynorí z vody širokú hlavu, roztvorí veľkú papuľu, vyplaští dve blyskavé

oči — a počne *křkať*; ostatní údovia rodiny jako o závod usilujú sa ju prekričať. O chvíľku sa ozve sbor (chôr) i zo susednej bariny, jedny nad druhé sa nadrapujú, vykrikujú: „*kvoak, kvoak, kr-r-r, kvoak, rekeke, kvoak.*“ Tak sa to deje bez pretrhnutia cez celičkú noc. Samci nadúvajú pri tom pod hrdlom nachodiace sa blátnaté *mechúre*, čím škrek ešte zveličujú. Ostatnia čelaď v svojej zelenej vodnej sieni vystrája od výmyslu všakové tance a plesy, napadajúc pri tom ticho na lístkoch spiaci hmyz a chrobáčky. Často ale po smiechu a tanci býva plač. Obyčajne prichodí mlynár s tovaryšmi a učnami, rozžnú fakelnice, hodia sak do bariny, a koniec je spevu i tancu. Pochytané žaby usmrtia, poodtínajú tučné zadnie nohy, vezmú domov a na druhý deň stehienka na masle vypražia, alebo v kapustnici uvaria a vo mlyne majú zo žiab chutnú hostinu. V rybníkoch žaby nie sú milí hostia, lebo nie len že rybám ich žrádlo požerú, ale i mladé rybky pohlcujú.

Ráno, keď slniečko už hodne pripeká, vykukáva zvedavá žabka von z vody, pozerajúc do neba. „Ach, jak pekne a dobre musí byť tam vonká!“ myslí si; v tom hop! a už sedí na trávnaštom brehu. Práve idú ztade chlapi do školy. Zchytralá žaba, netušiac nečo dobrého, dá pozor na seba; sotva že chlapec Vsadebol zodvihne kameň, aby ju ním uderil, člups! a v okamihu cupne do bariny a už je v bezpečnosti pod vodou. Sotva že chlapi odišli, vystrčí zase opatrne hlavu, vyskočí z vody a skacká ďalej ku zelenej tráve.

Príde zima, tu sa utiahnu žaby do blatlivého šliamu na spodok vody a zmeravené, staby mrtvé, bez jedla i nápoja spia cez celú zimu až do jari.

Žaby sa rozplemeňujú vajčkami, ktoré sa *žaburinou* volajú. Veľké množstvo takýchto čiernych šliamovitých vajčiek stojí pozachytávané vôkol brehu a na lístkoch vodných rastlín. Jakonáble teplé lúče slnečné vajčka tyto ohrejú, vyklujú sa z nich maličké zvieratká s chvostíkami, ale bez nôh, ktoré sa *chvostálami* či *žubrienkami* menujú. O dakolko týždňov, keď tyto chvostále dorastú, dostanú najprv zadnie, potom prednie nohy.

Chvost im odpadne, vyzliekajú svoje špatné a obrdzia nové zelené rúcho a jako mladé žabky zanechávajú vodu, učia sa laziť a skackať vždy vyššej a vyššej, až si sami v stave sú mušky a chrobáčky po rastlinách uloviť. Tato celá premena trvá za dva mesiace.

Telo žiab je *studené*. Ony majú v tele *kostru*, *červenú* a *studenú krv*, žiť môžu i vo *vode* i na *suchu*; z tej príčiny volajú sa **obojživelníkmi**.

2. Hadi.

I had prislúcha medzi obojživelníky; ale jak veľmi sa líši od žaby. Krv jeho je tiež červená a studená; dýcha pľúcama; má i páter, ale nemá nôh. Had tedy nechodí, ale sa *plazí* po zemi, alebo sa vlnovito pohybuje. *Hlavu* má malú, šupinami pokrytú; *čelusti* sú len svalmi jakoby stužkami spojené, preto tlamu, papuľu náramne môže roztvoriť a celé živočích, i hrubšie než je sám, pohltiť a do seba vpratať. *Zuby* má malé a viac na uchmatnutie než hryzenie uspôsobené, to je: má zuby k hrtanu nahnuté, tak že čo uchmatnul, vypustiť nemôže. Tyto pri nektorých (nejedovatých) ležia vo dvoch radoch; jeden v sani a druhý v mäse. Vo vrchnej sani majú jedovatí hadi len viac prázdnych skrývených zubov, ktoré spojené sú s *mechúrikami* jedom naplnenými. Keď uhryznú, cez dierku zubu vnikne *jed* do rany. *Jazyk* na konci vidličkovatý veľmi môžu *vyplaziť*. Telo majú dlhé, valcovité, záleží z mnoho (100—130) krúžkov, obratlov, len silnými svalmi spojených; preto sa, ač i len na spôsob červíky, preca veľmi hybko pohybujú; ba môžu sa do kola na podobu misy svinúť. Koža celého tela je tiež jako hlava šupinami pokrytá. Chvost je pri nektorých dlhý, pri nektorých krátky. Kožu prez rok viackrát svliekajú, *lieňa*. —

Hadi rozmnožujú sa vajčkami, nie škrupinastými, ale kožovitými, ktoré jakoby šnúrkou pospájané do piesku, hnoja atď. poukladajú, kde sa z nich pomocou teploty slnečnej *húdatá* vyliahnú. — Žijú v lesoch, v kružine;

pod skalami, v zrúcaninách, v stajách, v pivnicách, pod podlahou izieb, nektorí i vo vode. Krem najsevernejších krajov žijú po celej zemi; najviac v horúcom pásme. — Hadi sú *dravé* zvery, lebo sa z iných živočíchov: chrobákov, myší, žiab, jašteríc, zajačkov atď. živia, na ktoré alebo v tráve učupené, alebo na stromoch ukryté *strežu* a rýchlo sa zahadzujú. Tak robí i *obrovský had* alebo *hroznýš* v južnej Amerike, i do 10 m. dlhý. Nenie on síce jedovatý, ale chvostom, ktorý piatu čiastku jeho tela tvorí, o strom okrútený, napadá zvery i veľkosti srny; okrúti sa okolo nich a týmto usmrcujúcim objatím zdrúzga v nich kosti.

Hadi, ktorí cez zimu *spia*, sú *jedovatí* a *nejedovatí*. Sú oni pre ich tiché a nepozorované plazenie sa, iskriace oči a strašivé *sypenie*, *syčenie*, jedovatí ale pre ich jed, ošklivé a strašné živočíchych. — U nás sú najznámejšie nejedovatá vodná *úžovka* a jedovatá *vretenica* (zmija).

Keď jedovatý had dakoho uštipnul, načím sa hneď o pomoc lekársku utiekať, a kým lekár dôjde, treba uštipnutý úd nad ranou tuho obviazať, aby sa jed po krvi nerozišiel, ranu vycicať, ale slinu hneď vypluť a uštipnuté miesto žeravým železom alebo pekelným kameňom vypáliť. Ježaťu a živočíchom studenej krve uštknutie hada neškodí.

3. Pstruh.

Prenasledovať, žrať, napadnúť, chmatnúť, hrýzť, prežrieť, vidieť, plávať, trepotiť, žiť, neresiť sa (trieť sa), rásť, vynoriť sa, hrúžiť sa.

Žrať, žranie, žráč, žrádlo atď.

Pstruh žerie (čo? — koho?) muchu; pstruhy žerú muchy. — Pstruh žral muchu; pstruhy žraly muchy. — Pstruh bude žrať muchu; pstruhy budú žrať muchy. —

Či pstruh žerie muchu? atď. v jednotnom a množnom počte v prítomnom, minulom a budúcom čase.

Pstruh má tlapkavé, podlhovaté telo; býva i vyše 30 cm. dlhý, *hlava* jeho je na vrchu trochu tlapková; *pysk* dost široký a nie len v čelustiach, ale i na pod-

nebí, ba i na jazyku a v hrtani mnohými ostrými *zubkami* opatrený. Z vonku *uší* nevidno na ňom, ale bez sluchu nenie. Chrbát má tmavozelený, s čiernymi bodkami posiaty, boky žltkavé s peknými červenými bodkami, brucho biele; celé telo jeho ligoce sa jako sriebro. — Nemá ani nôh, ani krídel, ale prúhovito rozložené kožtičky po tele, ktoré *plutvami* nazývame. Dve plutvy má na prsách z oboch strán hlavy, dve na bruchu jednu za druhou, jednu na chrbte, a jednu širokú, vykrojenú na chvoste. Týmito plutvami lahko krája vodu jako člnok a veľmi obratne pláva. Prsné a brušné plutvy sú mu za veslo, chvostná za kormidlo a chrbtová za plachtu (rozumej tu na lodi). Pri pitvaní vidno v rybe i *mechúrik*, ktorý je pstruhu a vôbec každej rybe veľmi potrebný. Keď ten mechúrik roztláčiš, pukne; puklo povetrie, ktoré v ňom uzavreté bolo. Keď sa pstruh k povrchu vody pozdvihnúť, *vynoriť* chce, nadne sa *plávaci* mechúrik, ktorý i *dušou ryby* voláme. Keď sa do mechúrika vniknúvšie činí telo pstruhovo ľahším, pozdvihne sa. Keď sa *hrúži*, hlbšie do vody, alebo až na dno vody spúšťa, stiahne mechúrik, vytisne z neho povetrie a telo klesá. — Pstruh, jako ani ostatnie ryby, nemá *plúc*. Ludia pod vodou len za krátky čas môžu sotrvat; aby sa nezadusili, musia sa častejšie nad vodou čerstvého povetria nadýchať. Nie tak pstruh. Ten má pri hlave z oboch strán tela otvory rohovitou klapkou pokryté a pod tými sú *žiabre*, to je: chrupkavé s tmavočervenými, jemnými, jemnými listy opatrené ústroje. Týmito otvormi vypúšťa pstruh vodu, ktorú pyskom do seba nabral, prv ale obsažené v nej povetrie pomocou žiaber z nej pre svoje telo podržiac a zúžitkujúc.

Pstruh nenie srstou zarastený, jako ssavci, ani perím pokrytý jako vtáci. Kožka jeho pokrytá je jemnými, ligotavými, poukladanými jako škridlice na dachu, slízom obťahnutými *šupinkami*. Keď ho do ruky vezmeme, cítime, že je studený. Pstruh má len chrbtovú kosť, červenú a studenú krv. Iné ryby majú krom toho *osti*. Môže len vo vode žiť. Pstruh je *ryba*.

Pstruhy, jako i všetky ryby rozmnožujú sa vajíc-

kami, ktoré *ikrami* voláme. Samičky nektorých rodzajov majú i do 300.000 ikier. Z týchto sa pomocou prírodného tepla liahnu malé, starým podobné rybky, ktoré si hneď, ako sa vyliahly, svoju živnosť hľadajú. Pstruh sa živí muchami, za ktorými sa i do 40 cm. z vody vyhadzuje, z chrústov, chrobákov; ba i menšie rybky napadá. V mutnej vode nevydrží, žije len v bystrotokých čistých, hôrnych potokoch a je pre svoje chutné mäso jedna z našich najvzácnejších rýb.

4. Porovnanie žaby so pstruhom.

Žaba i pstruh sú živočíchy, lebo žijú, prijímajú pokrm a lubovoľne sa pohybujú z miesta na miesto. Pstruh môže plávať; žaba ale môže plávať, laziť a skakať. Žaba má v svojom tele kostru, červenú a studenú krv; môže žiť vo vode i na suchu; žaba je **obojživelník**. Pstruh má vo vnútri tiež kosti (chrbtovú kosť), červenú a studenú krv; môže len vo vode žiť. Pstruh je ryba.

Všetky živočíchy, ktoré jako žaba (alebo had) páter, kostru, červenú a studenú krv majú, a vo vode i na suchu žiť môžu, sú *obojživelníci*, ku ktorým krom žiab a hadov i korytnačky a jašterice patria. — Všetky obojživelce spolu tvoria jednu *triedu* živočíchov.

Všetky živočíchy, ktoré jako pstruh v tele svojom kosti (alebo osti) a červenú, studenú krv majú a len vo vode žiť môžu, sú *ryby*. — Všetky ryby spolu tvoria tiež jednu *triedu* živočíšstva.

5. Rak.

Skryť sa, schovať sa, liezť, plávať, uštipnúť, svliecť, shodiť, lienť sa.

Plávať, plávanie, plavec, plavba, plutva atď.

Rak ukrýva sa (*keď?*) vo dne; raci sa ukrývajú vo dne. — Rak sa ukryl vo dne; raci sa ukryli vo dne. — Rak sa ukryje vo dne; raci sa ukryjú vo dne. Toto i v podobe otázkovej vety.

Rak potočný je 16—18 cm. dlhý, 3—4 cm. hrubý a miesto kožky tvrdou, vápenistou, zelenkavo-hnedou škrupinou, jakoby pancierom tak pokrytý, že mu hlavu od drieku nerozoznať. Má *hlavu, prse a chvost*. Na konci

končitej hlavy má *kúsacie ústroje*, dve veľké a štyri malé *tykadlá*. Na bokoch hlavy sedia dve veľké *stonkové oči* tak sporiadané, že keď na nejaký predmet pozrieť chce, neobráti samé oči, ale ty stonky, v ktorých oči zapravené sú. — Prse záležia z piatych krúžkov; na prednom z nich má dve *klepetá* či nožnice, ktorými pokrm prijíma a uštipnúť môže, na zadných štyroch po dve nohy. — *Chvost* má tiež krúžkovato-prsténkovatý a plutvami zakončený.

V mesiaci Julu každého roku narastie mu pod starou škrupinou nová; tamtu potom svlečie, shodí, vylien sa. V ten čas obnoví sa mu i žalúdok tým spôsobom, že okolo starého žalúdka povstane nový, ktorý potom ten starý stroví. Vtedy ostanú mu v žalúdku ty vápenisté, na jednom boku tlapkové guľky, ktoré *račimi očami* nazývame.

Rak rozmnožuje sa vajíčkami, ktoré samička (i do 200) pod chvostom pripevnené nosí. — Žije vo vodách sladkých i slaných. Najradšej býva, v dierach, ktoré si do brehu sám vyhrabe a len tak veľkú, aby v nej práve miesto mal. Pre lepšiu istotu vlezie do diery zadkom a opúšťa ju len v noci a v čas búrky. Rak vôbec najradšej zadkom chodí a pláva; preto i o žiakovi, ktorý v učení nechce napredovať, alebo naučené zabúda, vravíme, že ide jako rak. — Živí sa z rastlín, vodných živočíchov a mrciny, za ktorou i na breh vylezne. Život jeho je tuhý, húžvovitý. Klepeto alebo noha, jakýmkoľvek spôsobom utratené, narastú mu z novu. Len keď chvost ztratí, musí zdochnúť, lebo v tom má trovné črevo.

Rakov lapajú v tých mesiacoch, ktorých latinské meno nemá „r“; vtedy sú najtučnejší a najchutnejší, zvlášte raková polievka považuje sa za lakotu. Uvarený očervenie.

Do ktorej triedy živočíchov prislúcha rak? (hmyz).

6. Pijavica.

Ssať, vyssať, odtiahnúť, odobrať, nassať sa, odpaďnúť, vypustiť, hečiť, žiť, živiť sa, plávať, liezť, rásť.

Ssať, ssanie ssavec, sosák atď.

Pijavica ssaje (*jako?*) pomaly; pijavice ssajú pomaly. — To isté v jednotnom a množnom počte, v minulom a budúcom čase. A tak vypravovacie vety premeniť na otázkové.

Pijavica vyssaje (*čo?*) krv; pijavice vyssajú krv atď.

Pijavica vyssaje krv (*kde?*) na chorom mieste, atď.

Pijavica ssaje (*kedy?*) teraz atď. — To sú vety s accusativom, štvrtým pádom (*čo*), určením miesta (*kde*), času (*kedy*) a spôsobu (*jako*).

Pijavica žije v *rybníkoch* a iných stácich vodách. Narastie na 8—13 cm. a má tlapkavo-okrúhle telo. Jej telo je mäkkou, hladkou, a temer nepatrne prstenkovatou kožtičkou pokryté. Je barvy brunasto-čiernej alebo brunasto-zelenej; pozdĺž má šesť červenkastých pruhov s čiernymi bodkami; brucho je hnedo- a čierno-škvrnaté. Hlava a driek sú srastené. Na prednom a zadnom konci tela má pijavica *sosák*; v prednom, menšom, má tri ostré rohovité čelusti, v trojhran sostavené, ktorými sa do kožky iného živočícha zahryzne. Pijavica má tedy na tom tenšom konci *pysk*.

Pijavice nemajú ani nohy, ani plutvy. Plávajú hadovito a lezú *spínavo*, t. j. ústnym sosákom zachytia sa na zem, a stiahnuc sa, potiahnu telo za sebou; potom pysk zase posúvnu napred atď. — Rozmnožujú sa vajčkami, z ktorých sa mladé, starým celkom podobné pijavice vylažú. Ich pokrm záleží z *krve*, ktorú rybám, žabám a iným živočíchom vyssajú. Pijavice v mnohých nemociah potrebujú sa, aby z chorých čiastok tela krv vyssály, ku pr. pri záneti pľúc. Dlho sa dajú bez potrawy v sklenici alebo poháre udržať, len ich čerstvou vodou častejšie opatrime. Najviac nachodí sa ich v Uhorsku a Poľsku; v iných krajinách i umelecky bývajú dochovávané a lekárňam odpredávané. Pijavice patria medzi najužitočnejších bezobratlovcov; ne jeden človek už pomocou malej pijavice vyzdravel z nebezpečnej nemoce. Sú i iné, neužitočné, tak zvané koňské pijavice.

Do ktorej triedy živočíchov prináleží pijavica? (K červom.)

Koľko tried živočíchov znáte už medzi *domácimi zvieratmi*? — Koľko v *zahrade*? — Koľko vo *vode*? — Spolu tedy koľko tried živočíchov? — Menujte ich!

Dľa viac menej dokonalej ústrojnosti tela všetky živočíchy do nasledujúcich tried sú podelené: 1. *Ssavci*, 2. *Vtáci*, 3. *Oboj-*

živelníci, 4. *Ryby*, 5. *Hmyzy* a 6. *Červy*, ku nimž i hvezdýši, rastlinožilci a nálevníci patria. *Všetky tyto živočichy spolu tvoria ríšu živočíchov alebo živočíšstvo.*

Ktoré živočichy sú *ssavci*? — Ktoré sú *vtáci*? — Ktoré *obojživelníci*? — Ktoré sú *ryby*? — *Hmyzy*? — A ktoré *červy*? — Odpovedzte na tyto otázky písomne!

7. Úlohy.

1. *Čo robí otec?* — Dávať, brať, čítať, písať, orať, točiť, kresiť, murovať, hoblovať, pristrihávať, šiť, píliť, kupovať, platiť, požičať, darovať, vravieť, hroziť, rozkazovať atď.

Otec dáva. *Kto dáva?* Otec. — *Či otec dáva?* Otec *dietata*. — *Komu dáva otec?* — Otec dáva *dietatu*. — *Čo dáva otec?* Otec dáva *dietatu jablko*. — *Kde?* (v čom?) dáva otec to jablko? *V zahrade*. — *Čím dáva?* — *Rukou*.

Kto dostáva, *príjima* to jablko? *Dieťa*.

Otec *dietata* dáva *dietatu* v zahrade rukou jablko; otcovia deti dávajú deťom v zahrade rukami jablká. (Pády, skloňovanie.) To i v podobe otázkovej, rozkazovacej a žiadacej vety, v jednotnom a mn. počte. Otec = *podmet*, dáva = *prísudok*, jablko = *predmet*; ostatnie slová sú *určenie okolnostné*.

2. *Čo robí učiteľ?* — Písať, vravieť, spievať, modliť sa, ukazovať, čítať, počtovať, kresliť, prezeráť, opravovať, opytovať sa, nakladať, rozprávať, predpisovať, vyučovať, napomínať, hroziť, trestať, presadzovať, chváliť, haniť, sosadiť, vyvolať, prepustiť atď.

Učiteľ píše. *Kto?* Či? *Komu?* Čo? *Kde?* S čím?

Či len učiteľ vie písať? Nie; i *my* vieme písať.

Jedn. počet: Ja, ty, on, ona, ono;) osobné zámeno.

Mn. počet: my, vy, oni, ony;)

a) *Kto píše?* Ja píšem, ty píšeš, on (ona, ono) píše; *my* píšeme, *vy* píšete, *oni* (ony) píšu. — Prítomný čas.

Ja som písal (-a, -o), ty si písal (-a, -o), on písal, (ona písala, ono písalo); *my* sme písali (y), *vy* ste písali (y), *oni* (ony) písali (y). — Minulý čas.

Ja budem písať, ty budeš písať, on (ona, ono) bude písať; *my* budeme písať, *vy* budete písať, *oni* (ony) budú písať. — Budúci čas.

Či píšem? či píšeš? či píše? atď.

b) *Čo píšeš?* Ja píšem list, ty píšeš list atď.

Ja som písal list, ty si písal list atď.

Ja budem písať list, ty budeš písať list atď.

Či píšem list? Či som písal list? Či budem písať list?

c) *Komu píšeš list?* Ja píšem *otcovi* list, ty píšeš *matke* list, on (ona, ono) píše *bratovi* list; *my* — atď.

Ja písal som otcovi list, ty písal si matke list atď.
 Ja budem otcovi písať list, ty budeš matke písať list atď.
 Či píšem otcovi list? Či píšeš matke list? atď.

d) Čímu otcovi? Ja píšem otcovi tohoto chlapca (otcovi chlapcovmu) list atď. Rozviňovanie vety.

III. Opis vody.

1.

Krom zahrád a rolí, lúk a lesov nachodíme na zemi i mnohé hneď menšie, hneď väčšie shľbené miesta **vodou** naplnené. Voda nenie pevná, jako zemina. Keď nalejete vody do nádoby, vezme na seba podobu nádoby a keď vodu na naklonenú lavicu nalejete, dolu *stecie*. Preto vravíme: voda je *tekutá*. Voda sa ľahko rozíde na malé čiastky, ktoré *kvapkami* voláme, a preto vravíme: voda je *kvapalná*. Úplne čistá voda je priezračná, bez chuti, barvy a vône. Do nektorých vecí, ku pr. do plátna a súkna *vniká* voda, prenikne ich; iné ku pr. hlinu *rozmočí* a *zmäkčí*. Keď do pohára vodou naplneného kúsok cukru hodíme, o krátky čas nič z cukru nevidíme. Voda prenikla cukor a cukor *rozišiel sa na mnohé malulinké čiastočky, roztopil sa*; voda *rozpustila ho*.

Voda je *chladná, studená*; keď ju ale v nádobe k ohňu pristavíme, príjme z neho teploty do seba a stáva sa *letnou, teplou, horúcou, vriacou, vreľou*. Teplota rozriedi vodu na jemné *čiasťočky, bublinky*, ktoré *parou* voláme. Pri vrení vidíme tu paru z nádoby vystupovať. Práve tak rozriedi i teplota slnca vodu zeme v jemné pary. Dakedy vidíme ty pary pod večer z vody vystupovať, voda sa parí, vyparuje. Pary povznášajú sa do povetria a tvoria *hmlu a oblaky*, a padajú v podobe *dážďu, snáhu* a *ľadovca* zase nazpät na zem. V zime zamrzne voda na *ľad*, teplotou sa zase rozpustí na vodu.

2.

Keď voda v dákej hĺbine na zemi zo všetkých strán povýšenou zemou zavrená je, tak že na jednom mieste

stát musí, volá sa *stácou*, *stojatou vodou*. Površie stojatej vody má *vodorovnú* polohu. Stojatá voda, ktorá sa v daždi na ceste alebo v poli nashierala, ktorá ale pri peknom počasí zase skoro vyschne, volá sa *mláčka*, *mláka*. Keď je ale stojatá voda tak veľká, že nevyschne, nazýva sa alebo *tajchom*, rybníkom, alebo *jazerom*, alebo, keď je na vysokých vrchoch, *plesom*, morským okom. Keď je veľká plocha nevysoko vodou pokrytá a zem vodou tak preniknutá a rozmoknutá, žeby sme ľahko uviazli do nej, to volá sa *marastou*, *močiarom*, *pa-točinou* a kraj ten je močaristý.

Ale nie všetky vody sú stojaté; nektoré neprestajne *tečú* z jedného miesta na druhé. Tyto sú *tekúce vody*. Ich počiatky vystupujú zo zeme. Voda totiž, ktorá jako dažď a snáh na zem padá, *siakne* do zeme, a tam sa na nektorých miestach v takom množstve nashromaždí, že si východ hľadá a tak potom zo zeme zase *prýšti sa*, *vyviera*. Miesto, kde voda vyviera, volá sa *studničkou* alebo *prameňom*. Voda z prameňa odteká a ďalej tečie vždy *s hora na dol*. Z prameňa vytekajúca a ďalej tekúca malá voda volá sa *jarčekom*, *jarkom*, *potôčkom*. Potôček sa ale nemôže vždy s hora na dol v rovných čiare pohybovať, preto robí *ohyby*, *oklíky*, *vinie sa* jako had, *hadí sa*. V svojom toku robí si voda na povrchu zeme cestu, *výmolu*, vždy hlbšiu a hlbšiu, ktorou tečie; to je *riečište*, *koryto*. Na oboch jeho stranách je riečište povýšenou pevninou zavreté, ohraničené; to sú jeho *brehy*. Keď sme chrbtom k prameňu obrátení a tvárou ta, kam voda tečie, máme na pravej ruke *pravý*, na ľavej *ľavý breh*. Voda *podmýva* brehy, robí v nich *podmoly*. Ideme-li za potôčkom, prideme konečne ta, kde do druhej vody *vteká*. Tam je jeho *ústie*, vrútok, vrútky. Vteká-li do stojatej vody, prestane tiecť, lebo už hlbšie padať nemôže. Často vidíme cez riečište potôčka *hať* alebo *hrádzu* a pri tom *úпуст*. Hať zastavuje vodu, aby sa jej viac nashieralo; úпустom odteká zbytočná voda na mlyny, pily, stupy a iné dielne žlabom a ženie ich. Malý potôček uvládze hnať mlynské koleso *vrchom*; k zvrtnutiu kolesa *spodkom* je už veľa vody

treba. Keď koleso zvrtné, tečie ďalej popodeň. Konečne vteká do iného potôčka, ktorý príbudom vody v ďalšom svojom behu vždy širším a hlbším sa stáva a volá sa už **potokom**. Väčší potok, do nehož sa menšie vlievajú, nazýva sa hlavným potokom, tamty bočnými.

Či cez našu obec (naše mesto) alebo popri nich tečie potok alebo potôček? Jako sa volá? — Na ktorom jeho brehu stojí škola, — váš dom? Na ktorom brehu leží mesto, dedina.

3.

Často rozdelí sa potok na dve *ramená*, tak že jedna čiastka vody jedným korytom, druhá druhým tečie. Keď rozdelená voda potom pozdola zase do vedna splynie, to je, keď sa obe ramená zase spoja: zem medzi nima ležiacu voláme **ostrovom**. — Veľmi veľké potoky nazývame **riekami**, **veltokmi**. Rieky vlievajú sa do **mora** — do veľkej to nesmiernej vody, ktorá je slaná. „*I nazval Bůh místo suché země, shromáždění pak vod nazval mořem.*“ (I. Mojž. 1, 10.) Každý potok a každá rieka, práve tak jako každý jarok a potôček majú svoj prameň, žriedlo, riečište, dva brehy a ústie. Medzi prameňom a ustím nachodí sa *tok*, **spad** vody. Na rovinách majú potôčky, potoky a rieky slabý spad a tichý beh; vo vrchovatých krajoch obyčajne je spad väčší a beh prudký, bystrý (bystrica), tak že voda hrkotajúc a romoniac rýchle sa na dol valí. Keď rieka tichým tokom tečie, je *pláňa*, bystrý tok volá sa *prúdom*. Veľmi malé potôčky, ktoré rýchlo tečú, príjemne *kľokocú*, *žblunkajú*. Padá-li ale potok alebo rieka s náramným *hukotom* a *dunením*, že sa až pení, zo skaly alebo z iných výsočín dolu, voláme to **vodopadom**. — Povrsie tekúcej vody **nenie** vodorovné, ale šikmé. Z čoho to poznáš?

4.

Malé potôčky môžeme prekročiť alebo preskočiť; cez širšie vedú *lavice* a *mosty* z jedného brehu na druhý. Po nad veľké potoky len kde tu je most postavený, lebo **taký** most mnoho stojí; cez väčšie potoky musia sa tedy ľudia na *člnkoch*, *loďkách* alebo *pltkach* prevážať. Po

velkých potokoch plávajú lode, tyto poslednie alebo vetor ženie, ktorý sa do rozvinutých plachát opiera — hore vodou fahajú ich ľudia alebo kone — alebo sa pohybujú pomocou *kolies*, lebo *šraub*y, ktoré para ženie. Takáto parou hnaná loď volá sa *parolodou*. Takéto lode nie len ľudí, ale i rozličný tovar dovážajú po riekach a mori. Loď morská je tak veľká, jako dom na poschodie a viac ľudí ubytuje v sebe, než nektorá nevelká dedinka.

V daktorých krajoch, kde sa vela hôr nachodí, po riekach plavia drevo. Plavné drevo sbíjajú do vedna drevenými klinami 8 alebo 10 kusov; to sú *plte*. Ľudia, čo ich plavia, volajú sa *pltníci*. Aby plť o skalu alebo o breh nezavadila, sú pripravené na nej drevené veslá; týmito pltníci veslujú (kermenujú). Plavné drevo potrebujú na stavby domov, alebo ho pilári popíla na dosky.

Keď vietor neveje, je površie vody tiché a hladké jako zrkadlo, tak že sa v nej breh a veci na ňom *jestvujujúce* (sa nachodiace) v skutku verne odzrkadlia. Keď ale silný vietor, víchrica duje, povstávajú na vode *vlny*, *luny*, vlnobitie, ktoré loďmi tak sem-tam zmieta, že sa dakedy na skalách ztroskocú a so všetkým továrom a ľuďmi, ktorí sa na člnoch ochrániť nemohli, zanoria a pótopia.

Na dne vody vidno skaly, štrk, piesok, náplav, kal; na brehoch rady rastú vrby, jelše, kry, trávy a zeliny; i góle, volávky a divé kačice rady sa sdržujú pri vodách, — a vo vodách bývajú ryby, raci a červíci. Po silnom dáždi a keď sa snáhy topia, rieky sa tak *rozvodnia*, napuchnú, že z brehov vystupuje voda a celé okolie pokrýva. To sú *povodne*, ktoré veľké škody natropia, lebo pole a zahrady vymyjú, domy, dediny i mestá *zaplavia*, ba často mnohé domy boria a preč unášajú. Áno povodeň je hroznejšia, než *požiar*. Šťastie je, že povodne obyčajne dlho netrývajú, lebo o krátky čas sa potôcky, potoky a rieky zase do svojich riečišť navracujú a pokojne ďalej tečú.

*Kvapôčka maličká musíš najprv s neba
Padat, keď kvietočkám vlahy tvojej treba;*

Zo studničky čistej s jarkom do potoka
 Musíš sa ponáhľať, ak chceš byť široká.
 A keď si v potokoch viac z vás podá ruky,
 Už ste silné, že i odnesiete buky.
 Po riekach zas plte veselo nesiete,
 Na jazerách loďe jako nič veziete.
 Veľká voda v mori, kde žeby sa vzala,
 Keby najprv kvapky obloha nedala.

5.

Kde tu prýšti sa zo zeme voda nie sladká, ale *kyslá*, ktorú i *mädokyšou*, *slatinou*, *štavicou* voláme. Doktorá má chuť sirkovatú; iná zase horkú; inde je slaná atď. Dostáva svoju chuť od tých kovov, prez ktoré vo väčších hromadách nakopené tečie. Na niektorých miestach vyviera zase voda *teplá*, od *podzemského ohňa* sohriata. To sú *liečivé* vody, pri ktorých založené sú kde tu i veľkolepé kúpele, v nichž ľudia v rozličných nemociach pitím tej vody, alebo kúpaním sa v nej vyliečenie hľadajú a nachodia. Zo slanej pramenitej vody vyvávajú v *solivaroch* soľ, ktorú *varienkou* voláme. Dobrotivý Stvoriteľ menovite našu vlast uhorskú v hojnej miere obdaril takýmito liečivými vodami.

IV. Človek a voda.

Voda je jedna z najnevyhnutnejších potrieb človeka. Bez vody nemohly by rastliny rásť, bez rastlín nemohla by najväčšia čiastka živočíchov žiť, a bez vody, rastlín a živočíchov nemohli by ľudia obstať na zemi. Voda je pre živočíchov *jediný* a pre ľudí *najzdravší* nápoj. V pive, káve, ba i tej nešťastnej pálenke je voda; bez nej nedaly by sa pripraviť. Voda slúži ľuďom k vareniu rozličných jiedál, k čisteniu kuchynského a všelijakého domáceho náradia, k praniu a bieleniu prádla a plátna. Vodou smýva človek so svojho tela všelikú nečistotu; je ona jediný prosriedok k udržaniu čistoty, a nič nenie

telu zdravšieho, nič tak telo občerstvujúce a posilňujúce, jako umyť ho čerstvou a studenou vodou, alebo sa v potoku *okúpať*. Ale i pri pití čerstvej vody, i pri kúpaní veľká opatrnosť sa vyžadáva. Rozhorúčený nepi, lebo ľahko do *zapálenia* upadneš; v hlbšej vode na neznámom mieste sa nekúpaj, lebo sa *utopiť* môžeš, ak nevieš plávať; ale plávať môže sa každý zdravý človek naučiť. — Vodou napúšťajú a svlažujú sa v čas suchoty lúky, vodou hasí sa oheň, *keď majetky ľudské znivočiť hrozí*; voda ženie mlyny a nosí tovarom obťažené lode z najďalších zámorských krajov. Z vody dostávame ryby, ktoré nám za pokrm slúžia. Vo vode rozpúšťa farbiar svoje farbivé látky, koželuh vypiera z koží vápno, murár hasí vápno, aby ho k murovaniu domov upotrebil mohol. Väčšia čiastka remeselníkov nemohla by bez vody pracovať.

Voda poskytuje ľuďom i mnohé *zábavy* a rozkoše; preto majetnejší ľudia na brehoch vody radi stavajú byty svoje. Kraj, ktorým potoky a rieky nepretekajú, je nie tak príjemný a úrodný, jako ten, ktorý ony svlažujú. Jaká to radosť pre chlapcov po hladkom lade sa *klzať*, alebo na *korčulách* hbité sem-tam behať! Jak dobre padá žíznivému za pohár čistej studničnej vody! Jak príjemné je žblunkanie a šumenie potôčka! Jak pekné sú *pluváky* a vysokonohé *bahnáky* (vtáci!) Jak pekný to pohľad na ťažko naloženú a preca prúdom veľkej rieky rýchlo pospiechajúcu parolod! A jak milé a utešené je, keď sa vo dne modré nebo so slnkom a v noci mesiac s tisícimi hviezdami v tichej hladine vody zrkadlia!

Ale voda rozvodnením svojím ľuďom i veľké *nebezpečie* a *súženie* zapríčiňuje. Mnoho ľudí utratilo už v čas povodne svoj statok a majetok a ne jeden rodič musel už oplakávať včasnú smrť milého dieťaťa v hlbine vod tonuvšieho! A jak veľa ľudí už na ztroskotaných loďach daromne zalamovalo rukama v núdzi svojej — v lunách mora našli svoj hrob!

„*Kteraký jest tento, že ho i větrové i moře poslouchají.*“ (Mat. 8, 27.)

1. Potôčok.

Potôčok bystrý a krásny, jak ti dobre, jak si šťastný; leš, prosím, povedz, kam cesta vedie ťa z tohoto miesta. Odkiaľ si vyšiel a smelú kto ti dá chuť k tvojmu cieľu?

Z tmavého lona tvrdej skaliny, cez kvetné lúky, doliny idem hučiac si veselú piesničku ku svojmu cieľu. A ten, kto z tmavej tvrdej skaliny vyviedol ma do doliny, ten sám cestu mi otvorí do náručia otca v mori.

2. Obeh vody.

Kvietky k malej vlnke rečú: „Nechoď ďalej, nech si tečú ťa do sveta vody hravé; ty tu ostaň nám k zábave.“ — Ale vlnka ku nim vetí: „Ja musím ísť, milé kvety, ťa do rieky, potom v more; odtiaľ vyndem v oblak hore; potom s dážďom k vám pobežím, lístky vaše vám osviežim.“

3. Nevernosť.

Jedna myš bola by rada cez vodu na druhú stranu prejsť, ale to vyviešť nijako nemohla. I prosila pekne svoju kmotru žabu, aby jej pomohla. Žaba klampa už na podvod myslela, takto k mýške povie: „Priviaž si tvoju nohu o moju, ja budem plávať, teba potiahnem a hneď sme na brehu!“ Jako sa ale do vody spustily, ponorila sa podvodná žaba pod vodu, myš vtiahla za sebou, chcela ju tam utopiť. Úbohá mýška sa bráni, trepe a hádže, na koľko jej sily stačily, ale všetko na darmo. V tom priletí kaňa, ktorá toto videla, hodí sa do vody, vytiahne mýšku i so žabou a hltave zožerie obe.

Podvod a kľam zradí sa sám.

Kto druhému jamu kope, sám do nej padá.

4. Ľeľa a potok.

Sedna matka šla se svou dcerou procházeti se na lauku, již kryštalové vlnky malého potůčku pro-

tékaly. Neďaleko pred nimi valily sa hlasitě a s hlukotom ligotavé vlny valné řeky rovinou. „Uj, matičko má, jaký to rozdíl!“ řekla dcera, „jak pyšně a veľkolepě hučí tam ta řeka, jak skromně a nezpozorovaně teče naproti tomu tento nepatrný potůček.“

„Dcerko má,“ odpověděla matka, „toto nechat jest ti obrazem života mnohých lidí! — Život některých podobný jest onné řece, dni jejich podobají se jejím vlnám, tékavě s tolikým ječením k swému cíli rachotícím. Než ta řeka hlukotem swým často i pustossí krajinu, kterou protéká, a stává se postrachem a záhubou její užitek oslawujících. — Tak často i ti, jichž skutky se široce wútol rozhlassují; kdežto jiní tichému potůčku podobně, bezhlučně působíce život tráví, jak tyto tiché vlnky jen požeňnaně tu malau prostoru swlažují, kterau protékají. Předce jak potůček, tak i řeka prýstějí se z hlubin země, a oba tratí se w širokém oceáně, kde stopa jejich není více k nalezení.“

Tak mají i lidé jeden půwod a jeden cíl, jakkoliv rozdílné jest jejich powolání.

5. Dve kozy.

Dve kozy stretly sa na úzkej lavici, ktorá po nad hlboký, prudký, hôrny potok viedla; jedna chcela na tuto, druhá na tamtu stranu prejsť. „Vystúp sa mi!“ povie jedna. „Pravda že — a viac nič?“ odpovedala druhá; „vrát sa ty, a nechaj najprv mňa prejsť; ja som bola driel na lavici.“ — „Čo to hovoríš?“ odvetila prvá, „ja, čo som od teba o vela staršia, ja sa mám vystúpiť? na žiaden pád!“ — Neustúpily jedna druhej, každá chcela prvá prejsť, z vady strhla sa bitka. Oprely

rohy jedna o druhú a srdite sa napadly. V tom ztratily rovnováhu a padly do hlbokého jarku, z ktorého sa len po biede vydriapaly na breh.

Ustúp, menovite hlavatému! Keď z dvoch hlavatých ani jeden neustúpi, obyčajne obaja horšie obídu, než keby jeden bol ustúpil.

6. Kízačka.

Chlapci na Hron,
Na Hron stuhnutý!
Ta von, ta von!
Lad je na siahu vydutý;
Naň smelo, bárs dve sto,
Zdrží celé mesto:

Ale kto sa od družiny
Na sto krokov vzdiali,
Zhynie podľa svojej viny,
Keď sa pod ním lad preválí.

Chlapci, na Hron!
Na Hron opútany
Volá nás mladosti zvon!
Od Hôľ strany
Bystré, šumné vetry vejú,
Nechajme chybné záduchy:
Chlap, kto sa zime protiví,
Slabúch, kto za prsty dúcha!

Ale kto sa prechladí,
Nech sa potom nevádí,
Keď ho kašeľ schytí divý,
Alebo mať vybúcha!

Pripni si, kto máš, korčule,
Ruku v ruke, sta by gule!
Sem tam krížom krážom
Po sriebornom Hrone našom,

Jako strela
 By pozdĺž letela! —
 Bystrá, smelá je mladost
 Na ladoch osudov.

Ale kto sa obratne
 Neskrútne, nezastaví,
 Zlakne sa a ostatne
 Dol sa skrochmelí,
 Nos dokrvaví:
 Tomu sa, kolko len chcejú,
 Vysmejú
 Chlapci smelí. —

Kto vyskočí
 Čo sa nepotočí? —
 Kto na jednej nohe zastane
 Čo nepadne? —
 Na preteky k druhej strane! —

Ten uvädne prv než kvitol,
 Kto spôsobnosť myslí, citov,
 Smyslov, údov
 Lenivosťou chudou
 Zakryje, zabije:
 Ale kto sa v nebezpečnej chvíli
 V sile svojej nepomyli,
 Nech žije, nech žije! —

Sladko je lietat po hladkom lade,
 Sladko žiť v klzkých radoťach,
 Ale nezabudni sa!
 Múdry prelietne bezpečne všade,
 Surový v hlave, netrebný v kostach
 Padne, raní sa.

Strašné má život prielupy,
 Kde je jama
 Pod nohama
 Nehladí hlúpy:

Hup! zmizne sveta podobe —
 Oj, žiaľ po šuhajci mladom,
 Že zhynul pod Hrona ľadom —
 Alebo vo sveta hrobe! —

No, domov chlapci, druhovia!
 Radosť sa nechce sostaraf,
 Páni sme radosti, ale nie sluhovia,
 Už deň sa ide zatvárať!

Život má i prísne strany,
 Práce a zábavy — dve mramorné brány.
 Ha, počujete mraku zvon?
 K svätým myšlienkam volá on,
 Volá večnosť hlasom hromov:
 Domov, domov, domov, domov! —
 Dobré sa maj, srieborný Hron!

7. List.

Milý Priateľko!

*Smutnú novinu Ti zvestujem; škola naša má smútok. Poznal si Janka Neposlušný; utopil sa. Pán učiteľ nám práve včera zabránil kúpať sa bez jeho alebo nekoľo staršieho dozorstva; nebohý Janko, zvyknutý už nič ne-
 dbať ani na výstrahy učiteľove, ani na napomínanie ro-
 dičovské, zaraz dnes zase sám šiel sa kúpať. A keby sa
 aspoň tam bol kúpil, kde sa obyčajne kúpavame, keď
 je pán učiteľ s nami; ale vošiel do Hrona tam, kde
 sme sa ešte nikdy nekúpali. Trafil hádam na hlboké
 miesto a zaplatil svoju odvážlivosť a neposlušnosť ži-
 votom. Lapili ho zdola mesta; pochováme ho napozajtri.*

*Píšem Ti to k výstrahe a prosím Ťa, rozprávať to
 i svojim spolužiakom, aby sa ľahkomyslného kúpania
 vystrihali. Vystrihaj sa toho i Ty, a buď zdravý!*

Tvoj

*V B. Bystrici,
 dňa 26. Jul. 1876.*

*zostrašený
 Samko Povraznícky.*

8. Kaluž a potočná voda.

Jedna kaluž nad tým veľmi sa divila, že voda v potoku nikdy nepostojí: „Čiže si — povedá — rozum potratila, že si nepohovieš takto pri pokoji?“

Voda jej odpovie: „bridká sestra moja, nezávidím veru tvojho ti pokoja; lež len a hovej si sama v tvojom bahne, v ktorom sa len hnusná žaburina liahne. Mňa každý rád vidí, že som čistá, zdravá; zver i človek v mojich vlnkách sa kúpava; a keby som hlivieť a lenošiť chcela, tak by som dost skoro, jako ty smrdela.“

Práca dáva silu, čerstvosť, česť i manie sebou vodi; ale hníla záhalčivosť — hriech, hanbu a zkažu plodí.

9. Pramen a pocestný.

Za horauciho letního dne šel malý Karel polem. Ústa, zvláště jazyk práhly mu horkem. V tom došel k jednomu prameni, jenž se z pod jednoho duba čistý co krystál ze skaly prýštil. Žižnivý Karel honeim přiklekl k studnici a s velkou bychtivostí napil se chutně studené vody, — ulože se zatím bezvládný na zemi. Konečně jakosi po bídě domlékl se těžce nemocen domů, strážná zimnice lomcovala nim. „Ach,“ stěžoval sobě na svém loži, „kdo by to byl myslil, že v čistém prameni tak hrozný jed naleznou!“

Než jeho otec řekl mu: „Čistý pramen není příčinou tvé nemoci, ale tvá neopatrnost, žeš' rozebrátý z něho studenau vodu pil.“

„Synu, dokudž jsi živ, zkusuj života svého, a wida, co jest jemu zlého, nedávej mu toho.“ (Sir. 37, 31.)

10. Najlepší nápoj.

Najlepší je nápoj pre vás, milé deti, studený pramienok, čo zo skaly letí. Tento Pán Boh stvoril; ľubia ho i zvery, pije z neho mravčok i vták tisícery. Od tohto nápoja hlava nezabolí, ba čerství a lieči i chorých od poly. Ak len čerstvú vodu vždycky piť budete, verte, — že i zdravie i vek dosiahnete.

11. Hádky.

1. Ktoré ryby sú v našich vodách najmenšie? — 2. Kto ide čierny do kúpeľa a červený z kúpeľa? — 3. Bez čoho nenamele mlynár múky, trebaš má obilie, vodu, kameň a všetko mlynské náradie v dobrom stave? — 4. Jaká voda je najdrahšia? — 5. Nemá nôh a beží, hore chrptom leží, pltníci ho znajú, na ňom zarábajú. — 6. Poštár ide neposlaný, nesie lístok nepísaný; nik sa naň nepýta, ani ho nečíta. — 7. Čo je to, čo cez potok chodí a nezamocí sa? — 8. Šídlo bodilo, po vode chodilo a nikdy sa neutopilo.

12. Porekadlá.

1. Čistota pol života; alebo: čistota pol zdravia. — 2. Z blata do kaluže = zo šafľa do šochtára. — 3. Z mnohých kvapák býva príval. — 4. Tiché vody brehy podmývajú. — 5. Kto do mlyna chodí, ľahko sa zamúci. — 6. Dobrá studňa v suchu vodu dáva; dobrý priateľ v núdzi sa poznáva. — 7. Z malej vody malé ryby. — 8. I hlboká studňa sa často vyváži. — 9. Košom vodu načieraf.

Oddiel deviaty.

Z e m.

I. Mená vecí na zemi a v zemi.

Prst, piesok, hlina, slín; žabica (kremeň), pieskovec, vápenec, mramor, tuf (svor), kamenné mlieko čili kvapák, žula, bridlica, krieda, achát, diamant, rubín,

smaragd, safír; železo, meď, olovo, cín, cink, srebro, zlato, živé srebro (ortuť), arsenik (otrušík); soľ kuchynská (zvánovka), liadok, sanitra; kamenné uhlie, rašelina, sírka (živý oheň); šachta, štolna, baňa, stupy, huta.

II. Opis a porovnanie tých vecí.

1. Hlina.

Nespálivá, neroztopiteľná, mäkká, stuhnutá, tvrdá, červenkastá, žltkastá, biela, masná, modrohnedá atď.

Hlina je mäkká; hlina bola mäkká; hlina bude mäkká.

Či je hlina mäkká? — Či hlina bola mäkká? — Či hlina bude mäkká? atď. — Vety rozkazovacie, žiadacie.

Hlina sa nikde číročistá nenachodí, lebo je v nej vždy nečo piesku alebo iných nerastových čiastok. Obvyčajne je *načervenastá*, *žltkastá*, ale jesto i *biela* hlina. Je *mäkká*, dá sa *krájať*; vo vode sa *nerozpustí* a v ohni *neshorí*. Veľmi dychtíve vpíja do seba vodu a potom vlahu dlho drží. Vlhká i suchá zle sa orie. V daždivom lete horšie úrody vydáva, než v suchom. Hlinastá roľa je ťažká a studená; možno ju popraviť primiešaním vápna a piesku. Vlhká hlina sa zdá byť v ruke masťou a lepí sa. — Vodou dá sa *rozriediť*, v ohni *stuhne* a potom vlhkosť nevpúšťa do seba; preto už za starodávnych časov hotovili z nej ľudia *tehly* a rozličné *nádoby*. Najplansia slúži k páleniu tehál, lepšia k hrnčiarskym výrobkom; z najlepšej hotoví sa tak zvaný kamenný alebo i porcellánový riad. Ba pri budovaní domov, menovite na dedinách, nahrádza vápno.

Hlina nerastie jako rastlina alebo živočích, nekvitne, nedonáša ovocie, necíti, nežije; hlina je **nerast**, a to síce **zemina**.

Všetky veci, ktoré jako hlina vo vode sa nerozpustia a v ohni neshoria, tvoria spolu jednu triedu nerastov, tak zvané *zeminy*, ktoré povstávajú zo zvetrelých čiastok kameňa a z prehnitých rastlín a živočíchov.

2. Vápenec.

Pevný, tvrdý, krehký, hlatitý (kryštalovaný), ťažký, neroztopiteľný, rozpustný, nespálivý, bezživotný, bezcitný.

Vápenec je krehký atď. — Cvičenie tak, jako pri hline.

Vápenec nachodí sa v zemi vo väčších, menších balvanoch skál. Kopú, lámu ho v *kameňolomoch* kameňári. Keď vápenec do nádoby položíme, nevezme na seba jej podobu, ale zostane, jaký je. Preto nevravíme, že je vápenec tekutý, jako voda, lebo je *pevný*. Keď ho prstom pritlačíme, prst nevoviazne do neho, jako ku pr. do mäkkého vosku; vápenec je *tvrdý*. Kladivom lahko ho rozbúchame; je *mrvivý*, krehký. Sú vápence, ktoré pekné, hladké, rovnými hranami ohraničené plochy majú; sú *hlatité*; kryštalované. Väčšina vápencov ale nemá hlatité plochy. — Keď vápenec na ruku položíme, cítíme, že ju tlačí; vápenec je *ťažký*, má svoju ťarchu, *tiaž*.

Vápenec sa vo veľkých, k tomu cieľu pripravených pecách *vypaluje*. V ohni sa ale neroztopí, jako olovo, lebo je *neroztopivý*, len sa premení v ňom a ztratí asi polovicu svojej váhy. Keď na vypálený vápenec vody nalejeme, počne *sypeť*, *vriieť* a pukať sa, konečne rozpadne sa na bielu múčku. Keď viac vody naň nalejeme, povstane z neho biela tekutina, *hasené vápno*. Hasené vápno je *žravé*, t. j. zhryzie rastliny, mäso, šaty atď. Pri budovaní domov hotujeme z haseného vápna, vody a piesku *maltu*. Keď kus páleného vápenca do vody položíme, rozpustí sa; nepálený sa nerozpustí. Preto vravíme: Pálený vápenec je *rozpustivý*, nepálený *nerozpustivý*.

Barva vápenca je obyčajne biela, hnedá alebo žltá. Sú vápence, ktoré sa i pekne vyhladiť a vyleštiť (politírovať) dajú; ty voláme *mramorom*, z ktorého rezbári, sochári krásne sochy hotujú. (Marmany.)

Vápenec nerastie jako rastliny; nekvitne, nevydáva ovocie; necíti ani bolesť, ani radosť, jako živočíchy; nemá života jako živočíchy alebo rastliny. Vápenec je tedy bezživotný, je *nerast* (mineral).

Porovnajte vápenec s hlinou dľa barvy, mäkkosti, osohu: v čom sú si podobné? v čom rozpodobné, rozdielne?

3. Kuchyňská soľ.

Rozpustivá, hlatitá, pevná, tvrdá, krehká, lisklavá, prieračná, priesvitavá, slaná.

Cvičenie tak jako pri predchádzajúcich článkoch. Soľ je lisklavá; soľ bola lisklavá atď.

V daktorých krajoch, menovite i v našej uhorskej vlasti, nachodia sa pod zemou velikánske ložiská, z pevných solných kusov záležiace; to je *kruscová soľ, zvánovka*. Prichodí obyčajne v štvorhranných tabličkách, alebo kockách; soľ je tedy tiež hlatitá. Celkom čistá je *biela*, a vtedy je priesvitavá; často ale nachodí sa pomiešaná s hlinou alebo druhou zeminou, a vtedy je tmavá, načervenenastá, zelenkavá. Soľ nenie veľmi tvrdá; je mrvivá a liskavá. Do ohňa hodená *prská*, na vlhkom povetří odylhne, oští sa; chuti je špejavej, vo vode sa rozpustí.

Dobýva sa *banickým* spôsobom. Svetochýrne sú bane solné vo Vieličke, ktoré ročite do 112 millionov kgov soli dávajú; tiež vo vlasti našej v Marmaruši a Sedmohradsku.

Keď je solné ložisko veľmi nečisté, vykope sa veľká štvorhranná dolna, ktorú napustia vodou a vodu svojim časom vypumpujú (vyčerpajú). Soľ je nekde už od prírody rozpustená; tú dorábajú varením a volá sa *varienkou*. Slanú vodu, *sólu*, napúšťajú do velikánskych kotlov, pod ktoré veľký oheň navatria. Teplotou sa voda vyparí a v kotle zostane hlatitá (kryštalovaná) soľ, ktorá sa v sudoch rozváža po svete. Varienku dorábajú u nás v Šáriši a Sováre. Miesta, kde sa soľ varí, volajú sa *solivary*. I v morskej vode je veľa soli.

Soľ potrebuje sa pri varení, lebo jedlá chutnejšími činí, k zasoleniu mäsa, jehož vlhcou sa rozpustí a vnikne do pórov, čím ho pred porušením chráni (údenina); dáva sa i dobytku, slúži za hnojivo, ba i mnohí remeselníci ju potrebujú pri dorábaní svojho tovaru. Soľ je tedy nevyslovné dobrodenie Božie, a je tiež **nerast**.

Všetky nerasty, ktoré v ohni neshoria, ale vo vode ľahko sa rozpustia, voláme *solmi*. Všetky soli spolu tvoria zase jednu triedu nerastov.

4. Železo.

Rozpustivé, ohebné, pružné, rozťažiteľné, ťažké, pevné, tvrdé, samorostlé, rýdze, lisklavé, nepriezračné atď.

Cvičenie jako vyššej. Železo je, — bolo, — bude ťažké atď.

Železo sa v baňách zo zeme vykopáva. Baňa je alebo *šachta* alebo *štolňa*. Šachta je kolmý vchod do zeme; šikmý alebo vodorovný volá sa štolňou. Ľudia vykopávaním železa alebo soli zaneprázdnení sú *baníci*. Čisté alebo rýdze (samorastlé) železo sa nikde nenachodí; obyčajne len s inými zeminami smiešané; to sa nazýva železná *rúda*. Z tejto načervenatej farvy rúdy vytápä sa železo vo veľkých peciach, v hutách, pomocou silného ohňa a prichodí do obchodu v trojakej podobe, jako *liatina*, *kovanina* a *ocel*. Z liatiny, ktorá nedá sa kovať, máme pece, sporáky, hrnce, stĺpy atď. Kovanina je tvrdá, v ohni sa neroztopí, ale rozpálená dá sa kovať, rozťahnuť a rozrobiť na štangy, z ktorých sa ty najrozmanitejšie veci kovaním vyrábajú (blach). Najtvrdšia je ocel.

Zo železa shotovené nože, dróty, perá atď. dajú sa sohnúť, ale hneď sa vystrú a prijímajú svoju predošlú podobu; železo je tedy *ohebné*, pružné; kovaním, valcovaním rozťahuje sa na dlhšie a širšie, je *rozťažiteľné*. Vyleštené má veľký lesk, je lisklavé, ale nepriezračné. Vo vode, alebo i na povetrí sa premení, t. j. povstane na jeho povrchu červenastý prášok, *hrdza*; železo hrdzavie. Voda, ložisko železnej rúdy pretekajúca, keď zo zeme vyviera, nasadzaje hrdzu na okolité veci a farví ich na žltó-červenasté. Kde takáto železná voda vyviera, tam sú *kúpele*, lázne založené.

Úžitok železa sa nedá vysloviť; bez zlata obstál by svet, bez železa nie. Bez železa nemohli by sme orať, kopáť; krajcír a čižmár pristrihúvať a šiť; tesár a vôbec žiadon remeselník pracovať. Z čoho že sú vaše perá? Udajte veci zo železa! Železo je prevzácný dar Boží. Je tiež **nerast**.

Všetky nerasty, ktoré jako železo pevné a tvrdé sú, v ohni sa rozpúšťajú a dajú sa kovať, sú kovy. — Všetky kovy spolu tvoria tiež jednu triedu nerastov.

Porovnajte soľ so železom: Oboje sú nerasty — veľmi osočné, pevné, tvrdé. — Soľ je hľatitá, železo nie; soľ sa vo vode rozpustí, železo nie, ale hrdzavie; soľ pôsobí na jazyku slanú, špejavú chuť, železo nie; soľ je ľahšia než železo, železo ťažšie než soľ atď.

5. Kameňné uhlie.

Horľavé, tvrdé, mrvivé, husté — riedke, čierne, ligotavé atď. Cvičenie, jako vyššej.

Kameňné uhlie je alebo brunasté alebo čierne a má *mastnistý lesk*. Nachodí sa vo veľkých vrstvách pod zemou, povstalo z obrovských rastlín, ktoré sa pri hroznych prevratoch, jaké sa na zemi dialy, do vnútra zeme dostaly a potrebovaly tisíce rokov, dokiaľ sa v hrobe svojom na kameňné uhlie pretvorily. Kameňné uhlie dá sa ľahko roztliecť, je *mrvívé*, lámavé. Vodu ťažko vpúšťa do seba, lebo je *husté*; v ohni shorí, je *horľavé* a vydáva s čiernym, hustým dymom nepríjemný zápach. Kameňné uhlie vydáva silnejšiu horúcosť (pálčivosť) než drevo; je tedy znamenité kúrido a páливо; hodí sa výborne pri topení rúdy v hutách, v dielňach, lejárnach, pre kováčov, na kúrenie izieb, na pohybovanie rušňov a parostrojov. V zatvorenej železnej nádobe rozpálené dáva *plyn*, ktorý zapálený horí a vo väčších mestách k osvetleniu ulíc a domov slúži.

Na kameňnom uhli často pozorovať odtisky rastlín a zvierat. Nachodí sa v rozličných krajoch v zemi, na nektorých miestach nie príliš hlboko a tam sa dobýva ľahko; často ale vo veľkých ložiskách hlboko pod zemou, alebo medzi ozrutnými skalami, odkiaľ ho len s veľkým namáhaním a nebezpečenstvom na povrch zeme dobývajú baníci. Miesto, kde sa dobýva, je baňa na kameňné uhlie. V bani z neho sa vyvíňujúci plyn pri všetkom opatrnom zachádzaní baníkov so svetlom prečá nekdy sa zapáli; následkom čoho baňa za dlhší čas sta sopka horí. —

V kameňnom uhli ukryl múdry Hospodin znamenitú vynáhradu za vždy viac a viac mňňajúce sa drevo. Kdekoľvek ho najdu, kraj ožije, lebo nielen že ľudia dobývajúci ho zárobok nachodia, ale tam obyčajne i fa-

briky povstávajú. Najviac nachodí sa ho v Anglicku, ale i v našej vlasti máme ho v hojnosti pri Oravici, Šoprone, Šalgótarjane a inde. I kameňné uhlie je nerast.

Všetky nerasty, ktoré jako kameňné uhlie vo vode sa neroztopia, ale v ohni shoria, sú *horľaviny* a tvoria jednu *triedu* nerastov. Sú i kvapalné horľaviny, jako petroleum.

Kolko tried nerastových znáte tedy? Jako sa volajú? — Ktoré nerasty sú *zeminy*? — Ktoré sú *kamene*? — Ktoré *soli*? — Ktoré sú *kovy*? — A ktoré *horľaviny*? — Každý nerast prislúcha k jednej alebo k druhej z týchto piatych tried — a všetkých päť spolu nazýva sa **rišou nerastov, nerastenstvom**.

Jako sme pomenovali 6 tried živočíchov spolu? — Jako 6 tried rastlín? — Jako päť tried nerastov? — Tedy kolko ríš prírodných poznáte? (Živočíšstvo, rastlinstvo, nerastenstvo.) — Čo sú živočíchy? — čo rastliny? — čo nerasty?

Menujte z každej triedy všetkých troch ríš po štyri predmety! —

Naučili sme sa už veľa vecí poznať. Všetky tyto veci dajú sa vidieť a makat; všetky zaujímajú priestor. Každá vec, ktorá priestor zaujíma, volá sa *telesom*. Nektore z poznaných vecí, ku pr. dom, kostol, stôl, kabát, kniha atď. povstaly ľudskými rukami, utvorili ich ľudia svojou *umelostou*. Práve preto ich voláme *výtvarmi umeleckými*. Živočíchy ale, rastliny a nerasty nepovstaly umelostou ľudskou; ty *Pán Boh stvoril*. Všetko spolu, čo Pán Boh stvoril, voláme *prírodou*. Ríša živočíchov, rastlín a nerastov volajú sa tedy i *troma ríšami prírody*. Živočíchy, rastliny a nerasty tedy nie sú *výtvary*, diela umelecké, ale *tvory*, diela Božie, telesá prírodné.

Čo je teleso? — Čo je umelecké teleso alebo dielo? — Čo je prírodné teleso?

Udajte umelecké diela a povedzte, z ktorých prírodných telies sú shtovené!

Teraz každý udajte živé teleso! — Teraz bezživotné! — Menujte veľké telesá! — Teraz malé! — Hlatité (kryštallované), — nehlatité; dierkavé alebo riedke, potom husté; priezračné — nepriezračné; tekuté — pevné; tvrdé — mäkké; vo vode sa potápujúce alebo ťažké — na vode plávajúce alebo ľahké; rozpustivé — nerozpustivé; rozťažiteľné — nerozťažiteľné; roztopivé — neroztopivé; horľavé — nehorľavé.

Napište teraz mená tých telies, ktoré ste menovali, a udajte vo vetách o každom: jaké je? — čo je? — čo robí?

Ktoré telesá menujeme sypkými? — Ktoré hustými? — Priezračnými? — nepriezračnými? — Tekutými — pevnými? — Ktoré tvrdými — mäkkými? — Ktoré ťažkými — ľahkými? — Ktoré ohebnými — pružnými — krehkými? — Ktoré rozťažiteľ-

nými — nerozťažiteľnými? — Ktoré rozpustivými — nerozpustivými? — Ktoré roztopivými — neroztopivými? — Ktoré sú horľavé telesá a ktoré nehorľavé?

Teraz odpovedzte na tyto otázky písomne!

6. Úlohy.

1. Čo robí pes? Brechať, zavýjať, mrdať, liezť (po bruchu), uložiť sa, stať, skákať, behať, píznuť, jazyk vyplazovať, poslúchať, bdiieť, strážiť, paškrdiť, chytáť, tancovať, líškať sa atď.

Brechať, brechanie, brechot, breháč atď.

Pes breše — psi brešú. Či breše pes? — či brešú psi? — Pes, brechaj! — psi, brechajte! — Keby pes len brechal! — keby psi len brechali! —

Podľa tohoto príkladu tvorte vypravovacie, otázkové, rozkazovacie, podmienkové vety!

2. Čo robí strom? — 3. Čo robí vták? — 4. Čo robí žiak?

Strom rastie, kvitne, listnatie, prchne, rodí, vädne, schne, ohybuje sa, láme sa, osoží, škodí, zakoreňuje sa atď.

(Určitý, neurčitý, podmienkový, rozkazujúci a žiadajúci spôsob):

Strom rastie — stromy rastú. — Zdá sa mi, jakoby strom rástol — mn. p. — Strom rástol by, keby pršalo — mn. p. — Strome, rast — mn. p. — O keby strom rástol — mn. p. — Podobne i úlohy 3. a 4. — najprv ústne, potom písomne!

III. Opis zeme.

Zem nenie všade tak rovná, jako površie vody v rybníku, alebo jako holohumnica v stodole, ale je na daktorých miestach *povýšená*, na iných *shľbená*. Miesta zeme ani veľmi zvýšené ani veľmi shľbené sú ploché, *rovné* a volajú sa **rovinou**, jaká je i naša dolňozemská rozsiahla rovina. Zvýšeniny a priehlbiny činia zem nerovnou. Nevelkú zvýšeninu, keď na rovine osamelá stojí, voláme **homolou**, väčšiu **kopcom**, **vŕškom**, **pahrskom**. **Vrch** je už veľká výšina. Najnižšia čiastka vrchu je *úpätie*; sred, boky jeho *úbočie* a keď je kamenisté volá sa *brhlie*: najvyššia čiastka je *vrcholec*, *končiar* (keď je končítý), *sokor*, *sokorec*. *Grúň* volá sa vrch s druhými v rade stojací, keď má svoj osobitný vrcholec, drikom ale s tými druhými sa drží; úbočie grúňa je

stráň. — Na nektoré vrhy môžeme sa viezť, lebo majú pomaly vystupujúce, *úložné* úbočie, na iné len s namáhaním vystupovať, liezť, že sú *strmé*. Veliké skaliská voláme *bralami*.

Sú kraje, kde na široko-ďaleko nevidno vrchu; vzdialené vrchy vyzierajú modré, z blízkosti ale vyzierajú, jako ostatný kraj. Vrch zriedka kedy stojí osamele; obyčajne ich je viac spojených; to voláme **pohorím** (pásmom), jeho vrcholce *hrebeňom*. Pohorie je obyčajne stromovým zarastené, to voláme horami, lesmi; len ich vrcholce, často zvlášte skalnaté, sú holé, ty voláme *holami*; sú vrchy i viac tisíc metrov vysoké, večitým snáhom pokryté; to sú *sňazky*; vrchy, *sopkami* zvané, vyhadzujú (vychrlujú) oheň. V teplejších krajoch sú úbočia vrchov viničom, révou posadené; tam sú *vinice*, vinohrady. Pohorie a vrchy majú svoje vlastné mená.

Medzi dvoma alebo viac vrchami leží vždy priehlbina. Priehlbina medzi dvoma blízko seba ležiacimi pohoriami volá sa **úžlabie** (úžlabina), vedie-li cezeň cesta, volá sa **závoz**, **úvoz**. Keď sú pohoria jedno od druhého vzdialenejšie, tvoria **dolinu**. Výmol dolu úbočím vrchu je *šúplaz*. Úžlabím, dolinami a rovinami vinú sa obyčajne potôčky, potoky a rieky.

Krem vrchov a dolín nachodia sa na povrchu zeme zahrady a role, hory a lúky, cesty a hradske, vody, živočíchy a rastliny, domy, dediny, mestá a ľudia. *Na nej spočíva to všetko; ona nosí všetko*. Keď kameň alebo iné teleso zo zeme do vysoka vyhodíš, neostane v povetrí visieť, ale padne nazpät na zem, lebo ho táto *prítahuje*; zem má *prítažlivú silu*.

Vo vnútri zeme, zvlášte vo vrchoch, nachodí sa piesok, hlina a iné zeminy, kamenie, kovy, soľ, kameňné uhlie a iné horľaviny. Sú to všetko bezživotné zemské telesá alebo nerasty, ktoré sa z väčša v baňách dobývajú. Sú bane na železo, zlato, srebro, uhlie a iné nerasty. Železo a iné kovy zriedka sa rýdze nachodia; obyčajne ich s inými zemskými telesami pomiešané vykopávajú. To voláme *rúdou*. Rúda je železná, medenná, srieborná atď.; od primiešaných telies očisťuje sa roz-

tlčením, umývaním a roztápaním (prepaľovaním) v stupách a hutách, tak povstáva čisté zlato, srebro, meď atď. Zlato a srebro sa málokde nachodí; sú to tedy vzácne a drahé kovy a volajú sa *drahé kovy*; ostatnie sú *obecné kovy*. Najužitočnejší ale zo všetkých kovov, ač i medzi obecné prináleží, je a ostane *železo*. Prečo? — Jedovaté kovy sú *arsenik* (otrušík) a *živé srebro* (ortuť, polokovy), meď a olovo.

IV. Človek a zem.

Zem je bydlisko ľudí; na nej žijú, hýbajú sa a trvajú. Usilovnosťou a umelosťou svojou veľa pekného a osožného si na nej pripravili. Vystavili si domy k bydleniu, vzdělali zahrady a role, aby si na nich živnosti dorobiť mohli; ale zem sama nenie dielo ľudské; ruky všetkých ľudí nie sú v stave ani len piesočné zrnko utvoriť. *Všemohúci a laskavý Boh stvoril zem* (I. Mojžiša 1) a sriadil ju za milé bydlisko ľudí.

Milo je na krásnej Božej zemi. Jak utešené je na jar a v lete všetko vôkol nás! Radi vystupujeme vtedy na vrchy, aby sme *slávu* Božiu obdivovali. Odtiaľ vidíme vôkol sebä mestá a dediny s chrámami a vežami, potôčky a potoky jako srebro sa ligotajúce, hory a lúky, zahrady a polia s ich príjemnou zelenosťou a bohatým požehnaním. Tam zase vidíme i iné modré vrchy, ktoré svojími nebetyčnými vrcholcami pozdvihujú a povznášajú sa k tomu, ktorý tuto celú utešenú prírodu udelal. Dobrý, pobožný človek teší sa z tej slávy, pozdvihuje srdce svoje k Bohu a vyznáva:

„Aj všetko jest to dílo tvé, Tys všeho stvořitelem, Tě malé, velké Bohem zve, Tys všeho ředitelem; Skrze tvau moc, na rozkaz tvůj Jsem já, jest všechno: Bože můj, Tebou svět celý stojí!“

1. Dva vrchy.

Vrch, v jehož stěvách se ukrývalo zlato, svému sousedovi praví slova tato: Ničehož nemají v sobě

tvé útroby, ani zlaté, ani jinafé ozdoby. Já ale po-
klady drahé w sobě skrývám, žilami na zlato a stříbro
oplývám. Saused powí: Jáťe máš z toho radosti,
že bohatstwím plné jsau tvé wnitřnosti! Já nepo-
třebuji takých marných věcí, co mám, to nekryji,
než nosím na plecí. Kdo chce, může widět, celé moje
jmění na powrřsí mém jest každému ke zření. Než
kdž swět o tajných skladech twých se dozví, hnedky
bude rýti a hledati twoje kowg.

A tak se i stalo. Lidem do známosti přišlo, že
ten wrch má we swé hlubokosti na zlato a stříbro
přebohaté rudy, brzo ho rozryli w jeho wnitru wssudy.
Ten druhý wrch ale, co neměl nic w sobě, uffel také
lidské neshýchané zlobě.

Tak s bohatstwím to nejwětřší
Spojeno jest nebezpečí!

2. Pes na vrchu Sväto-Bernhardskom.

Jeden pobožný zemän, menom *Bernhard Menthon*,
založil roku 962 na jednom vysokom vrchu v južnom
Švajciarsku kláštor. *Mnísi* tohoto kláštorä zaviazali sa
svätým slubom, že putujúcim pocestným na tej vysokej
pustej ceste všetku možnú pomoc a občerstvenie po-
skytnú. Vrch ten dostal meno: *Vrch sväto-Bernhardský*.
Kláštor na ňom postavený leží do 2472 métrov nad
hladinou morskou a je snäď najvyšší ľudský prýby-
tok v Evrope. *Mnísi* tí majú obzvláštny rodzaj veľ-
kých *psov*, ktorí im pri ich obtížnom povolani, poblú-
dených a v sňahu hynúcich pocestných vyhladať, veľmi
dobrú službu konajú. Tito psi vycvičení sú po ceste
tým vrchom vedúcej krížom-krážom, hore-dolu behať a
ľudí *úšustmi* sňahovými zasypaných svojím ostrým ču-
chom vyňuchať. Často vyberú sa tyto verné zvieratá
v búrlivých dňoch i bez rozkazu a sprievodcov *samé*

na cestu. Tenkrát zavesujú im maši na hrdlo opletené, vínom naplnené skleničky alebo i košíčky s potravou, aby sa od hladu a unavenosti omdletí pocestní občerstvíť a nové sily nadobudnúť mohli. Psi doprevadia, chvostom prívétive mrdajúc, naleznutých pocestných do kláštora, kde útulok, teplý odev a občerstvujúci pokrm dostanú. Keď najdú pocestného do sňahu tak hlboko zarytého, že ho vyhrabať nemôžu, rýchle bežia do kláštora, kde brechaním od mníchov pomoc žiadajú. A mníši čekanmi a lopatami opatrení pospiechajú, kam ich psi vedú a vyhrabú omdleného.

Raz jeden taký pes, menom *Barry*, našiel malé šesteročné dieťa, jehož matka do hlbokkej priepasti padla. Dieťa zimou skrahnuté, hladom zmorené zaspalo na ceste. Pes počal ho oblizovať a útle dotknul sa jeho hlavy, aby sa zobudilo. Dieťa vskutku otvorilo oči, ale keď videlo veľkého psa pri seba, ľaklo sa veľmi. Chcelo stať a utiecť, ale nevládalo; kleslo nazpät do sňahu. Barry aby ho uspokojil, položil tíško svoju labu na jeho nôžku a lízal mu zimou zmeravené rúčky. Dieťa prívétivosťou psa pomaly osmelené, probovalo zase stať; ale ruky, nohy a jeho celé telo tak byly preziabnuté, svaly tak zkrahnuté, že všetko jeho namáhanie bolo marné. Barry snažil sa pozornosť dieťaťa obrátiť na sklenicu, ktorú mal o krk priviazanú; ale dieťa sa jej nedotklo; dobre urobilo, že sa nenapilo, lebo víno defom k dobrému neslúži. Jakoby spoluútrpný nad tolkou slabosťou dieťaťa našiel iný prosriedok. Lahnul si na brucho, pritúlil sa k dieťatku a usiloval sa dať mu na vyzozumenie, aby sa naňho posadilo. Dieťa konečne porozumelo; vylezlo, jako najlepšie mohlo, na jeho chrbát a ač i pre zkrahosť nerovno sedelo, udržalo sa tam preca. Dobročinné zviera zaneslo ho s najvätsou opatrnosťou do kláštora, kde od poly mrtvý chlapčok pri najbedlivejšej opatere o krátky čas k sebe prišiel.

Chýr o tejto udalosti rozniesol sa pod krátkym časom na všetky strany. Jeden bohatý človek vzal sirotu za svoju a dal tuto dojímavú historiú odmalovať. Pes tento zachránil vyššej 40 ľudských životov. Keď sa

sostaral, poslali ho mnísi dolu do mesta (Bern), aby si pri dobrej opatere odpočinul. A aby sa pamiatka jeho i po smrti zachovala, dali ho vypchat a vystavili ho v prírodopisnej sbierke mesta Bern, kde ho pocestný až po dnes so sklenicou o hrdlo priviazanou vidieť môže.

3. Kryštál a diamant.

Kryštál ješť kámen průzračný a čistý, podobný sklu, ale tvrdší. U nás v Uhrách se nalezají velmi čisté a pěkné kryštaly. Čím jasnější a tvrdší jsou, tím větší mají cenu. V některých fabrikách napodobují kryštaly ze skla, brausí je na způsob drahotámů a i dosti drazé je prodávají.

Diamant ješť nejdrazší a nejtvrdší kámen; sboří ale v prudkém ohni tak, že po něm nic patrného nezůstane. Pilovatí ani třítí se nedá, leda svým vlastním práškem. Ve tmě světluje a na slunci hraje ohnivými paprsky rozličných barev. Diamant, jako voda jasný, má cenu největší; jsou ale též bělošedé, přizloutlé, do zelena, do hněda, do modra a do černa se měnící diamanty.

Nezávidíte světu drahý šperk,
 Ješť to marný jen a zemný šperk; *)
 Máte-li newinnau cnoštnau dušší,
 Nad diamant cena jí přislusší.

4. Kohút a diamant.

*Jeden kohút hrabíc na smetisku
 Najde diamant a chytí ho do pysku.
 Myslel, že to zrno, — zklamany odvetí:
 „Tys nie na nič súci, dám ta zas do smetí.“*

*) Štrk, piesok.

*A už ho nohama zas hrabe do prachu.
Diamant odvetí: „Hlúpy s' milý brachu!“
„Pre teba ja pravda žiadnej nemám ceny,
Tebe je pridobrym i klások ovseny.“*

5. Baňa, stupy a huta.

Isiel som raz k nášmu susedovi, banškovi, a riekol som mu: „Drahý susedko! rád bych vidieť, odkiaľ zlato pochodí.“ On mi odvetil: „Milé dieťa! zlato sa hlboko pod zemou vykopáva.“ Ja som mu povedal: „Drahý susedko! pôjdem tedy raz i ja pod zem a podívam sa, jako vy to zlato dobývate.“ Susedovi nezдалa sa byť moja žiadosť po vôli, lebo mi riekol: „Pod zemou je strašne a veľká tma, a baňa je o mnoho hlbšia, než studňa; kto tam spadne, viacej sa odtiaľ nenavrátí.“ Ja ale dodajúc si smelosti riekol som: „Drahý susedko! ja sa nebojím ani tmy, ani hlbokosti, a budem sa pevne držať, aby som nespadol.“ Na to mi odpovedal: „Nuž keď je tak, tedy ťa pojmem sebou. Poď, obleč si tyto banické šaty, pripáš túto koženú zásteru, jako ja, vezmi kahanec do ruky a nasleduj ma! — No ale že sa neboj!“ riekol, dodávajúc mi smelosti. „Nič sa netrápte susedko!“ odvetil som a už sme boli pri šachte. Tu sadli sme si do veľkého vedra a držali sme sa mocne reťazi. Vedro spúšťali po kolovrate a nás v ňom vždy hlbšie a hlbšie, vôkol nás vždy väčšia tma, až napokon len znak svetla nad sebou sme videli. Konečne zastalo vedro na pôde, my vystúpili sme z neho; tam tma jako v rohu; keby nie kahancov, nič by sme neboli videli. — Teraz riekol mi sused: „Už sme prešli šachtu, teraz pôjdeme štolnou.“ Išli sme dlhou, tmavou chodbou, — to bola ta štolna — a bola tak nízka, že sused musel skrčeno ísť, ba nekde oba plazili sme sa, nekde po rebroch hneď hore, hneď dolu s nebezpečenstvom; často uhýňali sme v pravo, alebo v ľavo. Konečne po veľkej biede prišli sme ku ostatným baníkom, práve tak jako my poobliekaným, s ostrými, končitými mlatkami (hámrikami) v rukách, ktorými do skaly zatínali a z nej veľké liskavé kusy

odrážali, čo nazývali *rúdou*. Nektorí zase dlabali do skaly diery, a keď vydlabali jako načím bolo, nasypali do nej pušného prachu, vložili doň jakúsi paličku (láfik), tu na konci zapálili a utekali skryť sa. O krátku chvíľu huk, jakoby z dela vystrelil, a hlasný šramot padajúceho rozdrobeného kamenia. I to bola rúda, ktorú jeden baník do fúrika (hunťa) nakladal a viezol štolnou pod tu šachtu, ktorou sme my do bane spustení boli. Tam ju vsypal do toho vedra a ti čo boli hore, vytiahli ju po kolovrate na povrch. Všetko toto poobzerajúc opýtal som sa: „Kdeže je zlato?“ Sused mi odvetil: „V tejto rúde, syn môj!“ „A jako že sa von z nej dostane? Susedko! rád bych videl i to.“ — „Buď len trpelivý, to ti tu ukázať nemôžem, — ani sa všetko razom nedá vidieť; teraz si ešte poobzeraj, čo vidíš v bani a pozoruj, čo sa tu deje.“ Urobil som tak a ešte raz prizeral som sa baníkom v štolni, jako si kahance na skaly povešali, jako pilne rúdu lámali, do hunťa nakladali a pod šachtu odvážali. Zrazu zavznel hlas večerného zvonku! baníci odložili svoje nástroje, sňali čiapky z hlavy a svolali: „Glück auf!“ („daj Boh šťastia!“ alebo: „na zdar!“), čo u nich znamená, jako by sme riekli: „dobrý deň!“ „dobrý večer!“ — Za tým išli štolnou pod šachtu, vstupovali do toho vedra a dali sa šachtou na hor povyťahovať, poj múc i mňa sebou. Keď som bol hore, vystúpil som z vedra a radoval som sa, že som von zo zeme a vidím svetlo, i ďakoval som milému Pánu Bohu.

O niekoľko dní pojal ma sebou môj sused, reknúc mi: „Poď, syn môj! ukážem ti teraz, jako sa zlato z rúdy dobýva.“ Zaviedol ma najprv do stúp, a hovoril mi: „Vidíš, syn môj! toto kamenie, ktoré tuto vidíš, je ta z bani vyvezená rúda; tyto drevené, na spodku končitým železom okuté a pomocou tohoto valca pohybované stĺpy volajú sa *stupy*. Pod ne nasypajú rúdu a ony ju mrvia a rozdrobujú na menšie kusy a potom odvážajú do huty.

Zatým viedol ma do *huty*. Tam videl som veľké pece, horel v nich ozrutný oheň, velikánskymi *mechami*, vodou ťahanými udržívaný. Sused ma najprv upozornil

na môtok, po ktorom hutníci chodili a vo filfasoch čosi nosili a do tej ohnivej peci hádzali, a riekol mi: „Ti chlapi nosia a do tej peci vsypajú tu v stupách rozdrobenú rúdu, ktorá sa teraz už *šlich* volá a v tom silnom ohni sa topí. — Potom ma upozornil na jedného hutníka, ktorý na predpeči vyhrabal jarčok a hneď na to prebil železným kolom do peci dieru, z ktorej tiekla ohnivá tekutina, stekajúc tým jarčokom; tuto tekutinu bral na železné vidly a na bok odhadzoval, ktorá keď chladla, dostávala tmavočiernu farbu; sused mi riekol, že sú to *trosky*. Keď hutník zase tu dieru zapchal, druhý začal poníže prebijať novú dieru do peci a keď ju prebil i z tadiaľ ohnivá tekutina iskriac valila sa a vtekala do vykopanej okrúhlej jamy a v nej sa usádzala a pomaly tuhla. To už bola roztopená meď, alebo srebro, očistené už od tých čiastok, ktoré sa v rúde s meďou alebo srebrom nachodily.

Týmto spôsobom, len že v menších peciach, dobýva sa i zlato z rúdy. Trosky sú ty vylúčené čiastky.

Keď mi sused toto všetko vysvetlil, išli sme domov a ja som sa mu vrelo poďakoval za jeho laskavosť.

6. Soľné bane vo Vieličke.

Soľné bane vo *Vieličke* v Haliči, blízko Krakova sú svetochýrne. Keď do nich vstúpime, zrazu nachodíme sa v docela novom svete, jehož lesk a krása *všetko prevyšuje*, čo by i najvyššia obrazotvornosť vymysleť v stave bola. Obrátíme-li zrak svoj k zemi, na ktorej stojíme, spatríme veľkú nepriehladnú a ludnatú rovinu s domami a hradskými, na ktorých voz za vozom tiahne. Všetko sa *hemží*. — Pozreme-li nad seba, vidíme vysokú klenutinu na stĺpoch zo soľných zvánov postavených spočívajúcu, jejž povala takže je zo soli, ktorá sa od ďaleka najčistejšiemu krystalu podobá. A ponač k spoločnej potrebe všade mnoho lúčov horí, ktorých svetlo sa jakoby od neviditeľných zrkadiel odráža: *odiv* tento nám tak neobyčajný pohľad poskytuje, o jakom na površí zeme ani pochopu nemáme.

Aby sa klenba nesvalila, je na istých miestach stĺpami popodopieraná. Stĺpy ty sú tiež zo soli, ktorú alebo hneď pri kopaní tam nechali, — a aby jednotlivé zvány pevnejšie sa pospájaly, nastriekali pomedzi ne vody, — alebo sú schválne postavené. Baníci sa ale vždy vynasnažujú stĺpom príjemný zovňajšok, úhľadnú podobu zachovať.

Je tam i káplnka zo soli vytesaná, v ktorej sa v banícky sviatok i služby Božie odbývajú. Jednotlivé čiastky tej kaplnky, jako oltár, kazateľňa, steny, ozdoby, klenutie atď. sú tiež zo soli.

V skutku, nový to svet!

7. Zkadiaľ dostáva sa zlato.

V jasnom svetle skvie sa obloha nebeská,
 V pustých tmách skrýva sa hĺbina podzemská,
 Len tu i tu zblýsne žiar kahanca po nej,
 A kladivka rany
 Hučia na vše strany
 Po nočnej pustote priepasti ohromnej.

Keď na deňnom svetle všetko v práci stojí,
 Ani vňútrok zeme nenie na pokoji:
 Bladý ľud banícky znojne tu pracuje,
 Vo večnej tej noci
 Pri Božej pomoci
 Pátrajúc po zlate skála rozlamuje.

Jak mnoho obetí baňa žiada stále,
 To znať len sám baník môže dokonále.
 A preča sú ľudia, čo zlato, dukáty
 Len tak rozhadzujú,
 A nepamätujú,
 Koľko práce stál len jedon peniaz zlatý.

8. Vápenica.

Milý Gustík!

Ponáhľam sa Ti sdeliť, čo som sa včera naučil. Nešli sme do školy; pojal nás tedy tatuška dľa dávneho slubu na ďalšiu prechádzku. Maminka napakovala nám do kapsičky chleba a slaniny. To niesol som ja, jako najstarší; dvaja mladší bratia len s paličkami kráčali popri nás.

Po asi dvojhodinovej chôdzi vystúpili sme na jeden vrch, z ktorého sme videli pod nami utešene sa rozprestierajúcu dedinku s bielym kostolíkom a s čnejúcou do výšky nevelkou vážičkou. Spúšťajúc sa s vrchu, došli sme ku kameňolomu, kde mnohí robotníci usilovne lámali kameň, vápenec zvaný. Keď ho na menšie kusy rozdrvili, odvážali ho na fúrikoch k neďalekej vápenici, čili vápenej peci. Nepredstavuj si pec, jakú v izbách máme, ale si predstav veľkú semnú kopy z polovice pod zemou, s otvoreným vrchom, do ktorej od boku dvere vedú. Do tejto peci naukladajú rozdrobený vápenec v podobe kopy tak ale, aby vnútri zostala dutina, a od bokov aby byly škáry. Dutinu vyplnia drevom, drevo podpála a silný oheň horí potom za viac dní. Práve v to ráno boli podpálili jednu pec. Tmavý dym valil sa z nej a tatuška nám vysvetlil, že keď oheň skalami sa prežerie, tyto sa rozpála a obsažená v nich voda a uhličitá kyselina pomaly sa vyparia. —

Z druhej peci vyberali už vychladnuté vápno. S dovolením robotníkov vzal tatuška jeden kus a naliali sme naň z blízkeho jarku vody. Hneď to počalo sypet a vret a o krátky čas rozpadol sa ten kus vápna na bielu múčku. To ti ale ďalej opisovať nebudem; veď si to už videl, keď maminka alebo slúžka vápno hasila. I to vieš, k čomu sa hasené vápno potrebuje.

Privolajúc robotníkom prívetivé: „S Bohom zostaňte!“ — šli sme do blízkej hory, usadili sme sa pod jeden široký dub pri čerstvej studničke a počali sme vyberať, čo maminka do kapsičky naukladala. Jak nám to chutilo! A k tomu tá čerstvá voda!

Pod večer vrátili sme sa domov a vyrozprávali sme maminke, čo sme skúsili.

Keď ty dačo podobného skúsiš, sdeľ to

Tvojmu

*Zvolen,
dňa 15. Mája 1876.*

*oddanému Ti priateľovi
Samuelovi Zvolenský.*

9. Vesuv.

V južnom Taliansku, pri peknú polohu majúcom *Neapoli*, v blízkosti mora, povznáša sa *Vesuv*, o sebe to stojací, oheň metajúci vrch, *sopka*, vo výške 1156 métrov.

Za času narodenia Krista Pána svet ešte nevedel, že je ten vrch *sopka*. Úbočia jeho byly úrodnými poliami pokryté a pri úpätí jeho rozkladaly sa mestá. Zrazu 20. nov. roku Páne 79. pod panovaním rímskeho cisára *Titusa* pozdvihne sa nad vrchom oblak, podobajúci sa vyčnievajúcemu do povetria stromu, jehož konáre sa na spôsob záclony šírily. Oblak ten sa hneď biely, hneď šedivý, hneď zase tmavý a škvrnatý objavoval. Na viac miestach vrchu vyšlahly kedy-tedy široké plamene do vysoka, ktorýchžto svetlo a ligot nočná tma ešte zveličovala. O nedlho za tým zbadali Iudia zatriasanie zeme tak silné, že sa domy zo základov vyvracovali a borily. Tri kvetúce mestá *Herkulánium*, *Pompéji* a *Stabie* byly v ten deň ohnivým prúdom *lávy* a popolovým dážďom tak zasypané, že ani znak z nich nezostal.

V pozdejších časoch mestá *Resina* a *Portiči* byly na tom mieste založené. Len roku 1720 prišlo sa pri kopaní studne na stopu oných zasypaných miest a od toho času neunavene vykopávajú umelecké tam pohrobené starožitnosti.

Zriedka však pomíne rok, žeby *Vesuv* nevybúšil. Roku 1822 vystúpil z končiara vrchu biely dymový oblak a hrôzyplné podzemské hrmenie a hučanie predzvestovalo strašno-velikánsku udalosť. Oblak od spodku

jakoby horel šlahajúc strašným plameňom a ohnivé kamene jako krupobitie na všetky strany hádzuc. Často dosiahol mimoriadnu výšku, v nejž jako veľkolepý ohnivý snop temer nepohnute na chvíľku zastal a jako ohnivý Seraf stál nad rájskym krajom *Kampániou* zvaným. Málo za tým vyrútil sa z kotliny sopky ohnivý prúd lávy, ktorý sta ohnivá rieka s veľkou prudkosťou valil sa do blízkeho mora, všetko v prach a popol obracajúc, čo mu v ceste stálo, zapálil i utešene zelenajúci sa vinič, ktorý bielym plameňom sbíknul, až konečne so strašlivým rachotom a syčaním v mori zaniknul. V ňútrobách vrchu za tým zúrenie a soptenie prestalo a po hrôze a strašnom pustošení, ktoré obyvateľstvo okolitých krajov náramným strachom naplnilo, nastúpil zase tichý pokoj,

Pozn. Vesúvu podobných sopiek nachodí sa vo všetkých častiach našej zeme; sú ale i také vrchy, ktoré miesto ohnivej lávy (podzemským ohňom roztopených kameňov) vychrlujú z ňútrob svojich v silných prúdoch *vrelú vodu*, ktorá, keď vybuší, nielen desným postrachom je okolitému obyvateľstvu, než i nesmiernu škodu zapríčiňuje. Taký je *Gajser* na ostrove *Islande*.

10. Sezwec a jezef.

„Hu! brachu Sežku, smutnosť zde, mráz ledomý za nehty jde, a na horách již sněhu moc; já půjdu spát. Dobrou noc!“

„Spi dobře, jezovičku, spi! i já si lehnu do listí!“

Balezli oba v teplau sfrýš; za malau chvíľku spali již. Teď může mrznout, vítr wát; do jara budau pevně spát.

11. Železo a olovo.

Železo. Či má ozaj člověk něco užitočnejšielho, než som ja? Či by mohoi okopávat, kopat, orat bránit, keby mňa na svete nebolo? Nuž a krajčír čiby mohol

pristrihúvať šaty a pristrihnuté sošívaf, keby nemal nožníc a ihly? A potom, čím že by zotfnali veľké stromy, čím by tesár okresával brvná na strechy a mosty? Veď čoby jeho tešlica hneď zo zlata bola, nemohol by ňou svoje práce vykonávať. Ani najbohatší ľudia nekupujú blachy a kľúče zo zlata, aby svoje poklady a majetky pred zlodejmi ukryť a ochrániť mohli. Tyto veci veru i najmajetnejší zo železa hotoviť dávajú. Nuž a miesto železníc čože by sa vymysleť mohlo? A nielen šíny (kolaje) zo mňa pripravujú na ne, než i kolesá vozňov, parostroje, kotly, refaze, všetko to zo železa dorábajú. Ba ktorý je remeselník alebo hospodár, čoby mňa nepotreboval? Už i tých, čo písať vedia, veľká časť by sa bez železného (ocelového) pera nevedela zaobísť.

Olovo. Ach, ach! Môj milý, spanilý, chvastavý, železný priateľko, veď ľudia už vtedy písali, keď ešte o železných perách ani chýru, ani slýchu nebolo. Nie je to pekne tak sa chvastať. Zdá sa mi, že sa ty i na mňa len tak cez plece dívaš, jakoby som ničím nebolo na svete. Čo myslíš, bratku, či je dačo na svete, čoby sa čím-tým, jakým-takým úžitkom pochľúbiť nemohlo? Ty si sa ozaj po chlapsky vychválil a preto nežiadam si merať sa s tebou. Ale ti preca ukážem, že i druhý má príčinu byť spokojný so svojim losom. — Bratku! Keby si sa pokúsil mňa vyňať z ruky človeka, uvidel by si, jak horko by sa ponosoval. Povedz že mi, čím by ozaj tlačil ty mnohé pekné, užitočné knihy a časopisy, keby nemal olovených písmen? Iba pomocou týchto je v stave rukopisy ľudí v tisíc a tisíc odtiskoch rozmnožiť a rozšíriť. Ver mi, žeby sa bezo mňa ani tisíce čiastka ľudí nebola naučila písať a čítať. — Dopustím, že kľúče, blachy, sekery a stroje z olova nerobia; ale lejú gule na vykynozenie dravých zverov: medveďov, vlkov a iných. Že olovené gule i vo vojnách potrebujú, tým sa nechválím, to je smutná vec; ale ľudia už i vtedy viedli vojny, kým olova a pušného prachu nemali.

Železo. Pravdu máš, priateľko; žime my v pokoji medzi sebou. Viac nebudem sa vystatovať svojimi *prednosťami*.

Olovo. To bude, tuším, i najmúdrejšie. Veď i tak často jeden druhému vypomáhať musíme. Keď ku pr. máš kamene spájať, zalejú ťa mňou. Pomáhajme si vzájomne dľa našich síl a schopností.

12. Hádky.

1. Celá som podstata ja tela ľudského, bez prvej písmeny dom kovu každého; prilož k ostatným dvom zas druhú literu, toto ľudia obyčajne radi berú. — 2. Keď ma z predku čítaš, zriedka chybním v dome, keď zo zadku, rastiem na nádejnom strome. — 3. Čo je ťažšie: funt železa, či funt peria? — 4. Zeme mám, ale bez ľudí; mesta mám, ale bez domov; rieky mám, ale bez vody; čo je to? — 5. Ktoré hodiny sú bez koliesok? — 6. Ktorý mlyn je bez vody? — 7. Jaký baran bez kože? —

13. Porekadlá.

1. Nenie všetko zlato, čo sa blyští. — 2. Chlieb so soľou a skutok s dobrou vôľou. — 3. Bez peňazí do trhu a bez soli do domu. — 4. Remeslo je zlatá baňa. — 5. I za tisíc dukátov páripa sa potkne. — 6. Lepší rozum, nežli zlato. — 7. Chceš-li priateľa ztratit, požičaj mu peniaze. — 8. Čo je lepšie nad zlato? život. Čo nad život? cnosť. Čo nad cnosť? Boh. Čo nad Boha? nič. — 9. Dokiaľ železo žeravé, kuj!

Oddiel desiaty.

Vlast.

I. Mená vecí a osôb vo vlasti.

Obec, dedina, mestečko, mesto, hlavné, sídelné mesto, vidiek, stolica, hranica, zem, nebo, potoky, rieky, roviny, vrchy, doliny, horniaky, dolniaky, vinica, hrad, baňa, železnica, paroloď, úradník, richtár, mešťanosta, slúžny, podžupan, nadžupan, sudca, minister; vojak, domobranca (honvéd), kráľ, snemovna; roľník, remeselník, kupec, učenec, atď.

II. Opis a porovnanie tých predmetov.

1. Budapešť.

Mesto, rieka, breh, most, ulica, dom, výklad, divadlo, cintérin (cimiter), snem, museum, akademia, atď. (Podstatné mená.)

Hlavné, sídelné, utešené, veľké, bájočné, skvostné, nádherné, hlučné, staré, nové, ľudnaté, obydlené, bohaté, spojené, mravné, nemravné, atď. (Prídavné meno.)

Ležať, rozprestierať sa, dvíhať sa, napredovať, bohatnúť, spojiť sa, vzdorovať, sídlit, bývať, bydlieť, atď. (Sloveso, časoslovo.)

Budapešť je (čo?) hlavné mesto krajiny. — Budapešť je (jaké?) veľké mesto. — Budapešť leží (kde?) pri Dunaji, atď.

Budapešť, hlavné mesto našej Uhorskej vlasti, leží na oboch brehoch Dunaja. Brehy ty spojuje utešený *retazový most*. Dvíhanie sa tohoto mesta je k neuvereniu bájočné, na čo každý dobrý vlastenec hrdý byť musí.

Pred sto rokmi mala Budapešť asi 28.000 obyvateľov, teraz ich má vyššej 360.000. Jej najširšia ulica od severnej strany bola tenkrát terajšia *Fraňo-Deákovská*, len že vtedy nebolo tam vídať, jako za našich časov, tých mnoho zlatníckych sklepov, s bohatými výkladmi zlatosrieborných výrobkov, ktoré ligotom svojim oči oslepujú; jednu jej stranu tvorila hlboká priekopa, jednoduchým parkanom z tvrdého dreva, pri vrchu húzvamí pospájaným, ohradená. Kde sa teraz vinie *hadová ulica*, tam bol veľký močiar, a v ňom krdle ošípaných, prináležavších bohatým s nimi obchod vedúcim Srbom. Kde *národné divadlo* stojí, tam bol starý turecký cintérin, a za ním počínalo sa piesočnaté more *Rákoša*, kde sa niekdy krajinské snemy držiavaly.

A teraz jako vyzerá to mesto! Pohláďte len na ten rad palácov! I cudzinci uznávajú, že je *Budapešť* jedno z najkrásnejších evropejských miest. Jediné, čo jej chýba ešte, je nedostatok významnejších verejných budov, upomínajúcich na to, že vláda tam sídli; a že ani jedného veľkolepého chrámu nemá. Ale stavia sa veľikánsky *chrám Leopoldov*. A čo dopomohlo Budapešti k jej terajšiemu netušenému rozkvetu? — V zpusťlej, močaristej Pešti osadilo sa niekoľko učencov, básnikov a spisovateľov. Ti počali snívať o budúcnosti a blahobytu

krajiny. Za nimi pristahovali sa veľmoži a za veľmožmi priemyselníci a kupci. V posledných časoch stále sa tu ubytovávajú a zdržujúca krajinárska vláda, ministerstvá a najvyššie úrady, takmer nepretržené zasadanie snemu a z času na čas bavenie sa najjasnejšej kráľovskej rodiny, — to všetko dopomohlo a dopomáha k zrastu nášho hlavného mesta.

Keď sa od Vacova dolu Dunajom blížime k Pešti, zdala by sa nám byť fabrickým, priemyselným mestom. Jako váže vysoké komíny vo veľkom množstve vypínajú sa do hora vedľa seba, a z nich valiaci sa dym stá oblak roztáča sa ponad mesto. Než fabriky miznú, čím ďalej parolodí vopred ubáňa a pred naším zrakom rozprestiera sa nádherný *dunajský rad* a *retazový most*, starý Dunaj jakoby v jarmo podrobujúci. Prvý palác, na štyri poschodia, pred ktorým zastaneme, náleží dunajskej parolodnej spoločnosti. Ešte sa rozpomínajú starší ľudia na prvú v lunách nášho Dunaja zjavivšiu sa parolodí; a teraz vidieť už celý les parolodných komínov na Dunaji.

Hneď v susedstve zpomenutej paloty stojí palác *maďarskej učenej spoločnosti* (akademie), na ktorú sám gróf Štefan Széchényi 60.000 zl. v srebere daroval. Oproti retazovému mostu z poza palácov pozdvihuje sa *leopoldovská basilika* (stolný chrám), ktorú práve nádherne a veľkolepe stavajú. — Po zdola retazového mostu vídať *obilnú bursu* (dvoranu), ďalej mestskú *zábavnicu* (redutu), nádhernú to budovu. Ozdobnosť tohoto radu palácov zveľičuje pravidelne vybudované *nábřežie*, kde sa tovar z prišlých lodí vykladá a na odchodiace nakladá. Rad ozdobných budovísk dolného dunajského nábřežia zatvára veľikánske *Ludoviceum*, ústav, v ňomž sa vojaci vchováujú, vlasteneckou obetovavosťou vybudovaný.

Prejdeme-li odtiaľ do *üllovskej* ulice, najdeme tam *botanickú* (rastlinnícku) a *Orczyho záhradu*, i *köztelek*, vedecké, zábavné a národno-hospodárske miesta.

Tu sa počína tá čiastka veľmesta, ktorá sa behom nie úplna jedného desiatročia vyšinula na stupeň významnosti prvej triedy: *okolie musea*. Museum je veľi-

kánska budova, ktoré dala vystaviť uhorská šľachta, zakúpila pozemok na otáčajúci ho park (krásosad), tento vysadiť a železnými mrežami ohradiť dala; náradie do veľkej sieni darovali vznešené panie a všetko, čo sa v ňom nachodí (starožitnosti, umelecké diela atď.) je dar dobrých vlastencov. — Muzeum toto obklučujú mnohé nádherné paloty, tam je i dočasný krajinský dom (snemovňa vyslancov), a je pravdepodobné, že o desať rokov toto okolie bude najkrásnejšia časť mesta.

Rad na „*hradskej*“, na *vacovskej* a *kerepešskej* ulici, hlavne ale *Andrássovská* ulica poskytuje celkom veľkomestský pohľad. Tu najdeš medzi domami ukryté *národné divadlo*, obeťami národu vystavené, ktoré Jeho Veličestvo kráľ ročíte 60.000 zl. podporuje; tam je i *ľudové divadlo*; neďaleko neho na dosť otvorenom priestore pekný, nový *chrám* slovenskej ev. cirkve. — Na novej *Andrássovskej* ulici nová veľkolepá *opera*. — Uhorsko-nemecká ev. cirkev má veľký chrám na *Deákovom* námestí.

Najpravidelnejšia časť mesta je *Leopoldovo*, hlavné to stredisko kupcov, v susedstve veľikánskej tak zvanej „*novej budovy*“ (*Neugebäude*); ďalej južne nachodí sa veľké *nádražie* rakúskej železnice. Veľkolepejšie je ale v novšom čase postavené *nádražie* uhorsko-štátnych železníc, *elektrickým* svetlom osvietené. Po uliciach tiahnu sa na všetky strany koňské železnice.

O s *Pešťou* spojenom *Budíne* dá sa už menej povedať. Tento len spôsobom malých miest napreduje. Vyjmúc lazobných budov, sporiteľne, polytechnikumu, parných mlynov, lodenice, málo sa líši jeho terajší stav od toho pred sto rokmi. Pozoruhodný ale je 270 metrov dlhý *jask* (tunel) popod vrch, železnica hore vrchom jako najstrmšia strecha strmým vedúca, pomocou ktorej sa človek z brehu *Dunaja* na hor za okamženie dostane a najnovšia, úbočinou do *budínskych* vrchov sa tiahnuca železnica. Na čo ale *Budín* zvlášte hrdým byť môže, to je *kráľovský hrad*, tento starobilý pomník slavných dôb našej vlasti, ktorý čarovnou polohou nad *Dunajom* a mestami, a vnútornou nádherou vynikajúc, víťazstvo obdrží, porovnaný s *vienským cisárskym hradom*.

Mesto, v ňomž sa obchod, kupectvo, veda a umenie sústreďujú, najvyššia správa krajiny, áno i zemepán *sídlí*, volá sa **sídelným** alebo **hlavným mestom krajiny**.

2. Oravský hrad.

Ležať, vypínať sa, strážiť, povstať, shoreť, zvaliť sa atď.

Oravský hrad vypína sa do oblakov, oravský hrad v vypína sa do oblakov, oravský hrad bude sa vypínať do oblakov (dokiaľ trvať bude). —

Rozličné vety jako v predošlom oddiele.

Prírodnú krásu milej vlasti našej rozmnožujú početné *hrady*, ktoré sa do oblakov vypínajú jakoby obrovskí svedkovia príbehov, s osudmi našej vlasti tak pevne spojených, žeby každý z nich obzvláštny *dejepis* zaslúžil.

Hrad *Orava* vedie pre svoju starobylosť, doterajšiu *obydlenosť*, prírodnú krásu svojho polozenia a pre pamätné príbehy, v ňom a okolo neho sa udavšie, nepochybne všetkým hradom horných krajov našich predok. Stojí on na velikánskej strmej skaline a je vlastne *na tri častky* rozdelený. V dolňom zámku bývajú panskí úradníci, v ňom sa nachodí archiv (sklad listín) a káplnka, v ktorej okrem slavného *Juraja Turzo* († 1617) i mnohé iné mrtvoly rodní odpočívajú, ktoré hrad Oravu vo svojej moci mali. Do druhého zámku vedú otvorené schody na dve strany a vchod do tejto nepochybne *staršej* častky budovy ťažká brána ostrieha; tu je i prehĺboká, do kameňa tesaná studňa, ktorú rieka popod hrad tekúca napája. Z dvoru tohoto vystupuje počestný po strmých schodoch a rebríkoch na to *najvyššie* končité skalisko, na ktorom tretie najstaršie oddelenie oravského zámku stojí; sám ale vrchol prepamätnej budovy je malá káplnka, ktorá sa nad ostatnie častky hore vypína. Všetky tri spomenuté oddiely oravského hradu mohly sa v čas dávnovekých bojov za tri hrady považovať; lebo keď i spodní padnul, ešte sa dva vyššie brániť mohly, na ostatok ale najvyšší odporoval.

Z *dejepisu Oravy* toto zasluhuje si zachovať. Založenie hradu padá do časov pohanských, čo sa tým dokazuje, že sa oravský zámok už roku 1010 sta krá-

lovský majetok spomína. O pôvode *mena* všelijaké domnenie panuje; daktorí názov zámku od *rieky* Oravy odvádzajú, čo podľa iných naopak bolo; pravde ale najpodobnejšie bude, že zámok i rieka meno svoje od *kraja* obdržaly, keď starovekí predkovia naši nové, medzi horami predtým neprístupnými otvorené pole *Oravou* (od orania) nazvali. Orava hneď z počiatku kráľovstva uhorského veľkú dôležitosť mala; to vidíme z toho, že tento hrad už r. 1069 poslal k Trenčínu pomoc proti Čechom. — Keď ukrutné húfy Tatárov do vlasti našej vpadli, bol (okolo r. 1241) hrad oravský pevné útočisko mnohým prednejším rodinám a chránil podľa možnosti i ľud okolitých krajov. Pri konci 13. storočia (1298) stal sa *Matúš* Trenčiansky pánom hradu; ale už roku 1321 zase v kráľovský majetok prešiel. Roku 1409 držal Mikuláš *Gara*, palatín, Oravu; roku ale 1440 dostal sa ta *Jiskra*, vojvoda českých Husítov.

Roku 1476 bola Orava majetkom kráľa *Mateja*, ktorý (r. 1484) tam *uväznil* kaločského arcibiskupa Petra *Adoriana* (ináč *de Varda*), svojho kancelára, ktorého ale syn kráľov *Ján* (podľa Béla ešte za života otcovho „liptovským vojvodom“ menovaný) hneď po smrti otcovej († 1490) na slobodu prepustil. — Po smrti Jána Korvína panoval nad Oravou *Ján Zápoľa*, a nepokojné časy tej doby i pre kraj oravský moc nešťastia prinášaly, čo najmä o ukrutnostach veliteľa Krištofa *Thóke* platí. Od roku 1570 bola Orava Mikulášovi *Kostka-Sedlickému* podrobená, ktorý síce (1532) vyslanstvo spíšských miest, vernosť svoju Ferdinandovi I. osvedčiť majúce, kroz M. *Minkvica* dal zajať a na Oravu doviest, ale 2 roky pozdejšie zase stránku Zápolovcov opustil a spomenutému kráľovi sa podrobil. Tenže Mik. *Kostka*, mnohými dlhy sužovaný, založil Oravu Jánovi *Dubovskému*, ktorú ale po smrti Dubovského (r. 1540) Mikulášov syn Václ. *Kostka* vymenil.

Domáce nepokoje, ktoré s počiatkom 17. storočia vypukly, ani Oravu neobišly, lebo už roku 1604 G. *Hajdu*, vojvoda *Bocskay*-ho, chcel dobyť Oravu, čo sa mu ale nepodarilo. Doba od roku 1606—1617 patrí

k najskvelejším čiastkam dejepisu Oravy, kde ju palatín *Juraj Turzo* držal; syn ale jeho *Imrich* po smrti otca svojho pridala sa (r. 1618) ku Gab. *Bethlenovi* a jako jeho plnomocník bol i na kongresse v Mikulove (Nikolsburg v Morave) prítomný, kde r. 1621 zomrel. — V čas nepokojov pod Leopoldom I. dal *Imrich Tököly* Oravu opevniť; avšak ju generál kráľovského vojska *Spork* dňa 25. nov. 1674, jako sa udávalo, zradou poľskej čiastky posádky, opanoval a na mnohých obrancoch pevnosti súd smrti dal vykonať. Od tej doby Orava ku kráľovským panstvám prislúchala až do roku 1703, ktorého roku ju *Kuruci* (prívrženci Rákóczyho) pod Mik. *Bercsényim* opanovali; ale už roku 1711 od kuruckého veliteľa *Vinklera* cestou kapitulácie kráľovskému vojsku odovzdaná bola.

Z najnovšieho dejepisu Oravy len to udáme, že grófska rodina *Zichy* (pod správcom grófa Fr. *Zichy*) hrad oravský, strašným ohňom porúchaný, roku 1800 náležite obnovila.

3. Porovnanie Budapešti s oravským hradom.

I Budapešť i oravský zámok sú v našej vlasti; i v hlavnom meste i v oravskom hrade bývajú ľudia; i hlavné mesto i oravský zámok majú svoju históriu, ktorá je čiastkou histórie celej vlasti.

V hlavnom meste býva mnoho ľudí, v oravskom hrade nie. Budapešť leží z čiastky na vrchu, z väčšej na rovine po oboch brehoch Dunaja, oravský zámok na vysokej strmej skaline pri rieke Orave; Budapešť je v sredu krajiny, oravský zámok neďaleko severnej hranice vlasti atď.

III. Opis vlasti našej.

Uhorská država zaujíma na juhovýchode Európy v miernom pásme 322.285 □ kilometrov (6085 □ míľ). Tento hodný kus zeme je naša vlasť, záležiaca pod sväto-štefanskou korunou z vlastného Uhorska so Sedmo-

hradskom, Chorvatska, Slavonska, (Dalmatska), z uhorského Prímoria a Vojenskej, roku 1873 vyzdvihnutej, Hranice. Je to kus zeme nepravidelnej síce podoby, tvorí ale tak srostitý celok, že ani naša država do susedných krajín hlboko nezabieha, ani tyto do nej, preto, že vyjmúc niekoľkých miest, je na všetky strany pohorím a potokami ohraničená.

Uhorsko otočené je krajinami, ktoré s ním a k nemu prináležiacimi krajinami jedného panovníka majú a v istých hraniciach rakúsko-uhorskú državu (mocnárstvo) tvoria.

Jako je nepravidelná vlasti našej poloha, tak i jej podnebie a površie rozdielne sú. Jednu časť zaujímajú vysoké, takmer večitým snähom pokryté vrchy, druhú široké nepriehladné roviny, nie vysoko nad hladinou morskou sa vznášajúce. V podobe múru tiahnu sa ty vrchy a pohorie na hranici a sťa vysoké hradby vypínajú sa miestami ích vysoké vrcholce pyšne do hora. Pohorím týmto nenie vlast naša celkom nepretržene zúkolvúkol obohnaná, lebo na západnej strane Dunaj a Lutava, potom menšie rieky: Mura, Dráva a Sáva preborily si cestu do nej a na juhu zase Dunaj, potom keď takmer všetky rieky a potoky državy svätostefanskej do seba pohltil, otvoril si bránu, ktorou by ďalej von z hraníc vlasti našej púf svoju konal, až kým sa vleje do čierneho mora.

Podnebie vlasti našej je mierne, rozličným plodnám, na juhu i južným príhodné, než v lete na dolnej zemi často horúce, v zime zase na severných horných stranách citlivo chladné.

Severo-západnú, severnú a východnú časť tohoto prirodzeného, vlast našu ochraňujúceho múru, voláme **Karpatmi**, íchž najvyššie odvetvie (v Luptove a Spiši) nazýva sa *Tatrami*. Odtiaľto sa pomaly na západ a východ umenšujú a ukloňujú, vybiehajúc do blízkych rovín. Vrchy, ktoré na juho-západe vlasti našej spatrujeme, sú najvzdialenejšie výbehlíky zo susedných krajín k nám sa tiahnuúcich *Alpov*. Tyto Alpy pnú sa tam do hora vysoko, sťa holé skaliská, k nám ale dochodiace a až k Dunaju siahajúce rámená, menovite *bakoňské vrchy*,

pomaly sa níža, berúc na seba podobu homolovitých vrcholcov, pokrytých bujným rastlinstvom; zvlášte utešenými lesmi. Vlast naša takto vrchami obklúčená — vyjmúc sedmohradské výšiny, — podobá sa širokej kotlině, na ľavom brehu Dunaja *čerhátskymi*, na pravom *vértěškými* a bakoňskými horami na dve čiastky rozdelenej. Východná čiastka je veľká ukorská *dolnia zem* (alföld); pekné doliny západnej a menšej časti spájajú sa s rovinami pohraničných krajín; severné kraje sú *horniaky* (felföld).

Vrchy naše nehonosia sa nejakou neobyčajnou výškou. Najvyššie vrcholce *Tatier* (gerlachovský a lomnický končiar a Kriváň) presahujú sotva 2500 metrov; ale vnútro a úbočia vrchov našich obdaril Stvoriteľ veľkým požehnaním, lebo naše bane na zlato a srebro sú takmer najbohatšie v Europe, mimo toho oplývajú sirkou, meďou, železom, olovom, kameňným uhlím, soľou atď. Hory, pokrývajúce úbočia vrchov, nielen že dostačujú k domácej spotrebe, než i cudzozemskú dreva ku stavaniu dodávajú. Nižšie úbočia pokryté sú rozsiahlymi vinohradmi, v nichž sa svetopovestné *vína* rodia, a oplývajú znamenitými minerálnymi liečivými vodami i mädokysmi (kyselkami). V Karpatoch majú krajinské potoky svoje nikdy nevyschýňajúce žriedla, ktoré, vyjmúc niekoľkých, všetky vo vlasti vyvierajú a vtekajú do Dunaja a Tisy, valia sa vo východno-južnom smere. Len dve rieky Poprad a Dunajec vytekajú z krajiny smerom severným. — Krom krásneho jezera *Balatona* a *Fertóva* rozprestierajú sa na dolnej zemi mnohé močiare a močaristé lúky.

Ponevác je povrchie vlasti našej tak rozdielne, musí i jej pôda rozdielna byť. Rozsiahla dolňozemská rovina je napospol úrodná, len miesty pre lietavý, naviaty homok neúrodná. I ostatnie kraje sú úrodné, krem najsevernejších strán, ktoré ale matka príroda inými vecmi bohate obdarila; tak že celá vlast naša medzi najpožehnannejšie krajiny Europe patrí. Hojnosť pšenice, rozličného obilia a kukurice, svetochýrne vína, dyne, doháň, drahé kovy, rozličný dobytok, vlna, kože atď. sú Božím

požehnaním našej vlasti. Tyto dary nedostávajú sa síce všetkým krajom všetky, ale pomocou *železníc*, na všetky strany krajiny už rozvetvených, zamieňajú si obyvatelia jednotlivých krajov vlasti dľa potreby svojej úrody a plodiny.

Država uhorská počítuje asi 16 millionov obyvateľov, ktorí vzdor tomu, že sú rozdielných jazykov: Maďari, Slováci, Nemci, Rumuni, Srbi, Chorvati a Rusíni; a rozdielneho náboženstva: rímsko- a récko-katolíci, evanjelici augšpurského a helvetského vyznania a židia, v bratskej svornosti spolu prebývajú.

IV. Človek a vlasť.

To miesto, kde sme sa narodili, je naše **rodisko** (otčina, domovina). Tu nás naši rodičia kolísali a opatrovali, tu sme svoje detinské časy trávili, na ktoré nás i pozdejšie každá maličkosť, ta lebo oná skala, strom, kopec, — upomínajú. Než dom rodičovský nestojí o samote, stoja pri ňom i iné domy, lebo ľudia nelúbia samotu. Ľudia majúci bydliská svoje pri obydlí našich rodičov, sú naši *susedi*. Deti susedov boli naši prví spoločníci, kamaráti; s nimi sme sa hrávali ponajprv, s nimi do školy chodili. V škole sme sa i s inými deťmi obznámili, ktoré nás k svojim a my ich k našim rodičom vodievaly. Tým spôsobom sa pomaly všetci obyvatelia rodiska nášho stali našimi známymi. Pre tyto rozpomienky je nám rodisko milé a keď sme pozdejšie prinútení i inde tráviť dni svoje, po rodisku srdce naše ustavične silne túži.

Vôkol nášho rodiska je na všetky strany viac dedín a miest, za tými zase iné. Z viac obcí záleží *stolica* (vidiek), z viac stolíc *krajina*. Krajina, v ktorej naše rodisko leží, je naša **vlasť**. Naša vlasť volá sa **Uhorsko**, my sme jeho *občania*.

Vlasť tato dľa istých *zákonov a poriadkov* zriadená a spravovaná, poskytuje nám mnohé *výhody a práva*. V nej sa vzdelávame a pozdejšie svoje povolanie vykonávame, v nej vyhladáваме si svoju výživu, ona

chráni život a imanie naše, ona lieči naše krivdy, v jej zemi máme spočívať. Vlast je našou *matkou*.

Práve preto ale musíme i ochotne plniť všetky ty povinnosti, ktoré k nej máme. Dokiaľ sme mladší, vzdeľavajme sa čím najdokonalejšie, aby sme niekdy, bárs i v cudzine, jej ku cti živi boli. Napomáhajme ju všemožne, každý podľa darov a povolania svojho; dopomáhajme jej k dobrobytu a sláve. Ktoroukoľvek rečou hovoríme, ktorúkoľvek vieru vyznávame, milujme tuto svoju spoločnú mať; vrchnostam buďme poslušní, dane poriadne splácajme a vojanský stav nepovažujme za bremeno, než za svätú synovskú povinnosť. Veď dľa slov veľkého básnika:

„V šírom svete okrem tejto — Pre teba miesta niet;
Či žehná osud, či šlahá, — Tu máš žiť i umreť!“

1. Vlast uhorská.

*Medzi všemi krajinami zeme
Vlast uhorská najviac sa mi páči.
Hory, doly sú v nej utešené, —
Jej plodiny ľud stroviť nestačí.
Hoj, má ona sriebra, zlata bane,
V nebetyčných Tatrách neprebrané;
Má kvetúce nivy, lúky, paše,
Stádodojné po lúkach salaše,
Hôr poklady a ovocné sady.
Skla, železa huty, dreva sklady,
Mramoru lomnice, soli pokladnice,
Liečivých vôd stoky a plavné potoky
Na Horniakoch!*

*A roviny klasom požehnané,
Mliekom a medom tekúce tane,
Dyňoplodné, rozkošné zahrady
Neprirovnatelné vinohrady,
A na pustách bujné čriedy stáda
A pri nich gondášov chasa mladá, —*

*Plavné rieky s korábami,
Spojujúce ju s morami
Na Dolniakoch!*

*Alè čo mi najmilšou ju činí,
Je to, že som i ja synom tej krajiny,
Že ma tu mať moja porodila,
Čo ma prvá milovať učila,
Keď v náručí svojom ma nosila,
Mliekom lásky materskej pojila.
Medzi všetmi krajinami zeme
Vlast uhorská najviac sa mi páči,
Sväzky ma k nej viažu prirodzené, —
Nehaňte ju drží posmeváci.*

2. Šlechtný syn.

Cisárovná Maria Theresia, namiestníčkou ústavu, ktorý k vychovávaní mladých vojakov založila, zeptala sa reditele: „Kterýže se z mojich milých synův nejlépe zpravuje?“ „Cisářská Jasnosti!“ odpověděl on, „všickni se dobře zpravují, ale mladý Wukafowič nejzmužileji.“ — „Bravo, mladý Slovane!“ zvolala panownice; „ale já bych ho ráda wídhěla, jak umí sfermowati; ať tedy wezme rapír (meč) a ukáže.“

Šak nespělým a nezpůsobilým zdál se zprvu tento mláděček, tak důstojně a udatně sobě počínal, maje zbroj w ruce, až i nade všemi spolužáky swými zwítězil. Cisárovná obdarowala mladého wítěže 12 dukáty. Když opět po 14. dnech přišla a před sebe ho wolati dala, ukázal se Wukafowič chaulostiwý tak, že se trásl. S úsměwem řekla k němu cisárovná: „Snad si ty peníze prohrál alebo ztratil?“

Wukafowič: „Nikoli, já sem je mému otci poslal,“ odpověděl on wliďně.

Císařovna: „A kdo je tvůj otec?“

Wulf.: „Můj otec byl setníkem, amířat službu vojenskou složil, a nyní žije bídne bez odplaty v Dalmácii; já pak sem myslel, žebych onen dar Bassi Zastnosti nebyl mohl lépe vynaložiti, jako tu polehčení losu mého ubohého otce.“

Cís.: „Šlechtné pachole! vezmi černidlo, papír, pero a piš: „Milý otče! Toto psaníčko, které Vám nyní posílám, předřítá mi sama císařovna. Má šlechtnost, pilnost a obzvláště má synovská láska k ubohému otci tak se Její Zastnosti zalíbily, že pán otec od této hodiny 200 zl. ročné penze dostávati budete, a já teď právě zase 24 dukátův přijímám.“

3. Matiaš král v Gemeri.

Stalo sa raz, že Matiaš král veľkú hostinu dával v gemerskej stolici. Veľmožovia krajinskí boli na hostine, zábava plynula v najlepšom rozmare, len jej koniec bol mimoriadny a preto podivný. Po obede rečie Matiaš, držiac v ruke motyku, aby každý z prítomných vzal rylo alebo motyku a šiel za ním. Veľmožovia poznajúc podivné chůtky Matiašove, obávajú sa nečo proti jeho vôli učiniť, volky-nevolky pobrali rylá a motyky a šli za kráľom, ktorý ich zrovna do vinice viedol: „Teraz, páni moji, kopme všetci za chvíľu, veď nám pohybovanie nezaškodí“ — povedal kráľ, keď ta došli, — a pri tom sa sám z chuti dal do práce. Čože mali páni robiť? — ťahali za ním. Ale ani len po jednom rade nevyťahli, keď nenaučení k robote, jeden za druhým z práce povystávali.

„Však je to veru ťažko?“ rečie kráľ, ohliadnuc sa po vyparených.

„Veru ťažká a s veľkým unavením spojená je to práca, najjasnejší pane!“ — vetili jednohlasne maznaví páni.

„Vidíte, priatelia moji!“ — sloví kráľ káravým hlasom, — „vy ste za niekoľko minút ustali v tejto práci, a mnohý z vás nemá sútrpnosti so svojou čeliadkou a svojimi poddanými, ktorí od rána do večera každodenne tak ťažko pracovať musia. Teraz ste skúsili ťažkosť ručnej práce, ufám sa, že na budúce milostivejšie budete nakladať s podriadenou vám chudobou.“

Ešte by sa viac tomuto podobných dejov dalo zo života Matiašovho uviesť, za ktoré mu ľud vlasti nášej taký nesmrteľný pomník postavil, jakým žiaden národ neoslávil svojho vďačného panovníka, vysloviac o ňom po jeho smrti: „*Už zomrel Matej kráľ, tam je spravodnosť!*“

4. V rodnom kraji.

Oj rovino, zdobná zlatým klasom,
Kde fata morgana ¹⁾ letním časom
Hry bájočné škádlive ²⁾ vyčína,
Znáš ma ešte? O poznaj si syna!

Dávno bolo, pravda... Už drahý čas,
Keď spočíval som tu posledný raz
V stínu jilmu, hladiac, jak s oblaky
Preč jarábi letia v svet delaký.

Keď na prahu chalupôčky dednej
Lámal som hlas rozlúčky poslednej,
A keď mati, dobrá moja mati,
Držala ma v horúcom objatí.

Od chvíle tej skrsly mnohé roky
A aj mnohé v hrob klesly hlboký!
Ja na voze suďby osamelý
Preputoval som Boží svet celý.

Svet veliký školou je života,
Ach kolká v ňom bieda, nerest, psota
Cesta jeho jak ťažká, hroblavá,
Kolká v ňom púšť bez výhľadu tmavá!

¹⁾ Vidz Školník, fyzika, str. 68.

²⁾ Škádlit = drážiť, zavádzať, za blázna mať dakoho.

To len ja znám, ako iný žiadny;
 Oj mne osud nelútostný, zradný
 Tolko razy dal kalich trpký piť,
 Že nežiadal som si viac ani žiť.

Ale teraz všetok bôl, všetok žiaľ,
 Ktorý kedy v srdci mojom stán mal,
 Aj pamiatka všetkých utrpení
 V slzu svätej radosti sa mení.

Bo kde lubá mať ma kólísala,
 Z prsú svojich verne nadájala:
 Slnca lúče sa zas usmievajú
 Synu svojmu, krásny rodni kraju!

5. Jaskyňa Baradla.

Drahý priateľ!

Čo som včera videl, nemožno nepísať Ti o tom. Na desiatych vozíkoch bolo nás do 60 žiakov spolu i s profesorami prírodných vied v Aggteleku.

Dedina Aggtelek leží na juhozápadnej hranici malej bývalej Torňanskej, teraz už spojenej Abauj-Torňanskej stolice, v kraji skalnatom, holom. Vrchy zväčša sú dopukané a okrúhle; na ich nízkych vrcholcoch diery otvorené jakoby šachty, do nichž sa v dážďovom čase mnoho vody nashromaždí, ktorá ale hneď zmizne a jako studnička zjaví sa nekde v susedstve.

Najväčšia je z tých dier tak zvaná Baradla. —

Pred večerom okolo 5. hodine došli sme do Aggteleku. Keď sme si zajedli, čo ktorý mal a vodičov sjednali, faklami opatrení vybrali sme sa do Baradly, do ktorej je vchod u päty neďaleko od dediny vypínajúceho sa kolmého, 50 metrov vysokého brala.

Zo širokej predsieni dymom fakiel začadenej vedie cesta do tak zvanej kostnice, diery, ktorá, jako nám p. profesor povedal, pred pädesiatymi rokmi plná bola ľudských kostí. A vraví sa, že i kráľ Béla IV. po nešťastnej porážke pri Šajave (1241) sem sa utiekol pred Tatármi a že i pozdejšie tu sa ukrývali ľudia pred

Turkami, a kroz nepriateľa dymom dusení bývali. Čím ďalej sme v hlavnej chodbe napredovali a i bočné diery navštevovali, tým väčšie zadivenie vzbudzoval v nás ten čarovný podzemský svet. Vnišli sme do kostola, priestrannej to miestnosti s vysokou dutinou (klenutinou), kde vidno z kvapalca (kvapkavého kameňa) utvorené veci, oltáru, kazateľne, organu, stenovým svietnikom atď. podobné. — Vodičia udierajúc na píšťaly organu, vyludzovali z nich krásne zvuky na vyzváňanie upomínajúce a my plným hrdlom zaspievali sme: „Hrad prepevný jest Pán Bůh náš!“ Z povaly ustavične kvapkalo vápenné mlieko, z jehož kvapák sa všetky ty veci utvorily a tvoria, ktoré pri svetle fakiel v rozličných farbách sa odbleskovaly. Boli sme i v tak zvanej jatke, kde vidat bolo visiace kusy kapalín, jako keď mäsiar v jatke navešia mäsa, menovite pocifrovanej baraniny, — práve tomu podobné cifry bolo tam poznať. Navštívili sme i sultánovu izbu, kde stála pohovka (kanapé), pri pohovke jakoby vyzuté papuče a iné veci. — Ale ktožeby si bol všetky ty podivnosti zachoval, ktoré v tej podzemnej dielni ruka Božia utvorila.

Chodením a lezením unavení, vyšli sme po polnoci von z jaskyne a rovno do hostinca, kde nám hostinský hodne slamy na dvore nastlal, na ktorej sme si chutne do rána pospali. Ráno vstanúc a si zaraňajkujúc, posadali sme na vozy a rušali domov, „s Bohom“ privolajúc Baradle, na ktorú, kým žiť budem, nezapomeniem. Po ceste sme si veselo spievali a pod večer navrátili sme sa šťastlivo domov.

Myslím, že Ti radosť spôsobí tento list od

Tvojho

V Rim. Sobote,
dňa 10. Júna 1876.

verného priateľa
Karola Sobotský.

6. Juraj Szondy.

Smutné to byly časy, žiaľnej pamiatky dni, keď turecký pôlmesiac žiaril na väzách hradov našich. Ale jako žeravý oheň zo surovej hmoty rýdze zlato vytápä,

tak búrlivý vek tento preukázať môže najviac činov večným bleskom slávy v dejopise vlasti našej sa skvejúcich. V búrlivom tomto veku žil a nesmrteľné meno si vydobyl *Juraj Szondy*, chrabrý obranca drégelského hradu v hontianskej stolici. 1552. rok sa písal, keď *Ali*, budínsky baša, mohutné vojsko viedol k obliehaniu *Drégela*. S veľkou silou jal sa rúcať hradby zámku, ale i udatne bránila ho hŕstka ľudu, Szondým oduševňovaného. Leš napokon prinútený bol obliehaný zámok ustúpiť naramnej presile nepriateľskej, bo hradby jeho na viacej miestach celkom sa už rúcaly.

Ali baša vystrojil k Szondymu posla, aby nevystavoval ďalej život svoj na kocku, keďže i sám môže nahliadnuť, že nenie možno zámok na ďalej udržať. Szondy odpravil posla s práznou odpoveďou, po jeho odchode ale dal posnášať do sredu zámku všetky poklady a všetok majetok, dal to tam všetko spáliť, potom šiel do stájni a tam všetky kone vlastnoručne poprebádal, aby Turci na nich proti Ubrom bojovať nemohli. Na to stal si ku prielomu hradieb, ktorým sa Turci do nútra valom rútili, oduševňoval svojich bojovníkov, a predchodiac ich dobrým príkladom bojoval a zápasil vždy tam, kde bolo najväčšie nebezpečenstvo, a takou obrovskou zmužilosťou, že na tisíce silné turecké vojsko len tak trnulo pohľadom na hrdinu tohoto.

Konečne v najprudšom ohni ranený bol na kolene; no i to nezronilo jeho ducha, leš klačičky na jednom kolene, len ďalej rúbal a sypal smrť okolo seba, kým ho jedna guľa smrteľne neranila; tu potom zotali Turci hlavu *nehroženému* hrdinovi.

Ali baša uctil i v nepriateľovi udatného bojovníka, dal rozčesnuté jeho telo na proti hradu ležiacom kopci pochovať, a nad hlavu postaviť kopiu a zástavu, na dôkaz jeho udatnosti.

7. Sláviť.

Blahý, kdo dle pomolání
Bohu slauží, vlasti své,

Kde jej čest, tam smilování
 Mílostimě k sobě zve.
 Blahá vlast, kde povinnosti tíže
 Rovně nese sluha jako kníže.
 Tam ještě spí hřích a vina,
 Chvál každý duch Hospodina.

Blaze nechť ať odpočívá
 Tělo, které zmařil den,
 Kdo vsíť w lůžku leže živá,
 Dítě hřích mu zmařil sen.
 Blahý, komu srdce tíse bije,
 Mysl jasná ménec hvězd mu wije,
 Tamť já pěji hlasným rohem:
 Spěte, bratři, s Pánem Bohem!

Měsíc bledne, hvězdy hasnau,
 Již vychází slunce zář,
 Vstaňte, bratři, myslí jasnau,
 W potu brodte wassi twář.
 Nebude nám nebe dne wždy přáti,
 Budem jednau dlaho, dlaho spáti,
 Už nám zawzní hlasným rohem:
 Vstaňte, bratři, s Pánem Bohem!

8. Z lásky k vlasti.

Krásny je, o synu milý,
 Lesk drahého kameňa;
 Krásny je i jasný rubín,
 Keď sa v slnci červená:
 Avšak rubín najkrásnejší,
 Čo až k nebi plamená,
 To je kvapka ľudskej krve,
 Z lásky k vlasti cedená! —

9. Hádky.

1. Koľko vlasov má cigán na hlave? — 2. Riekou a krajinou sa menujem, keď ma čítaš v celosti; bez hlavy pod Tatrou ja zvestujem kraj slovenskej čulosti. — 3. S „á“ som vozík, s „u“ som zvierka, s „ô“ kožuš, čo smrek zastiera. — 4. O tom ťa ubezpečujem, že ja štyri obsahujem: keď ma na krátko vypovieš, i krv zo mňa potečie, keď ma ale zdľha povieš, chlieb sa zo mňa upečie.

10. Porekadlá.

1. Všade dobre, doma najlepšie. — 2. Bližšia košela než kabát. — 3. Proti svej krvi bojuje, kto svoju vlast nemiluje. — 4. Cudzie je cudzie, a svoje je svoje. — 5. Koľko krajov, toľko obyčajov. — 6. Kto si svoje neváži, nech po cudzom nebaží.

Oddiel jedenásty.

~~~~~

Povetrie — nebo.

I. Mená vecí v povetrí a na nebi.

Povetrie, vzduch, vietor, víchrica, teplota, studenôst, para, rosa, mráz, mhla (hmla), oblak, dážď, sňáh, ladovec (kamenec), blesk, hrom, búrka, dúha, svetlo, súmrak, tma, zora (rannia a večerná), slnce, mesiac, hviezdy, súhvezdie, svetlušky, svetlonos, povetroň.

II. Opis a porovnanie tých vecí.

1. Slnce (podelenie času).

Vychodiť, dvíhať sa, postupovať, padať, zapadnúť, svietiť, osvecovať, skviet sa, ohrievať, blyšťať sa, slepiť, sušiť, spáliť, ztopiť. Vychodiť, vychodenie, východ atď.

Slnce svieti. — Či svieti slnce? — Slnce svieť! — Keby slnce svietilo! — Zdá sa mi, že slnce svieti. — Slnce by svietilo, keby nebo nebolo oblakmi zatiahnuté, atď.

1. Kdekoľvek si zastaneme na zemi, to je naše **stanovište** (hladište). Z neho vidíme nad sebou *nebeskú oblohu* (klenutinu), vôkol seba *povrch zeme*. Ten zdá sa byť okrúhly, taniere podobnou *plochou* a krajmi svojimi klenutiny nebies dotýkať. Koniec tejto viditeľnej plochy tvorí *kruh* vôkol nás a zdá sa nám byť i koncom, krajom zeme. Ideme-li ale ta, kde sa zem tej klenutiny dotýkať zdá, spozorujeme, že sa nedotýkajú, než všade, kdekoľvek nové stanovište zaujmeme, zase vôkol seba spatríme na zemi kruh s roztriahnutou nad ním oblohou nebeskou. Tento kruh voláme **obzor**-om (vidokruh, horizont).

Nad obzorom skvie sa krásne **slnce**, ale nie vždy. Keď sa na obzore objaví, máme dennie svetlo alebo **deň**; prosriedok dňa menuje sa *poludním*. Keď ale nestojí nad obzorom, máme **noc**; jej sred volá sa *polnocou*. Slnce objavuje sa nám na oblohe nebeskej jako okrúhle, jasno-skvúce, žlto-červené teleso. Z neho roztáčajú sa na všetky strany *lúče*, *papršleky* alebo *pablesky*; ono všetko *osvecuje* a *zahrieva*. Kam slnečné pablesky padajú, hovoríme, že tam *svieti* slnce, že je tam *vidno*; kam dojsť nemôžu, tam je *tieň*, *tôňa*. Všetky telesá, ktoré papršleky slnečné neprepúšťajú, sú nepriehľadné a hádzu tóňu, ktorá vždy na strane slncu protivnej povstáva.

Slnce nestojí prez celý deň na tom istom mieste; *ráno* objaví sa na obzore, vychodí, potom celé *predpoludnie* vždy vyššej a vyššej vystupuje po nad domy a hory až do poludnia; na *poludnie* dosahuje najvyššieho stupňa, vrcholí, vystúpiac nad samé naše hlavy. *Popoludní* počne sa spúšťať a nížiť kamdiel väčšmi, až *večer* na druhej strane obzoru schová sa za horu a zapadne, aby ráno zase vyšlo.

Čas od jednej polnoci do druhej voláme *občianskym dňom*, ktorý je podelený na 24 rovné čiastky, na 24 **hodiny**. Hodiny ale nepočítame od 1 do 24, ale počnúc od jednej polnoci, počítame do poludnia 12, od poludnia do polnoci tiež 12 hodín; len že i rozdiel musíme robiť ku pr. medzi deviatou hodinou rannou a deviatou hodinou večernou. Hodinu delíme na dve **pol-**

hodiny, na 4 štvrt hodiny, alebo i na 60 minut (menších) a každú minútu zase na 60 sekúnd. Hodiny (pieskové, slnečné, vážové, stenové, visiace, bijúce, opakovacie, vreckové hodinky) ukazujú nám tyto časti času, merajú ich; hodiny sú tedy stroje k meraniu času, *časomery*. — Zo siedmych dní skladá sa **týždeň**. Dni týždňa sú: nedeľa, pondelok, utorok, streda, štvrtok, piatok a sobota.

Ktorý deň máme dnes? — Ktorý čas dňa je teraz? — Ktorú hodinu máme teraz? — Koľkú hodinu ukazujú hodiny?

Ta strana oblohy, kde slnce vychodí, menuje sa **východ**, kde zachodí, zapadá, volá sa **západ**, kde najvyššej nám nad hlavami stojí, je **poludnie**, **juh**; vystreme-li ľavú ruku k východu, na pravej ruke budeme mať západ, pred sebou juh, za sebou ale **polnoc** či **sever**, kde slnca nikdy nevídať. Východ a západ, juh a sever sú štyri hlavné **strany sveta** (obzoru).

Čo je východo-juh, juho-západ, západ-sever, severo-východ?

Ukážte prstom k východu, — k západu, — k juhu, — k severu! — K juho-východu, k juho-západu, k severo-západu, k severo-východu! Menuj žiaka, ktorý od teba cele východne sedí, západne atď. — Uďajte budovu, ktorá južne ku škole leží atď. — V jakom smere ide cesta popri škole? — Zajtra povie mi každé: 1. Ako leží jeho rodičovský dom od školy? 2. V ktorom smere ide každý z domu do školy a zo školy domov? — 3. Ako tečie náš potôčok, potok?

V jakom smere vedú cesty z našej obce? — V jakom smere ležia susedné obce? Nakreslime smer ciest a potôčka (potoka) na tabuľu (zemevid).

2. Slnce pohybuje sa očividome, zdánlive, každý deň od východu k západu v podobe *obluku*. — Keď je vo dne oblakmi zastreté, alebo keď nesvieti, je na zemi *temno*, *chmúrno*, *mračno*; v noci je *tma*. Pri západe slnca vidíme okolo neho zapálenú oblohu; to je *večerná zora* (večerné červánky); podobne pred jeho východom *ranniu zoru* (rannie červánky). (Kde? Na ktorej strane?) Jakmile zajde slnce, nenie hneď tma; najprv len svetla dennieho ubýva, *mrká*, *tmí sa*, je *súmrak*; potom *večer*; po večere sa *zmrkne*, *zatmí*, a nastáva noc. — Ráno tiež najprv sa *brieždi*, *rozodnieva sa*, *svitá*, svitne, a nastáva deň. Noc a deň sa stále po sebe striedajú. —

Slnce nevychodí a nezapadá vždy na tom istom mieste, jeho denný obluk nenie vždy rovnakej dĺžky. 21. Decembra, tedy o vianociach, vychodí a zapadá najďalej južne, jeho obluk je najkratší. Preto sú vtedy dni krátke a noci dlhé. Poznenáhla pozorujeme, že sa k nám a k severu zblízuje a o poludní vždy vyššej na nebi vystupuje až do 21. Júna. Vtedy, o Jáne, vychodí najbližšie k severu, jeho obluk je najdlhší; vtedy máme najdlhšie dni a najkratšie noci. Potom sa slnce nazpät vráti; máme *letný slnovrat*. Zase počne vychodiť a zapadať bližšie juhu, ďalej od nás, až štyrmi dňami pred vianocmi, 21. Decembra, opätne najďalej južne vychodí a zapadá. Obluk jeho zase je najkratší, máme najkratší deň a najdlhšú noc a *zimný slnovrat*. Kolobeh času znovu sa počína.

Doba medzi najkratšími dňami je značný *občas*, voláme ho **rok-om**. Rok má 12 **mesiacov**: **Januar** (31 dní), **Februar** (28 alebo 29 dní), **Marec** (31), **Apríl** (30), **Maj** (31), **Jún** (30), **Júl** (31), **August** (31), **September** (30), **Oktober** (31), **November** (30) a **December** (31 dní). Obyčajný, občiansky rok počína sa 1. Januarom a končí 31. Decembrom. Dva rázy v roku, 21. Marca a 23. Septembra na počiatku jari a jaseňi, vychodí a zapadá slnce práve v sred svojho najjužnejšieho a najsevernejšieho východu a západu. Jeho obluk nachodí sa vtedy práve v prosriedku medzi najjužnejším a najsevernejším oblukom. Vychodí ráno o 6. a zapadá večer o 6. hodine. Deň a noc sú rovnako dlhé: menujeme to *rovnodennostou*. — Rok delíme na 4 **štvrtroky**, alebo čiastky. Od 21. Marca do 21. Júna trvá prvý štvrtrok, ten volá sa **jar**. Od 21. Júna do 23. Septembra druhý, ten nazývame **letom**. Od 23. Septembra do 21. Decembra tretí, to je **jaseň**; a štvrtý konečne od 21. Decembra do 21. Marca, to je **zima**. Jar, leto, jaseň a zima sú ty 4 čiastky roku. Každá čiastka roku trvá za 3 mesiace. Do roka rátame 365 dní a temer 6 hodín; to je **obecný rok**; z tých 6 hodín ale povstáva za 4 roky jeden deň, ktorý sa medzi dni mesiaca Februára vkladá; preto je každý

štvrtý rok **priestupný** s 366 dňami. — My kresťania počítujeme roky od narodenia Krista Pána a máme teraz 19. storočie a koľký rok? (Židia počítujú svoje roky od stvorenia sveta, Mohamedáni ale od utekania Mohameda z Mekky do Mediny r. 622 po nar. Kr. P.)

Slnce tedy mnohé premeny zapríčiňuje na zemi. Od neho dostáva zem *svetlo* a *teplotu*; jeho východom a západom povstáva *deň* a *noc*, a následkom toho, že na jednom a tomže mieste nevychodí a nezapadá, povstávajú 4 rozličné *čiasťky roku* so svojimi *dlhšími* a *kratšími*, než i *teplejšími* a *chladnejšími* dňami, *dlhšími* a *kratšími* nocami, — alebo *rovnodlhými* dňami a nocami.

V ktorom mesiaci žijeme dnes? — V ktorej čiasťke roku? — Kedy sa započala? — Kedy sa skončí? — Ktorá čiasťka bude nasledovať? — Kedy máme najdlhší deň a najkratšiu noc a naopak? — Najdlhší deň a najdlhšia noc má u nás asi 16 hodín; koľko má tedy najkratšia noc a najkratší deň? — Kedy pripadá rovnodennosť? — Za šesť mesiacov pribúda dňa; za koľko odubúda, a v ktorých?

2. Mesiac a hviezdy.

Svietiť, osvietiť, skviet sa, vychodiť, zapadať, zjaviť sa, zmiznúť, premieňať sa, odzrkadliť sa, ligotať sa, blyšťať sa.

Mesiac vychodí. — Či vychodí mesiac? — Mesiac vyjde! — Keby mesiac vyšiel! — Mesiac by svietil, keby nebol nov atď.

1. Jako pastier medzi svojimi ovečkami, tak sa *mesiac* objavuje v noci medzi *hviezdami* jako veľké, okrúhle teleso. Svetlo jeho je pobelavo-ligotavé, nie tak jasno-skvúce, jako svetlo slnca, od ktorého i on, tak jako naša zem, svetlo dostáva, lebo je *tmavé* teleso, nemajúce vlastného svetla. Mesiac svetlom svojim osvetľuje mráky a tmy nočné, ale nie vždy ani vtedy, keď je obloha jasná a čistá, nezaoblačená. Ani sa nám v jednakej podobe vždy neobjavuje, ale buď jako *terč* (okrúhla, jako lopár plocha), buď jako *polokruh*, buď v podobe *kosáka*. Vychodí na tej strane, kde slnce, na východe, vystupuje do hora k juhu a zachodí na západe. Keď ho nevidíme, vtedy je **nov** (nový mesiac ☾) a je k nám svojou tmavou, neosvetlenou stranou obrátený; o niekoľko dní zjaví sa nám v podobe kosáka, bahríka,

k východu obráteného; to hovoríme, že je mesiac v **prvej štvrti** (☉). Srp tento za sedem dní ustavične pribiera, rastie, až sa vyplní a prijme podobu terča; to menujeme **splň-im** (plným mesiacom ☽); tenkrát je celkom okrúhly, a vychodí vtedy, keď slnce zapadá; zatým počína *odberať*, umenšovať sa, a o sedem dní vidíme ho zase srpu, než k západu obrátenému podobný, a vtedy hovoríme, že je mesiac v **ostatnej štvrti** (☾); o sedem dní i tento srp celkom zmizne a nastane zase nov. O týchto rozpodobách mesiaca hovoríme, že sa mesiac *mení*, že sú to jeho *premeny*. Tyto štyri premeny, z nichž každá niečo vyššej 7 dní trvá, stávajú sa za 28—29 dní, tedy asi za mesiac. (Či sa mesiac skutočne mení?)

Mesiac je o veľa menší, než zem, a je z pomedzi hviezd nám najbližší. Preca by si ale, každý deň 10 hodín cestujúc, 28 rokov musel putovať, dokiaľ bys ta došiel. Je on verným priateľom zeme našej, lebo od kedy svet stojí, sprevádza ju na jej dráhe okolo slnca. A jak milo osvecuje naše noci.

Prichodí nám ešte pripomenúť zatmenia, úkazy to na slnci a mesiaci, ktoré už nejedného nevedomca strachom naplnily a naplašily; nie sú ale nič iného, než živý dôkaz nevystižiteľnej všemohúcnosti Božej. — **Zatmenie slnca** povstáva, keď mesiac na púti svojej okolo zeme v rovnej čiare medzi slnce a zem sa postaví, tak že lúcom slnca prekáža osvietiť našu zem; za bieleho dňa objaví sa nám na slnci tmavá okrúhla plocha; to je podoba (tôňa) mesiaca, zatemňujúca slnce. Podobným spôsobom povstáva i **zatmenie mesiaca**; len s tým rozdielom, že sa pri tomto zatmení zem naša postaví medzi slnce a mesiac a nedopúšťa pableskom slnca, aby osvietily mesiac, ale svojou tönou zakryje a zatemní ho. Oboje býva *celkovité* a *čiastočné* dľa toho, či úplne, či len čiastočne slnce alebo mesiac zatmené sú. — Učení ľudia, hvezdári (astronomi), popredku na vlas vedia vypočítať, kedy sa mesiac alebo slnce, a či úplne, či čiastočne zatmieť majú, jako to i v kalendároch na každý rok preznačené najдете.

2. Krom mesiaca vidíme v noci na oblohe nebeskej i *nesčíselné* množstvo ligotavých **hviezd**, ktoré Hospodin ale všetky sčítal. Hvezdári síce nejednej hviezdčike už

dali meno a obznámení sú s nebom tak, jako vy s literami tejto knižky; ale spočítať ich *všetky* — to hviezdári ešte nedocielili, vzdor svojim *ďalekohľadom*, ktoré im hviezdy tak sblížujú, že sa zdá, jakoby ich rukou dočiahnuť mohli; lebo jakožeby to slabé oko ľudské rozpočítať mohlo, čo všemohúca ruka Božia v nesmiernych hĺbočinách nebeských rozložila. Abysme si ich ale ľahšie zapamätať mohli, zostavili ich hviezdári na mape nebeskej (hvezdárskej) v isté skupeniny, takrečené **súhvezdia**, v obrazy, z ktorých daktoré i vy poznáte; ku pr. *medvedicu* veľkú i malú (voz) so *severkou* alebo polárnou hviezdou, *kuriatka*, *kosu*, *zorničku* alebo *večernicu*. I tak zvaná *mliečna cesta* je nesčíselné množstvo hviezd, ktoré ale pre nesmiernu vzdialenosť svoju jako mlieko, biele do očí nám padajú.

Často pozorujeme, že sa v jasnej nočnej dobe na oblohe zjaví svetielko, hviezdíčke podobné, ktoré po oblohe prudko letí a potom dakedy s praskotom vyhasne, zanechajúc po sebe za viac okamihov trvajúci ohnivý pruh (pás). Vtedy mýlne vravíme, že sa *hviezda očistila*, jako keď ligotavé pásmo sviečky očistíme. Nazývame to lepšie **svetluškou**. Novšie hviezdárstvo došvedčilo, že to svetlo až k hviezdám nesiahne, ale že sú to neznámym spôsobom odlúčivšie sa čiastky nebeských telies, ktoré do nášho vzduchu doletely. Na zem z nich nič nepadá, zmiznú, zhoria v povetrí. Stáva sa ale, že kusy železnej rúdy, ba často i rýdzeho železa, *povetroňovým* zvaného, na zem padajú. To sú **povetrone**.

Najviac hviezd stojí stále na svojom mieste, a preto ku pr. i pri slnci chybné vravíme, že vychodia a zapadajú. To sú **stálice** alebo **slncia**, okolo ktorých sa nepočetné množstvo iných hviezd točí. Taká stálica je naše slnce. Ty okolo slnc točiace sa, blúdiace hviezdy, jako zem, mesiac, zornica atď. volajú sa **bludice** (planety). Divnej povahy hviezdy ale sú **vlasatice** (komety), od ich lesklých, rozčesaným vlasom podobných chvostov tak nazvané. Tyto len kedy tedy objavujú sa na nášmu zraku otvorenej severnej pologule nebeskej,

dochodiac z nesmierneho priestranstva, kam sami hviezdári ani tými najdokonalejšími ďalekohľadmi dozreť nevedia. Dochodia a odchodia a nevieme z káde a kam; dráhu daktorých ale preca už hviezdári vyrátali, tak že vieme, kedy sa ktorá z nich k nám prinavrátí. Sú to opravdoví poslovia z *iných* svetov. Neumeli ľudia sa domnievajú, že vlasatice zjavením sa svojím dačo zlého predsvestujú; my ale pri pohľade na hviezdnaté nebe a i pri zjavení sa vlasatic so žalmistom vyznávame: „*Hospodine, Bože můj, divní jsau skutkové tvoji i myšlení tvá; není, kdoby je pořád vyčísti mohl před tebou.*“ (40, 6.)

3. Porovnanie slnca s mesiacom a hviezdami.

Slnce vidíme vo dne, mesiac a hviezdy v noci. — Slnce a hviezdy vždy zjavujú sa nám okrúhle, mesiac len kedy tedy. — Slnce zahrieva zem, mesiac a hviezdy nie. — Svetlo slnca je silnejšie, než svetlo mesiaca. — Slnce, mesiac a hviezdy sú veľmi od nás vzdialené, preto o mnoho väčšie musia byť, než sa nám zdajú. — Mesiac zdá sa nám väčším než hviezdy; hviezdy sú od nás o mnoho ďalej, nežli mesiac, a sú i väčšie. — Mesiac je nám najbližší; vzdialenejšie je slnce a najďalej sú hviezdy.

Slnce, mesiac a hviezdy vychodia na východe, zapadajú na západe. — Všetky zjavujú sa nám jako svietiace telesá. — Nie sú na zemi, ona ich nenosí, jako živočíchy, rastliny a nerasty; nie sú zemské, ale **nebeské telesá**. Zem, slnce, mesiac a hviezdy spolu nazývame **svetom**; všetky sú **svetové telesá**. Stvoril ich dobrotivý Boh. (I. Mojž. 1, 14—18.)

Nečo zo zemepisu.

Zem nenie plocha, ale jako guľa, na dvoch stranách trochu stlačená, sploštená. Povedali sme, že slnce zdánlivo vychodí a zapadá, a zem jakoby stála; ale je to práve naopak. *Slnce stojí a zem sa točí*. Otočí sa 1) každých 24 hodín od západu k východu *raz okolo*

sebä; z toho povstáva deň a noc, následkom ktorého krútenia sa nám zdá, jakoby sa slnce od východu k západu pohybovalo; 2) krúti sa postupne dráhou podlhovato-okrúhlou i *okolo slnca*, ktorú cestu za 365 dní a temer 6 hodín raz vykoná, z čoho povstáva rok a jeho 4 čiastky. Strana k slncu obrátená má deň; ktorá strana má noc? — ráno? — poludnie? — večer? —

Na povrchu zeme zaujíma temer $\frac{3}{4}$ voda a $\frac{1}{4}$ pevná zem. Veľkú hladinu vody (more), jako ju na zemevide vidíte, rozdeľujeme na 5 môr: severné a južné ladomorie, atlantické veľmore, indické veľmore a tiché veľmore, alebo ocean (svetomorie), a pevninu na 5 čiastok: Europu, Asiu, Afriku, Ameriku a Australiu. Pozrite na zemevid! V *Europe* je mnoho krajín; tu leží i naša vlasť uhorská, kráľovstvo Uhorské.

(Jako sa volá náš kráľ? Kde sídli? Ktoré je hlavné mesto vlasti našej?) — Naša vlasť uhorská podelená je na stolice, stolice na slúžnovské okresy; okresy záležia z dedín, mestečiek a mest. V ktorej stolici, v ktorom okrese bydlíme? (Predstavení obce, okresu, stolice!) — Či je naša obec mesto a či dedina? Koľko domov je v nej? — Koľko obyvateľov? — Jaké je ich hlavné zamestnanie? — Koľko kostolov je v našej obci? — Koľko obecných budov? — Či náš kraj má polohu rovinatú, či vrchovatú? — Jako sa volajú naše susedné obce? V ktorom smere ležia k nám? — Jako sa volá najbližší k nám potok, rieka, veľrieka? Či našim krajom ide železnica? atď.

Na východe Europe je *Asia*, kde je Palästina alebo *Svätá Zem*, o ktorej už mnoho viete z bibl. historie. Na juhu Europe sredoziemným morom oddelená rozprestiera sa v podobe veľkého ostrova *Afrika*; tam je Egypt, kde Jozef a Mojžiš žili, a kam Maria i Jozef s mladuškým Kristom utiekli (pred kým?). *Amerika*, ležiaca za atlantickým morom na západe k Europe, a z mnohých väčších, menších ostrovov záležia *Australia*, juho-východne od Asie. — Amerika a Australia volajú sa *novým svetom*. Prečo?

4. Svetlo a teplota — zima.

Svietiť, osvietiť, žiarit sa, rozšíriť sa, povstať, rozohriať, rozpáliť, roztopiť, vysušiť, vyschnúť, zapáliť, osožiť, škodiť, v popol obrátiť, chladiť, stiahnuť, vniknúť, preniknúť, rozťahnuť atď.

Svietiť, svietenie, svieca, svetlo, svetluška, svetlonos atď.

Svetlo svieti. Či svieti svetlo? Sviet svetlo! O keby svetlo svietilo! Vidím, že svetlo svieti. Svetlo by i tu svietilo, keby tu nepriezračné teleso nestálo, atď.

1. Slnce rozširuje **svetlo**, ktoré je po celom svete rozídené jako veľmi jemná (fajná) hmota (materia). Telesá, ktoré vlastným svetlom svieťa, jako slnce, svätöjanska muška atď., sú *svietiace* telesá. Iné, jako knížka, drevo nevydávajú svetlo, bo len vtedy stávajú sa viditeľnými, keď lúče svietiacich telies na ne padajú, ktoré ony od seba odrážajú, volajú sa nesvietiacimi, *tmavými*. Kde nenie svetla, tam je **tma**. Iné zase, ktoré lúče svetla viac menej cez seba prepúšťajú a nášmu zraku neprekážajú, sú *priezračné*, jako povetrie, voda, sklo, alebo *presvitavé*, jako: mechúr, olejom napustený papier, brko, tenký roh atď. Tmavé telesá sú *nepriezračné*.

Keď do tmavej izby sviečku donesieme, izba sa *hneď* na všetky strany osvieti, *svetlo tedy rýchle a na všetky strany sa rozširuje*. Keď do slnca pozrieme, pocítíme bolesť v očiach; svetlo je tedy *silné*, oslepuje oči. Svetlo je veľmi *jemné* teleso; vniká cez sklo, záclony do izby. Svetlo *vidíme*, ale necítíme. Svetlo je veľké dobrodenie Božie pre ľudí, živočíchy a rastliny. *Slepého* považujeme za nešťastného človeka; rastliny, v pivnici vyrastené, sú biedne, cintavé, a jestli do nej svetlo bárs jak malým okienkom vniká, tiahnu sa za ním.

2. Kde je svetlo, tam je obyčajne i **teplota**, ktorá je tak jemná, alebo i jemnejšia, jako svetlo, lebo preniká i najhustejšie telesá: Pablesky slnečné i *svieťa*, i *hrejú*. — Teplotu *cítíme*, ale nevidíme. Teplota preniká platňami sporáka a hrncom do vody; tu rozohreje, *rozťahne*, rozriedi a voda *vrie* a z plného hrnca kypiac, vytečie. Teplota vniká kachľami do izby a rozohrieva ju.

Najviac teploty viviňuje sa *pôsobením slnca*; čím kolmejšie padajú lúče jeho na telesá, tým viac ich rozohrieva. Preto je v lete teplejšie než inokedy, a o poludní viac tepla, než ráno alebo pod večer, viac na úslní, než v tóni. Teplota ale povstáva i *trením*, jako

pri kresaní. Udreme-li ocielkou kremeň, sypú sa *iskry*; iskry sú odlúpené čiastočky ocielky, trením tejto o kremeň povstale. Akže na práchno padajú, zapála ho, počne *tliet*. — I *oheň* teplotu rozširuje a dajú sa ním i iné látky zapáliť, že shoria. Pri *vrtaní* a *pílení* sa nebožiec a píłka tiež rozohrejú. — Keď sa pri hasení vápna voda s vápnom *smieša*, povstáva vrenie; a keď chlieb *kysne*, celé cesto sa rozohreje. Keď *polousušené* seno do kôlni složíme, môže povstať oheň. — Teplota môže tedy povstať: 1. Pôsobením lúčov slnca, 2. horením, 3. trením, 4. miešaním rozličných telies, 5. kysnutím.

Keď do ruky vzaté teleso ruku našu zohreje, sde-liac jej svoju teplotu, vravíme že je *teplé*; naproti tomu, jestli nenie tak teplé jako naša ruka, a z teploty našej odberá, vravíme: to teleso je *chladné*, studené. Veľký stupeň teploty nazývame **horúčosťou**; kde teploty niet, tam je **zima**. Teplota roztahuje, zima sťahuje telesá; v teplote sa voda *vyparí*, preto mokré háby na slnci alebo pri ohni uschnú; v zime voda *zamrzne*, mení sa na **ľad**, a mnohé veci v nej *stuhnú*.

Keď teleso tolko teploty prijme do seba, že i svietiť počne, povstáva **oheň**, ktorý potom už i vidíme i cítime. Teleso ohňom v *plameň* a *dym* sa rozplyvajúce, je *horľavé*, jako: slama, drevo. Iné neshorí síce, ale do porov (potníc) svojich tolko teploty prijíma, že sa z neho horúčosť a svetlo prúdi, jako zo železa; to menujeme *žeravým*. Nektore pevné telesá sa v ohni rozpúšťajú a roztápajú, to sú telesá *topivé*. Všetky kovy sú topivé.

Oheň je nám veľmi osožný; slúži nám k vareniu jedál, k roztápaniu a kovaniu kovov, páleniu hrncov atď. Temer niet remesla, ktoré by sa bez ohňa zaobísť mohlo. Ale z ohňa i veľké nešťastie a škoda môže povstať v čas požiaru. Neraz už pri neprozreteľnosti povstal z malej iskričky veľký požiar, ktorý dediny a mestá v popol obrátil. Tedy pozor s ohňom!

Porovnajte svetlo s teplotou!

5. Para, rosa, mráz, hmla, oblak, dážď, sňah a ľadovec.

Vystúpiť, zatieniť, padať, ovlážiť, napojiť, občerstviť, osožiť, zúrodniť, škodiť, zbiť, zničiť, zahrievať, ochladiť, zmrznúť atď.

Para vystupuje. Či para vystupuje? Paro, vystupuj! Keby para vystúpila atď. — jako predtým.

Pôsobením zahrievajúcich pableskov slnečných vyvíja sa z rozličných vod zemských a zo všetkých vlhkých telies neprestajne para. Že vzduch veľa pary obsahuje, dá sa z toho zavierat, že z človeka vyše 2 kgov, a zo stromu strednej veľkosti denne temer 17 kgov pary vystupuje. Pary tyto tak sú jemné a riedke, že ich nevidíme; že ale sú, o tom sa ľahko môžeme presvedčiť. Pary, ktoré v izbe z nášho tela vystúpily, nebadat, lebo je teplo v nej; ráno ale, keď je vonku chladnejšie, vidíme oblaky *zajdené*, alebo v čas tuhej zimy i *zamrznuté*; pretože ochladnutím povetria cez noc i tably skla od neho ochladly, ochladly i v blízkosti oblaka v izbovom povetrí plávajúce izbové pary. Že ale zima telesá stahuje, i pary v nej shustnú, stiahly a shustly sa i ty pary a v podobe malých kvapôčiek nasadaly na sklo.

To isté deje sa vo veľkej miere v prírode. Cez deň veľa pár vystupuje do povetria, ktoré keď po západe slnca ochladne, ochladnú a shustnú i pary a stanú sa viditeľnými. Takéto viditeľné, z vody atď. vystupujúce pary volajú sa **hmla**. Srazia-li sa v chladnej noci v kvapkách blízko po nad zem, a usadia sa na rastliny a iné veci, to je **rosa**, ktorá je pre rastlinstvo opravdovým požehnaním. Zamrznutá rosa volá sa **mráz-om**. Vystupujúce pary dostanú sa často len vo výške do chladnejšej vzduchovej vrstvy a len tam shustnú a stanú sa viditeľnými; to sú **oblaky**. Keď oblaky už na tolko nabrané, napojené sú parami, že ich viac prijímať nemôžu (jako i voda len isté mnoho soli vládze rozpustiť), bublinky stekajú sa v *kvapky*, a následkom tiaže padajú na zem, a vtedy vravíme: *prší*. To je **dážď**. Keď len drobúlinké, jemné kvapočky padajú, vtedy vravíme, že *mrholí*; keď veľké množstvo veľkých, hrubých kvapiek

prudko padá, to je *príval*; *leja*; keď dážď len jedným honom, jedným vidiekom padol, to bola *prehánka*, *prška*; keď sa ale na celé okolie, na celý kraj rozprestiera, to je *všeobecný, krajinský dážď*.

Často zamrznú tyto pary v ovzduší skorej, jakoby sa spolu sraziať, t. j. spolusliať mohli. Tu povstávajú z nich zamrznuté ľadové ihličky, ktoré veľmi ľahké sú, jedna s druhou sa spájajú a padajú potom na zem v podobe krásnych hviezdíčiek. To je *sňáh*. Často sa týchto hviezdíčiek väčšie množstvo spoluspojí, a vtedy hovoríme, že *sňáh padá vo veľkých chomáčoch* (sňážin-kách), *chumelá*.

Keď vodné kvapky v ovzduší zamrznú, vtedy padajú na zem jako *kamenec*, *hrad*, *ľadovec*. Sú to tuhé ľadové gulky, veľkosti hrachu alebo lieskovecov, než niekedy i holubacieho vajca. *Ľadovec*, pretože z veľkej výšosti dochodí, padá s takou silou, že často oblaky povybíja, živočíchy pobije a poľné úrody znivočí.

Para, hmla, rosa, mráz, oblak, dážď, sňáh a ľadovec sú **vozdušné, povetrné úkazy**.

6. Búrka.

Zjaviť sa, vystupovať, zatmiť sa, blýskať sa, svietiť, hučať, hrmet, práskat, dunieť, udriet, zapáliť, očistiť, občerstviť, osožiť, škodiť, pretiahnuť, zmiznúť.

Zjaviť sa, zjav (úkaz), zjavenie, zjaviteľ atď.

Dúha sa zjavuje atď. — jako predtým.

V ovzduší ešte i jiný povetrný úkaz v lete často pozorujeme.

Veselá tichosť, rezký život panuje v čas ráno v milej prírode Božej, nad ktorou sa jasné, modré nebo rozprestiera. Všetko sa zelená a prekvitá, potôčky šumia, včely bzučia, vtáčky poletujú a štebocú, jakoby sa príroda strojila veľkú slavnosť zasvätiť. Nesmiernu oblohu nebeskú počne priezračný oblakový závoj zatahovať a na obzore pomaly zjavovať sa hustejšie oblaky, jako váže nad vrchami vystupovať, homoliť sa, čierniť a v rozličných podobách a farbách, skaliskám, bralám podobné

objavovať sa, až sa tyto chmáry stanú čiernavou a slnce svoju jasnosť ztratí.

Zrazu osvieťa sa tmavé oblaky; *blysko* sa a za blesk-om počut slabé *hrmenie*, ktoré vždy hlasnejšie rachoce, čím väčší blíži sa **búrka**. Povetrie je *dušné*, nebo mračnejšie. Pozdvihne sa *víchor*, len tak hučí a zúri v povetrí; na ceste dvíhajú sa oblaky z prachu; vody v riekach sa zbúrily a hádzu peňavé vlny; i roľník ponáhla sa domov a ktorí ustrašených domácich: Nebojte sa! i búrka je v ruke Všemohúceho, bez jehožto vôle ani vlas nepadne s hlavy našej.

Jasné, kľukaté blesky križujú sa v čiernave jako ohnivé strely a nasleduje silná leja a strašné rachótenie hromu, úder za úderom; oblaky hrkocú, domy sa striasajú. Čím skôr za bleskom srachotí, tým bližšia je búrka; někdy nasleduje zarachótenie okamžite za blysnutím, že sa zem strasie, vtedy je celkom blízko; iskra uhočila nekde do stromu a zapálila, *udrelo*. Pobožný človek cíti blízkosť Hospodínovu. Aby si ľudia budovy svoje pred zapálením od blesku zachránili, pripravujú na ne *hromosvod*.

Búrka sa pomaly vzdaluje; už sa len kedy tedy zablyсне; i hrmenie je temnejšie a slabšie; na jednej strane oblohy vyskočilo už slnce z poza oblakov, a na druhej strane zjavila sa utešená sedmibarvová **ďúha**. To je znak mieru; zápas živlov prírody ustúpil pokoju; príroda sa už usmieva. Všetko okrialo; rastlinstvo osvieželo a zelená sa čerstvejšie než predtým; prach je zmytý, vtáčky zase veselo prespevujú, šveholia, človek volnejšie dýcha, složí ruky a vzdychá: Zvelebenie a česť buď Ti, o Všemohúci, že si zkazu v požehnanie premenil!

Búrka je tiež **poveterný úkaz**.

7. Porovnanie dážďu, sňahu a ľadovca s búrkou.

Dážď, sňah a ľadovec sú úkazy poveterné, búrka tiež. Dážď slúži rastlinám k občerstveniu a živnosti, obživuje celú prírodu. Búrka čistí povetrie; živočíchy, zvlášte vtáci sú čulejší a ľudia čerstvejší a veselší na-

vracajú sa po nej k svojej práci. Ladovec môže veľkú škodu narobiť; búrka tiež.

Búrka ochladza povetrie; snáh zahrieva útle osenie zimné a chráni pred zamrznutím. Dážď padá v ktorejkoľvek čiastke roku, snáh obyčajne len v zime; búrka naproti tomu zjavuje sa len v lete. Zo snáhu rady robia deti gule a chlapov (strašidlá), pred búrkou sa boja. Kto ale má čisté svedomie, ani búrky sa nemá čo báť. Dážď, snáh a ladovec sú *vodné povetrné úkazy*; dúha je *svetlový*, blesk ale *ohnivý* úkaz povetrný.

8. Úlohy.

1. Čo robí kupec? — Kupec môže: kupovať, predávať, zobaľovať, vyobaľovať, jednať sa, núkať, plniť, skladať, rozkladať, vystierať, vychvalovať, čistiť, vyplácať, vydávať, premieňať, vyprázdňovať, vážiť, merať, trhať, driapať, strihať, lámať, zapisovať, vytierať, počtovať atď. (Tu nech upozorní učiteľ deti na jednoduché a složené slovesá: dávať, pre-dávať, vy-dávať, od-dávať, na-dávať atď.)

Kúpiť, kúpenie, kupec, kúpa, vykúpenie, vykupiteľ atď.

Kupec predáva. Čo? Kupec predáva (tu) *kávu*. Predáva je *činná* forma slovesa. Ale čo býva od kupca predávané? *Predávaná býva* od kupca káva. Predávané býva, predávaná je = trpná forma. Kupec predal kávu, káva bola kroz kupca predaná. Kupec bude predávať kávu; káva bude kroz kupca predaná.

Utvorte viac viet s činným a trpným slovesom a upotrebite pri tom i osobné zámená.

2. Čo môže robiť voda? — Tiecť, šumieť, žblunkať, hučať, podmývať, vyschnúť, občerstviti, mrznúť, vrieť, chladnúť, obmyť atď. Tečenie vody je príjemné; hučanie vody je silné; voda podmýva brehy atď. — vety!

3. *Priečodník a príčastie*. *Činné*: mrznúc, mrznúca, mrznúce (prítomné), mrznúvšia (minulé). *Trpné*: zamrznutá; podmývajúca, podmývávajúca (voda); podmytá (podmola) atď.

Teraz napíšte príčastie sloves, pod 2. č. poznačených, a upotrebite ich vo vetách! — Potom ale učiteľ nech daktorý už čítaný, známy článok z novu prejde s deťmi a dá hľadať v ňom čas, osobu, počet činného a trpného slovesa.

III. Opis povetria.

1. Keď spešne ideme, alebo dlaňou rýchle proti tvári pohneme, v tvári čosi pocítime. Čo sme cítili, je

povetrie. Povetrie nachodí sa všade, na vrcholcoch vrchov a v baňách, na zemi a vo vode; všade sme s ním otočení; ustavične ho dýchame a vydychujeme; bez povetria nemohli bysme žiť. Povetrie je všade tam, kde sa iné teleso nenachodí; vniká do každého prázneho priestoru; je tedy *jemné*; môžeme ho *cítiť*, nie ale vidieť. Vniká i do vody (vystupujúce bublinky). Keď vodu v sklenici potrasieme, smieša sa povetrie s vodou a povstane *pena*.

Povetrie, zem našu zo všetkých strán otáčajúce, volá sa **vozduchom**, a jeho spodnia, parami zo zeme vystupujúcimi naplnená časť **parokruhom**, atmosférou. Keď je parokruh viditeľnými parami, hmlou a oblakmi nabraný, je povetrie *mračné, vlhké*, máme mračné, hmlisté, dáždivé **počasie**; naopak: nenachodila sa v atmosfére viditeľné výpary, je povetrie čisté, jasné, suché; máme jasný, pekný čas.

Keď slnce v jasnom čase vychodí, v okamžení osvieti *celý* vzduch; v jasnom povetrí lepšie vidíme, než v mračnom. *Čisté povetrie je najpriehľadnejšie teleso.* Keď nie celkom nadúchaný mechúr k teplej peci zavesíme, naduje sa: jestli ho na zimu vynesieme, splasne, *lebo sa povetrie v ňom teplotou rozťahne, zimou stiahne.* (Teplomer.) *Teplota tedy povetrie rozťahuje, zima sťahuje.*

Ktoré povetrie je tedy hustejšie, teplé či chladné? v rozťahnutom či splasnutom mechúri? Keď v zime na vykúrenej izbe okno otvoríš, čo myslíš, či teplé povetrie oknom von uteká, a či sa studené dnu tisne? Či pozná niekto z vás teplomer (thermometer)?

Keď sa tedy na niektorom mieste povetrie zohreje, tým samým i zredne, vtedy sa ta hustejšie či chladnejšie valí (prúdi) do zohriateho, a z toho povstáva **prievan** (cúg). Veľmi pohnuté a prúdiace sa povetrie voláme **vetrom**. Veľmi silný, náramný vietor menuje sa **víchór, povíchrica**. Vietor veje, fučí, píska, hviždí; víchór duní, hučí, búri, zúri. Vedľa toho, z ktorej strany sveta vietor veje, duje, rozoznávame vietor severný, poľudní, západní alebo východní atď. Veľké povíchrice voláme **orkánmi**, rozdielne od *víru*, krútnavy.

Vietor ženie oblaky a často po dlhej suchote donáša dážď, alebo keď dost dlho pršalo, trhá a rozháňa ich; pohybuje vetrné mlyny, opierajúc sa do vystretých plachát korábov, lodí, ženie ich. I chlapcom robí radosť, keď im papierového šarkana do hora unáša. Víchor ale i škody narobí: láme a vyvracia stromy, strháva dachy, rúca väže, lode o skaly otrepáva, že sa stroskocú a mnoho ľudí potopí. Keď vietor veje, máme *vetrné*, keď víchor hučí, máme *búrľivé* počasie. Je-li povetrie vo vzduchu teplé, máme *teplé*, je-li chladné, máme *chladné počasie*. (Zástavka na dachu, kohút na väži. Kolkoraký vietor dla smeru? Čo donáša západní? atď.)

2. Keď nechce oheň horeť, podúchame doňho ústami alebo meškami, dodáme mu viac povetria, roznetíme ho a *rozhorí* sa. Rozhorí-li sa v peci nakladený oheň, rozohreje v nej sa nachodiace povetrie a rozťahne ho; rozťahujúce sa povetrie k svojmu rozťiahnutiu nachodí cestu rúrou do komína a oheň *horí*. Naproti tomu jestli rúru špárhertovú zatvoríme, tak že prievan v ohnisku prestane, oheň nedostávajúc povetria, *zhasne*. *Povetrie je tedy ohňu nevyhnutne potrebné.*

Stlač nadúchaný mechúr, stisne sa i povetrie v ňom sa nachodiace; prestaň tlačíť, mechúr zase sa vystre. *Povetrie je tedy pružné, elastičné.* To skusujeme i pri bázových pukačkách. Oba konce pukačky zapchajú sa zrebovým zapcháčom a ramár potíška. Povetrie sa medzi zapcháčmi tlačeníím stisne; následkom pružnosti svojej ale chtiac sa zase rozšíriť, vysotí s pukotom vrchní zapcháč.

Víno zo suda zavránkoveného nechce čapom tiecť. Prečo nie? Povetrie dierkou čapu tlačí na víno a nepustí ho von. Jakonáhle vranku vybijeme, tlačí povetrie i od vrchu na víno. Tlak povetria s vrchu zruší pre-môže tlak od spodku a víno potečie. Že povetrie na tekutinu tlačí, musí mať svoju tiaž (tarchu). *Povetrie je ťažké.*

Kolké vlastnosti povetria poznáte? Povetrie je jemné, priezračné, pružné a ťažké. Po čom poznáte ty vlastnosti? Napíšte, čo ste povedali!

IV. Človek a povetrie.

My ľudia bezprestajne vdychujeme a vydychujeme povetrie; keby nám razom odnaté bolo, musely bysme na skutku umreť; bez povetria nemôžeme byť. Probuj dych na chvíľku zadržat! Pravda nevydržíš dlho?

Vdychnuté povetrie krv v pľúcach premení a čo potom vydychujeme je *nečisté* povetrie, nimž sa i obkľučujúce nás povetrie zanečistí a *škazí*, stávajúc sa k dýchaniu *nesúcim*. To obyčajne, kde veľa ľudí spoločne a spáva; i v škole sa povetrie *pokazí*; preto musíme častejšie oblok otvárať a čerstvého povetria napúšťať. Z pálenej sírky povstáva dusivá para; dym je dýchaniu tiež škodný; zo žeravého uhlia sa vyvíja plyn, dýchaniu veľmi závadný, a už mnoho ľudí podusilo sa v noci, keď rúru pece z izby kúrenej pri včas zatvorili. Preto nezanedbávajte ani v zime vyvetrovať izby; radšej potrpíte máličko zimy, než abyste v sdtusenom, nezdravom povetrí mali sedieť a nemoce si pritiahnúť.

Čisté, čerstvé povetrie je človeku práve tak potrebné, jako rybe voda. Ale ani živočíchy nemohly by bez povetria žiť, ani rastliny rásť. Vták len tak môže sa do povetria vyzdvihnúť, že sa krídlama o povetrie jakoby opiera. Bez povetria nemohli bysme dúchať, cicat, prežierať, gľgať, písať, smiať sa, plakať, vraveť, spievať, počuť; nemali bysme mluvy, spevu, sluchu. Nepočuli bysme ani rachot flinty, ani hlas zvonov, ani slavnostné zvuky organu, ani utešený spev vtákov, lebo sa hlas otriasaním povetria rozširuje v podobe povetrných ucha sa dotýkajúcich lún.

Bez dennieho *svetla* bola by vo vzduchu večná tma; izby síce si večer sviečkou alebo lampou osvecujeme, ale vonkajšiemu vzduchu denné svetlo nahradiť nemôžeme. Bez teploty v povetrí nemohly by rastliny rásť; nekvitlyby, keby na studenú zimu nenasledovalo jaro, ovocie by nedozrelo, keby po jari nezavítalo leto. Svetla a teploty, dňa a noci, jara, leta, jaseňi a zimy ale by nebolo, keby na oblohe nebeskej nebolo slnca a keby hneď vyššie, hneď nižšie, hneď za dlhší, hneď za kratší čas

tam nesvietilo. — Rovník zaseje síce semeno do zeme, ale aby sa kluvalo a rástlo, a žeby sa rosa, dážď a slnečné svetlo v čas príhodný zjavily, to vykonať nemajú moci ani všetci ľudia spolu. *To len sám Pán Boh môže.* On všetko stvoril, všetko utešene a múdre usporiadal a všetko až po dnes sdrúže.

1. Krása jara.

1.

Je to krása, je to radosť,
Ta príroda v jarný čas,
Jako čoby zo všetkých strán
Raj usmieval sa na nás.

2.

Či na pravo, či na ľavo
Očima zatočíme,
V zeleni a v kvete všade
Sad, les, lúku zočíme.

3.

Všetko žije, pohýna sa:
Včelka snáša mädú slasť!
Fialenka vôňu dýcha,
Spevom znejú les, háj, chrast.

4.

Zo žriedal vrie voda bystrá,
V ďaleký ta hrčí svet:
Kraj potôčka v bujneji tráve
Rozvíja sa mnohý kvet.

5.

Lúbovonný po doline
Z hájov vetrík zavieva,
Lúbezný vo kroví slávik
Spev z hrdielca vylieva.

6.

Po horách a po údoliach
Stáda chutne pasú sa;
Zvuky fujár, spevy trávnic
Šírým nebom nesú sa.

7.

Ľudia orú, ryjú, kopú,
Sejú, sadia po poli,
Spanilá ích pieseň všade
Ozýva sa v okolí.

8.

Nuž a tebe, synu milý,
Či snáď každý jarný deň
Nemíňa sa v blaženosti
Jako krásny, sladký sen?

9.

Pán Boh to tak všetko riadi,
Krášli zem i nebesá,
A len srdce tvrdé, pusté,
Nad tou krásou neplesá.

10.

Ty však plesaj, synu milý,
Česť a chválu Bohu vzdaj,
Učíš žitia tvojho jaro
V krásnych cnosti krásny raj!

2. Modrá lúka.

Otec. Ja znám jednu veľkú, modrú lúku —

Emil. Ale otče, žartuješ; takej niet; veď lúky sú zelené a nie modré.

Otec. Moja lúka je ale preca modrá a väčšia než všetky lúky na zemi.

Laura. Či som ju už ja videla, otče?

Otec. Ty a vy všetci ste ju už videli a každý deň ju spatrujete. Na moju lúku chodí deň po dni, rok po roku nescíselné množstvo veľkých a malých oviec na pašu, trebárs tam i nič nerastie.

Tonko. Ale, apko, čo že tedy robia tam, keď nemajú čo žrať? Veď ovce hádam len nemôžu hladovať?

Otec. Moje ovce a jahniatka ani nežerú, ani nehladujú.

Emil. To je voláka hádka; iste sú to nie živé ovce, lebo živé musejú žrať, ináče by od hladu pohynuly.

Otec. Moje ovce sú živé; žijú už viac tisíc rokov, a i dnes sú také, také boly na počiatku, a ani nehladujú ani nežížňa.

Ida. Viac tisíc rokov sú tvoje ovce staré, otecko? To je mi divné. Ovce dožijú, povedal náš p. učiteľ najvyšš štrnásť rokov.

Otec. A preca je tak, jako som povedal, dieťa moje! A tak pekné sú moje ovce, tak zlato-ligotavé, že ani v — — v — jako sa volá ta krajina, kde najkrajšie ovce rastú?

Emil. Španielsko! Španielsko! Hľa, ja som si zachoval!

Otec. — že sa im ani španielske ovce prirovnať nemôžu; celé stádo má zlaté rúno.

Deti so zadivením hladely jedno na druhé, zrazu sa všetky zasmialy a volaly: Niel takých oviec niet. Ovce so zlatou vlnou. Jako žeby ty slabé zvieratká tolku farchu uniesly! Otče, ty nás len zkusíš chceš, či to uveríme.

Otec. Bez žartú hovorím, deti moje. Vlna mojich oviec ligoce sa v skutku jako zlato, a vy ste ich už často obdivovali.

Emil. A či sú celý deň na paši! Či ich počut blačať?

Otec. Sú síce celý deň na paši, ale ich nevidieť; ani ich ešte nikto nepočul blačať.

Ida. Ale keď vlk príde, potom len preca blačia a rozprchnu sa?

Otec. Na tuto pašu vlk nikdy nemôže dojsť; medzitým majú i pastiera, ktorý ich stráži.

Tonko. Pastiera? A či ten môže na tolké stádo samotný pozor dať? Jako že vyzerá?

Otec. Ten nosí pekný, biely odev, ktorý sa jako srebro ligoce, a nikdy sa nezašpiní. A ač i viac tisíc rokov stráži svoje stádo, nikdy nezaspal a sa nevyzliekol. Je vždy čerstvý a jeho rúcho jako nové.

Emil. Niel! Z toho nemôžem zmdreť; to je bláznivý muž.

Ida. Veď ten už hádam ani chodíť, ani stáť nevládze; a je hádam už i slepý, jako starý Tomiš u susedov, a ten ešte ani 80 rokov nemá.

Otec. Nikdy nepostojí, ale vždy neunavene chodí pomedzi svojim stádom; ani je nie slepý; ba veľmi jasno hladí.

Laura. Otče, ten iste spáva, a to len tak vravíš, abysme my tak dlho nespávali. A veď i tak môže zaspáť, má psov, ktorí stádo ostriehajú.

Otec. Psov? — Psov nemá, a ani ich nepotrebuje.

Laura. Ale píšťalu len preca má a hádam si i zafujaruje?

Otec. Píšťalu síce nemá, ale má peknú sriebornú trúbu; len že trúbiť nevie, ináče jeho trúba ani hlas nevydáva.

Tonko. No, to je vždy divnejšie. Pastier s ovciami, ktorý je viac 1000 rokov starý; má trúbu a nevie trúbiť; nespí a vždy je čerstvý — to nepochopujem.

Emil. A v ktorej krajine že leží tá lúka, na ktorej sa ty divostvorné ovce pasú?

Otec. Ta lúka neleží v žiadnej krajine, ale sa rozprestiera po nad všetky krajiny.

Ida. Tedy je v povetří?

Otec. Ano, tam.

Ida. Ale jako že ta príjdu ovce? Veď hádam len nevedia lietať?

Otec. Ba, ano! Moje ovce vedia v povetrí chodiť a lietať, a nespadnú dolu.

Tonko. No, ty bych ja rád videl!

Otec. Môžeš ich každý deň vidieť. Keď sa zotmí, zjaví sa a pasú sa celú noc.

Emil. Aha! Už viem, čo sú ty zlaté ovce; ale pastier —

Otec. I ten je pri ovciach, a chcete-li ho vidieť, pristúpte k obloku; práve tamto vychodí.

Všetky deti. *Mesiac! Mesiac!* Teraz už vieme! Hviezdy sú ovce; modrá lúka je nebo! Ale to dosť ťažké bolo, otecko! Prosíme, ešte nečo, veď to tak pekné bolo!

Otec. Zajtrá, detence.

3. Nebo.

Na vrchy sa díval chlapec a hlávkou si zavrtel: „Ach tam nebo je pri zemi! To som dosiaľ nevedel! Keď ja vyndem až na končiar tých vysokých našich hôr, dozajista tam počujem spievať anjelikov sbor. Ramenom svojím dočiahnem až k najbližším oblakom, postavím sa a zamedzím cestu tým čiernym mrakom. Idem ta!“ — a bežal, bežal až na končiar vrchu stal. Obzeral sa, podivil sa: „Prečo som sa len sem hnal!“ — Nebo bolo tak vysoko, jako prv kým dolu stál. „Vidím,“ riekol, „teraz vidím, že ma zrak moj oklamal.“

Od tej doby mnohorázi vzpomnel na svoj detský plán, kedykoľvek v staršom veku býval svetom oklamán.

4. Poludňajšie slnce.

Na mňa, milý Janičko, pozri o poludní, jak vysoko došlo som, len na mňa pohľadni! Tak vysoko som došlo, a ty čos vykonal? Ci si nečo dobrého za pol dňa pracoval? Ak s' už pracou zmorený, daj odдыхu sebe, odдыхom sa posilni, ktorý dal Boh tebe. Potom zase po znove môžeš kráčať k práci; lebo ver', čas zmrhaný nikdy sa nevráti!

5. Nožímání ranní.

O, jak šťasten, šťasten jsem, zdrav že z lože
vstávám! Za spánek a sladký sen díky Bohu vzdávám. —
Máš kohautek dávná již Bohu prozpěvovat, dávnou milým
slepickým jitro ohlašovat. — Pod okny sbor ptáčátek
na zahrádce zpívá, a svým hláskem líbezným Pána Boha
vzhývá. — Raduje se okolí překrásnému ránu, slunečko
dnu otvírá svou růžovou bránu. — Proč bych já tvor
malíčků neměl radost míti? Proč bych já tvor mladičků
neměl Boha ctíti? — Protož volám wesele za krásného rána:
„Čest a chvála, Bože můj, budiž Tobě vzdána!“

6. Pieseň o lete.

Teplé leto už nastalo,	Bôh nám dáva dary z neba:
V poli úrod je nie málo;	Bude krmu dost i chleba;
A čo suchá lúka rada,	Strom nás už ovocím núka,
Z neba teplý dáždik padá.	Hojnosť čaká pilná ruka.

7. Blesk.

Matka Gustíkova chorá ležala v horúčke. Lekár odporučal jej občerstvujúce ovocie. Gustík vybral sa do hory nasbíerať jahôd milej svojej matke. — Bol horúci letní deň. Usilovne sbíeral chlapec a veľmi sa tešil, keď sa mu z pomedzi lísta červená jahôdka usmiala. Od horúčosti vysadly veľké krupäje potu na jeho čelo, ale toho si nevšímal, len ďalej sbíeral, aby mamke svojej radosť urobil. Konečne bol košíček plný. S úsmechom hľadel chlapec na svoj poklad, a chtiac si odpočinúť, posadil sa v tóni košatého dubu. Umdlený zaspal. A aj, na nebi zdvihla sa búrka. Tmavé mračná vystupovali zo všetkých strán: blesky osvecovali okolie na širokodelako, a hrmenie vždy hlasnejšie sa ozývalo; víchor

hučal v konároch a pustila sa prudká leja — to prebudilo Gustíka. Búrka premenila jeho predošlú radosť v strach; rozplakal sa a zostal pod dubom sedieť. V tom mu napadlo, že pán učiteľ raz riekol deťom, aby sa v čas búrky pod stromy neskrývaly. Rýchle tedy vyskočil, vzal košíček do ruky a ponáhlal sa preč. Sotva sa dakoľko krokov vzdialil od dubu: blysko sa, v tom i zarachotilo; sostrašený obzrel sa Gustík. Blesk roztrieskal dub, pod ktorým Gustík sedel. Premoknutý došiel domov. Rodičia úzkostlivo ho čakali i zradovali sa veľmi, keď ho zazreli. Chorá matka občerstviac sa jahodami, poďakovala sa svojmu ochotnému Gustíkovi.

8. Dúha.

Bol horúci deň. Po poludní dvíhaly sa čierňavy, strašná búrka nastala medzi blýskaním a hromobitím, dážď občerstvujúci lial sa. Keď čierňavy prešly, zasvietilo slnce na oživené stromy a kvety a odbleskovalo sa v nesčíslných kvapkách, visiacich na tráve a lísti. Ľudia radostne ubierali sa do poľa po svojej práci.

I piati chlapi, vlastní bratia, so svojou staršou sestrou, Mariou, vošli do zahrady, potešit sa z čerstvého povetria, z vône, ktorú kvetinky vydávaly, a z lúbežného spevu vtáčkov. Usadili sa v besiedke a besedovali o všetičom. Konečne zaviedli reč o farbách. Franko riekol: „Medzi všetkými farbami je mi preca červená najmilšia.“ — „Prečo?“ tázala sa Marka.

„Poviem ti. Prv než slnce vynde, nebo sa zaobalí do červeného pláštika, a prv než zajde, taktiež; barva ruže, najkrajšieho kvetu na svete, je červená; červené sú jabĺčka, keď sú zralé; sladké čerešne sú červené; — preto moja najmilšia barva je červená.“

Palko vetil: „Moja najmilšia barva je biela. Jaká to radosť, v zime vidieť biele snáhové chomáče lietat, potom vziať sane a po ligotavo-bielom snáhu sa sankovať; biele sú v máji utešene kvitnúce stromy; biely je môj najmilší kvet, ľalija; prvý po zimnom čase v za-

hradách sa objavujúci kvet, *sňāženka*, je tiež biely. Preto je moja *najmilšia barva biela*."

"Ja obľubujem *zelenú*," riekol Janko. "Jak dobre to pôsobí oku, patriť na *zelené pole*; *zelená je tónistá hora*, *zelené líky a trávniky*; *zelená mäkká pažiť*, *zelený odev nosí lovec v tmavej hore*, a ja chcem byť lovcem. Preto je *zeleň moja najmilšia barva*."

"Ja ale nemôžem pochopiť," vetil Ďurko, že žiaden z vás neobľubuje *modrú* barvu; to je preca zo všetkých bariev najkrajšia. *Modré je nebo*, na ňomž slnce, mesiac a hviezdy sa trblietajú; *modrá je utešená nezabúdka* a *modré sú matkine oči*. Preto ja *najvätsmi obľubujem modrú barvu*."

"Ale dopustíte," vetil Ondřík, "že i *žltá barva* krásne vyzerá. Či ste kedy videli niečo utešenejšieho, jako *repicou posiate pole* v kvete, po ňomž celé roje včiel a rozmanitých chrobákov poletujú? I tato *žltá plná ruža* či sa zastydí pred svojou červenou sestrou? Jak krásne je *žlté, ligotavé zlato!* A pomyslíte len na *skvúce sa slnce* a *krásny mesiac*. Čože môže byť krajšieho? Moja tedy *najmilšia barva je žltá*."

Za tým dotazovali sa chlapci asi za pol hodiny, vychvalujúc každý svoju *milú barvu*. Maria mlčky poslúchala. Keď ale hádka začala živšia byť, riekla: "Poďte, ukážem vám čosi!" — Zaviedla chlapcov na svobodné miesto pred besiedkou a ukázala im preutešenú *dúhu*, ktorú tito v živom rozhovore nespozorovali.

"Ach, jaká to krása!" svolali chlapci. "A *všetky barvy* sú v nej obsažené," vetila Maria, "a keď sú tak spolusložené, jako nejaká viacbarevná stužka, to len ešte milo dráždi oko! Čiby ste chceli, aby nektorá z nich v tom utešenom oblúku chybovala?"

"Nie!" svolali chlapci, dlho ešte dívajúc sa na ten *oblúk pokoja*, ktorý hospodin po nad zem postavil, a radovali sa i veselili všeci spolu.

"*Duhu svau postavil sem na oblaku, a bude na znamení smlauvy mezi mnou a mezi zemí.*" (I. Mojž. 9, 13.)

9. Pod jaseň.

Pole pustne pomaličky — Zbožia do humán zvažajú:
 Vôkol váže lastovičky — A gôle sa už sbierajú.
 Ej detičky, ej detičky — Kam idú gôle, lastovičky?

Letia do teplej krajiny, — Lebo sa už boja zimy;
 Letia, už sa v diaľke tratia — Kedy sa k nám zas navráta?

Nuž kedy by i nakedy — Na jar, na jar, ano vtedy
 Do tých hniezd, čo tuná majú — U nás, zas si posadajú.

10. Jaseň.

Mračný, chladný čas prichodí; nech príde, — všetky
 úrody už dozrely v zahrade, na poli; naplníme komory,
 stodoly. Dozrela nám ovocina, máme hrozna, máme vína.
 Komu sa z jara, v lete nelení, všeho nashromaždí v ja-
 seni. Prídu síce mrazy a sloty; ale nás nezajde psota.

11. Zima.

Už ku konci podzimu začalo mrznúť. Nektorý deň
 ešte kedy-tedy slniečko ohrieva a stuhlú zem rozvlažuje.
 Ale taďalej i to prestáva a zem zamrzne jako roh. Za-
 mrznuté, ustúpané blato na ceste je *chrochoť*. Po takej
 ceste je zle chodiť; i keď sa vezieme, sepká, hegá.

Zachmári sa. Napadne snáhu, ktorý hory, vrchy,
 polia, lúky, cesty prikrýva. Rieky, potoky, mláky, mo-
 čidlá, plesá, jäzerá ľadovou korou sa pokrývajú. Ryby,
 raky, žaby i tam preca vyžijú. Keď je ľad čistý a prie-
 zračný, tedy vidno ryby pod ľadom.

Na poli pusto. Vtáčika, vrábika nevídat, nepočuť. Len
 vraňy a pipíšky vidieť a počuť; i ty, keď je tuhá zima,
 po ceste a po dedine hladajú si živnosť. Iba vrabci zle
 gazdujú, do humán, do záčinkov plných sa tisnúc a čvi-
 rikajúc: gazda som! gazda som! Iné zvery zimujú s nami
 pod pokrovmi vo stajnách, vo dvoroch našich, pri do-
 moch našich. To sú krotké, domáce živočchy. Ale ty

divé, hôrne, lesné zimujú kde? Kto je živí? Kto je zaodíeva?

Oziminy na roľách sňahom jako perinou sú pokryté. Iné rastliny, tráviny a byliny tak sú jako by sa boly volakamsi podely. A preca sú premnohé na mieste svojom lebo v korigenoch lebo v semienkach svojich. Vyššej rastlé stromy sú skrehnuté, ošumelo, zpusťlo vyzerajú. Len jedle, svrčiny, limby a borovice sa nad bielou, sňážnou pokryvou zelenajú.

Zima je, len tak hviždí; len tak ten sňah pod šlapami nôh vrzdí. *Túžava* je, len tak šindle trieskajú, klince skáču. Máme sanicu. Na saňách, na vlačkách, na korbách vozia, a vozia sa ľudia. Keď je veľmi zamrznuté a nieto sňahu, vtedy máme *holomrazy* a *holomraznicu*, *hololadicu*, *ladovicu*. Potoky a rieky sa vydúvajú. Tu sa chlapi klžu a starší, čo to vedia, korčuľujú (šličuhujú) sa. Večer chodiajú dievčence na priadky; tam si spievajú nábožné i svetské piesne, alebo si rozprávky (poviestky, prípo-viedky) rozprávajú. Súsedí do súsedov, rodina ku rodine idú si na posiedky a na besiedky. Tu je zakúrená pec, veru milá vec. A tak i zima dobrým ľudom od Boha dobré donáša.

Vždy v zime bývajú Vianoce, Božie hody, Božie narodenie (kračún). To je radostná slavnosť pre všetkých ľudí, ale zvlášte pre deti. Lebo vtedy Syn Boží sa narodil, s nami sa ľudským deťatom stal, aby nás deťmi Božími na veky učinil. Vtedy radostne spievame: „Čas radosti, veselosti svētu nastal nyní, neb Bůh věčný, nekonečný narodil se z Panny: v městečku Betlémě, v jesličkách na slámě leží malé pacholátko na zimě.“ To dal Boh Otec všetkým dobrým ľudom a deťom na veky v jednej zime a dáva každú zimu.

12. Zima.

Lístá opadlo, pustý háj;
Pominul sa už letní ráj;
Sňahy pokryly polia a lúky,
Zamrzly bystré, čerstvé potoky;

Vietor studený len veje —
I to slniečko nehreje.

Kvietka nevídat, stromy opadly,
Vtač nás so spevom vtedy nehaví,
Len fuják slyšno desný von,
V ňom chumelica robí shon.
Pusto je tam von, trudno a desno,
Až kolo srdca človeku tesno.

Kam že pred zimou ujdeme?
Nuž k teplej peci sadneme!
Zakúrená teplá pec,
To je veru milá vec.
Milé však i sankovanie,
Milé chlapcom i kízanie.

Nech len mrzne a bude i zima,
Chválime i za to Hospodina!
Skoro zima prestane
A zas jaro nastane.

13. Hádky.

1. Vtáci lietajú bez krídel, sadnú na stromy bez nôh, potom príde ktosi bez rúk a požere vtákov bez úst. — 2. Čo Pán Boh robí, keď prší? — 3. Jaký rozdiel je medzi ožranom a mesiacom? 4. Co vždy beží, bárs nemá nôh? — 5. Nemá ruky a preca silno bije; čo je to? — 6. Ešte sa len otec rodí, a už syn po pôjde chodí. — 7. V ktorom mesiaci mávajú ľudia najmenej obedov? — 8. Ktorý oheň nepáli, bárs sa ho holým prstom dotkneš? — 9. Dvere neotvorí, okná nevyborí, ani nezaklope, ni sa neohlási; preca príde dnuhá: i svetlo rozsvieti, i zas ho vyhasí; kedy chce vyletí, a neulapí ho žiadna ľudská ruka. — 10. Na vode sedíme, preca sa nemožíme; zrkadla nemáme, preca sa uzeráme; vždy sa trasieme, báť sa nevieme, radovať sa chceme, keď sa ligoceme. — 11. Jesto jedna pani veľká, šaty pekné biele má; len raz v roku zjaví sa nám, potom zas si zadriema. A keď príde, to si dlho u nás veru potrvá; pred ňou sa ty hodne trasieš, bo je ona zlobivá. Pred jej pláštom ukrývaš sa, lebo je on škodlivý, keby ta doň zakrútila ta pani v čas búrlivý. Len dakedy sa tam na ňom, keď sa ztíši, pohrávaš. Kto ta paní? — nevidíš ju; plášť jej ale vídavaš. — 12. Keď sa otec tamto smeje, a matička slzy leje: panna dcéra v také časy sedmorakej krásy pásy oblieka si.

14. Porekadlá.

1. Čo ta nepáli, nehas. — 2. Čas trati, čas platí. — 3. Kam vietor, tam plášť. — 4. Kto do neba pluje, na jeho vlastnú tvár slina padá. — 5. Rob, kým je čas. — 6. Z malej iskry veľký oheň býva. — 7. Kto má k čomu príhodný čas, nech na iný nečaká zas. — 8. Jako horí, tak sa svieti. — 9. Na zajtrá kto odkladá, nedosiahne to, čo hľadá. — 10. Čím menej spíš, tým dlhšie žiješ. — 11. Kto v lete nerobí, ten v zime nedrobí. — 12. Nič sa tak tajne nepletlo, čo by neprišlo na svetlo.

Oddiel dvanásty.

Č l o v e k.

A) Telo človeka.

I. Mená čiasok ľudského tela.

Hlava, driek, údy (ruky a nohy).

Hlava: temeno, vlasy, črep, obličaj (tvár), čelo, oči, líca, nos, ústa, čelustie, uši, sluchy, tylo (zadok hlavy).

Driek (stan): hrdlo (hrtan, gágor, adamovo jablko), krk, väzy, šija; plecia, prse, chrbát, boky, brucho, ľadvie (križe), gľby, bedro (kýčel), zadnica.

Údy. Ramená: rameno vyšné s pazuchami a obratlami, rameno nižné, lakeť, ruka, päšť, príprstie, dlaň, zápästie, prsty (palec, ukázník = ukázovateľ, sredník, bočník, malík), hánky, nehty. — **Nohy:** stehná, holene (rúry) = hnáty, kolená, jablčko, podkolenie, lýtka (lyst), členok, stupäj, noha, päta, priehlavok, šľapa (podošva), prsty, nehty.

Menujte vnútorné čiastky tela, pevné i tekuté!

II. Opis a porovnanie týchto čiastok.

1. Oči.

Obrvy, obočie, očnica, zrenica (panička), zornička, mihalnica, viečko (klapka), riasy, hluzok (kútik).

Otvoriť, hľadať, vidieť, voľačo vidieť, voľačo často — zriedka, rád — nerád, jasno — nejasno vidieť, zatvoriť, miháť, na voľačo hľadať, na voľačom voľačo vidieť, kroz nečo hľadať, hore hľadať dolu, do voľačoho hľadať, do nečoho sa nazeráť, ponad nečo —, popod nečo hľadať, pod dačím dačo vidieť, voľačo obzeráť, za voľačím hľadať, voľačomu sa prizerať; cieľiť, žmurkať, plakať, slziť (slzy roniť).

Utvorte z udaných podstatných mien a slovíes vety. Ku pr. *Ja* otváram oči, keď sa zobúdzam; *ty* hľadáš na pána učiteľa; *on* často vidí matku; *ona* zriedka vidí zajaca; *ono* rado vidí nové šaty; *my* neradi vidíme zašpinené rúcho; *vy* pri jasnom čase zreteľne vidíte na tabule predpísanú lekciiu; *oni* pri mračnom počasí vzdialené vrchy len nejasno vidia; *ony* maľované obrazy rady vidia atď.

Jako temer každý živočích, i ja mám na tvári dve oči. Oko záleží z vlastného oka, *zrenice*, z *očnice* (dutiny, jamky očnej), z *obrvoj* a *mihalnic* s *riasami*. Oči ležia v očnici, pod čelom, nad lícami, na oboch stranách nosa; nad očami sú *obrvy* (brvy), *nadočia*; medzi očami *medziočia*; okolo očí *obočie*; v obočí na očách sú klapky (viečka), z týchto trčia *mihalnice* či *riasy*. Obrvy a mihalnice *chránia* oči pred potom a prachom; čelo nad očami vyduté chráni oči pri páde a údere od ublíženia.

Zrenica (obyčajne okom nazvaná) leží v očnici mäsom (svalmi) a masťou vystlanej (vyplnenej); pripevnená je štyrmi stužkami, žilkami (šlachy) a obtiahnutá pevnou, hladkou a vždy vlhkou kožou; preto sa ľahko pohybuje. Zadnia čiastka zrenice je biela a *nepriezračná*; prednia je *priezračná* a volá sa *rohovkou*. Za rohovkou vidno *dúhovku* (dúhovú blanu). Tato je u daktorých ľudí *belasá*, u iných *čierna*, *šedá*, *brunastá*. V prosred dúhovky je *diera*, aby svetlo dnu vniknúť mohlo; tá *diera* volá sa *zorničkou*, za ktorou sa nachodí *kryštálová čočka*, pevné to, priezračné a šušovici podobné teleso. Miesto medzi rohovkou, dúhovkou a čočkou vyplnené je *bezfarevnou*, *priezračnou* tekutinou. — V očách je *zrak*.

Očima vidíme; v nich vyobrazuje, odlikuje sa všetko, čo pred nima sa nachodí; ľudia, stromy, domy atď. a nesú to duši, ktorej zrkadlom ony sú. Často človeku na očiach poznávame, či je prívetivý alebo omrzlý (nevrlý), úprimný alebo falošný, smutný alebo veselý. Keď plačeme, slzy vychodia z očí, ale i tenkrát, keď do oka prach, mrva alebo nečo iné padne, čo z oka vymývajú.

Spôsobnosť, že očima vidieť môžeme, volá sa **smyseľ zraku** alebo **zrak**; oči sú ústroj zraku. Rozoznávame ostrý, bystrý, krátky, ďaleký, slabý zrak (vlčiu tmu). Zraku pozbavený človek je *sllepý*, a to je nešťastný človek. Nevidí ani rodičov, ani kvety, ani nebo, slovom nevidí nič. Ja šťastný som, lebo mám dve zdravé oči, ktoré si chrániť budem čo najlepšie, aby som neoslepnul. Očiam škodí na mraku čítať alebo písať, pri čítaní knižku blízko očí držať; i dym škodí očiam. Nožom, vidličkou a končitými vecmi pozorne zaobchoď! Prečo?

2. Nos.

Košť nosová, päta (koreň) nosa, nánosok, špic (koniec) nosa, pripravačka nosová, krídla nosové, nosdry.

Voňať, privoniavať, dýchať, vdychovať, vydýchať, vydýchnuť, smrkať, kýchať atď.

Ja voniam ružu; ty rád (-a, -o) voniaš resedu; on (ona, ono) nerád vonia muškát; my nevoniam ostro, keď nátku máme; vy radi voniate lipový kvet; oni (psi) ňuchajú, kadiaľ gazda išiel; ony (mačky) dobre voňajú (nušia) myši atď.

Nos sedí v prosred tvári, pod čelom medzi očiami a lícama a nad ústama. Záleží z nosovej košti, z päty (úpätia), nánosku, z konca, krídel, chrúpy, chrupadla alebo pripravky o z nosdier. (Ukázte tyto čiastky!) — Nos je krátky alebo dlhý, prostý alebo orličí, končitý alebo člapatý (ploský).

Ružu rozoznáme od muškátu bez toho, žeby sme ju videli, voňaním, nuchom, nušením. Z kvetov a iných vecí vychodia jemné, neviditeľné čiastočky, zápach menované a roznesúc sa v povetrí, dotýkajú sa čuvov

nosových; vtedy vravíme, že **voniam**. Z čistej vody ku pr. nevystupuje žiadna vôňa, voda nemá vône, je nevoňavá (nevonia). Z nektorých vecí ide nepríjemný, ošklivý, *hnusný* pach; keď sa ten nosových čuvov našich dotkne, povieme: to špatne vonia, *smrdí*.

Spôsobnosť, že nosom *vonat* môžeme, volá sa **mysel nuchu** alebo **nuch**; jeho ústroj je nos. Pes na viac hodín nuchom najde cestu za pánom; poľovnícky pes z ďaleka vynuchá, kde je divá zver skrytá; pes má tedy jemný, *ostrý nuch*.

Nosom i *dýchať* môžeme, keď ústa máme zavreté; nosom *mrdáme* (mrdíme); nosom *kýchame*. Keď sa nám kýcha, odvrátíme sa od ľudí, s ktorými sa shovárime, alebo si dlaňou prikryjeme tvár. — Nos musíme si čisto držať; čistiť ho rukou je hnusné, *neslušné* a dieťa s nečistým nosom je tiež odporné, hnusné, ošklivé; čistme nos vreckovou šatkou. Hrach, fizolne a iné veci do nosa pchať je nebezpečné. Prečo? >

3. Porovnanie očí s nosom.

✓ I oči i nos sú v tvári, sú ústroje smyslov, sú osožné. Prečo? k čomu? — Mám *dve* oči, jeden nos; očima vidím, nosom voniam. Čo vidíš a čo voniaš? Oči sú ústroje smyslu zraku, nos je ústroj smyslu nuchu; miesto: „mysel zraku“, „mysel nuchu“ vravíme kratšie: **zrak, nuch**.

Koľko smyslov poznáte? Jako sa volajú? Menujte veci, ktoré zrakom pozorujete — viditeľné! — Teraz, ktoré nosom prijímate, badáte — voňavé! — Teraz také, ktoré i očima i nosom *cítite!* — Teraz udajte viditeľné vlastnosti a činnosti! — Teraz voňavé vlastnosti a činnosti!

4. Ústa.

Gamby (rty, orty, pery), sánky, čelust (brada), zuby: kusáky (rezáky = prednie), očné, črenové, diasno, podnebie, jazyk, čapík, pažerák.

Vravel, hovoriť, tíško — hlasno — hrubo — tvrdo — hovoriť, dohovoriť sa, vyhovoriť sa, nahovárať, rozmlúvať sa, dakomu dovrávať, pravdu hovoriť, klam hovoriť = klamať, za volakým vravel, povedať, zapovedať = zakázať, zpovedať sa, besedovať, trkotať, klebetiť, blabotat, spievať, písať, smiať — usmievať sa, plúť, volať, kričať, jiesť, najiesť sa, poriadne — neporiadne jiesť, hryzť, mlackať = mlaskať, dúchať, ssať, srebať, prežíerať, gľgať, hľtať. —

Cvičenie, jako vyššej. Ku pr.: Ja hovorím pravdu, keď nečo tak poviem, jako sa má; ty hovoríš ticho, keď matka chorá leží; on hovorí hlasno v škole atď.

Ústa nachodia sa *pod* nosom, *nad* bradou a záležia z *perov*, *čelustí*, *diasien* (sánok), *zubov*, *jazyka*, *podnebia*, *čapíka* a *pažeráka*. Zubov máme na spodku i na vrchu po štyri rezáky, dva očné a desať črenových — tedy spolu kolko? Detom do siedmeho roku vypadajú zuby tak rečené *mliečne* a narastú im druhé. Diasna sú ta čiastka úst, v ktorej zuby tkvejú. To, čím zub z diasen von trčí, volá sa *peň* (koruna), to, čo je v diasnach, menuje sa *koreň*; zlomený zub z diasen volá sa *openok*. Pera (gamba) *nad* otvorom ústnym je *vrchnia*, u mužských vlasami zarastená, ktoré sa volajú *fúzy* či *búzy*; druhá je *spodnia*; tam kde sa gamby na oboch stranách schodia, sú *kútiky*, pravý a ľavý.

Ústami môžeme jiesť, piť, *vravel* atď. *Vravou*, *mľuvou* alebo *reč*-ou sdelujeme druhým, čo vieme, myslíme, cítíme a chceme. Ty čiastky úst, ktoré k vraveniu slúžia, volajú sa *rečné ústroje*. Keď vravíme, vydávame slyšateľné *hlasy*. Sú ľudia, ktorí nemôžu vravel; to sú *nemí*. Sú to nešťastní ľudia; posmievať sa im, je bezbožnosť.

Ústami rozoznávame chuť vecí, bez toho, žeby sme ich videli alebo privoňali; vtedy šmakáme, **chutíme** pomocou *jazyka*.

Spôsobnosť, že jazykom chutíme, zovie sa **smysel šmaku** alebo **šmak**; jeho ústroj je jazyk. Veci chutia sladko, kyslo, trpké, horké atď., o tom, čo nám zle chutí, vravíme, že je *nechutné*.

Menujte veci, ktoré sladkú — kyslú — horkú — slanú — špejavú — štiplavú atď. chuť majú! — Menujte veci *bezchutné!*

5. Uši.

Chrustadlo, mešky (laločok = perinka) a nútora (diera).

Slyšať, počuť, počúvať, dobre — zle počuť, oslyšať, vyslyšať, načúvať. — Slyšanie, sluch, poslušnosť, poslucháč atď.

Cvičenie jako predtým. — Ku pr.: Ja počujem bitie hodín, ty rád počúvaš spev vtákov, on nerád počúva krik detí atď.

Uši sú na oboch stranách hlavy medzi tvárou a tylom. Vonkajšia chrupkáva čiastka ucha je podobná mušli. V nútore, diere ucha nachodí sa *masť ušnia*, ktorá k tomu slúži, aby prach, hmyz a iné veci do ucha vniknúť nemohly. Zovnejšie mäkké čiastky ucha volajú sa *mešky* alebo *uchavice*, *laločky*.

Ludí, ku pr. otca, matku, učiteľa po hlase poznávame, bez toho, žeby sme ich videli. Možné je nám to tak, že ich hlasy ušima prijímame, **počujeme**. Spôsobnosť ušima môcť *počuť*, menujeme **smyslom sluchu** alebo **sluchom**; jeho ústroje sú uši. Počujeme organ, zvon, vtáčky atď.; ale to nepočujeme samé ty veci; než hlasy, zvuky, hlaholy, ktoré ty veci vydávajú, do pohybu a lunenia prinesú i povetrie, jehož luncy sa nášho ucha dotknú; dotknú totiž v nútore ucha nachodiacej sa blanky, jako dáky bubník vytiahnutej, odkiaľ idú na čuvy v modzgu. Bez povetria by sme tedy nemohli počuť. Ponevác ale povetrie k rozšíreniu hlasu viac času potrebuje, než svetlo, preto pri strielaní, súc vzdialení, skôr vidíme plameň, než rachot počujeme. Tak tiež pri vzdialenej búrke prv spatrujeme blyskanie, — hrmenie pozdejšie slyšíme.

Rozličné hlasy majú rozličné mená. Ludský hlas môže byť mluva, smiech, plač, spev, krik. Krom toho rozoznávame šepotanie, šumenie, čvirikanie, vřzganie, plieskanie, buchot, rachot, praskot, huk, šuchot, kvíkanie atď.

Kto nepočuje, je *hluchý*. Dieťa hluchonarodené zostane nemé, bude *hluchonemé*. A jak nešťastný je hluchonemý! Prečo? Daktorí ludia majú tvrdý sluch; sú nedoslýchaví. Kto ale dobre zretedlne počuje, ten má ostrý sluch. Nebezpečné je do ucha veľmi kričať, po uchu udrieť, zauškovať, do ucha ceruzou alebo inými

končitými, tvrdými vecmi pichať. Chceš-li zdravý sluch zachovať, drž uši *čisto* a chráň ich pred prestydnutím. Dievčence a panie nosia v ušiach *náušnice*.

6. Porovnanie úst s ušima.

Ústa i uši nachodia sa na hlave, ústa sú čiastka tvári, uši čiastky na bokoch hlavy. Človek má jedny ústa, ale dve uši. Ústami vravíme, jieme, pískame atď.; ušima len počujeme. Uši sú ústrojmi len sluchu; ústa sú ústrojmi mluvy i šmaku.

Menujte veci, ktoré šmakom a ktoré sluchom pozorujete! — Kto pozná vec, ktorá sa i chutnať i počuť dá? — Udajte slyšateľné vlastnosti a potom slyšateľné činnosti!

7. Ruky.

Rameno, lakeť, zápästie, nápästie, dlaň, palec, prsty, päst.

Ruky pozdvihnúť, nechať ovisnúť, otvoriť, vystrieť, zatvoriť, stisnúť, spínať, rukama zalamovať, dakomu ruku podať, tlapkať, dakoho za ruku viesť, do ruky vziať, v ruke držať; rukama pracovať, chytiť, v rukách držať, tiskať, lapiť, hrať, kývať, hroziť, udreť, brániť sa; ruky založiť (do lona); ruky si tret' atď.

Ja pozdvihujem v škole ruku, keď viem odpovedať; ty vyššej pozdvihuješ ruku než ja; (on, ona, ono) pozdvihuje ruku, aby sa ho (ju) učiteľ opýtal atď.

Ja mám dve *ruky*. Ruky záležia z vyšného ramena, z lakťa, z nižného ramena a ručiny. *Ručiny* sú do ňútra, k telu ohnuté; zatvorené alebo zaťaté sú okrúhlasté; otvorené sú ploché. Ručina je obratlami pripevnená ku nižnému ramenu, súvisí v lakti s ramenom vyšným, ktoré v pleci tkvie. Ručina záleží zo *zápästia*, *nápästia* (paky, opaku), *dľani*, *palca* a *prstov*. Palec má dva *články*, prední a zadní; ostatnie prsty: úkážnik, sredník, bočník (prstenník) a malík po tri články alebo *shybadlá*, prednie, srednie a zadnie. Na koncoch palca a prstov svrchu máme *nehty*, ktoré treba čistiť a častejšie obrezuvať. — Keď prsty sohneme, ukážu sa *hánky*. — Sohnutá ruka volá sa *pästou*. Hnevivý človek pästou zaťatou *hrozi*. Keď dačoho tolko vezmeme, čo sa nám do

ruky smestí, to voláme *hrstou* (žmeň), dve hrsti spolu sú *priehrstie*. Čo medzi prsty vezmeme, je *štipka*.

Rukou vykonávame takmer všetky práce (ktoré?), a menovite v prstoch máme veľkú hybkosť a spôsobnosť, Obyčajne pravou rukou pracujeme; ale by sme všetko práve tak ľavou vykonať mohli, keby sme tak navykli; len písať treba pravou rukou.

Kto ľavou rukou pracuje, voláme ho *ľavčom*; človeka s rukou, ktorú upotrebiť nemôže, alebo i jednorukého, menujeme *klavým*.

Prstami ďalej, a menovite ich *brúškami* **citíme, makáme**, čo je drsnaté alebo hladké, okrúhle alebo hranaté, veľké alebo malé, tvrdé alebo mäkké, pevné alebo tekuté, suché alebo mokré, vlhké, teplé alebo chladné, bez toho, žeby sme ty veci videli.

Spôsobnosť, že rukami, menovite koncami prstov *cítiť* môžeme, nazýva sa **smyslom citu** alebo **citom, hmatom**. Ale nie len ruky a prsty sú ústroje citu, cítime celým telom, tými čuvami, ktoré pod kožkou celého tela rozídené sú; len vlasy a nehty sú *bezcitné*.

Udajte citedlné vlastnosti! Teraz ktoré sa nedajú cítiť!

8. Nohy.

Stupäj, nart, priehlavok, prsty, päta, šlapa, podošva, stehno, hnát, koleno.

Stát, chodiť, kráčať, bežať, skackať, skákať, krívať, postupovať, vykračovať, dupkať, kopať, tancovať.

Ja stojím, keď nesedím, neležím alebo nekráčam; ty v škole stojíš, keď odriekaš atď. — jako vyššej.

Jako dve ruky, tak mám i dve *nohy*. Noha má tyto časti: vyšný *hnát* (stehno), *koleno*, kde v predku je *jablčko*, v zadku *podkolenie*; potom nižný hnát; tu je v predku *holeň* (maznavý košťal, rúra) v zadku *lyst* (lýtka); potom dva *členky* a *stupäj*. Spodnia časť nohy, **stupäj** záleží z *nártu* (tej čiastky, ktorá k nižnému hnátu je pripevnená), z *priehlavku*, z *pät prstov*, *päty* a *podošvy* (šlapy). Palec a malý prst majú po dva, ostatnie tri prsty po tri články. Všetky prsty majú *nehty*, jako

na ručinách. Najhrubšia kožka celého tela je na päte; ale päta veru i veľkú ťarchu nosí.

Na nohách *stojíme*; ich pomocou sa z miesta na miesto *pohybujeme*, chodíme, beháme, skáčeme atď. Kto jednu alebo i obe nohy nejakým nešťastím utratil, je beznohý, *chromý*. Ten neborák len pomocou iných ľudí, alebo o palici, barlách chodí, alebo má umele shotovené drevené nohy. My ľudia máme **priamy chod**; mnohé zvery sa tiež nohami pohybujú, ale chodia hlavou k zemi sklonenou.

I stôl má nohy, a najspodnejšia čiastka vrchu volá sa tiež pätou, úpäťm; ale to nie sú *skutočné* nohy a päty; vraví sa to v obraznom smysle preto, že stôl práve tak na svojich nohách, vrch na svojej päte stojí, jako my na našich.

Udajte veci, ktoré v obraznom smysle majú nohu alebo nohy, ktoré ale nie sú opravdivé nohy! — Ten úd, na ktorom palec osobytne stojí, tak že ho oproti ktorému kolvek prstu zohnúť môžeme, volá sa *rukou*; ten, na ktorom palec s ostatnými prstami v jednom rade stojí, a proti nim zohnúť sa nedá, voláme *nohou*. Preto vravíme, že opica má štyri ruky, pes štyri nohy, človek ale dve ruky a dve nohy.

9. Porovnanie nôh s rukami.

Ruky sú čiastky tela ľudského, nohy tiež. Rukama i nohama rozmanitú prácu vykonávame; i ruky i nohy sú nám užitočné, ba nevyhnutne potrebné. — Ruky sú na vyšnej čiastke, nohy u spodku tela ľudského; nohy sú väčšie než ruky; naproti tomu sú prsty na rukách dlhšie než na nohách atď.

Kolko smyslov poznáte už teraz? Menujte ich! — Udajte ich ústroje! *Zrak, sluch, šmak, nuch a cit* volajú sa piatymi smyslami človeka; oči, uši, jazyk, nos a kožka sú ich ústroje. Zrakom, sluchom a nuchom spozorúvame veci i v istej dialke; máme-li ale citom a šmakom daktorý predmet pocítiť, musí sa našej kožky alebo nášho jazyka dotknúť.

Udajte veci, ktoré len zrakom — sluchom — citom — chuťou — šmakom môžete zbadáť! Teraz také, ktoré dvoma — tromi — štyrmi smyslami badáte! — Kto pozná vec, ktorú všetkými päť smyslami pocítiť možno?

10. Úlohy.

1. Napíšte čiastky *hlavy* ľudskej a utvorte o každej vetu, udajúc jej polohu. Ku pr.: Nos je prosrednia čiastka tvári a leží pod čelom, medzi očima a lícama a nad ústami.

2. Podobne čiastky *ruky*.

3. Utvorte vety s *predložkami* a *príslovkami* druhého pádu: bez, dľa, podľa, vedľa, do, okolo, krom, okrem, mimo, pomimo, od, u, z (zo), zponad, zpopod, zpomedzi, zpopred, zpoza, zpopri; — blízko, konča, pokraj, následkom, nižej, straniva, uprosred, vyššej, miesto.

4. Utvorte vety s predložkami tretieho pádu: k (ku), proti, oproti, naproti, k vóli, v ústrety, naprotiva, napriek, navzdor.

5. Utvorte vety so štvrtým pádom: medzi, na, nad (nado), o, po, pod, popod, pred, za, pre, prez (cez), skrze, kroz.

6. Utvorte vety so šiestym pádom; na, o, po, pri, popri, v (vo).

7. Utvorte vety so siedmym pádom: medzi, nad (nado), pod, s (so), pred, za.

III. Opis ľudského tela.

1. Ľudské telo záleží z troch hlavných čiastok: **hlavy, stanu a údov**. *Hlava* okrúhlastá na bokoch stlačená a dopoly vlasmi obrastená je najvrchnejšia čiastka tela; stlačená je pri *sluchách* (židovinách). Úder na sluchy môže byť smrteľný. Najnižšia čiastka hlavy je brada, u mužského pohlavia zarastená. Hlava spočíva na *krku*, je spojená *väzom* s *driekom*, najvrchnejšou to čiastkou drieku (stanu), ktorá má na predku *hrdlo*, na zadku *šiju*. *Stan* je najväčšia čiastka tela a záleží z dvoch dutín alebo prázdnin, z prsnej a brušnej dutiny, medzi ktorými je priehyba, voláme ju *pásom*. Vyšný stan volá sa i driek, na ňomž sú plecia, pazuchy, prse (niadra), život, boky a chrbát; na nižnom brucho, gľby, ľadvie (kríže) a zadnica. Ku drieku sú prirastené *ruky*, ku nižnému stanu *nohy*. Ruky a nohy volajú sa

údy. Rukama pracujeme, nohama sa pohybujeme z miesta na miesto. — Na tele rozoznávame štyri strany: *predniu, zadniu, pravú a ľavú*. Všetky čiastky na pravom boku sa nachodiacie menujú sa pravými, na ľavej ľavými. (Ukážte pravé ucho, pravé oko — potom ľavé atď. Kde sú prse, chrbát atď.)

Telo pokryté je *kožkou*, mnohými *potnicami* opatrenou; potnicami vychodí pot. Na hlave je koža *vlasmi* zarastená. Vlasy sú čierne, tmavé alebo kaštanové, biele, pobelavé, červené, červenkasté, šedivé; hladké, kučeravé.

2. Doteraz videli sme človeka od hlavy až do päty, ale len *zovnutorne*; pod tou kožou avšak ukryté sú mnohé čiastky tela, ktoré nevidíme, *vnutorné*. K udržaniu nášho tela potrebujeme pokrm a nápoj, ktoré ústami prijímame. V ústach pokrm zomelú *zuby a slina* ovlaží, že sa premení na kašu, *stráveninou* zvanú; tá prechodí *pažerákom* (hrtanom) do *žalúdka*. Pažerák je diera v hrdle so žalúdkom súvisiaca, ktorou idú jedlá a nápoje do neho. **Žalúdok** leží v nútrobe *života*, a vyzerá by nejaké dudy, v ňom je istá šťava (saft), ktorá požuvané a pažerákom do žalúdka sa dostavšie pokrmy troví tak, že ich prerábä na takú bielu bryju, tekutú šťavu (živnostnú šťavu), ktorá ide ďalej do *čriev*, najprv užších, jemnejších, potom hrubších, zkadial *miznicami* (ssavými žilkami) prechodí do väčších krvných ciev, *krvníc*, alebo *žil*. V týchto všetko, čo je záživné, spojuje sa s krvou, nezáživné ide von. S krvou spojené šťavy dostávajú červenú farvu a jako **krv** roztáčajú sa a rulia väčšími, menšími žilami po celom tele, živiac ho; krv navracia sa do **srdca** a zase sa z neho vylieva do žíl a koluje po celom tele. Tó volá sa *obeh krve*. Srdce so svojimi štyrmi komorami visí v prsnej dutine, na ľavom boku, medzi **plúcami** s *gágorom*, ktorým čerstvé povetrie do seba dýchame a zkažené vydychujeme, spojenými. Plúca sú dve hubovate krídla, ktoré sa zavše stiahnu, keď vydýchame, a roztiahnu, keď vdýchame. Do nich ide krv zo srdca, aby sa tam čistým, čerstvým povetrim očistila a obživila. — Keď ruku na ľavý bok prs položíme, cítime silné, ustavičné bitie, klopanie,

tlčenie. To je *bitie srdca*. Povstáva tým, že sa krv zo stiahnutého srdca **tepnamí** (žilami) rozteká po celom tele a **krvnými**, dutými **žilami** vracia späť do srdca s toľkou silou ho rozťahujúc, že sa o prsnú stenu udiera. Srdce bije neprestajne, i keď spíme. Keď prestalo biť, *umrel* človek.

Zalúdok, srdce, pľúca, pečene (játra), ktoré žalúdku potrebnú *žľe* dodávajú, *slzina*, ktorá tiež trovenie napomáha, *obličky*, ktoré krvi vodnaté čiastky odberajú a jako moč vylučujú, pažerák a *priedušnica* sú mäkké čiastky tela; *krv*, *slina*, *slza*, *žľe* a *moč* sú tekuté. — Krom toho máme v sebe i pevné a tvrdé čiastky; to sú **kosti**, ktorých je i s 32 zubami do 250. Kosti sú zväčša pohyblivé, shybadlami a svalmi pospájané, nektoré sú duté a obsahujú **špik** (šmok). Zvláštnejšie kosti sú: *lebka*, *chrbtová kosť* (chrbtovina), *rebrá* po každej strane dvanáctoro, *rúrovaté*, *špikové*, *kolenové* (jabĺčka) atď. Všetky kosti v celok spojené volajú sa **kostra**, ktorá telu za podporu, útlejším, mäkkým čiastkam za ochranu slúži. —

Aby sa ty kosti spolu držaly, sviazané sú žilami, ktoré *suchými* nazývame, a kde ty sväzky sú, tam sú *zhybadlá*. Ale kosťami by človek nepohnul, keby na nich neboly **svaly** (myšky), mäso so žilami a čuvami spájajúce, jako nitky a vlákna pozdĺž vedno súvisiace. Tyto svaly majú **silu** — svalovú silu — sťahovať a rozťahovať sa, svojimi žilami a tými nitami kosti sem a tam ťahať. To je *pohyb tela*. V sile svalov spočíva sila ľudského tela, ona umožňuje rýchle a hybké pohybovanie údov tela. Čím sú pevnejšie, i človek je silnejší.

V lebke nachodí sa obzvláštna, mäkká, kašovitá hmota, **modzgom** zvaná. Z modzgu a s ním spojeného, v chrbtovine obsaženého špiku, vychodia biele, tiež vláknovité, mäkké čiastky, **čuvy**, ktoré i do najkrajnejších čiastok tela sa rozvetvujú. Mnohé končia sa na jazyku v podobe malulinkých *bradovičiek*; týmito chutíme; za zrenicou nachodí sa tiež jedon, pomocou ktorého vidíme; tak tiež v uchu, nose a mnohé v bruškách prstov, ktoré najčujnejšie sú, ba po celej koži sú roztratené (šma-

kový, zrakový, sluchový, nuchový, čuchový čuv). Čuvami, nervami **cítíme**.

3. I zovnutorné i vnutorne čiasťky tela vykonávajú iste, im určené úkony. Keď ich dobre konajú, menovite keď *pohybovanie, dýchanie a trovenie* je v poriadku, vtedy je telo **zdravé**; ináče **choré, nemocné**. **Zdravie** je najvyšší poklad náš na zemi. (Prečo?) *Miernosť* v jedení a pití, *čistota* tela, obydľia a odevu, *pracovitosť* a čerstvé povetrie slúžia k zachovaniu zdravia. *Nemoc* často pritiahne si sám človek, často nie. Pán Boh obdaril ale prírodu mnohými *liečivými* látkami, ktoré lekár zná, predpisuje na liek a lekárnik hotuje a predáva. Zachovávajme rady lekárrove a užívajme lieky ochotne, chceme-li, aby sa nám zdravie navrátilo. Dakedy liek nespomáha; nemocný je zo dňa na deň horsšie, až konečne dýchanie a bitie srdca celkom prestane. Človek **umrel**. Všetci ľudia umreť musia. **Mrtvých** (mŕtvoly) pochovávame do matky zeme, kde odpočívajú od prác svojich, kým ich Kristus nezobudí v deň súdny.

B) **Duch človeka. (Ľudská duša*).**

1. Už vieme, že oči vidia, uši slyšia, nos nuší, jazyk šmakuje, prsty a koža cíta; vlastne ale nie oči a uši, nie nos a jazyk, nie prsty a koža, slovom nie telo pozoruje okolo neho jestvujúce a nachodiacie sa veci. Veď i mŕtvy má oči, ale nevidí; má uši, ale neslyší; má nos, ale nenuší; má jazyk, ale nešmakuje; má kožu, ale necíti. Kto že to tedy v nás vidí, slyší, vonia, šmakuje a cíti, keď vravíme: *Ja vidím — počujem — voniam — šmakujem — cítim?* Kto je to ten **Ja**? Ten *Ja* v nás je náš vnutorný človek, náš **duch** alebo naša **duša**. Dušu síce nevidíme, tak jako vidíme naše telo, lebo nemá tela, je neviditeľná; ale ju poznávame z toho, čo robí a *pôsobí*. Ona je nepochopiteľne s naším telom spojená; telo je jej obydľie a ústroj; ono bez nej je mŕtve, lebo len kde je duša, tam je život. Vyhľadajte I. Mojž. 2, 7 a čítajte!

2. Chceme-li kus dreva alebo inú vec sdvihnúť, alebo poohnúť, preniesť, preložiť, musíme k tomu telo (ruku) upotrebiť a istú silu vynaložiť; tuto silu nazývame *telesnou silou*. Keď teraz

*) Toto prejde učiteľ s dieťkami ústne; nie raz, ale viacráz; nie veľa na raz, ale po kuse.

o tom rozmýšľame, čo sme sa včera učili, čo sme pred týždňom videli alebo počuli, na to tiež istú silu vynakladáme, ale ani ruku, ani nohu, ani žiaden úd tela nepotrebujeme k tomu; neupotrebíme telesnú silu, než silu ducha, silu duchovnú. Všetky sily v nás, ktoré môžu a schopné sú bez pričinenia tela voľačo konať, voláme **silami, schopnosťami, alebo darmi duchovnými, duševnými, alebo vlohami.**

3. Jakonáhle ráno oči otvoríme, svetlo bije do očí našich. Okolo nás nachodiace sa predmety hneď sa odzrkadlia, vyobrazia v našich očiach, a duša *vie*, že je *vidno*, — *povedomá* je tých vecí. — Vstupme do zakúrenej izby, pocítíme teplotu na celom tele a duša naša je *povedomá*, že je v tej izbe *teplo*. — Zvuk zvonov vnikne trasením pohybujúceho sa povetria do našich uší a duša naša má to *vedomie*, že *zvonia*. — Príjemná vôňa kvetov sotva sa dotkla nosa a duša už *zbadala* tu vôňu. — Dotkneme-li sa kúskom cukru jazyka, duša hneď *cíti*, že je *sladký*. Takto *pojíma* naša duša pomocou smyslov vecí sveta zovnutorného; dostáva o nich, ich vlastnosťach a činnosti (úkonoch) *názor*. Moc tu, pomocou ktorej k názoru, k poznaniu vecí prichodíme, voláme **názorlivosťou, poznávacou, názornou mocou.**

Ale duša i toho si je *povedomá*, že *ona* to vidí, počuje atď., jako i toho, čo sa v nej deje, že sa *lakla*, že sa *raduje*, *rmúti* atď.; duša má i **sebavedomie.**

4. Deti! Vy ste už častejšie videli kravu a mačku. Teraz ich nevidíte; a preca si viete predstaviť, jako krava a mačka vyzerajú; jakoby ich obrazy boli sa vtlačili do duše vašej, nosíte ich sebou. Ba i také veci, ktoré ste nikdy nevideli, vie si duša vaša predstaviť. Tuto jej schopnosť, ktorou si ľudská duša *obrazy* videných alebo vymyslených vecí kedykoľvek *utvorí* *vie*, voláme **obrazotvornosťou.**

5. Máme tedy obrazy, pojmy mnohých vecí; vieme si predstaviť, vyobrazit, znázorniť mnohé veci, ich *známky* a *účinnosť*; i *miesto*, kde sú, i *čas*, kedy sú, i *spôsob*, jakým voľačo činia. Vieme sa na to rozepamätať, čo nám neкто rozprával, čo sme sa učili; môžeme si to, čo sa učíme, zachovať. Tato moc duše je **pamäť.**

6. Už poznáme mnohé veci; vieme a) *čo sú* a *čo nie sú*; b) *jaké sú*, *jaké nie sú*; c) *čo robia* a *čo nerobia*. Ku pr. vieme že slnce nenie zemské teleso, ale nebeské; že nenie štvorhranné ale okrúhle, že nezatemňuje, ale osvecuje zem. — Keď pri potoku stojíme, myslíme: Voda v potoku pochádza z prameňa, ktorý zo zeme vyviera; že voda nie k rozničeniu, ale k zaduseniu ohňa slúži atď. Myslíme ďalej, že prameň potoka vyššie musí ležať, než ústie jeho. Tato vyššia poloha prameňa je *príčina*, že k ústu tečie, a že k ústu tečie, je *následok, účinok* tej príčiny. — Keď vyndeme ráno na ulicu, ktorá večer suchá bola, a vidíme ju mokrú, myslíme, že v noci pršalo, ač sme dážď i nevideli a nepočuli. Vlhkosť ulice je nám známy účinok, z ktorého *zavierame*

na jeho príčinu: (a — to je) dážd. Naša duša má tedy moc o veciach myslieť: čo sú a čo nie sú, čo robia a čo nerobia, k čomu slúžia a k čomu neslúžia (porovnávať a rozoznávať), z čoho pochodia a nepochodia (zavierať); túto moc duše našej nazývame rozum-om.

7. Keď vám daktò povie: „Musíte robiť, čo vám rodičia rozkážu“ — poznávate, že prave, dobre hovoril. Ak vám ale povedal: „Nerobte, čo vám rodičia (dobrého) rozkážu,“ — poznávate, že neprave, zle hovoril. — Keď vždy to robíte, čo vám rodičia kážu, keď ste im poslušní, prave, *dobre* robíte; keď ste im neposlušní, neprave, *zle* robíte. — Poznávame ďalej, že zem, nebo atď. nemohli ľudia utvoriť, že to Boh stvoril, že je Boh Stvoriteľom a Zdržovateľom všetkého. To všetko poznáva duša naša. Ona má tedy moc pochopiť pravdy a požiadavky nie k tomuto smyslnému a viditeľnému, než nadmyslnému svetu náležiacie, a tak poznať a rozoznať: čo je *pravé* a *nepravé*, *dobré* a *zlé*; Pozná Boha jako Stvoriteľa a Zdržovateľa sveta. Preto sa hovorí: Duša naša má um. Rozum a um nazývame jedným slovom myslivosťou (mocou myslenia).

8. Keď na jar vidíme, že v prírode všetko ožilo, *cítíme*, že je to *pekné* a príjemné a radujeme sa z toho; vidíme-li ale, že dieťa neočesané, neumyté, ošarpané behá po ulici alebo príde do školy, *cítíme*, že to *mrzké* a nepríjemné je. — Keď ste lekciu vedeli, dobre sa *cítite*; keď ste nevedeli, zle sa *cítite*. Naša duša má tedy moc *cítiť*, čo je *pekné* — *mrzké*, *príjemné* — *nepríjemné*; to je *cit* (moc cítenia). Dojem, ktorý duša naša týmto spôsobom dostala, volá sa *pocit*. Tento je dvojaký: *telesný* (keď *cítíme* hlad, smäd, zimu, bolesť), alebo *duševný* (jako láska, vďačnosť, zármutok atď.). Najvyššie pocity sú *náboženské*.

9. Keď *chceme*, môžeme odev svoj čisto držať a šanovať; chceme-li ale, môžeme ho i zašpiniť a roztrhať. Keď chceme, môžeme *pravdu* vravieť; môžeme ale i nepravdu hovoriť, iných *oklamať*. Keď chceme, môžeme byť rodičom poslušní; môžeme ale, chceme-li, byť i neposlušní. Môžeme tedy chcieť alebo robiť, čo je *pekné*, ale i to, čo je *mrzké*; čo je *pravdivé*, alebo *nepravdivé*; čo je *dobré* alebo *zlé*. Môžeme tedy slobodne *voliť* medzi pekným a mrzkým, pravým a nepravým, dobrým a zlým. Dľa toho má naša duša *slobodnú vôľu*. Ale žiadna moc by nás nemala donútiť k zlému; vždy by sme len dobre mali žiadať, chcieť a robiť. Duša naša má tedy moc poznávacú, cítacú a žiadajúcu; moc poznávania, citu a vôle.

10. Len dobré by sme mali voliť, tým viac, že máme v sebe hlas, ktorý nám vraví: toto je pravé a dobré, to *činn*; toto ale *nečinn*, lebo je nepravé a zlé. Tento hlas volá sa *svedomie*. Kto hlas *svedomia* nasleduje, kto rád plní vôľu Božiu, ten *činí* dobre, ten je *cnostný*, *mravný*: kto ale nenasleduje hlas *svedomia*, kto proti vôli Božej *činí*, ten robí zle, *hréši*. Cnosť robí nás *šťastnými*, hriech *nešťastnými*. Nedajte sa k zlému zviest! Dobré sve-

domie naplňuje nás pokojom, zmužilostou a dúfanlivostou; zlé svedomie nepokojom, strachom a zúfanlivostou.

11. Sú ľudia, ktorí bez vlastnej viny pravé od nepravého rozoznať nevedia, ba nepravé za pravé, dobré za zlé uznávajú a robia. To sú nešťastní ľudia, na rozume pomätení, duševne chorí, blázni. Tito v osobitných ústavoch, v bláznincoch, opatrovaní a liečení bývajú.

12. Telo človeka umre, je smrteľné, porušiteľné; duša pri smrti tela neumre, je nesmrteľná; žije neporušiteľne i po smrti tela. Veríme ale, že i z porušiteľného tela povstane neporušiteľné.

„Rozširvá se tělo porušitelné, vstane neporušitelné. Rozširvá se nemocné, vstane mocné. Rozširvá se tělo tělesné, vstane tělo duchovní.“ (1 Kor. 15, 42—44.).

IV. Človek a jeho určeni.

Náš stav.

Človek jest obyvatelem země; náde vše ale co se vůkol něho hýbe a žije, vyniká mistrůvskou ústrojností těla a sličnou tvářností svou. Chůze jeho jest přímá; hlavu nemá, jako živočichové, k zemi skloněnou, ale k nebi pozdvíženou, k svrchním věcem, k Nejvyššímu, tak že oči jeho vzhůru patří, kde sláva Boží přebývá. Řečí, která zvířatům schází, může s jinými svá myšlení, city a svou vůli sdíleti, jim své srdce zjeviti. Živočichy tak jako před sto a mnoha tisíci lety, Bohem jim vystipeným pudem, bez toho, žeby se tomu od někoho byly učily (včelky — buňky, ptáky — hnízda), tak dělají po dnes. Jinak člověk. On učí se od jiných; rozmyšlováním a cvičením dokonaluje se bez přestání, jest ale i velikého vzdělání a dokonalosti schopný a duch jeho, který myslí, tuší, věří, poznává a určuje sebe, propůjčuje duši naší vznešenosti a hodnoty. — Človek ač i slabé stvoření, předce snese každé podnebí, vytrvá ve všech krajích země, co (krom psa) žádné zvíře nemůže; podmaňuje sobě i nejšťastnější zvířata; používá všechny živočichy, rastliny a nerasty k svým potřebám, vniká hluboko do země, pozdvihuje se vysoko do povětří, pozoruje hvězdy a měří jejich dráhy; nejjemnější a nejobrovtější díla vyvádí; povětří,

oheň a wodu sobě w službu podrobil, ano zkaumā i swau nejw-
 nitřnějši bytost a poznává, že jako wšlecko, i on od Boha stwo-
 řen jest. Člowěk nemá na zemi sobě rovného. Du citti, že wlast
 jeho není na tomto swětě, že příbuznost swého božského rodu
 má nad sebou. Tam jest jeho nebe, ta sáhá zrakem swým,
 ta táhne ho jeho tužba, tam což hledá. Duch lidský tuší, že
 určením jeho jest Nejwyšššimu žiwu býti a králowstwi nebe-
 ského hledati. A co tuší, o tom nám Písmo Swaté, zjemení
 Boží žřetebně prawi (1 Mojž. 1, 26—28.): Řekl Bůh:
 Učiňme člowěka k obrazu nassemu, podle podo-
 benstwi nasseho, a ať panují nad rybami moř-
 skými, a nad ptáctwem nebeským, i nad howady,
 a nade wšši zemi, i nad wšseitkým zeměplazem
 hýbajícím se na zemi. I stwořil Bůh člowěka
 k obrazu swému, k obrazu Božím stwořil ho,
 muže a ženu stwořil je. A požehnal jim Bůh,
 a řekl k nim Bůh: Ploďtež se a rozmnožujte se
 a naplňte zemi a podmaňte ji."

Abychom obrazem Božím na zemi, lidem Božím,
 dítkami Božimi, dokonalými, jako Bůh dokonalý jest, byli,
 k tomu jsme určeni, to jest nasse wznessené určení.
 „Budtež wy tedy dokonalí, jako i Otec wás, kte-
 rýž jest w nebesích, dokonalý jest.“ (Mat. 5, 48.)
 Takowi byli první lidé w ráji. (1 Mojž. 2.) Tam byla ne-
 winnost, blaženost, pokoj; tam bylo nebe na zemi. Než ach,
 jak skoro se ztratil ten ráj! Síž první lidé, Adam a Ewa,
 přestaupili příkazani Boží, upadli w hřích, zhřěšili (1 Mojž. 3.)
 a s hřichem přišla na ně bída, bolest a smrt. A jako jim,
 swedlo se i wšem jejich potomkům. „Neboť není roz-
 dílu; wšickniž zajisté zhřěšili, a nemají sláwy
 Boží.“ (Řim 3, 23.) To jest náš neblahý staw. Než Bůh
 nechce, aby kdo zahynul. Smilowal se nad námi a dal nám
 Wylupitele a Spasitele: „Tak Bůh milowal swět, že
 Syna swého jednorozeného dal, aby každý, kdož
 wěří w něho, nezahynul, ale měl žiwot wěčný.“
 (Jan 3, 16.)

„Lásko, jenžs mne k podobenstwi Božstwi swého stwořila;
 lásko, jenžs mé zlořečenstwi po pádu odwrátila; lásko, jak se
 oddávám, i twým wěčně zůstávám.“

1. Žalúdok a údy.

V staroslávnom Ríme boly r. 494 pred Kr. medzi majetnými a chudobnými (patricijmi a plebejmi) pre utískanie a nespravodlivosti, jakej sa tamti proti týmto dopúšťali, rozepre povstaly, tak že sa chudobní konečne z mesta vystáhovali a usadili na tak zvanom svätom vrchu, asi tri hodiny od mesta vzdialenom. V meste nebolo pracovných rúk a keby to dlhšie bolo trvalo, boháči sami boli by sa museli k nezvyklým prácam pribrať. Vystrojili tedy k plebejom vyslanstvo na svätý vrch, so sľubami, že spravodlivejšie s nimi zachodiť budú; tito ale často už sklamaní, sľubom veriť nechceli a — nevrátili sa. Tak pochodilo i druhé vyslanstvo.

Keď zmatok v meste už najvyššieho stupňa dosiahnul, vybral sa k plebejom muž, menom *Menenius Agrippa*, ktorý pre svoje spravodlivé smýšľanie jak u bohatých tak u chudobných rovnakú úctu požíval. Plebejovia poznajúc ho zďaleka, šli mu prívétive v ústrety, hrnuli sa okolo neho a pokojne naslúchali reči jeho. Dojímavou výrečnosťou upozornil ich najprv na smutné následky rozdvojenosti, potom vypravoval im nasledujúcu bájku:

„Povstala raz roztržitosť medzi žalúdkom a údami ľudského tela. Údy si sťažovali, že ony len pracovať a drať sa musia, a žalúdok že len jie a zaháľa, jakoby len k tomu bol, aby požíval a si volkal, a riekly: Keď nechce robiť, nech ani nejie, nech núdzu trpí, — a vypovediac mu službu nekonaly svoje povinnosti. *Nohy* ani krok neurobily a pokrm nevyhľadúvaly, *ruky* nepracovaly a nepodávaly ústam jedlo, ba ani *ústa* sa neotváraly, aby pokrm prijaly, a *zuby* tiež prestaly žuvať. Keď ale žalúdok takýmto spôsobom nič nedostal, nemohol ani on údy občerstvovať a posilňovať. Ruky ovisly, nohy schudly, ústa vyschly túžac po pokrme a nápoji a celé telo upadlo do nevyslovnej mdloby. Poznaly potom údy, že žalúdok preca nenie dočela záhalčivý a neužitočný, a že keď oni i pracovať musia preň, on ich živí a posiluje.“

„Vidíte!“ pokračoval Menenius, „tak je to i s nami a vami. V meste jeden bez druhého nemôžeme byť; každý o sebe živý súc zničíme sa sami; spojení budeme silní, lebo v meste každý má vyznačené svoje povolanie, svoj stav.“

Čoby snáď nebol jakoukoľvek krásnou rečou viedol, to sa podarilo tejto bájke. Plebeji sa navrátili do mesta.

2. Píseň o telocvišku.

„V zdravém těle duch je zdravý“ —	Může-li být potěšen
Stará prúpowěď již prawi;	Tam, kde zdravé síly není?
Komu tento dar byl dán,	Být měl člověk všeho dost,
Nešťastnějším muž' být zván.	Nemoc je přec' hořký host.

Bratři, sestry, tužme paže*),	Šťastní byli praotcové,
Jať přírody zákon káže;	Nassi měhlasní předkové,
Neboť káže tvůrce Bůh:	Že své síly cvičili,
„Nad tělem ať vládně duch!“	Paže k boji tužili.

Příklad jejich následujeme,
 Tělocvič si oblíbujeme,
 Cvičme se a tužme se,
 To nám zdaru přinese.

3. Janík v lhárstve a neposlušnosti popadnutý.

Istý zámožný hospodár mal mnoho pekných a už zrelých tekvic na roli, ktorým sa jeho syn Janko veľmi tešil, a ledva čakal, kým ich domov donesú, žeby si z nich jadierka povyberať mohol. Až zrazu všetky ty tekvice zmizly, že ani jednej vidieť nebolo. Janko dal sa do plaču a ustavične volal: „Moje tekvice, moje tekvice, kdeže ste sa mi podely?“ — Otec ho kojil a tešil,

*) Ramená.

reknúc: „No nesmokli sa už toľko za tvojimi tekviciami, veď ony výndu na svetlo. Ja pôjdem teraz i s matkou do mesta a vrátíme sa večer domov; ty ale zatiaľ poprehadzuj v sypárni tu hromadu raži, aby sa do nej mušky nedostaly“ — a s tým odišiel preč.

Večer príde otec domov, poprezerá sypáreň, či je raž poprehadzovaná, a keď videl, že nenie ani pohnutá, oslovil Janka: „No či si tu raž, jako som ti kázal, poprevracal?“ Janko povedal, že áno. Otec sa ho na to pýta: „A či si tvoje tekvice už našiel?“ Na čo keď Janko odvetil, že nie, otec ho začal karhať: „Nuž ty darobný, naničhodný a neposlušný chlapčisko! vidíš jako si sa sám do osídla chytil; kolkorazí som ťa napomínal, aby si vždy pravdu hovoril, že tak vždy dobre obídeš; a ty si teraz luhal, reknúc, že si tu raž poprevracal, ktorej si sa ani nedotknul. Vidíš, ja som ťa zkušoval: či budeš poslušný. Keď teba doma nebolo, sobral som tie tekvice a do tej kopy raži schoval, mysliac si, že keď poslúchneš a raž prevracat budeš, tam ich najdeš. Hľa, jak pekne si raž poprevracal! Za pokutu ani jedno jadierko nedostaneš, aby si sa naučil po druhý raz pravdu hovoriť a poslúchať.“

4. Zdravie je veľký poklad.

Sused Miško vybral sa jednú na cestu; zunovaný po dlhej púti došiel k jednomu hostincu, kde si pred domom svoj čierny chlebič pri pol litre vína ujedal, namrzený, že peší cestovať musel. — O chvíľku prirhokotal a zastal pred hostincom pekný koč; bohatý pán v koči ujedal si pečenku a zapíjal dobré vínko. — Miško závistlivým okom hľadá nánho a myslí: „Ej, keby i mne tak dobre bolo!“ — Ten pán to zbadal a prihovoril sa mu: „Priateľko, či byste nemali vôľu so mnou sa čarovať?“ — „Jakoby nie,“ odvetil Miško bez dlhého rozmýšľania. — Pán hneď rozkázal sluhovi svojmu, aby ho složil s koča. Bože môj, jaký to pohľad! Pán má ochromené nohy: nemôže stáť, sluha ho musí podopierať,

ba držať, dokiaľ mu barly podali. „No bratku, či ešte i teraz máte chuť so mnou sa čarovať?“ — „Bože ma uchovaj!“ odpovedal zdesený Miško. „Moje nohy milšie sú mi, než 1000 koňských nôh; radšej budem môj čierny chlebík jedávať, než aby ma iní, jako malé dieťa vodili. Boh vás opatruj!“ S tým stal a odišiel. — „Pravdu máte!“ volal za ním ten pán. „Keby ste mi vaše zdravé nohy chceli dať, ja dal bych vám za to môj koč, moje kone, moje peniaze, slovom, všetko, čo mám!“ — Zdravý hoc i chudobný človek je šťastnejší, než bohatý chromý.

5. Podpaľač a trest.

Zlostník jeden chcel podpáliť protivníka, pomstou veden. Lež keď oheň s trasením podkladá, hroznú opodial za sebou postavu zbadá. Oči mala krvavé, miesto vlasov vrkoče hadov na hlave, v ruke železnú metlu, a v druhej faklu svetlú. Ha! kto to ješ! „Som boží trest. Upušt' od predsavzatia, človeče. Ač som chromý, mne nikto neutečie.“ A koľko mi dáš rokov? otázal sa vinný. „Desať, lež bezo strachu ani len hodiny.“

6. Príchod na svet a východ z neho.

Synu milý! keď sa stalo,
 Že svet vo svoj ráj ťa vlákal,
 Vše sa vôkol usmievalo,
 Ty sám si len pri tom *plakal*.

Jednaj tak v tom svete všade,
 Bys', až budeš umierati,
 A vše vôkol plakať bude,
 Tys sa mohol *usmievaťi*.

7. Útrpnosť.

Pri chodníku žena sedí, bôlom celá sklúčená, a na trávnik smutno hľadí, čo sa vôkol zelená.

„Tráva, tráva! Boh ta hladí, tvoje líčko zdobí kvet; ale na mňa, na žobrátku, zapomína celý svet. Trebárs na mňa svet zapomnel, však Boh na mňa vzpomína,“ — v tom si vyňme z kapsy knižku, už sa modliť počína.

Modlí sa a modlitbičku „*Otčenášom*“-om zaviera, a v tu chvíľu malý žiačik vôkol nej sa uberá.

Jak ten chlapček zpozoroval, že sa „*Otčenáš*“ modlí, stane pri nej, složí ruky a modlí sa tísško s ní. A keď znely slová vrúce: „Chléb náš vezdejší dej nám!“ Vyňal z kapsy svoj krajčík, povie: „Matko, čo mám, dám!“

„Odplat ti to, milý žiačku, Boh nebeský tisíckrát, bys' nemusel, kým žiť budeš, čo je núdza, nikdy znat!“

8. Hádka.

Drahá Zuzinko!

V ostatňom liste Tvojom prejavila si žiadosť, abysme si v listoch svojich kedy-tedy zahádaly. Počínam tedy ja. Hádaj čo je to?

*Častokrát k nám mocný jedon pán prichodí,
Bo celý krov s domu v hneve na raz shodí.
Je to pre nás veľmi podivná chlapina;
Bo si často milo, často zle počína.
Keď sa dakde v dialnom nahnevá on svete,
Zúri, kde len môže, všetko spolu smetie.
Zbrane nemá žiadnej; — načby mu i bola?
Pred jeho krokom sa trasie dom, stodola.
Tak je veľký, že ho ani len nevídat. —
Kto ten obor? — Znáš ho; načo sa máš pýtať?*

V najbližšom liste udaj mi rozlúštenie, a zahádaj i Ty mne.

Ale neodkladaj s odpoveďou.

Tvoja

V Doline,

dňa 4. Jun. 1876.

verná

Anna Jedla.

9. Zlé svedomie.

Jeden pocestný prišiel neskoro večer do jedného hostinca, chtiac v ňom prenocovať. I sadnul si za stôl. Hostinský tiež sedel pod pecou na lavici; sluha ale, ktorý si z konopí plietol šnúru na bič, sedel na nízkom stolci na prosried izby. Na stole horela svieca. O malú chvíľu povie hostinský sluhovi: „Maco, zlodej, zlodej!“ *) Sluha chytro skočí a ide k stolu, aby sviečku utrel. Jako to vidí onen pocestný za stolom, že sa sluha k nemu blíži, vyskočí a na zlomkrky letel dvermi von. V tom behu ale vypadla mu z kapsy zlodejská svietelňa (lampa), z čoho poznal hostinský, že v chyži naraz dvoch zlodejov mal, jedného za stolom a druhého na svieci na stole.

Tak zuteká zlé svedomie i pred ohoreným knôtom na svieci!

„Po wšechy dni, synáčku, na Pána Boha nášeho pamatuj a zúmyslně nehřeš a nepřestupuj přikázání jeho, ale spravedlnost čini po wšechy dni života swého, a nechoď cestami nepramosti. Nebo když budeš činiti prawě, šťastně se dařiti bude w skutcích twých, i wšechněm činicim spravedlnost.“ (Zob. 4, 6.)

10. Kdo z toho, ten z toho.

Wrabec chrausta lapil na fmeně. Daromné bylo bránění, darmo jeho bédowání, srdce wrabca bylo z kamene. Ač se přičil, ač zpečowal, w žaludek ho pochowal. „Co mne po tom? Ty jsi můj; wětšší jsem, než otec twůj!“

Wida je stěáb wrabce při hostině, wrabce lapil w spēchu, nedopřál mu ani jen oddechu. Wrabec prosí: „Nechej že mne, prosím, já nejsem we wině!“ Než co prosil, co se hned zpečowal, jestřáb nedbal nic, a jen hodowal. „Co mne po tom? Ty jsi můj; wětšší jsem, než otec twůj!“

*) Nekde veľmi ohorený knôt na svieci volajú zlodejom, lebo sa od neho sviečka chytro topí, a tak jakoby sviečke loj kradol.

Zazrel orel toho zlošyna, jako střela se ho hápal, kusy masa z něho drápal; dohnala ho k tomu příčina! „Králi, pane, usšetři bídného, vždyť mne rozdrápeš celého!“ — „Co mne po tom? Ty jsi můj; větší jsem, než otec tvůj!“

A když orel takto stoloval, w tom hle! kule prudko letí, zrovna do prsou mu vletí. Orel „ach! ach!“ smutně bědował; „proč mne biješ, vrahu ukrutný? Proč mne házíš w můj hrob přesmutný?“ — „Co mne po tom? Ty jsi můj; větší jsem než otec tvůj!“

Siž jest událost dokončená; z této vysvitá, že jest člověk předce nejmocnější a nejopatrnější tvor na zemi. Lidé je ale proto nemají mezi sebou potýkat a vraždit. Nebo dobrotivý Hospodin, který jest nejmocnější i nejdobrotivější, chce, aby se lidé jedni druhých jako bratři milovali. —

11. Prezradená krivopřísaha.

Dva vandrovní tovaryšia, Jano a Kubo, pravotili sa pred súdom, a síce Jano žaloval, že Kubovi pred trými rokmi dal jeden prsteň do opatery pod tým záväzkom, že keď sa o tri roky spolu sídu, Kubo mu ho navráti, a teraz, keď sa už sišli, nechce mu ho Kubo nazpät dať. Kubo zatvrdile všetko tajil. I pýta sa sudca Jana: či má dákeho svedka? Tento odvetil, že nemá žiadneho, okrem dubu, pod ktorým mu prsteň dával. Kubo i toto tajil, prisahajúc a Boha za svedka volajúc, že je to nie pravda, z čoho ho kamarát obviňuje. Až naposledy ostrovtipný sudca kázal Jánovi priniesť ratolesť z toho istého dubu. — Po odchode Janovom predkladal sudca Kubovi rozličné otázky; od razu ale prehovoril k nemu: „Ten Jano jakosi neskoro s tou ratolesťou ide; pozri že, pozri oblokom, či ešte neide?“ „Jaj, pane,“ odsekol Kubo, „on tak skoro prísť nemôže, lebo ten dub je odtiaľto dobrú hodinu cesty vzdialený.“ Na to sa sudca osopil na Kuba a volal: „O! Ty ničomný a bohaprázdný človek! teď ty vieš o tom strome? tak vieš i o prsteni! Ty lhár a naničhodný ukryváč! na skutku ho navráť Janovi.“ Kubo pekne rúce vytiahnul prsteň z kapsy a oddal ho

do rúk sudcových, a tento zase Janovi; Kuba ale pre krivopriľahu dal uvrhnúť do žalára.

Hľa deti, tak krivopriľaha sama seba tresce!

12. Hádky.

1. Kto vidí viac, jednooký, či dvojký? — 2. Čierne semä, biela niva, múdra hlava ju posieva. — 3. Dve kukučky vedľa seba sedia a jedna druhú nevidí. — 4. Som stvorený z čoho i Adam; rád ľuďom jiesť a piť dávam, a keď umrem, neprijíma ani Boh moju dušu, ani zem moje telo. — 5. Kam ide chlapec, keď mu desať rokov minulo? — 6. Kedy vidí slepý? — 7. Čo chodí ráno o štyroch, v poludnie o dvoch a večer o troch nohách?

13. Porekadlá.

1. Pravda oči kole. — 2. Jaký človek, taká reč. — 3. Kto nemá chuti, ľahko vykrúti. — 4. Oko, do srdca okno. — 5. Čo mnoho, to škodno. — 7. Poznáš po vrave, čo je vo hlave. — 7. I pekne ľuhat je hriech. — 8. Kto jako robí, tak sa mu vodí. — 9. Kto mlčí, ten svedčí. — 10. Kto do teba kameňom, ty do neho chlebom. — 11. Koho Pán Boh chce potrestat, potresce ho na rozume. — 12. Bezpečnejšie krokom, než skokom.

Oddiel trinásty.

Boh a jeho kráľovstvo.

I. Bůh jediný — Trojjediný.

Až posawád mnohým užitečným známostem naučili ste se již z této čítanky. Welmi mnoho jest těch w smysly padajících wěcí, jež poznáte. Poznáte již i sebe samých a své určení. A co jest určení člověka? Poznati, že on více jest, než ostatní tvorové zemští;

upovědomiti se o tom, že jemu Bůh více jest, než Stvořitelem, že mu **Otcem** jesti; aby se tedy co dítě k Němu pozdvihoval. Těto známosti nelze již takovým způsobem dosáhnouti, jako ostatní; nebo, že my děti Boží jsme a Bůh Otcem našim, tomu musíme věřit, tak jako vírou poznáváme, že svět slovem Božím povstal, že z něčeho učiněn jest. (Žib. 11, 3.) To bychom však věřiti nemohli, kdyby se nám Bůh nebyl zjevil. On ale se zjevil a zjevuje dosavad jako ten, jenž celý tento svět, nebe i zemi a vše, co v nich jest, stvořil, a ho i nás na něm sdržuje (Kol. 1, 16), a všechny věci nejmaudřeji řídí a spravuje. Jenž v bytosti své duch jest (Jan 4, 24), jehož velikost jest nepřestizitelná (Žalm 145, 3); neboť Bůh náš jest Bůh věčný, všemohoucí, vševědaucí, všudypřítomný, nejmaudřejší, svatý, spravedlivý, dobrotivý, milosrdný, milostivý, blažobohdávající a věrný. — Co Otec zjevil se nám dokonaleji tehdy, když nám Syna svého jednorozeného, **Ježíše Krista** za Vykupitele dal; zjevil se nám i v Duchu Svatém, který nás slovem svým k Synu a křtí Syna k Otci táhne a vede. Jenže jediný Bůh neproměnitelný zjevil se nám tedy v třech osobách, co Otec, Syn i Duch Svatý; věříme v **Trojediného Boha**.

Pozehnání apoštolské (2 Kor. 13, 13):

Milost Pána Jezukrista, a láska Boží, a účastenství Ducha svatého se všechněmi vámi. Amen.

1. Co jest Bůh?

Seben pohanský král řekl svému proslulému mudrci: „Řekni mi, co jest Bůh?“ — „Dej mi jeden den na rozmyšlenau,“ odpověděl mudrc, „a povím tobě.“ Když den pominul a král odpověď žádal, prosil mudrc: „Povol mi dva dni a povím tobě.“ — Když i ty pominuly, a král odpovědi dochodil, pravní mudrc: „Nech mi čtyři dni a povím tobě.“ Tak te šlo dlouho; mudrc po každé dvoj-násobně tolik času požadoval, a odpovědi nedával. Krále přessla trpělivost, i tázal se mudrce, coby znamenalo to usta-wičné odkládání? Tehdáž mudrc upřímně wyznal: „Čím více o tom rozmyšlím, tím méně tomu rozumím!“

A ty, milé dítě, ve dwau krátkých wyprávěděch wědělo bys takowau odpověď králi dáti, jakowau by onen pohanský mudrc nikdy nebyl wymyslel. Jedna zni: „Bůh **Duch** jest;“ a druhá: „Bůh **láška** jest!“

Co jest Bůh, o synu milý,
Nepoví ti rozum kufý;
Ti wšak, jenž to pochopili,
W prachu se mu kořit musí,

Co jest Bůh, o synu milý,
Nemí, sám kdo nezakusí;
Ti wšak, jenž to pocítili,
Nad wšse Tej milowat musí.

2. Bůh jest swatý a spravedlivý.

Sebnau cestowali tři wandromní towarýši wespolet a nalezli těžký měšec peněz. S ůmluwili se, že peníze mezi sebe rozdělí, wandromání zakončí, a domů se wrátí. Poněwadž ale dwa z nich welmi lačni byli a městečko nějaké před nimi leželo, usnesli se, že dříwe půjde jeden z nich do městečka nakaupiti obžiwy; dwa pak budau strážiti peněz. Sdauctmu do městečka wnuflnůl ďábel, žeby lépe bylo jemu samému těch peněz užiti. Uposlednůl radu ďáblowu. Příjda do městečka, najedl a napil se, pokrmy ale sebou wzaté naplnil jedem a takowé přinesl kamarátům. Než mezi tím časem i tito se s ďáblem poradili a na tom usnesli, že kdž se jejich kamarát z městečka nawrátí, zawraždí jej a peníze si rozdělí. S stalo se tak! Když přišel s potravou a složil ji na zem, zawraždil jej, i wzal odměnu za swau zlostnau newěrnost. Pak roz-

děliwisse pentze mezi sebe, jedli a jedli, co byl zavražděný přinesl. Než i oni wzali odplatu swau. Dtrávení w krátkém case mrtwi flesi na zem.

3. Bůh jest wšewědauci.

Jakub a Anka byli jednau sami doma. I powěděl Jakub Aničce: „Pojs! wyhledáme sobě stěco dobrého k jidlu.“ — Anka řekla: „Zawedeš-li mne na takowé místo, kde nás žádn neuwidi, půjdu s tebou.“ — „Nu,“ powěděl Jakub, „půjdeme do Komory, tam se smetanou pohostíme.“ — „Tam by nás saused widěl, který na ulici dřevo sstipá.“ — „Pojs tedy do kuchyně,“ odvětil Jakub; „w skřini jestit med w hrnci; omočime sobě w něm do libosti chlebk.“ — Anka ale znamenala: „Tam by nás sauseda zbadala, která při okně přede.“ — „Tak půjdme do pivnice na jablka,“ powěděl Jakub; „tam je tmia jako w rohu; tam nás žádn neuwidi.“ — Anka ale řekla: „D můj milý Jakube! Domníwáš-li se w skutku, žeby nás tam žádn newiděl? Nemož-li nic o tom oku wšewědaucím, jenž i zdi proniká a i w temnosti widí?“ — Jakub se sdešil a řekl: „Prawdu máš, milá sestřičko! Bůh nás i tam widí, kdeby nás žádné oko lidské spatřiti nemohlo. Nebudeme tedy nikde zle činiti.“ (Zalm 139.)

Nic se nepřeđe tak tence, coby newyšslo na slunce. (= Nic se tak tajně nepletlo, coby nepřišslo na swětlo.)

4. Všadeprítomnost Božia.

*Boh je tam, kde slnko swieti, kde sa s kwietim hrajú deti;
Kde vták v powetří sa vznáša, z klad banik rúdu vynáša;
Kde sú večné snáhu hory, i v hlinách wód na mori.
Všade, kamkoľvek sa hneме, Boha pri nás nalezneme.*

5. Co Bůh čini, wše dobré jest.

Jeden pobožný muž na Wýchodě došel jednau pozdě wečer k městu, anž brána již zawřina byla. Žáden mu ji

otewříti nechtěl, i musel lačný a žízniwý pod holým nebem nocowati. Nereptal wšak, než pomyslil sobě: „Co Bůh činí, wšse dobré jest!“ a uložil se na zemi. Swítilnu (lampu) s rozžatou swíci položil wedle sebe; při něm stál jeho osel. — Witr wyhasil swětlo, a pocestný opět řekl: „Co Bůh činí, wšse dobré jest!“ a usnul.

D nedlauho došel lew a roztrhal osla, muže ne. „Wždyť jsem řekl, že co Bůh činí, wšse dobré jest.“ Pať šel, kdž ráno proctnul, k bráně města; byla již otewřina. Wstoupil do města, bylo prázdne; laupezníci je napadli a obywatelů pobili aneb odwedli; on pať šťastně z nebezpečenstwa wywázl. „Nu wšak!“ — mluwil hluboce dojatý s dikčinním: „Co Bůh činí, wšse dobré jest!“

Kdž něčemu wečer nerozumíme, jen dočekajme trpělivě rána, ono nám wšse objašní! — Které ráno?

6. Kdo nad sebou pili, do očí mu padají piliny.

Jednoho kozeluha na potoku kože wypírajícího filný přival zastihnul. Mahněwaný nechal práci swau, wztáhl rameno se zakatou pěsti k nebi a wolał: „Musíš-li ty tam nahore wždy tehdaž děsst poslati, kdž ho nejméně potřebujeme?“ Blýklo se a zahřmelo, — to byla odpowěd. Toho z hůry. Blesk uhodil a ochromil rameno, hroziti se nebi; jináce se rauhací nic nepříhodilo — nebo Bůh ještě nechtěl zatratiti duši jeho. Dchromené rameno awšak musel dožiwotně nositi k stále upomince: „Bůh ne bude posmíwán!“

7. Koho lúbim?

Koho lúbim? Lúbim si ja otca, bratov,
 Lúbim si i matku, sestry láskou swátou;
 Lúbim ja wo swete človeka každého,
 Hocaj je i každý nie srdca dobrého.
 Koho lúbim? pýtaš sa ma, — z celej sily?
 Kto mi je najwätšmi na tom swete milý?
 „Nado všetko w swete Boha si ja lúbim,
 Čo ma tiež rád widi, keď mu verne slúžim.“

„Milovati budeš Pána Boha svého, z celého srdce svého, a ze vsíh duše své a ze vsíh myslí své. To jest přední a veliké přikázání. Druhé pak podobné jest tomu: Milovati budeš bližního svého, jako sebe sameho. Na těch dvou přikázáních vsíhceh zákon záleží i proroci.“ (Mat. 22, 37—40.)

8. Nezloreč.

Mnohému tak sa vodí, jako onomu vysokému vojanskému dôstojníkovi, len s tým rozdielom, že sa tento pred jedným farárom sťažoval, že ťažko je veliteľovi pravým kresťanom byť preto, ponač nemožno vojsko v kázni a poriadku udržať bez zlorečenia. „A ja preca znám jedného dôstojníka,“ odvetil farár, „ktorý nezlorečil, a ktorému preca jeho vojaci na slovo poslušní boli. „O, menujte mi muža toho, rádbych sa tomu od neho priučil.“ „Muž ten bol pohanský stotník v Kafarnaum, ten velel svojej stotnине krátkymi a tichými slovami. *Podľ*, riekol jednomu, a on prišiel; *chodľ*, druhému, a ten išiel; *učiň toto*, tretiemu, a on učinil. Za to mám, že čo možným bolo v rímskom vojsku pri pohanských vojakoch, to by malo práve tak možné byť v našom vojsku pri kresťanských vojakoch. (Mat. 8, 5—13.)

9. Kto sa nemodlí.

Jeden starký hrnčiarsky majster raz na jednej svadbe, na ktorej sa i mnoho mladých, veselých ľudí nachodilo, skôr nežby sa bol jedenia dotknul, ticho sa pomodlil. Jeden z prísediacich hostí vidiac to, opýtal sa ho posmešne: „Pán sused, všakver sa vo vašom dome vsíci modlievate?“ — „Vsíci? To nemôžem s istotou povedať.“ — „Jako, nuž nie vsíci?“ — „Nie,“ prerečie starec; „mám v chlieve dve ošípané, ty sa nikdy nemodlia, keď idú žrať.“ Zahanbený posmešník ostal jako ryba nemý a nemal smelosti sa viac tomuto nábožnému kresťanovi prihovoriť.

10. Čo človek zná a čo nezná.

Jak dlho ešte žiť máme? Či v náhle svet zanecháme?
 Čo v živote na nás čaká? Či žiaľ, či radosť dajaká?
 O tom všetkom nič neznáme. Toho však istotu máme,
 Že bez vôle Tvojej, Pane, nič zlého sa nám nestane!
 „Hospodin jest můj pastýř, nebudu míti nedostatku.“

(Žalm 23, 1).

11. Malý Kristus.

Veliká Noc sa skončila — V svätom Jeruzaleme,
 ľudstva sa rozchádza sila — Do svojej Svätej Zeme:
 Len vo veľikom kostole — Pri zlatom, obetnom stole
 Starejších stoja rady — Pred nimi Kristus mladý.

Nebové šaty zastrely — Mladunké údy jeho,
 A na väzy mu sletely — Vlasy blesku zlatého:
 Nevinnosť mu svieti z čela — Hlas milý jako anjela, —
 A z múdрых rečí jeho — Vidieť Syna Božieho.

Teraz má len dvanásť rokov — A už divy vyvodí:
 Tak že židovských prorokov — Zázračný mráz prechodí,
 Tento si v hneve plášť mrví — Ten zase mraští obrvy,
 Ten v ňom diabolstvo hľadá — Preto zkažiť ho žiada.

Tu vkročí slávna Mat jeho — A dieta k sebe vinie,
 Následkom ľaku hrozného — Hlas jej na ústach hynie; —
 Než matku teší syn malý: — Čo ste mä inde hľadali?
 Viete, že musí byť Syn — Kde je Otec Hospodin!“

Dieta bol on náš vrstovník — Rastúci duchom, vekom;
 On, ľudstva svätý milovník — Smieril Boha s človekom:
 Podvrátil bludy, neveru, — Rozšíril pravdu a vieru!
 Oj, často svet netuší, — Čo z mladých svitne duší!

12. Nebojme se hrobu.

Hrobe! smutná práchu skrýšše, nechci se tě báti; přijmi, když se budu bráti odsud, mé mdlé kosti k sobě tišše.

Neb, kde jest, hrobe, tvá mrálotá? Smrti, tvé vítězství? Ej, nám dá věčné království Kristus Ježíš, ten dárce života.

II. Království nebeské na zemi.

Abych lidé věřiti a skrze víru spaseni býti mohli, založil Pán Ježíš na zemi své království, království nebeské, **království Boží**, jehož králem On jest sám, jenž jednau trnowau korunu nese, nyní vsak na pravici Otce sedí; — a údomé, poddaní království tohoto jsau vsickni ti, kteříž w Něho věři, a mají naději, že skrze Něho milosti Boží dojdau. Království toto nazývá se **církví Kristowou, církví křesťanskou**, křesťanstwím, a údomé jeho slují křesťané. Církew tuto založili a rozšířowali učedníci, a posťtolorwé pomocí Ducha Božího, z nichž mnozí lásku a věrnost k Pánu swému i smrti zapečetili (mučedníci).

Církew tato půwodně jedna, rozvětčila se během času na wíce podcírkwi, wyznání; na římsko-katolickáu, řecko-katolickáu a církew ewanjelickáu augšburského a helwetického wyznání. Církew ewanjelická již Janem Gusem připrawená, byla Doktorem Martinem Lutherem pomocí Ducha Božího do života uwedená; ta se jmenuje ewanjelickou augšburského wyznání.

Církew tuto we vlasti naši uherské spravují knězi a dozorcowé (inspektorowé) se staršími aneb presbytermi, dále seniorowé a biskupowé

(superintendentové) s dozorcemi seniorálními, distrikturními a generálními; vlastně spravuje ona pod vedením zpomenuých hodnostářů duchovních i světských sama sebe skrze konventy (autonomia = samospráva).

Církev naše ewanjelická, jenž jmenovitě i we vlasti naší uherské těžké časy přetrpěla, požívá již téměř po všem světě časy pokojnější. Právě proto ale, že ne jen drahou krví Kristovou jest vykupaená, ale i mučednickou krví otců našich dobyta, ctěmež ji sobě wysoce a milujme wraucně co matku, která nás od kolísky (krstu) až k hrobu wěrně sprowází. Neopausstějmež shromáždění swatých, w nichž se nám slo wo Boží zvěstuje; nepohrdejmež milostí Boží, která se nám we welebnych swátostech podává; nezanedbáwejmež modlitby we jmenu Pána Ježíše; shromáždujmež se i doma k tiché počtě Boží; s jinowěřícími w snášenliwosti přežívajíce následujmež sllépějí příkladu toho, kterých pozůstaven jest nám, by nás jednauč, když Pán opět přijde w moci a sláwě veliké, k swým požehnaným připočísti mohl.

1. Nejwššší přikázání.

Když Pán, ucednuť Páně, již byl sestárnul a sešlabnul, tak že nemohl wice do shromáždění swatých chodiwati; pobožní ezežští mládenci posadili jej na stolicí a nosiwali do sboru. Memoha wššak mnoho mluwiti, požáždě jen to opětowal: „Dítky, milujte se wespoleť!“ Dtázán, pročhy wždy jen to samé mluwil, řekl: „Toť jest přikázání Páně a wice netřeba“ (Jan 13, 34—35). A wšlutku toť jest nejwššší přikázání Jeho, kterému se wššak křesťané až posud ještě nenaučili, třeba se mu již od osmnácte století učí.

Jan umřel poslední z učedníků Pánových ve vysokém věku (okolo r. 100), a s radostí sledal, jako se království Kristovo vzdor ukrutným pronásledováním vždy více rozšiřovalo.

2. Polykarp.

Polykarp byl biskup smyrnenský. Proto, že byl křesťanem a biskupem, pronásledovali jej pohané a hnali před soudce, aby spálen byl. Soudce učinil mu ten bezocivný návrh, by se Kristu rauhál. „Siž mu 86 let slaužim,“ pravil Polykarp, „a nikdy mi w ničem neublížil. Kterak bych se tedy Pánu a Spasiteli svému mohl rauhati?“ A uslyšew, že spálen býti má, přijal to pokojnou myslí, co se stalo okolo r. 169 po narození Kr. P.

Čemu se z toho učiti máme? Že to musí Pán býti znamenitý, za něhož i po 86-roční službě hotow jest někdo smrt (upálení) podstaupiti.

3. Wěrnost.

Sístý pohanský král dal před sebe dowěsti jednoho pobožného biskupa a žádal, by swau wíru zapřel a modlám obětował. Biskup ale pravil: „Páne můj a králi můj, toho neučiním!“ Král se nad tím rozzlobil a řekl: „Newiš-li, že twůj žiwot w mých rukau jest, a že tě usmrtiti mohu? Jedno pokynutí a stane se!“

„To wím,“ odpowěděl biskup, „než dowol mi dříve předložiti tobě jedno podobenství a jednu otázku k řešení. Staloby se, žeby některý z twých nejwěrnějších služebníků do moci nepřatel twých upadnul a ti hleděli by ho k newěře proti tobě pohnauti, aby se twým zrádcem stal. Než když twůj služebník nepohnutě w své wěrnosti setrwával, jali jej nepřatelé, wyzlekli ho a nahého s posměchem odehnali. Kci, králi můj! zdabys ho, kdyby tať přišsel k tobě, twým nejwzáctnějším rauchem nepřioděl a hanbu jeho cti neodměnil?“

Ž odpowěděl král a řekl: „Dobře, než co to má znamenati a kde se něco takowého přihodilo?“

S pravil pobožný biskup: „Uj, ty mne také můžeš tohoto zemského raucha pozbatiti. Než já mám jednoho Pána, který mne znovu přioděje. Měl bych sobě snad raucha wážití a zaň wěrnost dáti?“

S řekl pohanský král: „Sdi, daruji tobě twůj život!“

4. Ján Hus.

„Modlete se za ty, kteří wás utiskují a wám se protiwí.“
(Mat. 5, 44).

Ján Hus, tento nábožný učitel a kazatel pražský w Čechách (nar. 1373), že čisté ewangeliium Kristowo we své mateřštině proti bludům a neřádům do cirkwe Kristowj se wlaudivššim lázal, a wečeři Páně podle ustanoweni Pána Ježíše pod obojím spůsobem přísluhowati začal, byl roku 1415 do Kostnice před cirkewní sněm powolan, aby se ze swého činění osprawedlnil. Bez toho, žeby se mu tam shromáždění biskupowé byli dowolili brániti, uwržen byl do žaláře. Po dlouhém žalářowání a trapné nemoci cele již bledý a wyžablý, konečně dne 6. čerwence r. P. 1415, w den jeho narození přiweden byl do plného shromáždění sboru k přeslyššení wyroku. Rozsuděk zněl: Poněwadž se nepolepššitělným, zatwřezlým kacířem býti dokázal, odewzdává se ramenu swětškému k potrestání. Ušlyšew to Hus, modlil se k Bohu: „Prosím tě, pro milosrdenstwi twé, Pane, odpušš wšsem mým nepřátelům!“ S proklináním odňali mu kněžské důstojenstwi, strhli z něj kněžské raucha jeho, přezdowali jej zatraceným Sidsšem, postavili mu paprowau čepici plamenem a dábly pomalowanau s nápisem: Arcikacíř. Stoje tak před sněmem řekl: „Pán můj nesl korunu truowau pro mne, pročž já bídný rád ponešu pro Něj tuto lehčí.“ Kněži wolali: „Odawáme dusši twau pekelným dábľům!“ a on pravil: „Já ale poraučím dusši swau w Twé ruce, o Pane Ježíši Kriste, můj Spasiteli!“

Tak oddán byl wřchnosti swětšké; odwedli ho na poprawiště, které na jednom ostrowě Řihnu bylo připraweno. K lidu nebylo mu dopuštěno mluwiti, než modlitbu nemohli mu zbrániti. Modlil se tedy wraucně, tak že i lid se diwil, kteraž

možné tlačí tak se modliti. S pláčem rozlaucil se s přátely a již na hranici stoje děkował strážným svým. Na to svázali mu ruce na hřbetě, tělo pak sšestmi provazy přivázali a hrdlo řetězem připewnili o slaup. Když hranici zapálili a plamen okolo něho již wysoko sšlehal, jasným hlasem zpíwal Hus: „Páne Ježíssi Kriste, Synu Boha žiwého, jenžs trpěl za nás zajisté, smiluj se nade mnau!“ Když po třetí slowa tato opětowati chtěl, dým udušil hlas jeho. A dokud jej síla neopuštila, patrné bylo pohybowání rtů jeho. — Popel jeho wysypali do Rýnu.

5. Dr. Martin Luther.

(10. Now. 1483, 31. Dkt. 1517, 25. Jun. 1530,
18. Febr. 1546).

„Kdožkoli wyzná mne před lidmi, wyznám i já jej před Otcem svým, kterž jest w nebesích.“

Martin Luther narodil se w Szelebi dne **10. listopadu 1483** a nastawajícího dne Martina tamže w chrámě sw. Petra i jmenem tím pokřtěn byl. Otec jeho, Jan Luther, byl chudým, nábožným hawířem a rolníkem w Měre, později w Mansfeldu, i radním pánem, jenž synáčka swého do školy posílal, za zlého počast často sám na rukau nosíwal. Martin byl rozumný a pilný a měl býti práwníkem. Z Mansfeldu šel 14-letý na wyšší školy do Magdeburgu, kde sobě, jako i w následujícím roce w Szenachu, s jinými žáky swůj chléb zpěwem přede dweřmi měšťanských domů zaslubował, dokud jej jistá pobožná paní Kotta do swého domu newzala. — W swém 18. roce stal se študentem w Erfurtě (1501) a již s počátkem 1505 roku učitelem jiných študentů. Tomu se starý Luther welice těšil, nikoli wšak tomu, že mistr Martin, smrti přítele swého Meriuse hluboce předěsený wečer dne 17. Jul. 1505 do augustinského kláštera tamže wstoupil a se mníchem stal, naposledy wšak předce řekl: „Bůh dejž, aby se to dobře zdařilo!“ Zde naleznul Martin Luther, jenž z počátku ty nejnížší a nejšpínamejší klášterní služby konati musel, na řetězi latinskau biblí,

již horlivě čel. — V roce 1508 stal se profesorem a knězem ve Wittenberku, a 1510 konal z rozkazu cestu k papeži do Říma, kde očekávanou svatost nenalezl. Jestě více zformantilo jej, když 1517 Jan Tegel z Řipska za peníze odpustění hříchů podával odpůstky, ba i máslové, syrové a mléčné listky prodával. S napsal Luther na velikém archu papíru 95 průpovědí: „že papež nemá práva za peníze hříchů odpaustěti, že o tom v bibli ničeho nestojí“ atd., — a přibit těch 95 průpovědí na bránu zámečského chrámu ve Wittenberku dne **31. Oktobra 1517**. Brzo byly ty průpovědi vytlaceny a rychle rozšířené. Papež Leo X. vyslal tedy muže jako kardinála Kajetána, pak Miltice a konečně Doktora Jana Ecka, by Luthera na jiná myšlení přivedli. — Nicž Luther vždy pravil: „Dolažte mi z Písma Svätého, že nemám pravdu, pak wyznám to před celým světem.“ Rozhněván odeslal Dr. Eck do Říma a přiměl papeže, aby Luthera a jeho knihy veřejně proklel, t. j. do církevní klatby dal. Za tím Luther v přítomnosti vyšší univerzity (vyšších škol) a mnoha tisíc měšťanů uvrhnul dne 10. Dec. 1520 o 9. ranní hodině před stračí bránou wittenberskou katebni bullu do ohně. Následujícího 1521. r. svolal císař Karel V. německá knížata a vysoké kněžstvo na sněm do města Wormsu, aby uvažili, „jakoby se mnisi smířiti dali!“ S Luther byl k radosti své do Wormsu pozván. Když jej vystríhali, aby nessel, řekl: „Kdyby mezi Wittenberkem a Wormsem oheň až do nebe sahající rozdělali, ustanovím se ve jmenu Páně; do Wormsu jsem povolán, musím do Wormsu!“ Magistrát wittenberský daroval mu koč na cestu a přátelé jeli s nim. Když táhl, množství lidu šlo mu v ústřety, by zmužileho toho muže viděli, jenž mluvil proti papeži. Svému příteli Špalatnowi, blízký Wormsu, odkázal: „Ať jest i tolik čertů ve Wormsu, kolik cihel na střechách, půjdu ta předce a nebudu se strachovati. Ať si je Hus v popel obrácen, pravda předce s ním neshořela.“ Tomu se radovali šlechtic Ulrich z Hutten, Frantisek ze Sickingenu, jenž své zámký všem pro ewanjelium pronásledovaným za „hospodu spravedlivých“ otevřel, mistr pěvec Jan (Hans) Sach s a jiní. — 16. Apr. o 10. ranní hodině wjel Luther

do německého domu ve Wormsu, obléčený návalem lidí. 18. Apr. večer o 6. hodině v osvětlené sněmovní síni, kde císař a jeho radcové, okolo 1200 vznešených mužů sedělo, řekl ona pamětihodná slova: „Nemohu odvolati, leda jestli Svatým písmem poražen budu. Zde stojím, jinaké nemohu, tak mi Bůh pomáhej! Amen.“ Přátelé i nepřátelé zadívali se nad tímto pevným vyznáním Lutherovým, a císař Karel sám se zadívením zvolal: „Ten mních mluví neohroženě a zmužile.“ A Lutherův zeměpan, wolenec Bedřich mandrý, řekl rozradovaný k svému dvornímu kazateli Špalatinovi: „D jak krásně mluvil otec Martin před císařem a říši!“ A kníže Erich z Brunšwiku poslal Lutherovi k občerstvení svou stříbrnou konvici s pivem. S mnohá knížata navštívili jej v jeho bytu. Než o nedlouho vyslovil nad Lutherem císař říšskou klatbu, totiž: wyzwal každého, aby toho nebezpečného mnicha jali aneb zabili. Ale Bedřich mandrý dal Luthera v jednom úvoze Turinského lesa sfrze 5 přeoblečených rytířů z vozu vzíti a večer dne 4. Máje na zámek Wartburk při Szenachu do bezpečnosti odvésti. Zde se Luther pod jménem panice Širého, meč i fúzů nose, jen za 10 měsíců zdržoval, a — započal překládati bibli. 7. Marce 1522 byl opět ve Wittenberku a učil i kázal. Roku 1527 sepsal malý Katechismus pro děti a větší pro učitele. Na mnoho místech powstaly ewanjelické cirkwe; na jiných byli ewanjelici pronásledováni, vyhánáni, ba i pobiti. V roku 1530 žádal císař Karel od ewanjelitů: „Nu, napijste mi již jednau, co o Bohu a božích věcech věříte!“ Melancton, Lutherův tichý a wysokoučený přítel, s poradou Lutherovou a jiných bohoslowců sepsal brzo ewanjelické wírozoznání a jel s nim do Augšpurku. Luther wšak pozůstal w Koburku, neboť se nacházel w klatbě papežově a císařově a složil písní, pěl i zde: „Grad přepewný jest Ván Bůh náš!“ (dle Zalmu 46). Dne 15. Sun. wjžděl císař do Augšpurku a zabránil na skutku ewanjelickém kazatelům kázati w tom městě, a žádal, aby se ewanjelici sůcastnili na process těla Božího. Nad tím se markhrabí Širi z Brandenburku tak welice rozhorlil, že řekl: „Raděj bych zde před jeho císařskou Sasností pokleknul a hlavu ztiti si dal.“ „Ne hlavu, ne hlavu, milý kníže!“ odvětil císař a nechal ewanjelitů w po-

koji. Dne **25. Jun. 1530**, w sobotu o 3. hodině odpoledne odewzdalo se ewanjelické wírowyznání, augsburšská konfessie cisari a čteno bylo. Něco takého slyšeti se ne nadáli. Přísně římsky smýšlející kníže Wilim z Bawor osslowil ewanj. wolence saského přiwětíwě a wyjádřil se, příjda domů, že mu o této wěci a o tomto učení před tím tak neprawili. To řekl Doktorowi Etklowi, jenž ho ujislowal, že učení ewanjelickú podwrátí. Když pak Dr. Etkl odwětíl: „S cirkewntimi otci důwěřuji sobě owšsem, nikoli ale s Wismem Swatým,“ řekl kníže: „Tak slyším dobře, ewanjelici sedí w písni, a my papeženci popři něm.“ Tímto a jinými spisy, zwláště ale německými písniemi „nowé“ toto a předce staré aposstolské učení rychle se dalece rozšířilo. To bylo požehnání, že r. 1534 celá biblí do německé řeči přelozena byla, která se nyní w mnoha tisících wýtiskůw tlačila a s velikou dychtíwostí čtena byla. Wečer po práci posadili se lidé, jeden četl, ottatní poslouchali; ba ženy wěděly slowo Boží lépe, než muži, kteří je přemluwati chtěli. Mnozí pobožní učitelowé wyswětlowali jej také lidu, který na mile vzdálí putowal za nim, a Luther pracowal neunawně w službě Páně až do své smrti. — Umřel w swém rodišti Ezebi **18. Febr. 1546** we čtwerť ráno o 2. hod. a byl slawnostně dne 22. Febr. strácí bránou do Wittenberku do zámeckého chrámu donessen, kde pohřební řeč u prostřed hlasitého pláče Dr. Bugenhagen, kazatel wittenberský z řeči 1 Tess. 4, 13, 14 držel. Za tím následowala řeč hluboce dojatého Melanchtona, načež rakew blízko kazatelny swustěna a hrobka mosazowou plotnou zawřina byla. — Jeho manželka, rozená Kateřina Bora, přezila jej s dětmi swými ještě několik let.

„Damatka sprawedliwého požchnána.“ (Přísl. 10, 7.)

6. Grad přepewný jest Pán Bůh náš.

(Žalm 46.)

1. Grad přepewný jest Pán Bůh náš, zbroj wyborná i síla; on nás chrání, když satanáš proti nám své wysílá. Ten starý nepřítel zkazit by nás chtěl; moc a mnohá lest, hrozná zbroj jeho jest, nemá w swětě rowného.

2. Náštroj lidský jest w tom špatný, snadníť jsme my k zmožení; než hájí nás reť udatný, ježž Bůh nám dal k spasení. Adoby ten byl, newíš? Jest Kristus Sežís, Bůh a Pán wšeho, a neníť jiného; ten wítěžstwí obdrží.

3. Byť swět plný i dáblů byl chtějících nás shtiti; wšak žádný by z nás nebyl, musí se nám zdati. Kniže swěta toho, ač bauři mnoho, co chce nezprawi, moc Boží ho dáwi, slowičko jej porazi.

4. Každý odpor musí jistě ustaupit slowu jeho, neb s námi jest w každém místě Pán s dary ducha swěho. Přijde-li na zmatek čest, hrdlo, statek: Nechť sobě mají, nic tím nezískají, Nebeš nám wšak nechají.

7. Ulrich Zwingli a Jan Kalwin.

Něco později, než Luther, narodil se we Šwýcarsku we Waldhausen, w hrabstwí Toggenburském, 1. Jan. 1584 Ulrich Zwingli, jehož otec tam úředníkem byl. Po zkončených sstudiích w Basileji, Berně a posléze na wysokých sškolách we Widni, kde se s Písmem swatým obznámil, stal se r. 1505. jako Luther, mistrm (magister). Od r. 1506 byl knězem w Gláru a od roku 1516 knězem w powěstném klášteře a pautnickém místě Maria-Ginsiedeln (Minsidln), w kantone (okresu) Šwyz, nad jehožto wchodem stála ta slowa: „Zdeť jest úplné odpustění hříchů!“ Zwingli kázal i proti tomu podle písem, tak že nápis tento a mnoho jiného odstraněno bylo. Po dwau letech (1518) stal se kazatelem při hlawním chrámu w Curichu, w jehož blízkosti kdýž mních Bernhard Samson w témž roce odpustky prodáwati chtěl, powstal proti tomu a Samson se musel na rozkaz wrchnosti z Curichu odstraniti. Teď i jemu nabízeli wznesené hodnosti, aby jej k mlčení přiwedli, než nadarmo. R. 1523 swolala curišská rada wšech kněží, domníwajících se moci učení Zwingliho podwrátiti, do Curichu. Zwingli, jenž tím cílem 67 připowědi sepsal, w náboženstvé této rozmluwě, které wyše 600 osob přítomné bylo, se slowem Božím zwítěžil. Dbnowené učení dostáwalo wždy více náhledowníků. — Dr. Luther s Melanchtonem a Zwingli s Slo-

lampadiusem jessli se w Marburku w Hessesku od 1—3. Okt. 1529, a acprávě se w některých punktech stornati nemohli, Zwingli předce welikau úctu chowal wždy proti Luthelowi. D nedlauho vznikla wálka w pozůstalých katolických kantonech Šwycarska proti Gurichu a Bernu. Zwingli co polní kněz, jenž prapor (zástawu) nésti musel, táhl na koni. Před jeho bytem shromáždilo se wojsko, a potěssuje mluwil ku své manželce: „Přišla hodina, že se musíme laučiti! Budiž tať, chce to Pán. Budiž s tebou, se mnou i ditkami! — Bude-li Pán chtíti, shledáme se!“ 11. Okt. 1531 swedla se bitka při Kappeln: 500 curissanow proti 8000 nepřátelům. Malý haufek byl přemožen a Zwingli, jenž w popředí bojoval, těžce raněn padnul. Diwohý wojin z Uri přiskočil a statného hrdinu wítry probodl mečem. Rozzlobení nepřátelé rozčtvrtili a spálili jeho tělo a popel rozsykali do wětru. — Zwingliho wdowa utratila w této bitwě muže, syna, zetě, bratra a šwagra. Než dílo Páně nezahynulo.

W Genfu we Šwycarích obnowené učení Zwingliho proktestilo si welice cestu. Roku 1536 přišel ta Jan Kalwín, narozený r. 1509 w Noyon (Noajon) we Francouzsku, který též, jako Luther, měl práwníkem býti. Doktorem práv a učitelem studentů stal se, než spolu i Písmu Swatému se učil, awšak jako kazatel ewanjelium z Paríže do Baselu utéci musel (1535). Zde w Baselu od r. 1524 rozšširoval tichý Skolampadius se zdárným prospěchem ewanjelium. Umřel s Zwinglim w jednom roce. W Genfu a dále působil Kalwín, tělesně slabý, než silného a mocného ducha, co kazatel a profesor na vysokých školách mimorádně až do své smrti dne 27. Máje 1564. Rokem předtim wyšel po prwníkrát na rozkaz pfalckého kurfiršta Bedřicha III. Zachariášem Ursinim a Kassparem Dlewianem sepsaný heidelberský katechismus, kalwínům tať milý, jako nám Lutherům. Kalwín, acprávě se od učení Zwingliho w mnohém wzdálil a k Luthelowi sblížil, nicméně učení jeho zásadám Zwingliho podobně jsau, wšim práwem zakladatelem reformátské (kalwínské) církwe sluje.

8. Gustaw Adolf.

„Hilff mir, o Herr Gott, mit deinem heiligen Geiste, denn du hast mich gemacht.“ (Psalms 124, 8.)

Gustaw Adolf, pobožný král švédský, přišel s 15.000 odhodlanými muži německými ewanjelickým w čas třicetoroční války (1618—1648) na pomoc.

Za rána dne 6. Nov. r. 1632 stálo katolické wojsko pod Wallensteinem a ewanjelické pod Gustaw Adolfem při Lícenu oproti sobě pohotově k boji. Když se počalo rozednívati, Gustaw Adolf svého a i kněží všech pluků (regimentů) shromáždil wůkol sebe a welel odhýwati polní služby Boží. Celé wojsko zpíwalo oblíbenau wojenskau píseň nábožného krále: „Nezaufej stádečko malé“ (Tr. 452); on ale pod tím časem klečel a modlil se wraucně. Mezitím pokrýla hustá mlha to osudné pole, že nic nemohlo rozeznáno býti. Když se pak wojsko sešikowalo, wydal heslo dne (co sobě wojáci přiwoláwají, po čem se poznáwají) „Bůh s námi.“ sednul na koně, wytašil meč a projížděl řady wojska, posměluje bojowniky své. Dříve ale wojenská hudba, sprowázená bubny, hrála píseň: „Grad přepewny jest Dán Bůh náš!“ a „Budiž nám Bůh milostiwý!“ a wojáci jakoby jednými ústy zpíwali nadššeně. — To dalo se o 9. hodině. Mlha počínala se rozstupowati, slunce zaswitilo. Po krátké modlitbě zwolal: „Nu pojďme, Bůh nam pomáhej!“ a později ještě hlasitěji doložil: „Jezu, Jezu, pomáhej mi dnes bojowati ke cti jmena twého.“ Pobodl koně ostruhami a první letěl nepříteli w ústrety. — O 11. hodině trefila ho sice nepřátelská kule smrtečně, že výkřikem „Bože můj, Bože můj!“ klesnul s koně; wojsko jeho awssak dobylo wítězství, za které ráno zpěwem bylo profílo.

Na památku jeho založen jest w Německu Gustaw Adolfský spolek, který z malých, i těch nešťudobnějších lidí obětí právě tak, jako ten, jehož jméno nosí, ročně mnohými tisíci zlatými napomáhá a podporuje ewanjeliky, jmenowitě mezi katoliky roztraceně bydlící. Z do Uhersta každoročně mnohé tisíce posílá. — Podobná tomuto spolku jest i nasse w sseobecna ew. podporowna, k jejímuž zweličení i my bud offerou w den památky reformace, aneb w jinou neděli konanou, bud i zawážením sbírek při rozličných případnostech, ano i mezi školskou mládeží, přispíwáme.

Postačí celému světu.

Několik jezovitů dalo se jednauc s jedním starým, pobožným haviřem w řeč a hned pozorowali, že jest ewanĝelíkem. Dobřili se tedy na něj dotiravými a zchytralými otázkami, které ale pobožný ten muž statně od sebe odrážel. Sezowitě nechťejíce bez výsledku ustaupiti, ponukli mu několik katolických knižeček, wýtahy to z cirkewních otců a životopisy tak nazwaných „swatých“ w sebe obsahujících, pobizejíce ho, by je četl, je-li mu spasení dusše jeho milé. Nebo že on prý jest muž sprostý, neučený a co takový nemůže bibli rozuměti, aniž bez poučení poznati, která by byla pravá wíra, bez níž žádný spasení býti nemůže. Hawiř se usmál, wessel do domu a přinesl velikau bibli, na jejížto wazbě wyobrazeno bylo slunce, která pablešky rozesílá; pod sluncem byla wyfresšená zemělaule s podpisem: „Postačí celému světu!“ (sufficit orbi). Pořákal prstem na tato slowa a řekl: „S já se tak domníwám, pánowé moji! Se-li tato kniha pro celý svět, jest i pro mně, sprostého haviře, dostatečna, a dá mi tolik swětla, abych cestu, k spasení wedauci, nepochybil.“

IV. Křesťanské swátky a slawnosti.

(Cirkewní rok.)

Abychom sobě to, co nám Bůh w Slově swém wyjewil, k spasení swému oswojowati a ze Slowa Božího doma saukromě i s domácimi, w chrámě pak Božím veřejně a společně dle jistého pořádku se wzděláwati mohli, k tomu ustanoweny jsau jisté swaté dny a časy, které spolu tworí **cirkewní rok**. Jako obyčejný rok podělen jest podle toho, jako se nasse zem vůkol slunce nebeského točí: tak cirkewní rok uspořádan jest podle toho duchowního slunce sprawedlnosti, jenž jest **Ježíš Kristus**. Jeho zjewení se na zemi, nejzwláštnejší udalosti jeho swa-

tého života, nejvýznamnější částky jeho spasitelného učení jsou základem těch slavností a neděl, z nichž církevní rok záleží.

Začíná se s první nedělí adventní a končí s poslední nedělí trojiční. Rozdělit ho možno na dva půlroky: slavnostní a trojiční. Do prvního půlroku připadá: čas vánoční, velikonoční a svatodušní; do druhého čas nedělí posváte Trojici.

Oddíl vánoční obsahuje w sobě čtyři Adventní neděle (Advent = příchod), tu památce, že se Bůh zjevil, že přišel w lidském těle; slavnost Vánoční, posvěcená památce narození Syna Božího; památka prvního mučedníka, Štěpána; Nový rok, den jména Ježíšova; den Zjevení Krista Pána mudrcům aneb Třech králů (Kristus zjevil slávu svou i pohanům, stal se Spasitelem celého světa); nejméně dvě, nejvíce šest neděl po Zjevení Krista Pána mudrcům; konečně neděle Demitník, Po Demitníku a Masopůstní, kteréžto neděle jsou jakoby přechodem do vážného postního času. — Do tohoto oddílu připadá i svátek Očištování panny Marie, představení Ježíše = Hromnice.

Do velikonočního oddílu patří tak zvaný postní čas, památce utrpení Ježíšova zasvěcený. Záleží ze šesti neděl, jejichžto latinské jména Invocavit, Reminiscere, Oculi, Laetare, Judica a Palmarum vzata jsou z latinských počátečních slov Žalmy 91, 15; 25, 6; 25, 15; Zach. 2, 10 (Ž. 66, 10); Ž. 43, 1, — které odseky Písma Svátého w starobylé církvi w ty neděle čteny bývaly; Palmarum anebo

Květná od palmových ratolestí, které Pánu Ježíši v cestu sflali. Zamíráme postní čas tichým týdnem, do něhož připadá Zelený Čtvrtek (Ž. 23, 2), jakožto památka ustanovení večeře Páně (v mnohých církvích i den konfirmace) a Velký Pátek, den bolestné smrti a pohřbu Ježíše. — Sem patří i sama slavnost Velkonoční, památka radostného z mrtvých vstání Ježíšova. V starobylé církvi dokončila se slavnost tato první nedělí po Velké Noci (bílou), nedělí Quasimodogeniti (I. Petr. 2, 2) = „jakožto znovuzrození.“ — Do tohoto oddílu připadá obvyčejně i svátek Zvěstování panny Marie.

Třetí oddíl prvního půlroku, oddíl svatodussní, záleží z neděl Misericordias (Ž. 89, 2), Jubilate (Ž. 66, 1), Cantate (Ž. 98, 1), Rogate (Mat. 7, 7) a Exaudi (Ž. 27, 8). Mezi nedělí Rogate a Exaudi světíme v 40. den po Velké Noci slavnost Vstaupení Páně do nebe a 10 dnů za tímto samou slavností Svatodussní, památku vylití Ducha Svatého na apostoły, den padesátý po vzkříšení Páně. — Zamíráme první půlrok roku církevního a i vssecky slavnosti slavným dnem Svaté Trojice.

Druhý půlrok roku církevního obsahuje v sobě trojiční neděle, nejméne 22, nejvíce 27. Nemá (krom svátku Petra Pavla) žádných svátků; ale v neděli michalskou přinášíme Bohu díky za přijaté úrody zemské, a v neděli na 31. Dkt. aneb nejbližejí po něm připadající světíme památku reformace čili obnovení církve sřže Dra Martina Luthera; (i památka posvěcení chrámu připadá v mno-

hých církvích do toho času); a poslední trojiční neděle vyzývá nás pamatovati na poslední věci.

2 Tim. 3, 15: „Od dětinství svatá písmá znáš, kteráž tě mohou moudrého učiniti k spasení skrze víru, kteráž jest v Kristu Ježíši.“

Luk. 11, 28: „Blahoslavení, kteříž slyší slovo Boží a ostříhají jeho.“

Požehnej vycházení
 Požehnej též i vcházení,
 Požehnej chléb vezdejší,
 Požehnej i práci naši,
 Požehnej šťastné skončení,
 Přimeď k věčnému spasení.

Amen!

OBSAH.

Oddiel prvý: Škola.

	Strana
<i>I. Mená vecí a osôb v škole. (R. a Št.)</i>	9
<i>II. Opis a porovnanie tých vecí</i>	—
1. Čítanka. (Slob. dľa Haest. — Št.)	—
2. Tabuľka. (Slob. dľa Haest. — Št.)	10
3. Porovnanie čítanky s tabuľkou (Št.)	11
4. Stenová tabuľa. (Dľa Haest. — Št.)	—
5. Počtovací stroj. (R.)	—
6. Porovnanie stenovej tabule s počtovacím strojom. (R.)	12
7. Stolica	—
8. Úlohy. (R.)	13
<i>III. Opis školskej siene. (Slob. dľa Haest. — R.)</i>	—
<i>IV. Človek a škola. (Slob. dľa Haest. — Št.)</i>	14
* 1. Do školy. (Z nemeckého — Št.)	15
2. Miško a Samko. (Št.)	—
3. List. (R.)	16
* 4. Pero. (II. štátna čít.)	—
5. Hádka (= škola. — R.)	—
6. Hra a škola. (A. H. Škultéty)	17
7. Nezdara. (A. Zeman)	—
8. Dva rozhovory. (Z Haest. — R.)	—
9. Jako kto robí, tak sa má. (A. Zeman)	18
10. Porekadlá. (R.)	19

Oddiel druhý: Dom.

<i>I. Mená vecí na dome a v dome. (R. a Št.)</i>	20
<i>II. Opis a porovnanie tých vecí</i>	—
1. Izba. (R.)	—
2. Kuchyňa. (R.)	21
3. Porovnanie izby s kuchyňou. (R.)	—
4. Úlohy. (R.)	22
<i>III. Opis domu. (Slob. dľa Haest. — R.)</i>	—
<i>IV. Človek a dom (rodina). (Dľa Haest. — R.)</i>	24
* 1. Láska k rodičom. (Škultéty)	26

* Znamená báseň.

	Strana
2. Pečlivá mačka. (Z Hodžovej čít.)	26
3. Holúbky (Skultéty)	—
* 4. Siroty. (Z Čierneho)	27
5. Kúzle a vlk. (Z Aesopových bájok)	—
6. Modliace sa dieťa. (Z Lübeny — R.)	—
7. List. (R.)	28
8. Poriadny Janík. (Št.)	29
* 9. Mladý stromček. (A. Černiansky)	30
10. Závistlivý Palko. (II. štátna čít.)	—
11. Neposlušnosť sama sa tresce. (Z Hodžovej čít.)	—
* 12. Stará a mladá líška. (Joz. Kolár)	31
13. Maličká ľháčka. (Kollár)	—
14. Hádky. (1. Koch. — 2. V kolese spice.)	32
15. Porekadlá	33

Oddiel tretí: Domáce zvieratá.

<i>I. Mená domácich zvierat.</i> (R. a Št.)	—
<i>II. Opis a porovnanie týchto zvierat</i>	—
1. Kôň. (Slob. dľa Nagya — Št.)	—
2. Krava. (Slob. dľa Nagya — Št.)	35
3. Porovnanie koňa s kravou. (Št.)	36
4. Hus. (R.)	37
5. Lastovička. (R.)	38
6. Porovnanie husi s lastovičkou. (R.)	39
7. Mucha. (Slob. dľa Haest. — R.)	—
8. Pavúk. (R.)	40
9. Porovnanie muchy s pavúkom. (R.)	41
10. Úlohy. (R.)	42
<i>III. Opis obydľia týchto zvierat.</i> (Slob. dľa Haest. — Št.)	—
<i>IV. Človek a domáce zvieratá.</i> (Dľa Haest. — Št.)	43
1. Kto je vo vine? (Z Haest. — Št.)	—
2. Krava, kôň, ovca a pes. (Z Haest. — Št.)	44
* 3. Pastiersky pes. (Zo Šlákovičovho „Detvana“)	45
* 4. Mačka a dievčatko. (A Zeman.)	—
5. Ukrutný Ďurko. (R.)	46
* 6. Mýška. (II. štátna čít.)	—
7. Vrabec a vlašťovka. (Štátna čít. z r. 1860)	47
8. 9. Dva listy. (R.)	48
* 10. Vrabec a kohút. (J. Záhorský)	—
* 11. Murárik. (Hádka z III. štátnej čít. — lastovička)	49
12. Páv. (Slob. z Haest. — Št.)	—
* 13. Mravec. (Štátna čít.)	50
* 14. Mucha a hrdlička. (Kollár)	—
15. Hádky. (1. Od uší po chvost. — 2. Ani jeden, lebo je už podkovaný. — 3. Vrabec. — 4. Ani jeden, lebo ostatní odletia. — 5. Včela. — 6. Pavúk. — 7. Škopec.	51
16. Porekadlá	—

Oddiel štvrtý: Zahrada.

	Strana
<i>I. Mená vecí v zahrade a pri zahrade. (R. a Št.)</i>	51
<i>II. Opis a porovnanie tých vecí</i>	52
1. Jablň. (Dľa Haest. — R.)	53
2. Čerešeň. (R.)	53
3. Porovnanie jablone s čerešňou. (R.)	54
4. Pôľča (Dľa Haest. — R.)	—
5. Dážďovec. (Z Lübena)	55
6. Slimák. (Z Haestera — R.)	56
7. Porovnanie dážďovca so slimákom. (R.)	57
8. Chrúst. (Dľa Haest. — Št.)	—
9. Úlohy. (R.)	59
<i>III. Opis zahrady. (Dľa Haestera. — R.)</i>	—
<i>IV. Človek a zahrada. (Dľa Haest. — Št.)</i>	60
1. Jablčné jadierka. (Slob. dľa Junga — Št.)	61
2. Spevaví vtáci. (Dľa Chr. Schmida — R.)	62
* 3. Čerešeň. (Štátna čít.)	—
4. Človek podobný stromu. (Sv. Písmo)	63
5. Netrpelivá Marka. (Štátné „Cvičenie umu a reči.“)	—
* 6. Dievča a Ialia. (Škultéty)	64
7. Kvetina. (Z Giesemanna — R.)	—
* 8. Tulipán a fialka. (Kollár)	65
* 9. Kvetiny a motýl. (Škultéty)	—
10. List. (R.)	66
11. Zahradné kvety. („Cvičenie umu a reči“)	—
* 12. Slávik a stehlík. (Škultéty)	67
13. Líška a hrozno. (Aesop)	68
14. Pominuteľnosť vsi ľudskej slávy. (Kollár)	—
* 15. Ruža. (Rečňovanka)	69
16. Hádky. (1. Tráva. — 2. Makovica. — 3. Slimák. — 4. Slivka. — 5. Kapustné. — 6. Čerešeň. — 7. Cibula. — 8. Mrkev. — 9. Ten, kto s hrušky, lebo skôr doletí na zem. — 10. Trus — rus)	—
17. Porekadlá	—

Oddiel piaty: Dedina — mesto.

<i>I. Mená osôb a vecí v dedine — meste. (R. a Št.)</i>	70
<i>II. Opis a porovnanie tých vecí</i>	—
1. Chrám Boží. (Dľa Haest. — R.)	—
2. Obecný dom — radnica. (Slob. dľa Haest. — Št.)	73
3. Porovnanie kostola s radnicou. — (Št.)	74
4. Námestie. (Slob. dľa Haest. — Št.)	—
5. Ulica. (Slob. dľa Haest. — Št.)	75
6. Porovnanie námestia s ulicou. (Št.)	76
7. Úlohy. (R.)	—
<i>III. Opis dediny — mesta. (Dľa Haest. — R. a Št.)</i>	—

	Strana
<i>IV. Človek a dedina — mesto. (Politická obec. Dla Haest. — R. a Št.)</i>	79
* 1. Chránový zvon. (Bradáč)	80
2. Večer v dedine. (Hodža)	81
* 3. Život dedinský. (M. Dumný)	82
4. Opilstvo. (Zo slab. rakúsk.)	—
* 5. Spokojná chudoba. (Škultéty)	83
6. Chléb. (Z Dlhányiho. — R.)	—
7. Neohrozený vandrovník. (Z Haest. — Št.)	84
8. List. (Št)	85
* 9. Karel a pes. (Knihovna mládeže)	86
10. Pokúšanie. (Z III. štátnej čít.)	—
11. Poctivý drotár. (Z Kollárovej čít.)	88
12. Čary a kauzly. (Slab. b.-bystr. z r. 1855)	—
13. Traja priatelia. (Dla Herdera — Št.)	89
14. Hádky. (1. Tóna. — 2. Pohrab, keď štyria chlapi mŕtveho nesú. — 3. Husle. — 4. Deti strážnika na väži. — 5. Zvon. — 6. Píla vodou hnaná. — 7. Keď si v konopách stál. — 8. Slepý od narodenia. — 9. Marcipán. — 10. Umrľcia truhla)	90
15. Porekadlá	91

Oddiel šiesty: Pole.

<i>I. Mená vecí v poli. (R.)</i>	—
<i>II. Opis a porovnanie tých vecí</i>	92
1. Zemiak. (Slob. dla Haest. — R.)	—
2. Žihlava. (Slob. dla Haest. — R.)	93
3. Porovnanie zemiaka so žihlavou. (Dla Haest. — R.)	94
4. Pšenica. (R.)	95
5. Úlohy. (R.)	96
<i>III. Opis poľa. (Slob. dla Haest. — R.)</i>	97
<i>IV. Človek a pole. (Slob. dla Haest. — R.)</i>	99
* 1. Pieseň jarnia	—
2. Cisár orač. (Kollár)	—
3. Prvá zemiaková hostina v Europe. (Z Giesemanna — R.)	100
4. Rozdielne klasy	101
* 5. Pieseň rolníka. (Zpěvník č. 659)	102
6. List. (R.)	—
7. Lan a konope. (Křčméry)	—
* 8. Smádná vrana. (Z Dom. Pokl. 1864)	105
9. Bláznivý hospodár. (Sv. Písmo)	—
* 10. Mravci a kobyľka. (Záborský)	106
11. Hádky. (1. Mliečna cesta na nebi. — 2. Preto, že pod hradsťou nemá diery. — 3. Bol otec, syn a vnuk. — 4. Cep — lep. — 5. Lieskovec. — 6. Hvizdák. — 7. Svätovánska muška od Sládkoviča)	—
12. Príslovia	—

Oddiel siedmy: Hora a lúka.

	Strana
I. <i>Mená vecí v hore a na lúke.</i> (R. a Št.)	107
II. <i>Opis a porovnanie tých vecí</i>	—
1. Dub. (Z Jauszovej čít. — R.)	—
2. Svrčina. (R.)	109
3. Porovnanie dubu so svrčinou. (R.)	110
4. Mach. (Dľa Haest. — R.)	—
5. Huby. (Slob. dľa Haest. — R.)	112
6. Porovnanie machov s hubami. (R.)	114
7. Úlohy. (R.)	—
III. <i>Opis hory a lúky.</i> (Slob dľa Haestersa — R. a Št.)	115
1. Hora (les)	—
2. Lúka	116
IV. <i>Človek a hora — lúka.</i> (Slob. dľa Haest. — R. a Št.)	118
* 1. Zelené mesto. (Štátna čít.)	119
2. Ozvena. (Z Giesemanna — R.)	120
* 3. Majálesová. (M. Dumný).	—
4. Smrek a dub. (Hornof)	121
* 5. Stromek a vítr. (Zeman)	—
6. Jedľa a breza. (Z Lúbena — R.)	122
7. List. (R.)	—
8. Chlapec v hore. (Z Haest. Št.)	123
* 9. Vlk a baránok. (Záborský)	124
10. Podvodná líška a opatrný kohút. (Dľa Francka — Št.)	—
* 11. Pocestný a žalud. (Rečnovanka)	125
* 12. Materina dúška. (Slob. z Erbena — Št.)	—
13. Muchomúrka a hříb. (Hornof)	—
14. Hádky. (1. Strača. — 2. Ozvena. — 3. Krivých. — 4. Loď. — 5. Lebo nemá na zadku oči. — 6. Rok, mesiace, týždne, dni, hodiny a minúty)	126
15. Porekadlá	—

Oddiel ôsmy: Voda.

I. <i>Mená vecí pri vode a vo vode.</i> (R. a Št.)	127
II. <i>Opis a porovnanie tých vecí</i>	—
1. Žaba. (Slob. dľa Haest. — Št.)	—
2. Hadi. (R.)	129
3. Pstruh. (R.)	130
4. Porovnanie žaby s pstruhom. (R. a Št.)	132
5. Rak. (Slob. dľa Haest. — R.)	—
6. Pijavica. (Slob. dľa Haest. — R.)	133
7. Úlohy. (R.)	135
III. <i>Opis vody.</i> (R. a Št.)	136
IV. <i>Človek a voda.</i> (Dľa Haest. — R.)	140
* 1. Potôčok. (Slob. z Haest. — Št.)	142
* 2. Obeh vody. (Slob. dľa Haest. — Št.)	—
3. Nevernosť. (Aesopove bájky)	—

	Strana
4. Řeka a potok. (Dľa Heyse — Krčméry)	142
5. Dye kozy. (Z Haest. — R.)	143
* 6. Kízačka. O. Sládkovič)	144
7. List. (R.)	146
* 8. Kaluž a potočná voda. (Škultéty)	147
* 9. Pramen a pocestný. (Z Haest. — Kr.)	—
* 10. Najlepší nápoj. (Z Haest. — Št.)	148
11. Hádky. (1. Ktoré majú chvost najbližšie ku hlave. — 2. Rak. — 3. Bez mlynského hrmotu. — 4. Ktorú krčmár naleje do nápoja. — 5. Rieka Váh. — 6. Stro- mový list na vode. — 7. Slnce — vietor. — 8. Slnce po vode)	—
12. Porekadlá	—

Oddiel deviaty : Zem.

I. Mená vecí na zemi a v zemi. (R. a Št.)	—
II. Opis a porovnanie tých vecí	149
1. Hĺina. (R.)	—
2. Vápenec. (Dľa Haest. — R.)	150
3. Kuchyňská soľ. (Slob. dľa Haest. — R.)	151
4. Železo. (Dľa Haest. — R.)	152
5. Kameňné uhlie. (Slob. dľa Haest. — R. a Št.)	153
6. Úlohy. (R.)	155
III. Opis zeme. (Dľa Haest. a iných — R.)	—
IV. Človek a zem. (Dľa Haest. — R.)	157
* 1. Dva vrchy. (Godra)	—
2. Pes na vrchu Sväto-Bernhardskom. (Z Giesemanna — R.)	158
3. Kryštál a diamant. (Štátny šlab. z r. 1860)	160
* 4. Kohút a diamant. (Záborský)	—
5. Baňa. (Slob. z Haest. — Kr.)	161
6. Soľné bane vo Vieličke. (Z Jausza — R.)	163
* 7. Zkadiaľ dostáva sa zlato. (Zo IV. štátnej čítanky)	164
8. List. (Vápenica — R.)	165
9. Vesuv. (Slob. dľa Jausza — R.)	166
* 10. Jezvec a ježek. (Veinfurt)	167
11. Železo a olovo. (Z III. štátnej čítanky)	—
12. Hádky. (1. Hruda — ruda — dar. — 2. Sol — los. — 3. Jeden jako druhý. — 4. Zemevid. — 5. Pie- skové. — 6. Vetorný. — 7. Pri vbíjaní kolov po- trebný)	169
13. Porekadlá	—

Oddiel desiaty : Vlast.

I. Mená vecí a osôb vo vlasti. (R.)	—
II. Opis a porovnanie tých vecí	170

	Strana
1. Budapešť. (Slob. dla Jókaiho z II. čít. pre meštanské školy. — R.)	170
2. Oravský hrad. (Z Dom. Pokl. 1863)	173
3. Porovnanie Budapešti s oravským hradom. (R.)	175
<i>III. Opis vlasti našej.</i> (Slob. zo IV. štátnej čítanky a Jausza — R.)	—
<i>IV. Človek a vlast.</i> (R.)	178
* 1. Vlast uhorská. (J. Palárik, z III. štátnej čítanky)	179
2. Šlechtný syn. (Kollár)	180
3. Matiaš kráľ. (Z III. štátnej čítanky)	181
* 4. V rodnom kraji. (Od Alex. Petőfy. B. — Z „Vlast a Svet“)	182
5. List. Jäskyňa Baradla. (R.)	183
6. Juraj Szondy. (Zo IV. štátnej čítanky)	184
* 7. Hlásnik. (Česká čítanka)	185
* 8. Z lásky k vlasti. (Bol. Jablonský)	186
9. Hádky. (1. Koľko mu nariastlo. — 2. Morava — Orava. — 3. Kára — kura — kôra. — 4. Muka — múka)	187
10. Príslovia	—

Oddiel jedenásty: Povetrie — nebo.

<i>I. Mená vecí v povetří a na nebi.</i> (R.)	—
<i>II. Opis a porovnanie tých vecí</i>	—
1. Slnce (podelenie času). (Dľa Haest. — R.)	—
2. Mesiac a hviezdy. (Z viac prameňov — R.)	191
3. Porovnanie slnca s mesiacom a hviezdami. (Dľa Haest. R. a Št.)	194
4. Svetlo a teplota — zima. (Dľa Haest. — R.)	195
5. Para, rosa, mráz, hmľa, oblak, dážď, snáh a ľadovec. (Dľa Haest. — R. a Št.)	198
6. Búrka. (Slob. z Giesemanna. — R.)	199
7. Porovnanie dážďu, snáhu a ľadovca s búrkou. (Dľa Haest. — R.)	200
8. Úlohy. (R.)	201
<i>III. Opis povetria.</i> (Dľa Haest. — R. a Št.)	—
<i>IV. Človek a povetrie.</i> (Dľa Haest. — R.)	204
* 1. Krása jara. (Zo štátnej čítanky)	205
2. Modrá lúka. (Z Giesemanna — R.)	206
* 3. Nebo. (Štátna čítanka z roku 1860)	208
* 4. Poludňajšie slnce. (Štepánek)	—
* 5. Rozjímání ranní. (Štepánek)	209
* 6. Pieseň o lete. (Z II. štátnej čítanky)	—
7. Blesk. (Z Lübeny — R.)	—
8. Dúha. (Z Haestera — Kr.)	210
* 9. Pod jaseň. (Z III. štátnej čítanky)	212
* 10. ~~Jasen~~ (Hodža)	—
11. Zima. (Hodža)	—
* 12. Zima. (Z III. štátnej čítanky)	213

13. Hádky. (1. Sňáh a slnce. — 2. Blato. — 3. Ožran je kedýkoľvek, mesiac len za 4 týždne raz plný. — 4. Čas. — 5. Hrom. — 6. Oheň a dym. — 7. Vo Febr. — 8. Namaľovaný. — 9. Slnko. — 10. Hviezdy. (Od Sládkoviča) — 11. Zima. (J. Kršák). — 12. Dúha	214
14. Porekadlá	215

Oddiel dvanásty: Človek.

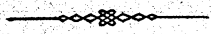
A. Telo človeka	—
I. Mená častí ľudského tela. (R.)	—
II. Opis a porovnanie týchto častí	216
1. Oči. (Dľa Haest. — R.)	—
2. Nos. (Slob. dľa Haest. — R.)	217
3. Porovnanie očí s nosom. (R.)	218
4. Ústa. (Slob. dľa Haest. — R.)	—
5. Uši. (Slob. dľa Haest. — R.)	220
6. Porovnanie úst s ušima. (R.)	221
7. Ruky. (Slob. dľa Haest. a iných — R.)	—
8. Nohy. (Slob. dľa Haest. — R.)	222
9. Porovnanie nôh s rukami. (R.)	223
10. Ulohy. (R.)	224
III. Opis ľudského tela. (Dľa Haest. — R.)	—
B. Duch človeka. (Slob. dľa Haest. — R.)	227
IV. Človek a jeho vrčenie. Náš stav. (Dľa Haest. — R.)	230
1. Žalúdok a údy; bájka — (R.)	232
* 2. Pieseň o telocviku. (Stěpánek)	233
3. Janík v lhárstve a neposlušnosti popadnutý	—
4. Zdravie je veľký poklad. (Z Haestersa — R.)	234
* 5. Podpaľač a trest. (J. Záborský)	235
* 6. Príchod na svet a východ z neho. (Z B. Jablonského)	—
* 7. Útrpnosť. (Št.)	—
8. List. (Hádka = vietor; zo IV. štátnej čítanky)	236
9. Zlé svedomie. (Z Haest. — Št.)	237
* 10. Kto z koho, ten z toho. (Dľa Chmely)	—
11. Prezradená krivoprišaha. (Kollár)	238
12. Hádky. (1. Jednooký, lebo ten vidí i dvojokému obe oči, dvojoký na jednookom len jedno. — 2. Písmo. — 3. Oči. — 4. Hrnec. — 5. Do jedenácteho. — 6. Vo sne. — 7. Človek jako dieťa štvornožky, jako muž o dvoch nohách, jako stavec o palici)	239
13. Porekadlá	—

Oddiel trinásty: Boh a jeho kráľovstvo.

I. Bůh jedinný — Trojjedinný. (R.)	—
1. Co jest Bůh? (Z Caspariho „Geistliches und Weltliches“ — R.)	241

	Strana
2. Bůh jest svatý a spravedlivý. (Z Caspariho — R.)	241
3. Bůh jest vševědaucí. (Z Casp. — R.)	242
* 4. Všadeprítomnost Božia. (Z Haest. — Št.)	—
5. Co Bůh činí vše dobré jest. (Z Caspariho — R.)	—
6. Kdo nad sebou plší, do očí mu padají piliny. (Z Caspariho — R.)	243
* 7. Koho ľúbim (Dľa Haestersa — Št.)	—
8. Nezlareč. (Dľa Haestersa — Št.)	244
9. Kto sa nemodlí. (Dľa Haestersa — Št.)	—
* 10. Čo človek zná a čo nezná. (Z Haestersa — Št.)	245
* 11. Malý Kristus. (O. Sládkovič)	—
* 12. Nebojme sa hrobu. (Z Haestersa — Št.)	246
<i>II. Kráľovstvi nebeské na zemi. (R.)</i>	—
1. Nejvyšší príkazani. (Z Caspariho — R.)	247
2. Polykarp. (Dľa Haestersa — R.)	248
3. Věrnost. (Dľa Haestersa — Št.)	—
4. Ján Hus. (R.)	249
5. Dr. Martin Luther. (Dľa Haestersa — Kr.)	250
* 6. Hrad přepevný jest	253
7. Ulrich Zvingli a Jan Calvin. (Dľa Haestersa — Kr.)	254
8. Gustav Adolf. (R.)	256
9. Evanjeličtí svědkové Páně v Uhřích. (Dľa Baltíka)	257
<i>III. Slovo Boží. — Křestanská missie. (Sľob. dľa Haestersa — R.)</i>	—
Postačí celému světu. (Z Caspariho — R.)	259
<i>IV. Křestanské svátky a slavnosti. Církevní rok. (R.)</i>	—

Slovenská
 pedagogická
 knižnica
 Bratislava

U

156115 *